

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SKAANES OVERGANG
FRA
DANMARK TIL SVERIGE

FJERDE DEL

*»Her er et underligt folk, som man
dog med lemfældighed i tiden dri-
ver, hvorhen man vil« (side 98).*

KNUD FABRICIUS

SKAANES OVERGANG

FRA

DANMARK TIL SVERIGE

STUDIER OVER
NATIONALITETSSKIFTET I DE SKAANSKE LANDSKABER I DE
NÆRMESTE SLÆGTLED EFTER BRØMEBRO-
OG ROSKILDEFREDENE

FJERDE DEL

MED ET KORT

GLEERUPS

Lund

SCHULTZ

København

K Ø B E N H A V N 1 9 5 8

REPROGRAFISK GENUDGIVET OG FORLAGT AF
SELSKABET FOR UDGIVELSE AF KILDER TIL DANSK HISTORIE
KØBENHAVN

1972

GENOPTRYKT MED STØTTE AF
STATENS HUMANISTISKE FORSKNINGSRÅD

UDGIVET
PÅ BEKOSTNING
AF CARLSBERGFONDET

ISBN
87 7500 811 4 (compl. 1-4)
87 7500 814 9 (vol. 4)

Printed in Denmark by
H. P. Hansens Bogtrykkeri

AFFOTOGRAFERET EFTER ORIGINALUDGAVEN OG GENOPTRYKT
I OFFSET PÅ SPECIAL-TRYKKERIET, VIBORG

1972

FORORD

Med den foreliggende fjerde del har jeg afsluttet mit arbejde om nationalitetsskiftet i de skånske landskaber i de nærmeste slægtled efter fredene i Brømsebro og i Roskilde. Da den politiske adskillelse fra Danmark var sket 1658, fandt i det påfølgende halve århundrede også en national adskillelse sted, idet svenske statsindretninger, svensk kirke, svensk rigssprog og svensk bevidsthed afløste de tilsvarende danske. Herom har min bog handlet, mens den ikke har kunnet komme ind på den folkelige forbindelse mellem Skåneland og Danmark, der finder sine udtryk i folkemål (dialekt), bygningsskik, sæd og skik etc. At behandle disse spørgsmål tilfalder formentlig ikke en historiker, men en filolog, en folklorist, og en kunsthistoriker.

I de mange år, som er gået siden mit værks første del udkom, er der fremsprunget en rig og betydningsfuld forskning i Skåne, særlig af uniformitetstiden 1680—1710, der er genstand for skildringen i dette bind. Kyndige læsere vil bemærke, at jeg er i en særlig gæld til forfattere som *Georg Göransson*, *Jerker Rosén* og *Alf Åberg*, hvilket jeg med tak anerkender. Den litteratur, som er fremkommet efter 1956, har jeg derimod ikke kunnet tage hensyn til i min fremstilling. Det er desuden uundgåeligt, når en bog som denne har krævet mere end 50 år til sin udgivelse, at dens forfatter må have gennemgået en udvikling, der medfører visse uoverensstemmelser mellem begyndelsen og slutningen. Det er dog mit håb, at disse uoverensstemmelser er af mindre betydning, og at man vil tilgive støberandene i arbejdet.

Den foreliggende fjerde del behandler det vigtigste afsnit af hele donationaliseringen; det er i årene efter 1680, at de afgørende skridt tages. Det har ikke været let for en dansk historiker at forme en slutning på dette tragiske emne. Jeg har derfor

valgt — med små ændringer — at genoptrykke et foredrag, »Skåne og Sønderjylland«, der blev holdt i radioen under den tyske besættelse af Danmark. Herved er ganske vist nogle gentagelser blevet uundgåelige, hvilket bedes undskyldt.

Under udarbejdelsen har jeg mødt stor velvilje og bistand af personalet ved det svenske og det danske rigsarkiv, ved landsarkivet og universitetsbiblioteket i Lund, ved stadsarkivet i Malmø og ved Göta hovrätts arkiv i Jönköping. En særlig tak skylder jeg riksarkivarie *Ingvar Andersson*, f. d. överbibliotekarie *Gunnar Carlquist* og arkivarie *St. Bergendal*, med hvis tilladelse jeg har kunnet låne skånsk materiale til benyttelse i Danmark. Fra *Carlsbergfondet* har jeg modtaget en mangeårig understøttelse til forskninger og til bogens udarbejdelse, ligesom fondet har afholdt udgifterne ved trykningen. Under registrets udarbejdelse er et tidligere forfattet register til de to første dele af fru professorinde *I. S. L. Hildebrand*, Stockholm, stillet til min rådighed. Ved korrektorens læsning har jeg fået bistand af min ven, lektor *Knud Kretzschmer*. Kortet side 6 er velvilligst lånt mig af redaktionen for tidsskriftet »*Fortid og Nutid*«. Alle de pågældende bedes modtage min varmeste tak.

I 300 året efter Roskildefreden.

KNUD FABRICIUS

INDHOLD

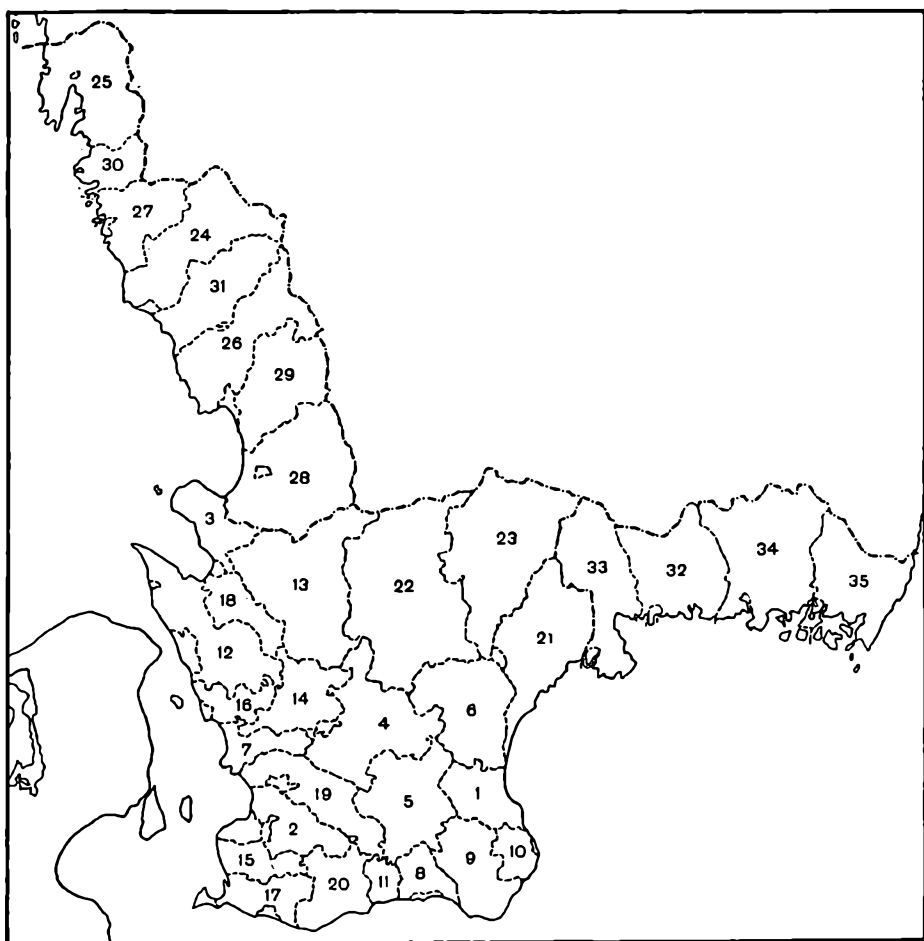
Første bog.

I. kap.: Nordisk forbundspolitik og svensk enevælde	9
II. kap.: Uniformiteten og dens første fremtræden i Sverige..	16
III. kap.: Johan Gyllenstierna som Skånes generalguvernør ..	25
IV. kap.: Rutger v. Ascheberg og Knut Hahn	31
V. kap.: Præsterne bevilger svensk kirkevæsen	42
VI. kap.: Købstæderne bevilger svensk retsvæsen	57
VII. kap.: Mødet i Karlshamn og adelens antagelse af svensk retsvæsen	63
VIII. kap.: Forberedelserne til uniformitetens indførelse i kirke og skole	76
IX. kap.: Den kirkelige uniformitets første stadier (1681—1683)	81
X. kap.: Svensk lov og rets indførelse (1681—1683).....	105
XI. kap.: Den franske flåde i Øresund	116
XII. kap.: Kirkens forsvenskning 1683—1687	124
XIII. kap.: Svenskundervisningen 1683—1687	139
XIV. kap.: Chr. Papke som Lunds biskop 1688—1694	151
XV. kap.: Uniformitetens sejr i Skåne og Blekinge	163
XVI. kap.: Træk af uniformitetens gennemførelse i Halland	179

Anden bog.

I. kap.: Den skånske adel i slutningen af 1600-tallet	189
II. kap.: Johan Monrads kærlighedshistorie	201
III. kap.: Adelen og reduktionen	217
IV. kap.: Adelen og godssalg	239
V. kap.: Adelen og jordejendom	247
VI. kap.: Borgerne	253
VII. kap.: Bønderne og inddelingsværket	265
VIII. kap.: Krigen 1709—1710 og tiden derefter	280
IX. kap.: Skåne og Sønderjylland	292
Noter og anmærkninger.	
Register.	

Kort over herredsinddelingen i Skåne, Halland og Blekinge

Skåne

1. Albo
2. Bare
3. Bjerger
4. Froste
5. Fers
6. Gers
7. Harjagers
8. Herrested
9. Ingelsted

10. Jerrested

11. Lynids
12. Luggude
13. N. Åsbo
14. Onsö
15. Oksie
16. Rønnebergs
17. Skyds
18. S. Åsbo
19. Torne

20. Vemmenhøjs

21. Villands
22. V. Gønge
23. Ø. Gønge

Halland

24. Favrås
25. Fjære
26. Halmstad
27. Himle

28. Högs

29. Tønnersö
30. Viske
31. Årstad

Blekinge

32. Bregne
33. Lister
34. Medelsted
35. Østre

FJERDE DEL

Første bog

Uniformiteten

FØRSTE KAPITEL

Nordisk forbundspolitik og svensk enevælde

Den menneskealder, som fulgte efter freden i Lund 1679, er måske den mest betydningsfulde i de skånske landskabers historie. Ungdommen, som nu var vokset op til moden alder, havde ikke kendt det danske styre. Den stod heller ikke i en sådan kulturel forbindelse med moderstammen, som en adskilt folkegren i nutiden vilde gøre det. Den måtte derfor falde for den denationalisering, som åbnedes imod den. Men nationalitetsskiftet i Skåneland er et led i en større sammenhæng. Det er ikke blot et hovedtræk i Skånes almindelige udvikling, i dette landskabs materielle og åndelige genopbygning efter »Skånske krig«s ulykker. Nationalitetsskiftet forstås kun på baggrund af Sveriges historie under dets første enevældetid, og ud fra Sveriges og Danmarks indbyrdes forhold i det samme tidsrum. Det er derfor nødvendigt at rede de spegede tråde i dette væv ud fra hinanden, før den sidste kamp om Skåne, den åndelige kamp, kan skildres i sine forskellige faser.

Det ejendommelige ved freden i Lund var, at den ikke alene betød et ophør af fjendtlighederne, men tillige — i hvert fald officielt — en ligefrem kovending i de nordiske staters indbyrdes politik. Johan Gyllenstierna havde til fredstraktaten fået knyttet en forbundstraktat mellem Danmark-Norge og Sverige, der forpligtede de to stater til fælles udenrigspolitik, selv når det drejede sig om formål, der ikke var rent defensive. Gyllenstierna var dog ingenlunde skandinav i moderne forstand. Hans mål var derimod Sveriges genopbygning og militære styrkelse, og han gik ud fra, at inden for et nordisk forbund vilde Sverige som den stærkeste blive den ledende magt. Når han

nærmede Sverige til Danmark, var det derfor ikke blot for at få fred i Norden. Hans hovedformål var at have os på svensk side i Tyskland og mod Rusland, og han vilde, at de to stater i forening skulde bryde den fremmede handelsvælde på Østersøen. Dette sidste punkt var måske det vigtigste i Gyllenstiernas nye forbundsprogram. Da han kort før sin død, 10. juni 1680, i Halmstad traf den danske diplomat Jens Juel, som han synes at have følt sig ret nær knyttet til, siger denne: »Hand talte meget om handell, commercier og detslige, som de udi Suerrig vilde indrette; viiste mig blandt andet Landcrone byes privilegier og store dessins, de hafde, samme stad at opbringe.« Jens Juel ender med at sige, at Gyllenstierna tillige »lod stor aversion mod Franckrig formerche.« Den svenske stat, skulde efter Gyllenstiernas tanke blive en nordeuropæisk handelsmagt.¹⁾

Der er hermed rørt ved en hovedgrund til, at det dansk-svenske forbund hurtigt løb ud i sandet. En af Danmarks drivfjedre dertil havde været ønsket om at komme på samme side som Frankrig i den europæiske politik, Griffenfelds gamle kongstanke. De to stater havde derfor efter Lundefreden åbnet forhandlinger i Paris om en fællestraktat med Frankrig. Men Karl XI var træt af den ydmygende afhængighed, hvori Sverige under krigen havde stået til Ludvig XIV. Efter Johan Gyllenstiernas pludselige død lykkedes det derfor hans efterfølger, Bengt Oxenstierna, at vinde sin herre for en fuldstændig omlægning af Sveriges ydre politik, så at man trådte over til Frankrigs hovedmodstander, Nederlandene. Det har sin interesse, også for Skånes historie, at følge de enkelte stadier i denne overgang. I oktober 1680 fik Bengt Oxenstierna det svenske riksråd til at vedtage en handelstraktat med Holland, men Karl XI modsatte sig foreløbig at ratificere traktaten, fordi den gentog gamle danskfjendtlige bestemmelser fra 1640 og 1645. I januar 1681 bøjede kongen sig dog for sin ministers henstillinger, og i marts måned begyndte rent politiske forhandlinger mellem Sverige og Nederlandene. De holdtes — i strid med den nordiske forbundstraktat — hemmelige for Danmark, indtil de omkring begyndelsen af oktober 1681 havde ført til en politisk traktat mellem de to stater. Danmark gled derimod efterhånden helt over på Frankrigs side, hvad der besegledes ved en alliance

af 15. marts 1682. De nordiske stater havde hermed afgørende taget plads på modsatte sider i det europæiske spil. Johan Gyllenstiernas nordiske forbund havde faktisk ophørt at eksistere.²⁾

Den første akt af den skånske »uniformitet«s indførelse foregik samtidigt med, at det dansk-svenske forbund stod ved magt, selv om dette allerede var undergravet. Man kan undre sig over, at det udspillede, ikke under et politisk modsætningsforhold til Danmark, men mens forholdet mellem de to lande var bedre, end nogensinde, før eller senere. En nærmere betragtning kan imidlertid føre til en anden opfattelse. I Skåne måtte Danmarks politiske forbindelse med Sverige, der ydermere besegledes ved Karl XI's ægteskab med Christian V's søster, opfattes som et vidnesbyrd om, at man fra dansk side havde opgivet alle tanker om en genvinding af landskaberne med våbenmagt. Heraf måtte følgen for Skåningerne blive, at lysten til at bevare fællesskabet med Danmark i kirke-, skole- og retsvæsen svækkedes; de anså sig som forladte af deres moderland. I virkeligheden må det indrømmes, at den danske regerings interesse for de skånske landskaber var mindre efter 1679 end tidligere. Hvad man nu var optaget af, var sydgrænsen, forholdet til hertugen af Gottorp. Selv efter at det dansk-svenske forbund var bortfaldet, drev desuden Karl XI, i de tilbagestående femten år af sin regering, en konsekvent fredspolitik, der ikke opfordrede Danmark til nye forsøg på et krigerisk opgør. Danske gesandter i Stockholm kunde ganske vist indberette om lyster i den svenske befolkning til nu at tage fat på Norges erobring. Den svenske regering lod sig dog ikke deraf friste til at forlade sin fredsbane.³⁾ Endelig var Europas holdning i hele resten af århundredet ugunstig for en virkeliggørelse af danske revancheplaner.

Men Lundefreden gentog jo Roskilde- og Københavns-fredens garanti for, at den svenske konge vilde bevare de skånske landskabers lov, ret, privilegier og friheder. Hvorfor nedlagde da ikke Danmark, som den ene af underskriverne på disse traktater, protest, når det anså bestemmelsen for krænket? Thi juridisk havde befolkningen selv ingen ret til en sådan indsigelse, da den ikke havde medunderskrevet fredsdokumenterne.

Vi skal senere se, hvorledes man fra svensk side søgte at komme uden om sine traktatmæssige forpligtelser. Hvad den danske regering angår, var den heller ikke helt ufølsom for udviklingen i sine forhenværende provinser. Den viste dette ved diplomatisk indgriben til fordel for danske undersåtter, der ejede gods i Skåneland, når disse følte sig forurettede ved den svenske reduktion eller ved ophævelsen af de skånske adelsprivilegier. Jens Juel tog således ikke i betænkning (allerede i sommeren 1680) at beklage sig til riksskatmester Sten Bielke over de danske undersåtters behandling, med den stolte tilføjelse: »Att det vaer vist, at kongen aff Sverig ingen mere og bedre rett hafde till provincien Skaane end hans Mayst: aff Danmark, til att pasee, att kongen aff Sverig samme provincier lod nyde deres privilegier; beklagede, at freden i dend punct ey var exequeret«.⁴) Vor regerings handlemåde under den senere nævnte Johan Monradske sag tyder ligeledes på, at den gerne støttede bestræbelserne for at bevare skånske godser på danske hænder. Men når talen var om Skåninger, som havde aflagt ed til Sverige, som altså var svenske undersåtter, holdt den danske regering sig stille. Hvad var grunden til denne tavshed?

Noget svar giver samtiden ikke, men måske er det dog muligt at løse denne gåde. Under fredsforhandlingerne i Lund havde man fra dansk side været ivrig for at få optaget en bestemmelse i fredstraktaterne om, at ingen af de to nordiske monarker for fremtiden vilde blande sig i den andens »*domestique affaires*«. Skønt de svenske forhandlere nærrede en berettiget mistanke om, at der hermed sigtedes til at give Danmark frie hænder over for dets gamle fjende, hertugen af Gottorp, og man derfor foreslog ordene ombyttede med: »*private affaires*«, »*particuliere affaires*« eller simpelthen: »*affaires*«, var det endt med, at Svenskerne havde bøjet sig, så at ordene blev optaget i traktaten. Heri lå dog ingenlunde, at Johan Gyllenstierna gik ind på den danske fortolkning af disse ord. De viser derimod, at det gottorpske spørgsmål var blevet alt over-skyggende for dansk politik.⁵) Men hvorledes skulde man fra dansk side kunne hævde, at forholdet til det suveræne Gottorp var en dansk »*domestique affaire*«, og samtidig bebrejde den svenske konge, at han betragtede de skånske forhold som sin

private sag? Man kan end ikke væрге sig mod den mistanke, at når Johan Gyllenstierna tilsidst gik med til de ominøse ord, var det, fordi han så, at de også rummede politiske muligheder for Sverige. Uniformitetsplanerne var på dette tidspunkt forlængst knæsatte af den svenske regering, og to måneder efter freden blev de formulerede utvetydigt i instruktionen for Gyllenstierna, efter at han 15. oktober 1679 var blevet udnævnt til generalguvernør over Skåne, Halland og Blekinge.⁶⁾

Men ikke alene forholdet mellem de nordiske stater spiller således en rolle ved nationalitetsskiftet i de skånske landskaber. I endnu højere grad gælder det om den politiske udvikling inden for det egentlige Sverige.

Da Skåneland 1679 vendte tilbage under svensk styre, var en gennemgribende forandring ved at ske inden for det gamle Sverige. Kun ved anspændelse af alle sine kræfter var det lykkedes landet at komme heldigt gennem krigen, og det var naturligt, at styrelsen blev krævet til regnskab for sin letsindige krigspolitik. Det højadelige riksråd, som hidtil havde haft magten og ansvaret, var ikke alene ilde lidt af de borgerlige stænder, men havde også mødt skarp kritik fra den almindelige adels side. Under krigen, da Karl XI havde været borte fra Stockholm i felten, havde der omkring hans person dannet sig en hengiven kreds af militære rådgivere, der havde været øjenvidner til den unge konges heltemodige optræden på valpladsen. De så i ham den mand, der også i fredens dage kunde løse de indre vanskeligheder. Denne kongelige kamarilla stod ikke ene, talrige unge borgerlige embedsmænd inden for feltkancelliet var af den samme mening, så meget mere, som en forstærket kongemagt vilde åbne dem mulighed for en større indflydelse end under det gamle højadelige styre.

Hertil kom, at enevældens tanker i sidste halvdel af 1600 tallet slog sejrende igennem i næsten alle vesteuropæiske stater. Det gjaldt om Spanien, Frankrig, mange tyske stater (som Brandenburg) og Danmark-Norge, ja selv i England syntes det samme at skulle ske i årene efter 1680. Kun Nederlandene dannede en undtagelse. Også i Sverige bankede enevælden på døren. En række begavede unge mænd af overklassen, adelige og uadelige, havde lært den at kende på deres studierejser i ud-

landet, og svenske residenter ved fremmede hoffter havde holdt deres regering underrettet om dens praktiske fremskridt. Navnlig for dem, der besøgte Frankrig, var det næsten umuligt at holde sig fri for den fortryllelse, som udstrålede fra Ludvig XIV og hans hof.⁷⁾ Den logiske og forstandsmæssige retning i tiden virkede med hertil, thi det var logisk, at een vilje herskede. Ligeledes kunde kirkens mænd, når de i ærgrelse over adelens tryk og hovmod sluttede sig til de nye tanker, henvise til gammeltestamentlige forbilleder, at Israels konger var konger af Guds nåde, og sad inde med enevældig magt.⁸⁾ Men mest betød det sikkert i Sverige som i de øvrige vesteuropæiske stater, at den centraliserede statsmagt lige siden renaissanceen var i stærk fremvækst på bekostning af stændernes indflydelse. Thi den enevælde, der blev gennemført i Sverige, kom ikke alene til at betyde, at al politisk mage lagdes i een mands hånd. Lige så megen vægt havde det, at den bureaukratiske stat, med embedsmændene som den enevældige konges hær i fredstid, fik en stærkt forøget magt over undersåtterne.

Resultatet er velkendt. Da riksdagen var trådt sammen i Stockholm i oktober 1680,⁹⁾ kunde den ikke nå til enighed om, hvorledes der skulde skaffes midler til rigets forsvar. Der rejstes hurtigt krav om, at den hidtilværende adelige formynderregering skulde aflægge regnskab for sin styrelse, og at man skulde genoptage den tidligere påbegyndte inddragning af det krongods, der i tidens løb var kommet på private hænder («reduktionen»). Under tumultuariske former gennemførtes disse krav, dog således, at man foreløbig indskrænkede sig til at inddrage de større godser og friheder, som indbragte over 600 dlr. smt. årligt. Endelig vedtog riksdagen, at kongen ikke var bundet af riksrådet, men kun af Sveriges lov. På en ny riksdag i 1682 gik man videre, idet man ikke alene ophævede den indtægtsmæssige begrænsning for reduktionen, men også udstrakte kongens magt ved at tillægge ham retten til »gøre lov i sit rige«. Hermed havde ikke blot riksrådet, men også riksdagen mistet sin konstitutionelle magt, og enevælden var en kendsgerning.

Enevælden medførte store fordele for Sverige. Med skånseløs hårdhed, men også med urokkelig retsfølelse inddrog

Karl XI så meget bortkommet gods til kronen, at adelens andel i Sveriges jord sank fra to tredjedele til en tredjedel. Dette betød en tilsvarende fremgang ikke blot for kongen, men også for de frie bønder, der havde været truet af den samme afhængighed hos adelen, som man møder i Danmark og syd for Østersøen.¹⁰⁾ Statens forøgede indtægter blev først og fremmest brugt til udbygning af forsvaret, men desuden skabte den enevældige konge en stærk administration og stræbte at udvikle landets materielle hjælpemidler i alle retninger. Karl XI er ubestrideligt en af de mest nyttige konger, Sverige har haft.

Men selv om han formåede at påtrykke styrelsen sit præg, var han ikke den overlegne personlighed, der i enkelte spørgsmål kunde holde sig upåvirket af sine omgivelser. Under krigen og i det første år efter freden havde han været afhængig af Johan Gyllenstierna; efter dennes død og enevældens indførelse måtte de høje embedsmænd, der virkede langt borte fra hans person, føre en stadig kamp mod sekretærerne, der til daglig havde hans øre. Det er sagt om enevælden, at den erstatter den parlamentariske kamp med »kappestriden om de ti fod fliser i fyrstens kabinet«. Også i Sverige blev enevældens indførelse signalet til en strid af alle mod alle, da alle stræbte efter at få deres del i magten. For Skånes udvikling fik dette betydning, da Svenskhedens kræfter ofte svækkedes ved at fordeles på indbyrdes modstridende hænder. Generalguvernøren mødte modstand i centraladministrationen, formodentlig af frygt for, at han skulde blive en skånsk prokonsul. Inden for sit eget government havde han ikke blot at kæmpe med kirkens overhoved, biskoppen, men også med sine underordnede embedsmænd, der gik bag om hans ryg for at vinde Karl XI's tilslutning til deres synspunkter. I det hele møder man en almindelig rivalisering af militære og civile, af centrale og lokale embedsmænd, så at man snarest må undre sig over, at der under sådanne forhold kunde nås et fælles mål. Når dette dog var tilfældet, og nationalitetsskiftet blev en kendsgerning, skyldtes det i sidste instans, at kongen på dette punkt viste sig karakterfast som ingen anden.

ANDET KAPITEL

Uniformiteten og dens første fremtræden i Sverige

Det nationalitetsskifte, som man fra svensk side gennemførte i de skånske landskaber, gik ikke ud på at få befolkningen til at skifte talesprog. Ønsket var derimod, at indføre et andet *rigs-sprog* end det danske, så at Skåningerne over alt, hvor de stod over for stat og samfund, det være sig i kirken eller skolen, i militærvæsenet eller for retten, endelig i alle øvrighedens påbud, skulde møde den i svensk sprogdragt. Herved mente man, at Skåningerne, selv om de bevarede deres gamle dialekt og stammepræg, vilde glemme deres hidtilværende samhørighed med Danmark og det danske folk. Denne tro havde allerede Karl Gustav og hans mænd haft, og selv om den var falmet under formynderregeringens tolvårige styre, havde den nylig afsluttede krig igen fået den til at blomstre op, ikke mindst hos Karl XI og hos Johan Gyllenstierna.

»*Uniformitet*«, »*uniformitas*«, er et ord, som første gang mødes hos den senlatinske forfatter Macrobius, og som, efter at have været ubenyttet i middelalderen, dukker op igen i *Frankrig* ca. 1400 (i formen »*uniformité*«, åbenbart under indflydelse af den begyndende renaissance. Ordets betydning er utvetydig: »*Ensartethed*«, »*dækningslighed*«. Det var dog navnlig i afledningen »*uniform*« (om en militærdragt), det fandt indpas i Frankrig, hvor Louvois i 1670 gennemførte ensartet beklædning som obligatorisk for hele armeen. Fra Frankrig gik ordet uniformitet til *England*, hvor man møder det om ensartethed på det kirkelige område (uniformitetsakterne 1549 og 1559 samt et århundrede senere 1662). Men medens ordet ikke fik borgerret i Tyskland før i det attende århundrede og heller ikke synes at have fået indpas i Danmark, dukker det op i *Sverige* i

1670erne. Kirkens mænd gjorde sig på deres synoder til talsmænd for ensartethed over hele landet i gudstjenesten og i de kirkelige ceremonier. Der var dog hermed kun tale om det gamle Sverige, ikke om dets nyerobrede provinser. Der lå altså ingen politisk hensigt bag denne stræben, men kun den almindelige trang til det regulære, som karakteriserede tiden.¹⁾

Men et er ordet, et andet det bag uniformiteten liggende begreb. Den tanke, at sammensmelte nyerhvervede landsdele med hovedlandet, måtte allerede fra 1500, da den moderne stat, — under påvirkning af renaissancens ånd, — voksede frem, virke tillokkende på mange statsmænd. I Sverige ser man da også kongerne, efter at det svenske herredømme var blevet udstrakt hinsides Østersøen til *Estland og Livland*, hævde det princip, at »de som lever under een herre, også bør styres under samme lov og ret«. Denne politik var først og fremmest rettet mod den lokale magtfaktor i de baltiske provinser, den tyske adel. Den svenske regering søgte at komme dens magtstilling til livs ved at frigøre præsteskabet for adelens indflydelse og ved at angribe det livegenskab, hvormed adelen trykkede den indfødte bondebefolkning. Samtidig krævede man troskabsed af hele befolkningen og indkaldte 1602 fra Estland adelen og byen Revels repræsentanter til sæde på den svenske riksdag. I det samme landskab indførtes en svensk kirkelov, og i Ingermanland 1617 svensk verdslig lov, ligesom adelsprivilegierne gjordes lige med de svenske. Således syntes en udvikling i gang, der på flere punkter kan minde om den senere i Skåne.

Den fortsatte imidlertid ikke. Grunden hertil var næppe modstand fra den baltiske adels side, da denne efterhånden blev klar over, at det kunde have sine fordele at inkorporeres i den svenske adel. Derimod blev den svenske politik lagt helt om under Gustav Adolf og hans kansler Axel Oxenstierna. Man gik nu over fra den periode i Sveriges historie, der kan betegnes som det demokratiske kongedømmes tid, til forbundet mellem højadelen og kongemagten. Den svenske højadel havde på dette tidspunkt skaffet sig mange godser i de baltiske provinser, og den ønskede at besidde dem med de baltiske adelsprivilegier, som følgelig ikke burde afskaffes. Det er atter toner, som vi har hørt lyde i Skåneland. Adelen ønskede heller ikke at dele de ind-

flydelsesrige pladser i riksrådet med de fremmede adelsmænd. Kong Gustav Adolf var af andre grunde enig med adelen heri. Når han ikke vilde have Østersøprovinsernes adel ind i det svenske riksråd, var det af frygt for, at de her skulde modarbejde [»contraquarrera«] den udenrigspolitik, som var i Sveriges interesse. Mærkeligere er det, at man ikke i datiden ser anført det, som i vore øjne måtte være hovedindvendingen imod en inkorporation af landskaber, der i hovedsagen beboedes af en slavisk eller tysk befolkning. Hvorledes skulde et virkeligt samliv i rådet og på riksdagen kunne tænkes mellem repræsentanter der talte så forskellige sprog? Resultatet blev i hvert fald, at man fra begyndelsen af den svenske storhedstid gik over til det dualistiske princip, hvorefter alene Sverige (med Finland) var repræsenteret i riksråd og riksdag, mens de erobrede provinser havde deres lokalstyre med landdage og regeringsmagten repræsenteret af en generalguvernør. Først da dansk-norske landskaber fra 1645 knyttedes til Sverige, blev de gamle indlemmelsestanker atter aktuelle, dog først for alvor efter det højadelige styres fald 1680.^{1a)}

Det spørgsmål kan endnu rejses, om der findes *udenlandske forbilleder* for den forsvenskingsproces, som de danske landskaber gennemløb i de sidste tyve år af 1600-tallet. Man kunde navnlig tænke sig, et *Frankrig*, der på så mange måder var forbilledligt for de øvrige europæiske stater, også havde været prototypen, når talen var om en denationalisering. Men ved en nærmere betragtning synes noget sådant ikke at have været tilfældet.

Om at gennemføre et egentligt nationalitetsskifte i nyvundne provinser var der nemlig i Frankrig ikke tale under denne tid. Ganske vist blev allerede under renaissanceen sammen med den fremvoksende monarkiske tankegang også enheden i statens sprog til en regeringssag. Men da Frans I i august 1539 påbød, at alle offentlige dokumenter i *Sydfrankrig* skulde udstedes på »modersmålet Fransk«, var brodden heri ikke rettet mod den sydfranske langue d'oil, men mod Latinen; og det drejede sig i virkeligheden om »et led i korstoget mod Latin«, som renaissanceens mænd proklamerede af kærlighed til folkesprogene.²⁾ Et skridt videre gik i det 17de århundrede Ludvig XIII, da han 1620 inkorporerede *Navarra* og i Béarn og indførte fransk ad-

ministrations- og regeringssprog i det lille pyrenæiske kongerige. Men teori og praksis har altid i Frankrig været to ting. Lige til revolutionen vedblev Béarneserne at bruge deres gamle sprog i retssager, og deres gamle politiske friheder optrykkes efter parlamentets beslutning på begge sprog. Endnu et skridt fremad tog den franske regering efter erhvervelsen 1659 af *Roussillon* ved den østlige ende af Pyrenæerne; folkesproget her var Catalansk. Louvois pålagde 1662 den stedlige intendant at anbefale beboerne at sende deres børn til Franskundervisning i jesuiterkollegiet, og en senere intendant arbejdede fra 1672 på oprettelsen af dobbeltsprogede skoler. Dette motiveredes med, at »der er intet, som skaber enhed og venskab mellem folk af forskellige nationer som ensartethed i sprog«. Undervisningen skulde — som intendanten noget uklart sagde — føre til, at »de to sprog umærkeligt vilde blive gjort fælles«; han ønskede derfor tvungen skolegang og forbud mod privatundervisning indført. Endelig befalede Ludvig XIV selv i 1700 eneanvendelsen af Fransk i alle offentlige dokumenter. Men det gik her som i Navarra: Enevælden formåede ikke at gennemføre sine egne magtbud, befolkningen satte sig på bagbenene mod assimilationspolitikken, og de to skriftsprog vedblev at leve side om side lige til revolutionen.³⁾

Ikke mindre ejendommelig er udviklingen i Nordfrankrig. Efter at *Dunkerque* 1662 var erhvervet af Frankrig, lod Colbert indføre fransk sprog i byens forvaltning med den motivering, at hans konge ønskede, at samme sprog skulde *tales* her som i kongerigets andre stæder. Men om nogen Franskundervisning hører man hverken nu eller senere i *Dunkerque*.⁴⁾ Colbert synes forøvrigt at have været blandt de første i Frankrig til at se mulighederne for at assimilere nye undersætter gennem en sprogpolitik. I et brev til sin broder, intendanten i *Alsace*, anbefaler han 1666 at lade børnene lære Fransk for at »vænne befolkningen i de 1648 erhvervede provinser til vore sæder og skikke« (moeurs et costumes). Skete dette, vilde det franske sprog i tidens løb, om ikke fortrænge det tyske, så i det mindste i beboernes øjne blive sat højere. Men heller ikke i *Alsace* nåede man videre end i Sydfrankrig, altså til offentlige påbud om Fransks anvendelse i regeringsakter og retsdokumenter (dekretet af 1685). Selv dette blev — her som hist — ikke gennemført, på grund af statens svigtende magtmidler.⁵⁾

Hvad der interesserede Ludvig XIV, var nemlig meget mere den religiøse end den nationale enhed. *Alsace* var til dels, og *Strassbourg* fuldkommen protestantisk. Da kongen 1685 efter det nantiske edikts ophævelse, — der forøvrigt ikke gjaldt i *Alsace*, — ønskede at hindre protestantisk smitte herfra til det

egentlige Frankrig, forbød han ligefrem de protestantiske præster i Alsace at præke på Fransk. Tysk betragtedes således officielt som kættersproget. Herved hindredes dog fransk sprog og kulturs udbredelse, og med bitterhed bebrejder en moderne forfatter Ludvig XIV, at han »forkvaklede det sproglige problem ved at sammenblande det med det religiøse«. Skolerne i Alsace var derfor alle tyske, og Franskundervisning gaves kun på privat initiativ.⁶)

Man ser altså, at det i Frankrig (bortset fra Roussillon) kun var på administrations- og retssprogets område, at regeringen gjorde svage sammensmeltningforsøg, og at selv disse faldt ret kraftesløst til jorden, så snart de mødte passiv modstand.

Der er så stor forskel på den måde, hvorpå uniformiteten blev gennemført i praksis i Frankrig og i Sverige, at man ikke kan tænke sig, at Frankrig skulde have haft nogen større betydning som forbillede for Sverige. I endnu ringere grad gælder dette om det andet europæiske land, hvormed Sverige stod i nøje forbindelse, Østrig. Der er på et tidligere sted i dette arbejde (I side 15 f.) peget på, at den østrigske regering under den katolske reaktion i *de böhmiske landskaber* efter 1620 stræbte at skaffe det tyske sprog indpas i landet på Czechisks bekostning. Men også i Böhmen blev resultaterne små, rent bortset fra, at det mere var enevælde og centralisation end fortyskning, der lå regeringen på hjerte. Om nogen påvirkning herfra på svenske forhold kan der derfor heller ikke have været tale.

Den svenske uniformitet må altså betegnes som et i det væsentlige nationalt produkt. Men *hvem* inden for Sverige har æren for at have formet den i Karl XI's tid?

At ønsket om at optage Skåneland i det svenske kulturfællesskab er lige så gammelt som landskabernes politiske forbindelse med Sverige, er sikkert (I, s. 22, 59, 89). Navnlig efter sit fredsbrud med Danmark i august 1658 havde Karl Gustav været ivrig for at bringe Skåne til »conformitet« med Sverige, for ikke at have »en stat i staten«. Men modgang og senere døden havde hindret den energiske konge i at udføre sine planer, og selv om formynderregeringen i teorien aldrig lod dem falde, lod den sig i praksis lede af frygt for at »turbere det tillidsforhold, som altid bør underholdes og konserveres mellem øvrighed og undersætter« (II, 32, 38, 234). Derfor skete der intet i tiden mellem Karl Gustavs død og Den skånske krig. Men selve denne

krig lod tanken om forsvenskningen fremtræde med fornyet styrke.

Dette gjaldt først og fremmest om den tidligere nævnte inderkræds af militære og sekretærer omkring den unge konge i feltlejren. Skulde man pege på en enkelt person, som herved har gjort sig gældende, standser man uvilkårligt ved kongens overhofprædikant *Haqvin Spegel*.

Som født i det blekingske Rønneby, — ganske vist som søn af indvandrede svenske forældre, — var han altså ikke fremmed for forholdene i de skånske landskaber. Efter skolegang i Lund havde han studeret i Tyskland og København, men var i 1660-erne vendt tilbage til Skåne, hvor han fuldendte sine studier ved Lunds universitet. I begyndelsen af 1670erne blev han ansat som hofprædikant, først hos enkedronningen og senere hos den unge konge. Spegel vakte i høj grad Karl XI's tillid, så at han ved krigens begyndelse blev superintendent ved hæren og præses i feltkonsistorium. Under krigen følte Kong Karl sig mere og mere knyttet til ham, hvad der ikke var så underligt, da Spegel ved sin milde og varmhjertede personlighed var særlig egnet til at vinde en uselvstændig og indesluttet ynglings tillid og fortrolighed.⁷⁾

Spegels dagbog under krigen viser, at han fuldtud delte sin herres mistillid til Skåningernes troskab, og der er derfor ingen tvivl om, at han var enig med kongen i de skridt til Skånes forsvenskning, som foretoges allerede efter slaget ved Lund (III, s. 77 f). Navnlig i krigens senere år træder de tydeligt frem. På *riksdagen i Halmstad* 1678, hvor Skåne og Blekinge ikke var repræsenterede, gjorde præstestanden sig til talsmand for uniformitetens indførelse i de tidligere danske landskaber.⁸⁾ En måned senere, 10. april 1678, tonede Karl XI klart flag ved en *skrivelse fra hovedkvarteret i Lyngby* (Ljungby i Villands herred) til de svenske bisper, under hvis stifter Halland og Blekinge samt de erobrede norske landskaber var henlagte. Kongen erklærede heri, at han anså det for et af de vigtigste midler til at *sikre sig besiddelsen*, »at der mellem vore svenske og de nævnte lande bliver indført en sådan uniformitet og lighed, at indbyggerne og undersåtterne derved *med tiden* må vindes til de svenske *fra de danske sæder og skikke* og således efterhån-

den *mister kærligheden til Danmark*, som ellers utvivlsomt vil vedvare hos dem; thi overensstemmelse i ceremonier, konstitutioner, sæder og sprog holder ufejlbarligt gemytterne indbyrdes sammen«.

Karl XI vilde derfor ikke alene træffe de hertil fornødne foranstaltninger i retsvæsenet og »politiken«, men da han tillige var klar over, at »hvad der i ungdomstiden indtrykkes ved undervisning og optugtelse og senere ved gudstjenesten, det slår en fast rod«, befalede han, at de danske a-b-c'er, »ved hvis hjælp de unge begynder at læse«, katekismer, bønnebøger og salmebøger skulde erstattes i skolerne med de sædvanlige svenske, og at bibelen her skulde forelæses for ungdommen på Svensk. Undervisningen skulde indføres både i stæderne og på landet, og svensk lærerpersonale skulde overalt afløse det hidtilværende indfødte, »og endnu mere det på den danske side fødte«. *Der efter* skulde man gå i gang med kirkevæsenet; så at man på søn- og festdage sang svenske salmer, og at evangelier og epistler oplæstes på Svensk »foruden at selve prækenerne skal holdes på svensk tungemål«. Hertil var det nødvendigt at indsætte svenske præster ved alle kirker. Indfødte skulde ikke være »aldeles« udelukkede fra at komme i betragtning, hvis de fuldt ud beherskede det svenske sprog, dog i så fald »til de svenske kirker«, altså udenfor de tidligere danske provinser. Det bemærkedes, at alle præster for fremtiden skulde bære den svenske præstedragt, d.v.s. erstatte den danske præstekrave med de svenske præsters »snib«. Til slutning erklærede Karl XI, at han var klar over, at alle disse forandringer ikke kunde gennemføres med eet slag eller i hast; de skulde derfor foreløbig *holdes hemmelige* indtil videre ordre.⁹⁾

Det er et helt program, som hermed er oprullet, og det kan for så vidt kaldes et idealistisk program, som der heri hverken er tænkt på gennemførelsen i principet eller på udførelsen i enkelthederne. Det er desuden et meget radikalt program. De skånske præster og lærere skulde helt fejes til side, og en invasion af Svenskere erstatte dem. Heller ikke om en gradvis indførelse af svensk gudstjeneste var der tale; salmer og præken skulde gennemføres på samme gang. De kommende år skulde dog vise, at man vilde støde på alvorlige vanskeligheder. Pro-

grammet har således snarest karakter af en ønskeseddel. Ingen vil vel mistænke den unge konge for personlig at have udformet sine ønsker. »Hånden er Esaus, men røsten er Jakobs«. Er det ikke sandsynligt, at denne teoretiske plan, der — som påvist — overvejende drejer sig om uniformitet på kirkens område, stammer fra kongens fortrolige Haqvin Spegel, der i den følgende tid ligefrem kan påvises at have spillet en rolle i udformningen af den skånske uniformitet?

Karl XI's skrivelse gjaldt ikke for Skåne, og den blev derfor heller ikke sendt til biskop Peder Vinstrup, der den gang var i unåde, og hvis bortgang desuden snart kunde ventes. Anderledes måtte det blive, når Vinstrup døde; forsvenskingsplanerne måtte da automatisk blive udstrakte til det vigtigste af de genvundne landskaber. Indtil da måtte Karl XI indskrænke sig til mindre foretagender. Da *Kristianstad* havde kapituleret i august 1678, indsatte han straks svenske præster og indførte svensk gudstjeneste i den erobrede fæstning (III, 187 f). Men dette skete med krigens ret og var ikke noget brud på fredsbestemmelserne, der for øvrigt først kom et år senere. En måned efter, i september 1678, tilstillede kongen vicegeneralguvernøren i Skåne, Jöran Sperling, en genpart af brevet 10. april, »for at I deraf nøjere kan erfare vor egentlige intention«. Men om nogen ordre til straks at udføre forsvenskingsprogrammet var der heller ikke nu tale. Endnu et år senere, da Sperling forespurgte om præsteembedernes besættelse og om svensk lovs indførelse, mente Karl XI, at øjeblikket hertil ikke var kommet.¹⁰⁾

Allerede før Vinstrup 18. decbr. 1679 havde lukket sine øjne, var dog spørgsmålet om hans efterfølger afgjort. Der er af den moderne forskning anført stærke grunde for, at Spegel af Karl XI var udset til at blive den nye biskop i Lund, men at han, som den gang kun var 34 år gammel og tilmed lidet praktisk anlagt, veg tilbage for ansvaret og henledte kongens opmærksomhed på Knut Hahn, der var præst i hans fødeby Rønneby.¹¹⁾ Således blev det Hahn, der 23. februar 1680 udnævntes til biskop, ikke blot over Skåne, men også over Blekinge, der igen henlagdes under Lunds stift. At han hermed også gik ind for en virkeliggørelse af programmet af 10. april

1678, er en selvfølge. Spegel lod sig bevæge til i stedet at overtage Gotland. Dette medførte ganske vist en lignende national opgave, som han vilde have mødt i Skåne. Men Visby stifts mindre omfang og den gotlandske befolknings fredeligere indstilling gjorde opgaven mindre vanskelig. Efter at have set de gotlandske forhold an, sendte Spegel i sommeren 1680 kongen *et forslag til uniformitetens gennemførelse* i Visby stift. Det kan ikke undre, at det i sine hovedtræk stemte overens med Ljungbyreskriptet fra 1678. Karl XI bifaldt derfor ikke alene Spegels tanker; han lod også en afskrift af dem afgå til Lund, for at de kunde tjene som forbillede ved den tilsvarende proces i de skånske landskaber.¹²⁾

TREDIE KAPITEL

Johan Gyllenstierna som Skånes generalguvernør

Uniformitetens indførelse i kirke, skole og retsvæsen står for eftertiden som det vigtigste resultat af svensk politik i Skåne. For samtiden var det næppe således. I hvert fald gjaldt det ikke om den — næst kongen — mægtigste mand i Sverige. For *Johan Gyllenstierna* var de skånske landskabers økonomiske genrejsning og deres faste militære sammenknytning med Sverige et hovedled i hans politiske system. Gyllenstierna vilde gøre Skåne til en stærkt befæstet, fremskudt bastion for Sverige, fyldt med tropper, der var rede til med kort varsel fra landskabets nye hovedstad og eneste fæstning, Landskrone, at kastes ud på hvilken krigsskueplads som helst; under visse forudsætninger også mod Danmark. Thi Johan Gyllenstierna var realpolitiker. Til dette mål skulde Skånes finanser saneres, navnlig ved en reduktion af de i tidens løb bortkomne kron-godser og skatteindtægter. Udbyttet skulde ikke indgå i den svenske statskasse, men blive i landet og tjene provinsens egne behov, ja — om fornødent — udfyldes ved tilskud fra rigets finanser. At den svenske marine samtidig fik et nyt centrum i Karlskrona i stedet for det tidligere i Stockholm, måtte yderligere understrege de skånske landskabers voksende betydning for hele riget.

Johan Gyllenstierna er hovedskikkelsen i det daværende Sverige. Grunddigt uddannet, navnlig ved studier i statskundskab, havde han tidligt vist sig som en fremragende parlamentariker, intelligent, vindende og smidig, men samtidig så kraftfuld, ja brutal, at han foretrak at bryde den modstand, som han ikke kunde bøje. Som et stormvejr gik han gennem Sveriges historie, kuldkastende meget, men også hastigt udtømt.¹⁾

15. oktober 1679 udnævntes Johan Gyllenstierna til generalguvernør over Skåne, Halland og Blekinge, og 7. december modtog han sin *instruks*, — hvis forfatter han formodentlig selv havde været.²⁾ Den begyndte med næsten uforandret at gentage kongens uniformitetsønsker af 10. april 1678 angående kirke-, skole- og retsvæsenet, dog med den tilføjelse, at generalguvernøren skulde tilstræbe, »at indbyggerne selv får lyst til en lighed heri med k. mts. undersætter i Sverige«. Yderligere hed det, at alle patronatsrettigheder og tiender i de skånske landskaber, som var blevet bortforleuede i svensk tid, skulde reduceres til kronen. Men medens aprilreskriptet havde krævet svensk fødsel af alle præster, som for fremtiden ansattes i Skåneland, taler instruksens i så henseende kun om de reducerede patronelle og om de regale kald. I de ikke-reducerede patronelle kald tillades det derimod at ansætte Skåninger, når disse havde studeret ved et svensk akademi og af biskoppen ansås for egnede.²⁾ Karl XI har altså på dette punkt gjort et tilbagetog. Nu kunde også Skåninger tåles inden for *visse patronelle embeder*, rent bortset fra at den tredje gruppe embeder, dem hvortil *menighederne selv havde kaldsret*, slet ikke omtales 1679. Der fandtes i landskabet i alt godt 200 gejstlige præstekald, og det overvejende antal faldt indenfor den tredje kategori, den almindelige valgrets embeder, hvortil også skånske kandidater måtte forventes at have adgang.³⁾

Ikke mindre betydning havde de øvrige afsnit af Gyllenstiernas instruks. Ligesom den gentog de tidligere bestemmelser om kirkelig og retslig uniformitet, var det samme tilfældet med en lidt ældre forordning, hvorved Karl XI havde tilbagekaldt »alle krone-, skatte-, kapitels, akademi, Bornholms vederlags, Sølvborgs, Børringes samt alle andre donerede og forlente godser«, som var kommet fra den svenske krone siden Roskildefreden. Men instruksens indskrænkede sig ikke til svensk tid alene; den påbød også, at generalguvernøren skulde forhandle med dem, som i den danske tid havde fået *krongodser i pant*, om en indløsning af disse.⁴⁾

Resten af Gyllenstiernas instruks handler væsentlig om den styrkelse af Skåne i militær henseende, som skulde gennemføres ved de gennem reduktionen erhvervede midler. Der findes

dog også bestemmelser om provinsernes civile forhold, f. eks. at retten til at drive udenrigshandel efterhånden skulde begrænses til de to fæstningsbyer, Landskrone og Karlskrona, og at magistratspersonernes antal skulde indskrænkes, så at kun Malmø og Landskrone fik to borgmestre, de øvrige stæder derimod een. I samme forhold skulde også rådmændenes antal formindskes. Det er karakteristisk for tidens merkantilistiske tankegang, at man kunde regne med at lamslå en by som Malmø til fordel for Landskrone. Men det mærkeligste i Gyllenstiernas instruks er dog, at ikke alene toldvæsenet i det skånske guvernement løsreves fra Kammer- og Kommerskollegiets indflydelse, men at det i almindelighed udtaltes, at for at generalguvernøren ikke skulde hindres i sine dispositioner, havde kongen bestemt, at hverken krigs- eller kammerkollegiet i mindste måde måtte befatte sig med hans generalguvernement. Det var en hidtil uhørt selvstændighed, som hermed var indrømmet Johan Gyllenstierna; snarere en stilling som vicekonge end som lokal-embedsmand.

Hvilke finansielle vanskeligheder regeringen stod overfor ved krigens slutning, ser man af den »*landsbok*«, som er bevaret fra Malmøhus len, omfattende 19 af Skånes 23 herreder.⁵⁾ Efter denne var i 1679 de samlede udgifter 147.000 dlr. smt., hvoraf, karakteristisk nok, det militære budget slugte ikke mindre end 82 pct., nemlig 121.000 dlr. smt. Heroverfor stod en samlet indtægt på 141.000 dlr. smt. Dette kunde synes en ret rimelig balance. Men i den sidste sum manglede 36.700 dlr. smt., altså en fjerdedel, fordi de bøndergårde, hvorfra skatterne skulde komme, enten lå øde eller i hvert fald måtte have ned-sættelse i deres afgifter. Det måtte være regeringen magtpåliggende at få ødegårdenes antal nedbragt. Foreløbig gik udviklingen rigtignok den modsatte vej, hvad der formodentlig skyldtes den stærke udvandring til Danmark i begyndelsen af 1680erne. Følgen var, at man fra 1679 til 1680 måtte forøge »afkortningerne« (d.v.s. skattenedsættelserne) fra de nævnte 36.700 dlr. smt. til — 140.000, hvoraf 30.000 skyldtes ødegårde, som nu var »optagne på frihed«, d. v. s. tagne under plov mod løfte om frihed for skatter og afgifter i et eller flere år. Det stod klart for regeringen, at noget måtte der gøres, hvis ikke Skåne skulde blive en ørken for sine beboere og en økonomisk byrde for den svenske stat. Dette så meget mere, som man ønskede at forøge udgifterne højst betydeligt.

Nu var ødegårde ganske vist ikke noget nyt fænomen i Skåne.

Også i tidligere fredsperioder havde man kendt dem. I Ingelsted og Jerrested herreder (ved Simrishavn), hvor der 1680 fandtes 151⁵/₈ øde »hemman«, havde tallet 1673 dog været 44¹/₂; i de tilstødende Fers og Froste herreder var de tilsvarende tal 217¹⁷/₄₈ mod 112⁵/₁₂ i 1673 (II, s. 201). Men allerede heraf ser man, hvilken voldsom stigning krigen havde medført. Og disse egne hørte endda ikke til de hårdest ramte i Skåne. I Oksie herred ved Malmø, hvor danske tropper havde stået så længe under byens belejring, var 1680 over halvdelen af gårdene øde, og i egnen mellem Landskrone og Helsingborg stod det af tilsvarende grunde lige så sørgeligt til (III, 186). Værst var det måske fat i Kristianstads omegn, hvor landsbyerne havde måttet betale prisen for stadens heltedodige forsvar. I Skiberslev var så godt som alt ruineret; de to tredjedele af Væ lå øde; også Önnestad var hårdt medtaget. Gers herred fremviser over hovedet høje tal på ødegårde, om end i forskellig grad i de forskellige egne.

Forøvrigt gælder det om hele Nordskåne, at de sogne havde lidt mest, hvorigennem de store hovedveje gik frem; således fra Helsingborg til Kristianstad: Grummestorp, Vedby, Riseberg, Perstorp og Torup; ved Karl XI's indfaldsvej i Skåne 1676 Fagerhult og Oderlunge, og ved Pontus de la Gardies marschlinje Loshult, Broby og Emmislev. At Örkened sogn var helt ødelagt efter strafferaiden 1678, er klart. Det var således tit en meget forskellig skæbne, sogne fik, selv om de lå tæt op ad hinanden.

Da den *adelige besiddelse* udgjorde godt halvdelen af alle Skånes bøndergårde, ja, 70 pct. af deres hemmantal, har det en særlig interesse at undersøge, i hvor høj grad den var ramt af den store elendighed. Tallene her er meget talende. Mens i de mere afsides liggende herreder, som Ingelsted og Fers, ødegårdsprocenten ligger under 20, og i Jerrested og Froste mellem 20 og 30 pct., er i Harjagers herred over en tredjedel af adelens bondegårde øde, ja i Onsø og Rønnebergs herreder lå praktisk talt alt øde. Onsø herred var desuden et udpræget adeligt herred. Allerede gennem disse få tal får man et indtryk af, at adelen vilde blive hårdt forspændt ved arbejdet på Skånes genopbygning, og at den næppe med velvilje vilde høre på forslag om at gøre dens byrder endnu tungere.⁶)

Johan Gyllenstierna kom kun til at virke i sin nye stilling et halvt års tid (december 1679 — juni 1680), og inden for dette korte tidsrum falder oven i købet de måneder, da han måtte opholde sig i Danmark som gesandt for at forhandle om sin konges ægteskab og om den nærmere udformning af den nordiske

forbundstraktat. Det var derfor naturligt, at han kun fik ringe tid til at vie uniformiteten sin opmærksomhed. Gyllenstiernas hovedinteresse var desuden reduktionen og det derpå hvilende militære inddelingsværk.⁷⁾ Denne reduktion lagdes i hænderne på to fra krigstiden velmeriterede mænd: Sven Erlandsson (Ehrenflycht) og Niklas Jonsson (Cronacker). Men inddragningen til kronen af dens i svensk tid bortkomne gods kunde kun i ringe grad berøre Skånes befolkning, hvad enten den havde aflagt ed til Sverige eller ikke. Større interesse for Skåningerne fik pantegodserne fra dansk tid, fordi kongen snart, i stedet for en indløsning af dem, krævede en inddragning. Denne reduktion ramte adskillige skånske adelige. Men særlig smertelig måtte alle skånske godsejere føle den beskatning, som generalguvernøren samtidig pålagde *adelens ugedagsbønder*. Ikke alene måtte disse udrede en månedsskat af 2 daler smt. pr. hemman, men også betale kopskat som andre bønder, ja deltage i genopbygningen af ødegårdene på kronens jord. Der var hermed rokket alvorligt ved de gamle danske adelsprivilegier, der dog efter Skånes afståelse var blevet bekræftede i Malmø reces 1662. At den skånske adel hverken havde været medtaget til riksdagen 1678 eller blev indkaldt til den nærførestående riksdag 1680, viser, i hvor høj grad Karl XI på denne tid mente at kunne træffe afgørelser uden at spørge om befolkningens ønsker. Det stemmer godt hermed, at den skånske landdag, som kongen og Gyllenstierna i efteråret 1679 havde tænkt på at sammenkalde for at bevilge midler til den skånske stats og militars' underhold, heller aldrig blev til virkelighed.

Det er blevet antydet, at Johan Gyllenstiernas stejle holdning over for den skånske adel i skatte- og reduktionsspørgsmålene skulde have været dikteret af hans ønske om at bevæge adelen til selv at ansøge om uniformiteten. Lønnen for at opgive den danske kirke og det danske retsvæsen skulde altså være at beholde de gamle privilegier eller at opnå den svenske adels friheder, der på visse punkter var endnu fordelagtigere. Men selv om Gyllenstierna havde anbefalet sin konge at søge befolkningens samtykke til uniformiteten, vilde nationalitetsskiftet i Skåne sikkert være blevet gennemført på en voldsommere måde og i et hurtigere tempo, end det nu blev tilfældet. Personskiftet

i de skånske landskabers øverste styrelse fik den betydning, der ligger i, at det i stedet for Johan Gyllenstierna og Haqvin Spegel blev Rutger v. Ascheberg og Knut Hahn, som kom til at gennemføre uniformiteten.

Også for det egentlige Sverige blev Gyllenstiernas bortgang betydningsfuld. Man har endog ment, at planerne om den kongelige enevælde, som gennemførtes i efteråret 1680, skyldtes hans initiativ.⁹⁾ Bortset fra, at det er sandsynligere, at enevældens indførelse ikke var planlagt i forvejen, men blev frugten af en særlig politisk konstellation på riksdagen, kan man betvivle, at resultatet helt svarede til Johan Gyllenstiernas inderste ønsker. Han havde, hele sit liv igennem, bekæmpet det højadelige styre, skønt han selv tilhørte højadelen, og han havde i sin kamp søgt støtte inden for lavadelens rækker. Han havde villet en stærkere kongemagt, men næppe enevælde. Han havde tænkt sig den politiske magt forankret hos konge og stænder i forening, således at adelen i videste forstand bevarede sin indflydelse inden for riksdagen. Ordene »adelig konstitutionalisme« betegnede formentlig snarest hans hovedmål. Sjældent har derfor en statsmands død haft så tydelige virkninger, både for hans land i almindelighed og for hans særlige område i særdeleshed.

FJERDE KAPITEL

Rutger v. Ascheberg og Knut Hahn

I universitetsbiblioteket i Lund hænger der to portrætter fra 1600-tallet. Det ene viser en kraftigt bygget skikkelse i datidens officersdragt. Ansigtet er skægløst, regelmæssigt og smukt, udtrykket vågent og livfuldt, tillige fast og bestemt. Man føler, at man står over for en mand, der er vant til at befale; han ligefrem udstråler kraft og sikkerhed. Men der er her samtidig noget forfinet og kultiveret, noget behersket, ja velvilligt, som virker vindende. Hvis denne mand ikke i sine samtidige breve klagede over, at han følte sig gammel, vilde man — selv under henblik på, at menneskene dengang ældedes før nu, — forsværge, at det kunde være tilfældet. Derimod forstår man, at man her står over for en af den karolinske tids store feltherrer, Rutger von Ascheberg.

Det andet billede er såre forskelligt. Også her er skikkelsen kraftig og bredskuldret, men tillige korthalset og langt grovere; den er klædt i datidens svenske præstedragt. Ansigtet er bredt, munden sammenpresset, og øjnene hvasse. På overmund og hage bærer det et kraftigt gråt skæg. Totalindtrykket kan næppe kaldes tiltrækkende; det er åbenbart »en selvbevidst repræsentant for det nye herskerfolk« (G. Göransson). Med rette gør denne forfatter dog opmærksom på, at der tillige er noget usundt korpulent over skikkelsen og »et træk af lidelse« over ansigtet. Måske er der derfor tillige noget anstrengt og unaturligt ved udtrykkets barskhed. Thi vi véd, at Hahn var skrøbelig af helbred og yderst modtagelig for kritik; han gik af vejen for åben strid og viste ofte en mærkelig sagtomdighed. Billedet forestiller uniformitetstidens ledende biskop i Lund, Knut Hahn.

Ascheberg og Hahn er de to store navne ved Skånelands forsvenskning. De kom til at arbejde samtidigt og mod det samme mål. At deres samvirken blev så som så, vil fremgå af det følgende.

For at forstå deres rolle og betydning, er det nødvendigt at ridse nogle træk af deres fortid op. *Rutger v. Ascheberg*, der i 1680 var 59 år, var af tysk adelslægt fra Kurland; hans ungdom på landet var hengået i et hjem, hvor der — som i gode baltiske adelsfamilier i almindelighed — herskede et patriarkalsk syn på forholdet til bønderne, og endnu ikke fandtes national spænding mellem en tysktalende indvandret adel og en autochton lettisk bondestand. Disse indtryk fik bestående betydning for Ascheberg. Han blev altid en human godsejer med stor interesse for sine bønder, og han forblev samtidig blottet for national fanatisme. Hans hovedsprog var hele livet igennem tysk, men han gjorde svensk til sit andet modersmål, fordi de praktiske forhold førte det med sig.

En fattig adelsjunker i de baltiske provinser måtte naturligvis blive en lykkeridder, og under Aschebergs drengear var det »løven fra Norden, den protestantiske tros bolværk«, hvis navn virkede dragende på al vågen ungdom i de nordeuropæiske lande. Ascheberg kom for sent til at træde i den store konges tjeneste, men han vandt sine sporer i Tredivårskrigens svenske hære, og han fortsatte under Karl Gustav i dennes polske og danske felttog. Vi lærer ham at kende under disse som en handlekraftig og snarrådig officer (Sønderborgs rømning 1659) med særlige anlæg for »den lille krig«; samtidig som et ærgerrigt menneske med vågent blik for sine og sit mandskabs interesser. Ved Karl Gustavs død var han nået til regimentschef, men måtte under den påfølgende formynderregering som fredstidsofficer og tysker stå i skygge. Den unge Karl XI's fremtræden åbnede igen vejen for Aschebergs stigen; ved at fremdrage minderne om hans store faders bedrifter og ved rigeligt at understrege sin egen deltagelse i disse, nåede han allerede 1674 at optages blandt kongens yndlinge. At denne kongegunst dog var fortjent, dokumenterede han under den påfølgende krig i Skåne, hvor han fik lejlighed til at vise sine evner som feltherre i de store slag ved Lund og Landskrone. Karl XI

glemte ham det aldrig. Efter freden skrev han til Ascheberg: »Den smule, jeg har lært i denne krig, har jeg hr. feltmarskal-ken at takke for, og så længe jeg lever, skal jeg vide at anerkende det«. 4. september 1680 udnævntes Ascheberg til Gyllenstiernas efterfølger som generalguvernør.¹⁾

Meget forskellig fra Aschebergs var *Knut Hahns* forhistorie.

Født 1633 inden for en velstående smålandsk bondeslægt måtte han, med den opdrift der var i ham og hans familie, naturligt søge frem ad den lærde bane. Familiens forhold tillod ham at studere på egen bekostning, og det skete ved nordtyske universiteter samt i Upsala. Men i modsætning til, hvad man skulde vente, havde ikke theologien, men de klassiske sprog hans hovedinteresse. Al den theologiske ballast, han erhvervede i sit liv, bestod i den lille prøve, som krævedes for at tage den filologiske magistergrad. I slutningen af 1662 anbragtes han så — ikke mindst fordi man ønskede at sprænge kredsen af danske lærere ved gymnasiet i Lund, — som lærer i filosofi ved dette, og fem år senere overtog han det tilsvarende professorat ved det nye universitet.

Hahn svarede til de forventninger, som regeringen havde næret til hans nationale sindelag. Hans familie havde altid været meget kongeligsindet, og han vanslægtede heller ikke på dette punkt. Som gymnasielærer fik han afskaffet den ældgamle danske koralsang ved domkirken, og han søgte i sin undervisning at »gennemføre svensk manér«. Når dette skete uden brydninger, skyldtes det ikke alene, at Hahn var en dygtig lærer med solide kundskaber, men også at han var en forsigtig og moderat natur, der aldrig gik til yderligheder. Ved universitetet valgtes han hurtigt til rektor og gennemførte som sådan organisatoriske forbedringer, bl. a. fik han oprettet et kommunitet for de fattige studenter. Universitetets økonomi kom også på fode, thi Hahn var et ordensmenneske med god forstand på penge og penges værdi.

Af videnskabelig trang var der derimod ikke meget hos Hahn; hans bidrag til litteraturen, også den filologiske, er overmåde fåtallige. Han var praktiker, både som lærer og som administrator. Rektorstillingen bragte ham i konflikt med universitetets prokansler Bernhard Oelreich, og Hahn hævdede herun-

der med fasthed konsistoriets uafhængighed. Men da regeringen blev træt af de evindelige stridigheder mellem universitetslærerne, greb man til den udvej at fjerne førerne for begge de stridende parter. Oelreich blev superintendent i Bremen, og Hahn 1670 præst og provst i Rønneby i Blekinge. De to hovedmodstandere var nu langt borte fra hinanden.

Hahns forflyttelse betød ikke, at han var faldet i unåde. Men han var fjernet fra den skueplads, hvorpå han kunde gøre sig gældende. Alt tyder på, at hvis ikke en ny opgave var blevet stillet ham udefra, vilde han definitivt være gledet ind i ubemærketheden. Thi historien om hans virksomhed i Rønneby i 1670erne er en blank side i hans levnedsbog. Blekinge faldt i denne tid i Danskernes hænder, og i Rønneby, der til alle tider havde været kendt for sine danske sympatier, blev de modtaget med varme. Hahn flygtede ikke, som adskillige andre svenske embedsmænd, bort til Opsverige. Endnu mindre trådte han som så mange andre præster, mer eller mindre åbenlyst, over på dansk side. Han har åbenbart med sin sædvanlige ro og forsigthighed undgået, i handling at lægge sig ud med Danskerne. Men om hans svenske sindelag var der ingen tvivl. Alt som krigen skred frem, og Svenskernes greb om Blekinge blev fastere, kunde Hahn tone tydeligere flag. Krigsbegivenhederne bragte ham atter i den forbindelse med de bestemmende kredse, som var blevet brudt ved hans afgang fra universitetet. Den svenske hærs hovedkvarter var i Lyngby (Ljungby) på grænsen til Blekinge, og Johan Gyllenstierna, Spegel og kongen selv færdedes ofte gennem Rønneby. Resultatet blev den førnævnte udnævnelse af Hahn i februar 1680 til biskop over Lunds stift. Ligesom atten år tidligere, da han første gang ansattes som embedsmand i Skåne, var det åbenbart hans pålidelige svenske sindelag, som gjorde udslaget.²⁾

Afstamning og milieu havde gjort Ascheberg og Hahn meget forskellige. På den ene side adelsætlingen, hvis udvikling gjorde ham til en verdensmand på den anden bondesønnen, der nåede sin tids lærde dannelse. Ved nærmere betragtning frembyder de to mænd dog også lighedspunkter. Begge var de praktikere, som ikke fortabte sig i teorier, og derfor var tilbøjelige til at vise en sund moderation. Fremadstræbende og ærgerrige, var

de lige ivrige efter at tjene den svenske stat og at varetage sine personlige interesser. Herved havde det også sin betydning, at de begge var i besiddelse af menneskekundskab, så at de både forstod at vinde mennesker og, — hvis de mødte modstand, — at bøje af og vente. Thi de var af naturen forsigtige og satte aldrig foden frem, hvor grunden ikke kunde bære. Derfor led de sjældent nederlag. Et samarbejde mellem to sådanne personligheder måtte få afgørende betydning for deres fælles virkekreds. En anden sag var det, om de altid var tilbøjelige til at samarbejde.

Det turde være karakteristisk for Hahn, at han i de måneder, som lå imellem hans udnævnelse til biskop og Johan Gyllenstiernas død (februar til juni 1680), forholdt sig afventende og blev boende i Rønneby. Når han derimod straks efter den almægtige generalguvernørs bortgang satte sig i bevægelse og søgte at realisere sine planer om en forøgelse af biskoppens magt på generalguvernørens bekostning, har grunden åbenbart været, at han mente, at en væsentlig hindring nu var bortfaldet.

Hahn begav sig derfor i højsommeren 1680 til kongen, hvem han fandt på sit yndlingssted, jagtslottet *Kungsör*, ved vestenden af Mälaren. Det må være lykkedes bispnen at vinde de kongelige sekretærer, navnlig hofkansleren Joel Örnstedt, for sig, thi resultatet af besøget blev meget tilfredsstillende for ham. Hahn stillede kongen i udsigt at ville *bevæge det skånske præsteskab til frivilligt at ansøge om uniformitet* og om afstraffelse af de præster, der under krigen var rømmet over til Danskerne. Hermed var et moderat program for den skånske kirkes forsvenskning knæsat i stedet for det af kongen hidtil hævdede radikale. Til gengæld opnåede Hahn atter at få Blekinge lagt under Lunds stift; at han selv fik lov til foreløbig at blive boende i Rønneby, — der altså blev biskopsæde; — og at man »i begyndelsen« for at animere befolkningen [til uniformiteten] måtte *ansætte Skåninger i de ledige præsteembeder*, vel at mærke, hvis de havde gjort tjeneste som feltpræster eller på anden måde vist et pålideligt sindelag. Hermed var man altså

gået endnu et skridt videre end i Gyllenstiernas instruks (s. 27) med hensyn til at bevare de skånske præstekald for Skåningerne selv. Men Hahn nåede endnu mere. Han havde beskedent spurgt, om man skulde bevare det gamle danske landemode, bestående af stiftets provster, eller om kongen ønskede det afløst af et *konsistorium* efter svensk mønster, hvori der foruden biskoppen sad fire assessorer og rektoren ved Lunds skole. Svaret lød, at Hahn skulde styre sit bispedømme på samme betingelser og med samme rettigheder »*som andre biskopper her i riget*« og være præsident for et konsistorium, hvorfra der kun kunde appelleres til den kongelige revision eller til konsistoriet for hele riget. Dette betød, at Hahn havde fået sit ønske opfyldt, uafhængighed af den nye generalguvernør. Denne skulde ikke længere være biskoppens overordnede og altså heller ikke bekræfte hans indvielser af nye præster. Karl XI endte med nådigt at forsikre Hahn om, at da »dette værks indretning« (d.v.s. uniformitetens gennemførelse) var behæftet med mange vanskeligheder, vilde kongen altid have ham i velvillig erindring og »på behørig vis støtte ham mod alle ildesindedes attentater«. Selv om det sidste ord ikke havde samme betydning som i nutiden, var løftet meget beroligende for den, der var så ømfindelig for al kritik som Hahn.

Hahns løfte, at bevæge præsteskabet til frivilligt at ansøge om uniformitet, skyldtes dog næppe hans eget initiativ. Allerede i Gyllenstiernas instruks havde det om kirke-, skole- og retsvæsenets forsvenskning heddet, at generalguvernøren skulde tilstræbe, »*at indbyggerne selv får lyst til en lighed heri med kongelig majestæts undersætter i Sverige*« (s. 26). Det er sandsynligt, at tanken skyldes Johan Gyllenstierna selv, der — som tidligere påvist (s. 13) — kunde gå ud fra, at man ikke behøvede at frygte nogen protest fra den danske regerings side. Men er tanken om en frivillig antagelse af den kirkelige uniformitet blevet lagt Hahn i munden af Karl XI's omgivelser i Kungsör, har han i hvert fald grebet den med begge hænder og høstet øjeblikkelig løn herfor. Kungsörresolutionen af 10. juli 1680 blev et dokument af afgørende betydning for den følgende udvikling.³⁾

Halvanden måned senere, 4. september, fulgte kongens in-

struks for Ascheberg. Han mistede ved denne Blekinge, der blev henlagt under admiralitetet i det nyanlagte Karlskrona, men fik til gengæld lov til af sit tidligere embedsområde at beholde Gøteborg og Bohuslen. Halmstad skulde være residensstaden i det vidtstrakte generalguvernement. Dette strakte sig altså fra den norske grænse til Østersøen. Men Aschebergs magtbeføjelser blev samtidig sat langt snævrere, end Gyllenstiernas havde været. Ikke blot ophævedes bestemmelsen om, at generalguvernøren skulde være uafhængig af kammer- og krigskollegierne, men i virkeligheden levedes der ham heller ingen indflydelse på det kirkelige område. Bispen stilledes jævnbyrdig ved generalguvernørens side (der henvises udtrykkeligt til Hahns resolution i Kungsör). Hvad der indrømmedes Ascheberg var derimod den militære magt. Her tog man bestemt afstand fra Gyllenstiernas synspunkter, således at Skåne gik over fra en offensiv til en defensiv rolle i svensk udenrigspolitik. Landskrones befæstning stilledes i bero, og landets forsvar henvistes først og fremmest til to rytterregimenter, hvervede i det egentlige Sverige og »inddelte« på gårde, der for en stor del tilvejebragtes ved reduktion. Det eneste område inden for forsvenskningen, hvor der tildeltes Ascheberg et virkeligt initiativ, var *retsvæsenet*, hvor det pålagdes ham »*efterhånden ved passende forestillinger og begrundelser at lempe og lede indbyggernes stemning derhen*«. — Der er god overensstemmelse mellem alt dette og den tidligere Kungsörresolution; Centralstyrelsen vilde ikke mere udsætte sig for faren ved et vicekongedømme ved rigets grænser og søgte derfor at bringe den verdslige og den kirkelige magt på forskellige hænder.⁴)

Om Aschebergs følelser ved at få en så begrænset magt overdraget, véd vi intet. Men som den kloge general han var, valgte han i hvert fald at lægge tilfredshed for dagen, og at sætte sit håb til fremtiden. Det skulde snart vise sig, at hans modstanderes antal ikke var udtømt med biskoppen og embedsmændene i Stockholm.

Ascheberg begav sig derefter til Skåne. Hans første indtryk var nedslående: »Jeg havde gjort mig tanker og forhåbning om at finde landet i en helt anden tilstand, end tilfældet er«, skrev han straks til kongen; især havde han ventet, at de mange øde-

gårde havde været genopbyggede og besatte med udskrevne fodsoldater. Men det var langt fra tilfældet. Ansvar for hele den dårlige tilstand hvilede på de to kommissærer, *Sven Erlandsson (Ehrenflycht)* og *Niklas Jonsson (Cronacker)*, som under den foregående generalguvernør havde haft hovedindflydelsen på styrelsen og på militærets forlægning. Det er karakteristisk for, hvad man vovede at byde provinsens øverste myndighed, at begge mænd udeblev fra det første møde, hvortil de var stævnedede af Ascheberg. Senere indfandt Ehrenflycht sig ganske vist, mens Cronacker erklærede, at han var syg. Ascheberg mente ironisk, at det turde være »en statssygdom«. Fra almuens side indløb der bitre klager over den skade, de indkvarterede ryttere voldte, desuden jamrede adelen over, at dens bønder blev betyngede med mandtalspenge og skyds til ødegårdenes genopbygning.⁵⁾

Udrustet med rig, men sørgelig viden om forholdene i sit nye virkeområde kunde Ascheberg i efteråret 1680 rejse til riksdagen i Stockholm, hvor han indleverede en *memorial* på ikke mindre end 32 *paragraffer* til Karl XI. Han opnåede ikke lidt. Ikke alene berøvedes de ulydige embedsmænd Ehrenflycht og Cronacker al indflydelse på militærvæsenet, der helt lagdes i Aschebergs hænder, men da han bad om et nærmere »reglement« for den indbyrdes afgrænsning af hans og Hahns myndighedsområder, lød kongens resolution: »Reglementet bliver, at biskoppen altid kommunikerer [o: forhandler] med generalguvernøren og viser ham respekt.« Det var ganske vist ikke tydelige ord, men dog et skridt frem for Ascheberg, hvorfra han måske kunde gå videre.

Også på andre punkter nåede Ascheberg, takket være sin forsigtige holdning, positive resultater. Karl XI gik således med til, at skønt generalguvernementet efter Johan Gyllenstiernas død igen var lagt ind under kammer- og krigskollegierne, skulde Ascheberg have frie hænder til at ind- og afsætte alle sine underordnede embedsmænd (landzbetiänterne), »da det er besværligt at korrespondere med kollegiet«. Kongen var også enig med Ascheberg, når denne foreslog, at ved forsvenskningen af retsvæsenet skulde man begynde med at afløse stillingen som herredsfoged med den som »härads hövding« og indsætte »skik-

kelige svenske subjekter«, der »med god raison *efterhånden kan animere indbyggerne til selv at ønske det svenske politi indført*«. I det hele mødtes de to mænd i deres iver for at ophjælpe landet, dels ved at støtte bønderne mod adelens udsigelser, dels ved at bevare præstestandens rettigheder (»et kristeligt og vel-signet værk og et fundament for al velstand«). Der er her ikke tale om, at uniformitetens indførelse stilles som en betingelse for kongens omsorg for præsterne. Det er kun i forholdet til adelens privilegier og til reduktionen, at Karl XI ikke følger Aschebergs forslag, måske fordi han var klar over, at generalguvernøren på dette punkt var personlig interesseret. Ascheberg havde nemlig straks sat sig som mål at forene sit embede med stillingen som skånsk godsejer.⁶⁾

Ved udgangen af 1680 kunde Ascheberg således se med en vis tilfredshed på sin stilling. Gjaldt noget tilsvarende om biskop Hahn?

Hahn, der vidste, at allerhøjstes øje hvilede på ham, havde i begyndelsen af september 1680 begyndt den første *visitats* i sit bispedømme. I løbet af få uger lykkedes det ham at besøge Vestblekinge og hele Skåne, fordi han kun holdt eet møde i hvert herred, hvortil han stævnedes alle herredets præster og klokkere. Fremgangsmåden var overalt den samme. Hahn begyndte med at rose præsterne for deres troskab under krigen (!) og at forsikre dem om Karl XI's nåde, hvis de fortsatte med at mane deres tilhørere til troskab. Thi den der satte sig op mod øvrigheden, satte sig op mod Gud. Efter derpå at have bedt om præsteskabets støtte til sin embedsforvaltning, undersøgte biskoppen, hvor mange embeder der stod ledige, hvilke kandidater der fandtes til dem på stedet, samt om der i herredet forelå nogle sager om skilsmisse, der ifølge den danske kirkeordning hørte under kirkelig domstol. Præsterne anmodedes om at opsætte deres ønsker til kongen skriftlig, hvad enten de var af personlig art eller gjaldt deres menigheder.

Der var i alt dette intet, som kunde vække mistanke om, at store forandringer forestod. Tilsidst vendte Hahn sig til *deg-nene*, som han ligeledes opfordrede til troskab mod øvrigheden og flid med børnene. »I særdeleshed skulde de være betænkte på at læse for dem *ABC-bogen* og *katekismen*, som jeg agtede at

lade trykke i Malmø. Foreløbig og indtil min tilbagekomst skulde de *lære børnene at synge:*

»Gud give konung Karl och al överhet
frid och eet gott regimente.« —

Her fik man altså et pludselig glimt af fremtiden at se. Hos degnene behøvede bispen jo ikke at søge om deres medvirkning til den store forandring.⁷⁾

Da Hahn i begyndelsen af november gjorde *indberetning* til kongen om resultatet af sin visitats, tilføjede han imidlertid, at »en stor del « af præsterne desuden havde begæret, at der ad lovens vej skulde finde en udskillelse af de under krigen utro præster sted, samt »tilbudt deres medvirkning til den *uniformitet i kirkevæsenet*, som eders kongl. maj. allernådigst finder nyttig og gørlig«. Dette kan ikke være rigtigt, i hvert fald ikke gælde om »en stor del« af præsterne. Hahn har ikke vovet personlig at fremkalde et sådant ønske.⁸⁾ Men han havde — vistnok under sit ophold i Lund i oktober — været så heldig at finde en mellemmand, der var villig til at påtage sig det fornødne i denne retning.

Provst i i Torne herred og præst i Dalby og Hellested sogne var *Sven Knudsen* (Rønnov), stammende fra Rønneby, vistnok af præsteslægt. Han havde gået i skole og studeret i København, og han var allerede i dansk tid blevet udnævnt til sit embede, så at han altså nu var en midaldrende mand. Straks efter Skånes afståelse havde han nærmet sig til den svenske regering. Sven Knudsen var nemlig i besiddelse af en ubegrænset appetit på ære, myndighed og indtægter, og da han hermed forenede gode evner og stærkt initiativ, måtte vejen fremad ligge åben for ham. 1673 var han præstestændens repræsentant ved riksdagen i Stockholm og forsømte ikke at benytte dette til at opnå personlige fordele, bl. a. at få endnu et kald lagt til sine to embeder. Nu kom det til en aftale mellem ham og biskoppen om, at Sven Knudsen skulde fremkalde en petition fra præsterne om rettergang over de troløse præster og indførelse af kirkelig uniformitet. Hahn skulde holdes helt uden for sagen, for at der ingen misstemning skulde opstå mod ham personlig, og sagen skulde synes ganske frivillig. Ansøgningen skulde ind-

leveres på den riksdag, der lige var begyndt i Stockholm.⁹⁾ I Blekinge ansås åbenbart en tilsvarende agitation for overflødig, da præsterne her allerede havde vist sig tilstrækkeligt bøjelige.

Hahn håbede på denne måde at kunne indfri sit løfte til kongen, uden at behøve at søge bistand hos den verdslige øvrighed. Men hvilket svar vilde den skånske præstestand give?

FEMTE KAPITEL

Præsterne bevilger svensk kirkevæsen

Når man skal vurdere den skånske præstestands lyst og evne til at modarbejde forsvenskningen, bliver et af de første spørgsmål, hvor mange kald der stod ubesatte ved krigens slutning. Spørgsmålet kan besvares med nogenlunde sikkerhed. Biskop Hahn kom under sin første visitats 1680 til tallet 41; det var ganske vist tre gange så mange som i september 1677, da antallet kun opgaves til 14, men udtømmer dog ikke summen af ledige præsteembeder i Skåne og Blekinge. I virkeligheden må man til disse 41 lægge endnu mindst 29, som Hahn må have overset, så at totalsummen bliver over 70, d.v.s. en tredjedel af alle præstekald. Allerede heri ligger et stærkt vidnesbyrd om, hvor svækket den skånske kirke var ved uniformitetstidens begyndelse.¹⁾

Præstestanden var nu så fåtallig, at det kunde virke tillok-kende på den at blive optaget i den svenske gejstlighed, som var mere talstærk og allerede herved mere indflydelsesrig. At få privilegier var tidens løsen, og den svenske gejstligheds pri- vilegier kunde i visse henseender virke dragende på den skån- ske. Økonomisk led de skånske præster under tidens alminde- lige depression, — kornpriserne var stadig nedadgående, — og de lidelser, man havde gennemgået under krigen, måtte gøre det særlig attråværdigt at komme til at leve under rolige for- hold. Alt dette kunde opfordre de skånske præster til ikke at trodse statsmagtens velkendte ønsker.

Endnu flere grunde talte i samme retning. Ligesom de fleste steder inden for den protestantiske verden var også i Skåneland præsterne grebne af tidens monarkistiske tanker, navnlig som de fremtrådte på theokratisk grundlag. I samme retning talte

den ed til Sveriges konge, som alle havde aflagt. Endvidere kunde de, der var kaldede til deres embeder af adelen, ønske frigørelse for disse sociale bånd; standsbevidstheden var voksende. Endelig havde det betydning, at hovedparten af præsterne var af skånsk rod og ved slægtskabsbånd nøje knyttet sammen med landets øvrige befolkning, hvis følelser for Danmark var kølnede efter den sidste mislykkede revanche-krig.

Dog fandtes der også følelser, der måtte tale imod en ny politisk indstilling. Endnu sad der i embederne et overvejende tal af mænd, der havde fået deres uddannelse ved Københavns universitet, og hvis åndelige kultur var dansk. Mange af dem stod i forbindelse med venner vest for Sundet, og adskillige havde deres slægt derovre. At sønderrive gamle bånd var ikke let. Konservativ indstilling måtte desuden gøre en forandring i det tilvante kirkevæsen ubehagelig. Navnlig måtte et sprogskifte for den, der skulde holde præken hver søndag, være en alvorlig sag, som mange gøs tilbage for som uoverkommelig.

At tage standpunkt kan derfor ikke have været let for de skånske præster.

Den toneangivende kreds inden for dem dannede *herredsprovsterne*. Patriarken her var *Bastian Madsen Odder* i Skyds herred (ved Skanør), en næsten 80 år gammel, anset og populær skikkelse, en munter og skæmtsom gammel herre, der stod som en naturlig fører for sin stand. Han var på begge sider rundet af skånske præsteblood, desuden med bypatriciere blandt sine forfædre. Bastian Odder var vokset op under gode kår i et lærd hjem, havde uddannet sig på udenlandsrejser og disputeret i København for magistergraden. Allerede 1628 var han blevet sin faders efterfølger i sit fødesogn og sytten år senere provst i Skyds herred. I den sidste danske og i den første svenske tid valgtes han ofte af sin stand til at repræsentere den offentligt, således ved affattelsen af Malmø reces 1662. Hans stilning syntes urokkelig.

Men under krigen kom Bastian Odder, som så mange andre af hans kaldsfæller, i vanskeligheder. Der indløb en befaling fra Danskerne om at offentliggøre et forbud mod at stå i forbindelse med det belejrede Malmø, og da provsten adlød, blev han af Spering stævnet for kommissionsdomstolen i Malmø

»som perduell och menedare«. Odder sad længe som fange i Malmø og dømtes til embedsfortabelse. Men under biskop Hahns visitats 1680 fik han lov til igen at fungere som provst, og i begyndelsen af det følgende år foreslog Ascheberg ham benådet på grund af hans alder, og fordi bispen og hele præsteskabet gik i forbøn for ham. Det er klart, at en mand, der var således stillet, ikke kunde optræde med synderlig kraft mod forsvenskningen.²⁾

Kun en halv snes år yngre end Odder var provsten i det nærliggende Bare herred *Jørgen Jensen Fakse*. Han var ligeledes en indfødt Skåning af mellemstand og gradueret ved Københavns universitet. 1642 havde Tage Thott kaldet ham til præst i sit patronat Skabersø. Også Fakse måtte efter sin udvikling have sine sympatier på dansk side.³⁾ Noget yngre end de førnævnte, men dog modne mænd på ca. 60 år, var de to provster i midtlandet, Froste og Fers herreder: *Frederik Sture* og *Hans Beverlin* (III, 79). Begge var Københavnerne og havde fået deres uddannelse i Danmark. Begge var de også lærde mænd, ikke mindst Sture, der, som det den gang var mode i den lærde stand, gerne digtede på Latin. Han nød desuden blandt de skånske provster et særligt ry for fromhed og embedsiver. Også provsten i det nærliggende Onsø herred, *Oluv Patersen*, havde et godt navn som en kundskabsrig og hæderlig mand og havde som de foregående studeret ved det danske universitet. Hans herkomst er ukendt, men han synes at have været Skåning. Disse fem provster må betegnes som konservative mænd af rent dansk præg.⁴⁾

Medens de tre sundherreder: Harjager, Rønneberg og Lugude, som følge af krigens virkninger stod ubesatte;⁵⁾ — i det sidstnævnte herred tjenestegjorde provsten i S. Åsbo herred Erasmus Gemzæus; — og medens to herreder mellem Malmø og Ysted: Oksie og Lynids, havde svenske provster (Nils Hambræus og Magnus Lacander), møder vi i Nord- og Østskåne nye provstetyper. Det er gennemgående mænd i en noget yngre alder end deres førnævnte kolleger. En type repræsenterer *Erasmus Gemzæus* i S. Åsbo herred, et skud af en vidt forgrenet præsteslægt, af hvilke en gren forblev Danmark tro og endte med at flytte over til moderlandet (Hans Danielsen i Væsby).

Slægten stammede fra grænsesognet mod nordøst Gemsø og synes at have bevaret mange af de for skovboerne karakteristiske træk. Erasmus Gemzæus var en selvfølede mand med stærk opdrift, der straks efter Skånes afståelse til Sverige trådte i en godt forhold til Svenskerne og stadig viste sig som »en ærlig svensk«. Dette lønnede sig, da Svenskerne i ham fandt »en anvendelig mand«.⁶) Opportunitetshensyn synes overhovedet at have været afgørende for disse skånske fødte provster. Erasmus Gemzæus' svoger var præsten Carsten Rønno i Åhus, der havde en så høj stjerne hos Karl XI. Også provsten i Ingelsted herred, *Oluv Bertilsen (Aquilonius)*, en Skåning af sjællandsk herkomst, holdt sig hele sit liv igennem til regeringen og indkasserede de heraf flydende fordele. Formodentlig gjaldt det samme om provsten i N. Åsbo og Bjerge herreder *Laurids Rhode*, der forøvrigt gør et lidet betydeligt indtryk. Hans herkomst er ukendt.⁷) Af de tilbagestående herreder var Gønge Vemmenhøjs og Gers ubesatte, mens Tyskeren *Henrik Nissenius* i Villands herred ved sin holdning under krigen tydeligt havde vist sit regeringsvenlige standpunkt.

Kun en fjerdedel af de skånske provster kunde altså forudsættes at være principielle modstandere af den kirkelige uniformitet, og selv om tallet sikkert lå højere blandt de almindelige præster, måtte stemningen i hvert fald kaldes stærkt delt. Et forhold, der dog også må tages i betragtning, var, at præstestanden ved konservation og indgifte dannede et fast net over hele landet, og at visse familier ved deres børnerigdom kom til at få en særlig indflydelse. Nogle eksempler, alene hentede fra de ovenfor nævnte provster, vil belyse dette. Således blev Frederik Stures søn også præst, og hans fire døtre ægtede alle præster i Froste eller Fers herreder. Også Oluv Patersens og Erasmus Gemzæus' sønner blev præster, og deres døtre giftede sig enten med faderens efterfølger eller med en anden præst. Af den konst. provst i Albo-Jerrestads herreder, Per Rasmussen Nøragers 6 døtre ægtede de 5 præster. Navnlig Oluv Aquilonius frembyder et strålende eksempel på, hvorledes et præstedynasti kunde opstå. Han var selv præstesøn, og hans tre brødre var præster; af hans otte børn blev en søn præst, og en anden klokker; fire døtre blev alle præstekoner, heraf endda de to gentagne

gange. Der må have været mange præstekjoler samlede ved familiefesterne i dette hjem! At lignende forhold fandtes inden for præstestanden i almindelighed, vilde let kunne påvises.

Det var denne stand, som *Sven Knudsen* havde påtaget sig at omvende til uniformiteten.

Han gik systematisk frem. Allerede i begyndelsen af oktober 1680 under sit ophold i Lund ved Hahns visitats, havde han talt med en del af de tilstedeværende provster om, at man burde indgå til kongen med en ansøgning om de troløse præsters afstraffelse og om svensk kirkeordnings indførelse. En sådan ansøgning var nødvendig for at vinde kongens nåde. Thi at nådens sol ikke længere lyste over den skånske gejstlighed, fremgik af, at den ikke var blevet indkaldt til den nu pågående riksdag i Stockholm, hvilket atter betød, at regeringen ikke længere følte sig bundet af Malmø reces' løfter. Men ansøgningen burde indkomme snarest muligt, for at den kunde nå at blive behandlet på riksdagen, og man til gengæld kunde få præsteskabets gamle friheder bekræftede.⁵⁾

Disse samtaler havde fundet sted efter nøje aftale med biskop Hahn, men det var en forudsætning, at bispen skulde holdes uden for aktionen, så at denne fik udseende af fuldstændig frivillighed. Hahn indskrænkede sig derfor til at opfordre præsterne til at opstille deres ønsker (gravamina) til kongen, men talte ikke om uniformiteten. Dette arbejde påhvilede *Sven Knudsen*. 14. oktober kunde han meddele biskoppen, at tre herreder allerede havde indsendt deres præsters samtykke til forandringen. Blandt disse nævner han Albo-Jerrested herred, hvor præsten *Per Rasmussen Nørager* i Melby var vikarierende provst; en født Sjællænder, der under krigen var blevet belønnet af Svenskerne »for indbringelse af sikre kundskaber og andre gode og nyttige tjenester«. En anden af disse tre provster har formodentlig været *Hans Beverlin* i Vomb (Fers herred), thi i et brev fra *Sven Knudsen* på samme tid hedder det: »Højærværdige hr. kollega i Vomb ville ubesværet maturere (fuldbyrde) det, vi i Lund gjorde aftale om, hvilket nu helst af hannem, efter så manges siden indkomne suffragia, ej påtvivles forderligst at vorde hidskikket«. Hvad der havde bevæget *Hans Beverlin* til så hurtigt at kapitulere, vides ikke;

han var jo ikke i farezonen på grund af upålidelighed under krigen, men han synes ganske vist at have været en ret påvirkelig mand. Navnet på den tredje herredsprovst kan desværre ikke oplyses. Man kan gætte på en af de to svenskfødte provster, *Nils Hambræus* i *Oksie*, eller *Magnus Lacander* i *Lynids herred*.

Den gode begyndelse var åbenbart gået Sven Knudsen til hovedet. Oppositionen satte hurtigt ind. Ikke blot provst Jørgen Fakse i Bare herred, men selv den svensksindede Oluv Bertilsen Aquilonius i Ingelsted herred og præsteskabet i Luggude og S. Åsbo herreder ytrede betænkeligheder ved Sven Knudsens tilsyneladende så egenmægtige fremgangsmåde. Var det sikkert, at uniformiteten ønskedes af de højere autoriteter, af bispen og af selve kongen?⁹⁾ En stærk tvivl kunde virkelig opstå, hvis man samtidig erfarede, at riksdagsmændene fra *Halland*, (der i modsætning til Skåne var repræsenteret på riksdagen 1680), havde opnået kgl. resolution på at skulle blive bevarede ved deres sædvanlige kirkedisciplin og ceremonier, indtil der med riksdagens billigelse var gennemført »een wiss föreening och kiörckioordning« i kirkevæsenet.¹⁰⁾

Biskop Hahn måtte nu ud af busken. I slutningen af oktober bemyndigede han den ivrige provst til at bruge hans navn i agitationen. Denne gled nu ind i sin tredje fase: Efter samtaler og brevveksling kom større møder. Sven Knudsen sammenkaldte præsterne på tre steder i Midt- og Sydsåne: Inden for *Bare*, *Fers* og *Onsø herreder*, således at flere herreders præster skulde samles på hvert af disse steder.

Resultatet af Sven Knudsens anstrengelser blev dog stadig utilfredsstillende. Der var blevet sendt de forskellige herredsprovster et udkast til et bønsskrift til kongen, der omfattede to punkter: En udskillelse af de utro præster og indførelse af uniformiteten. Men begyndelsen var rigtignok mindre heldigt affattet og lød således:

»Endog udi forledne krigstid *mange* — desværre — både af den ene og den anden stand ere befundne uredelige, idet somme ved bortrømning og affald, andre ved stempling og falskhed, atter andre på anden måde næsten har aflagt den skyldigste devotion og pligt, som de var skyldige deres og vores alles aller-

nådigste herre og konge og dermed *sat en ond plet på nationen*« — — —

og man fortsatte med at udtale den fortrøstning:

»Så haver eders kongl. majestæt dog vel — Gud ske lov — erfaret, at her dog fandtes *nogle*, der derimod har været redelige«.

En sådan tilståelse af, at de trofaste præster kun havde været en minoritet, måtte falde selv dem, der var rede til at strække sig vidt, for brystet som altfor uforsigtig. Også de, der var ilde ved hele aktionen, enten fordi de ømmede sig ved at prisgive deres standsfæller til statsmagtens straf, eller fordi de overhovedet ikke ønskede uniformiteten, kunde bruge så udæskende udtalelser som påskud til at springe fra. Ganske vist var Sven Knudsen skrap i sine rykkerbreve, som da han til den konst. provst i Gers herred skrev: »Thi med værket kan nu ikke drøjes (!), men det må med fuld alvor og flid drives til den desirede højvigtige ende«. Han fik ganske vist tilslutning fra halvdelen af de skånske herreder. Men et lige så stort antal herreder gjorde passiv modstand og indsendte ingen petitioner. Det var herredsprovster som *Bastian Odder*, *Frederik Sture*, *Oluv Patersen*, ja endog *Erasmus Gemzæus* og *Laurids Rhode*, som nølede med deres tilslutning; desuden præsterne i *Vemmenhøjs*, *Harjagers*, *Rønnebergs* og *de to Gøngeherreder*, der for øjeblikket stod uden provster. Sven Knudsen kunde ganske vist notere den indtægt på sit regnskab, at Jørgen Fakse i Bare og Oluv Aquilonius i Ingelsted herred nu bøjede sig. Det første sted var det en agitation blandt kollegerne af den fra krigen så bekendte præst (III, 88), hr. Morten i Brågerup, der havde gjort udslaget, mens Andr. Schartov fra Andrerum havde virket på tilsvarende måde i Ingelsted herred.¹¹⁾ Men Sven Knudsens plan, at en enstemmig ansøgning fra hele det skånske præsteskab skulde kunne foreligge under riksdagen i Stockholm, var derimod blevet til intet. Det gik op for Hahn, at han ikke kunde undvære den verdslige arms støtte.

Biskoppen kastede dog ikke derfor sin hidtilværende drabant over bord. Ved årets udgang trøstede han Sven Knudsen, der havde klaget over den modstand, han havde mødt ved »det

påbegyndte værk«. Hahn udtalte, at han ud fra provstens »bekendte dexteritet«, ikke tvivlede om, at værket vilde vinde »sit ønskelige udslag«, hvilket han visselig ikke skulde glemme at minde om på de behørigte steder.¹²⁾ Men han så sig samtidig om efter anden bistand. En sådan fandt han i, at kongen udtalte sin misfornøjelse med, at den skånske studerende ungdom ikke hidtil havde efterkommet ordren til at studere ved svenske universiteter og »gøre sig til herrer over det svenske sprog«. Den måtte derfor skyldes sig selv, hvis den ved forekommende lejligheder ikke blev forfremmet. Karl XI bekræftede vel præstestandens gamle privilegier, men udtalte samtidig den forventning, at den på sin side nu vilde antage uniformiteten.¹³⁾ Al tvivl i Skåne om regeringens hensigter måtte hermed bortfalde. Biskop Hahn søgte også på anden måde at præparere jordbunden for den endelige afgørelse. I marts og april 1681 besattes de ledige provstestillinger i to af de vigtigste herreder, Vemmenhøjs og Gers, med pålidelige mænd. Det første sted skete det med *Michael Arenchil*, en Bohuslenning, der havde skaffet sig protektion ved at være huslærer for kanslipræsident Bengt Oxenstiernas børn. Efter hele sin udvikling må han betegnes som Svensker.¹⁴⁾ Til provst i Gers herred udnævntes den gamle *Christen Lauridsen Klim* i Vidtskølle, vel nærmest på grund af hans svigersøn Andreas Schartovs politiske fortjenester.

Hovedsagen for biskoppen, når han vilde nå sit mål: Præsternes frivillige ansøgning om svensk kirkevæsen, måtte dog være at vinde generalguvernørens støtte. *Ascheberg*, der havde tilbragt vinteren i Stockholm og Göteborg, kom i marts 1681 til Malmø, der fra nu af blev hans residensstad. 28. marts 1681 skrev han herfra til kongen og gentog sine klager over tilstanden i generalguvernementet. »Hvad konfusion og urigtigheder her udi alle sager findes, og hvad lamentationer derover føres og daglig hos mig indkommer, kan jeg ikke skildre«. Udskrivningen til ødegårdene og indkvarteringen på samme havde været så urimelig stor, at næsten lige så mange gårde var blevet øde efter krigens afslutning som under den. Desuden var en stor del af de udskrevne karle rømmet bort, da de umuligt kunde opbygge gårdene og samtidig straks holde ryttere. Han

havde derfor påbegyndt en undersøgelse af *alle* bøndergårdes tilstand i Skåne.

Efter således at have vist kongen, at den sag, som interesse-rede denne mest, nu endelig var kommet i de rette hænder, fortsatte Ascheberg med, at biskop Hahn og gejstligheden havde indgivet deres ønsker, bl. a. om at måtte beholde kirketien-den til kirkernes reparation og om oprettelsen af en højere undervisningsanstalt. Han tilføjede: »Hvorfor jeg har truffet den aftale med bispen, at han straks efter helligdagene skal indfinde sig her sammen med provsterne, så at alle deres besvæ-ringer kan blive optagne, prøvede og så vidt muligt afhjulpne.« Man kan spørge, om generalguvernøren havde ret til på egen hånd at sammenkalde et sådant møde, men formodentlig har han sluttet dette ud fra det samtykke af kongen, som han tid-ligere havde fået til at holde en landdag i Skåne i anledning af udskrivningen.

At Ascheberg regnede med at få mere ud af sit møde end blot en behandling af præsternes besværinger, turde endelig fremgå af slutningen af hans brev til Karl XI. Det hed her: »*Justitsvæ-senet* både i stæderne og på landet ligger næsten helt nede eller står på så svage fødder, at man har grund til at klage derover. Derfor har jeg udnævnt *nogle i den svenske og den danske lov velforfarne mænd til at træde sammen og søge at bringe dem begge til en lighed*; efter hvilket værk, — når det af eders majestæt først er ratificeret, — landet og undersåtterne skal regeres, *så vidt pacta publica det tillader*«. Dog måtte der straks ud-nævnes häradshövdingar ligesom i Sverige, da Danskere som tingfogder var aldeles uanvendelige under de nye forhold. Disse tanker om en sammensmeltning af svensk og dansk lov stemte egentlig ikke rigtig med, hvad Ascheberg kunde læse i sin egen instruks. Men da ordene »*pacta publica*« formodentlig går på fredstraktatens løfter, turde de vidne om, at også Ascheberg var ængstelig for at komme ind på noget, der kunde medføre protester fra den danske regering.¹⁵⁾

Ascheberg havde altså lovet Hahn at ville holde et møde for her at lægge pres på gejstlighedens forsvenskning. Biskoppen var ikke sen til at benytte sig heraf. Han meddelte provsterne

feltmarskalkens ordre til at *indfinde sig i Malmø 12. april* tilligemed 2—3 præster fra hvert herred. De valgte skulde medbringe fuldmagter fra de øvrige præster på, at disse ubrydeligt vilde overholde, hvad man blev enig om. Endvidere nøjagtige fortegnelser over deres kalds indtægter og eventuelle ønsker om økonomisk forbedring. De studenter, som var kaldede til de ledige embeder, indstævnedes til samme sted nogle dage senere for at prøves i deres duelighed. Om uniformitet stod der stadig intet i indkaldelserne. Mødet havde officielt karakter af at være sammenkaldt i andet øjemed, for at præstestandens ønske om forsvenskning kunde fremstå som fremkommet af egen drift og fri vilje.¹⁶⁾

Tidsfristen for indkaldelsen til Malmømødet havde åbenbart været for kort beregnet. *Mødet blev udsat til 2. maj.*¹⁷⁾ I løbet af april havde man derfor rundt om i de skånske herreder travlt med at holde de fornødne valgmøder af præsterne. Indkaldelserne lød på, at de pågældende skulde indfinde sig i Malmø for »hans kongl. majestæts vilje at modtage«. Fuldmagterne for de valgte repræsentanter er som regel skrevet på Dansk og holdt i de ønskede stereotype vendinger, men undertiden kommer sandheden dog frem. Luggude herreds præster erklærede således, at da de var klare over, at det var *kongens vilje*, at uniformitet skulde indføres i kirkevæsenet, erklærede de sig tilfredse hermed for at vise deres underdanige pligtskyldighed; »begærendes, at det ej måtte ske for hastigt, men sensim og successive«. Samtidigt meddelte de fleste af de herreder, der havde holdt sig tilbage over for Sven Knudsens agitation, nu til Hahn, at de akcepterede uniformiteten.¹⁸⁾

Det oprindeligt berammede møde i Malmø var dog blevet aflyst så sent, at nogle af præstestandens repræsentanter allerede havde begivet sig på vej. Blandt disse var *Gønge herreders repræsentanter*, viceprovsten David Arendsen Mølensted i Melby, Sivert Jensen i Hestved og Johannes Støbæus i Vinslöv. Af de to sidste havde Sivert Jensen gjort sig bemærket ved sin svensk-sindethed under krigen, og Johs. Støbæus, der var søn af en indvandret Slesviger, tilhørte en slægt, der også havde stillet sig på svensk side. En broder var professor i Lund og stod

Hahn nær; en anden var præst i Ivetoft (Villands herred) og vandt under krigen kongens gunst; en tredje var svensk befalingsmand i Gønge herreder.

Forskellig herfra var den indstilling, som havde ført den konst. provst over de to Gønge herreder, *David Arendsen Mølensted*, over på svensk side. Han er måske den interessanteste af alle de skånske præster. David Arendsen var af fødsel Sjællænder, og han havde studeret i København. Allerede før Roskildefreden var han imidlertid kommet over til Skåne. Ved sit gode rygte og sin lærdom vandt han tillid hos den svenske regering, så at han 1670 opnåede embedet som præst i Melby syd for Finjasøen, og hans rolige og virksomme embedsførelse i de følgende år bestyrkede denne tillid. Men i hjertet var hr. David stadig »en god, ærlig, dansk mand«, der under Skånske Krig gjorde alt for at hjælpe den danske hær (III, 190). Ligesom for Sten Jakobsens vedkommende, foregik dette så hemmeligt, at Svenskerne aldrig fik nys derom. Både Sven Erlandsson og generalmajor Lybecker roste ham således efter krigen for hans store troskab, og den sidste tilføjede: »Han ähr en rätt Israelit och är all nåde werdt.« Hvorom alting er: David Arendsen tog, da alt håb om genforening var slukket 1679, konsekvenserne og indstillede sig på en varig forbindelse mellem Skåne og Sverige. Det skulde vise sig, at flertallet af de yngre præster så som han på udviklingen.¹⁹

Mølensted, Sivert Jensen og Stobæus indgav den 12. april i Lund et bønsskrift til Hahn, der skulde få en særlig historisk betydning. På alle Gøngepræsternes vegne udtalte de, at man intet højere ønske havde end at vise sin troskab mod kongen. Det bedste middel hertil var at knytte sig så tæt som muligt til den svenske gejstlighed, så at man herigennem kunde blive »et rigets ledemod og en rigsstand«, med andre ord, repræsenteret på den svenske riksdag. De bad derfor om, »at uniformiteten i kirkevæsenet og dettes ceremonier samt ungdommens undervisning i det svenske sprog må indrettes i Gønge herreds menigheder, jo før jo heller. Men på hvilken måde det skal ske, og om det bedst lader sig gøre *efterhånden*, overlader vi til Deres højærværdigheds af Guds velsignede dexteritet«. Man udtalte derefter ønsket om at blive økonomisk ligestillet med præsterne

i Sverige, »idet vi dog ingenlunde tvivler om, at hvis nogen af [vore] præster skulde finde sig bedre stillet med sine tidligere indkomster, vil eders højærværdighed mage det så, at ingen med grund kan klage over forandringen i denne henseende«. Som det andet punkt i bønskriftet stod ønsket om, at »hvis nogen af præsteskabet i de forgangne krigstider skulde have opført sig således, at han havde glemt sin ed og troskabspligt«, vilde kongen efter afholdt undersøgelse lade ham afstraffe. Til slut bedes kongen virke for, at mistilliden mellem rigets og Skånes beboere må ophøre og afløses af indbyrdes fortrolighed.

Medens dette dokumentets slutningsformular er på Dansk, er petitionen iøvrigt affattet på det svenske sprog. Hertil kommer, at bønskriftets fuldstændige og omhyggelige udarbejdelse giver det en særstilling blandt den skånske præstestands ansøgninger om uniformiteten. Der er derfor med god grund fremsat den formodning (af G. Göransson), at ligesom ved det første udkast om uniformitet er også indholdet her forestavet præsterne af biskoppen. David Arendsen havde virkelig draget konsekvenserne af sin politiske omvendelse, og han belønnedes to dage senere med udnævnelsen til provst.²⁰⁾

Det var en ret repræsentativ skare, som 2. maj indfandt sig til *præsteståndens møde* (»stiftssynoden«) i Malmø. Af provsterne savnedes dog Jørgen Fakse, Frederik Sture, Oluv Aquilonius og Henrik Nissenius; de var erstattede med stedfortrædere, hvortil man havde taget føjelige og uselvstændige mænd. At sundherrederne ligeledes var uden repræsentanter, var naturligt. Til provsterne sluttede sig de af herrederne valgte præster, men medens der i indkaldelsesbrevet påbødes 2—3 pr. herred, er det kun enkelte herreder (som Torne og Gønge), som møder med to præster foruden provsten, og for adskillige herreder er denne endda den eneste repræsentant. Det er vel økonomiske hensyn, som hermed har været afgørende, thi det var skik, at de hjemmeværende skulde betale rejseomkostningerne for dem, som drog afsted. Hele forsamlingen udgjorde 30—40 personer. Dens møder holdtes formodentlig, som det var sædvanligt ved sådanne lejligheder, i Malmøs gamle St. Peders kirke.

Skønt alle Skånes præster allerede havde ansøgt »frivilligt«

om uniformiteten, indledtes mødet med, at forsamlingen 3. maj til Ascheberg indleverede et andragende, der næsten ordret gentog Gøngepræsternes bønsskrift til Hahn og var underskrevet af alle de tilstedeværende med den 79 årige provst Bastian Odder i spidsen. Nogen meningsforskel kan dette andragende ikke have vakt blandt deltagerne,²¹⁾ og på Ascheberg gjorde det, som forventet, et godt indtryk. I sin proposition den følgende dag udtalte generalguvernøren, at han »med den største tilfredshed« havde hørt deres ønske. Det var nødvendigt, at »*de som er enige om selve religionen, og som hører under eet kongerige, også stemmer overens i kirkeceremonierne*«. En brod lå der ganske vist i hans bemærkning om »den troskab, som *en del* af præsteskrabet har vist under den forgangne krigstid«, men den afbødedes ved hans løfte om at sørge for de forfaldne kirkers reparation og om at afhjælpe præsternes klager. Det var navnlig deres frygt for at skulle miste offeret på helligdagene og »helgenskylden« ved en ligestilling med den svenske gejstlighed, som der sigtedes til.²²⁾

Om sådanne spørgsmål kom resten af mødet til at dreje sig, men — inspireret af Hahn — undlod Ascheberg heller ikke at pege på faren ved, at fremmede (d.v.s. Danskere) uden de fornødne vidnesbyrd (d.v.s. attestats ved svensk universitet) fik lejlighed til privatundervisning og prædiken i Skåne. Tilsidst anbefalede han præsterne at have et øje på de »uartige kumpaner«, der udsprede løse rygter og løgnagtige beretninger i landet, hvorved »den gemene mand snart kan forledes til et og andet«. Især havde provsten Sven Knudsen beklaget sig over et smædeskrift, hvis forfatter det var magtpåliggende at få opsporet. Det er gennem sådanne ytringer fra svensk side, man får et indtryk af den uro, som arbejdet på uniformiteten havde begyndt at vække i den almindelige befolkning.²²⁾

Forsamlingen besvarede omgående Aschebergs proposition med et indlæg, hvori man i et og alt sluttede sig til generalguvernørens synspunkter og udtalte, at »provsten hr. Sven og de, som redeligt har arbejdet sammen med ham, kun har søgt vores alles bedste og velfærd.«²³⁾

Den absolutte enighed mellem den statslige og den kirkelige øvrighed var hermed nået. Den besegledes ved det tillidsbrev

til Hahn, som provsterne tilskrev ham på mødets sidste dag, 6. maj. De priste ham heri for »det store arbejde og den ufortrødne iver«, han altid havde vist over for præstestanden, og navnlig på dette møde. Til gengæld lovede de ham »al redelig hørsomhed, og oprigtig affektion, kærlighed, tjenstvillighed og forbønner hos Gud«. Da Hahn havde tilbudt at drage til kongen på deres vegne, bad de ham her fremføre deres to ønsker: Separationen fra de troløse præster og »ceremoniernes« indførelse. De glemte dog derfor ikke at tilføje deres håb om, »at den bestandige nåde, som kongen allerede har fattet i sit hjerte, af os må erfares og nydes i handling«. ²⁴⁾

I denne henvendelse til Hahn har den gamle Bastian Odder dog ikke deltaget, men han er åbenbart draget hjem. Hvad grunden hertil kan have været, må stå hen i det uvisse. Alderen kan have gjort sin indflydelse gældende, men det er også tænkeligt, at han nu var træt af at spille en rolle, som han havde overtaget mod sin vilje. Skyds herred blev i stedet for af ham repræsenteret af præsten i Trelleborg, Johannes Bagger, en søn af universitetsprofessoren, der som en hengiven elev af Sven Knudsen må antages at have været særlig velkommen. Foruden provsterne og viceprovsterne deltog kun een præst i dette tillidsskrift, *Andreas Scharlov* fra Andrerum, der få måneder efter belønnedes med stillingerne som førstepræst i Helsingborg og provst i Luggude herred, for udvist iver under agitationen.

Malmømet stundede nu mod sin ende. Det afsluttedes med generalguvernørens indbydelse til et festmåltid, der formodentlig holdtes på Malmøhus slot. Først flere år senere, da statens finanser var bedre, præsenterede Ascheberg regningen, der gik på den nette sum af 300 dlr. smt. Stemningen har derfor sikkert været høj under festen. Som et tegn herpå kunde man tolke, at de tilstedeværende gejstlige skal være blevet enige om for fremtiden at aflægge den danske præstedragts pibekrave og »samarie«. Dette omtales dog først i Aschebergs 12 år yngre embedsberetning, og når man ser, i hvor høj grad de skånske præster i den følgende tid ømmede sig ved at ombytte dansk med svensk præstedragt, synes det ikke udelukket, at generalguvernøren i sin alderdom har gjort sig skyldig i en almindelig erindringsforskydning. ²⁵⁾

Mødet var endt, og enhver drog til sit. De hjemvendte provster sammenkaldte i den følgende tid deres herreders præster til møder, hvor Malmøbeslutningerne blev forelagte. Vedtagelsen voldte ingen vanskelighed, selv om tonen ikke som regel var så varm som i Vemmenhøjs herred, hvis præster taler om »den iver, vi nærer for at blive inkorporerede med vort kære fædreland«. Men da brevet herfra er på Svensk, er der heller ingen tvivl om, at det stammer fra den nye provst Michael Arenchils pen.²⁶⁾

Det var en selvfølge, at biskop Hahn udtrykte sin fulde tilfredshed med beslutningerne i Malmø, og han kunde snart meddele, at kongen havde det samme syn som han og havde bekræftet Aschebergs resolutioner på præsternes øvrige ønsker. Karl XI havde desuden lovet, når han nu snart personlig kom til Skåne, (se kap. VII om Karlshammødet) at ville meddele sin beslutning om de punkter, som Ascheberg havde henskuet til hans egen afgørelse. Foreløbig skulde hele befolkningen hver søndag efter prædiken samt hver morgen og aften bede den bøn, som Hahn på sin visitatsrejse havde indskærpet klokkerne (side 40); »nøje iagttagende, at den oplæses uforandret på samme sprog, hvorpå den her medfølger trykt«. Iøvrigt skulde man forholde sig afventende, men holde biskoppen underrettet om alt, hvad der forefaldt inden for provstierne.²⁷⁾ Samtidig opfordrede Ascheberg Hahn til at foreslå medlemmer til den undersøgelseskommission, der skulde nedsættes over de præster, der under krigen havde vist sig upålidelige.²⁸⁾

Den skånske præstestand havde kapituleret, om end for en stor dels vedkommende modvilligt. Meget kan anføres til forklaring heraf; en del også til dens undskyldning. Skjules kan det dog ikke, at præsterne havde svigtet. Svigtet deres gamle moderland og svigtet den befolkning, hvis talsmænd de var, og som ingenlunde ønskede forandringen. Følgerne blev vidtrækkende.

SJETTE KAPITEL

Købstæderne bevilger svensk retsvæsen

Generalguvernøren havde valgt den frengangsmåde, i stedet for at forelægge uniformiteten til drøftelse og vedtagelse på et fælles møde af de tre privilegerede stænder, at opløse uniformiteten i dens enkelte bestanddele (kirkelig uniformitet, retslig uniformitet) og at præsentere disse hver for sig for de stænder, hvem de særlig mentes at vedkomme. Medens præsterne fra svensk side ansås for bemyndigede til at træffe afgørelsen i kirke- og undervisningsspørgsmål, tillagde man borgerne og adelen en lignende besluttende magt med hensyn til retsvæsenet. Derimod spurgte man ikke præsterne om det retslige problem, ej heller de verdslige stænder om det kirkelige spørgsmål. Her gjaldt åbenbart de ældgamle ord: »Del og hersk!« samt »Skomager, bliv ved din læst!« Og hvad bønderne angår, be-
tragtedes hele sagen som dem ganske uvedkommende.¹⁾

Tanken om retsvæsenets forsvenskning gik — som vi har set det (s. 22) — tilbage til tiden før freden i Lund, dog således, at kongen havde bestemt sig til en foreløbig udsættelse.²⁾ Men det følgende år, da *Gyllenstierna* var blevet generalguvernør og Karl XI besøgte ham i Skåne, foreslog han kongen, nu at skride til værket. Karl XI var enig heri, idet han dog påny indskærpede sin iltre tjener ordene i hans instruks, at indførelsen måtte ske »varsomt«, og at man skulde ordne det således med undersåtterne, at de *lidt efter lidt og gradvis selv fik lyst dertil*, så at det ikke havde udseende af at være sket med tvang.³⁾ Det var den samme tanke, der blev gentaget i instruksen for Ascheberg som generalguvernør et halvt år senere (s. 37 f.).

Johan Gyllenstierna forstod virkelig at sætte sagen i gang på den antydede måde. I maj måned 1680 befandt han sig i *Lands-*

krone, byen med de store fremtidsudsigter og de sørgelige nutidsforhold. Efter at borgmesteren her under krigstiden, Søren Jensen, havde nægtet at aflægge ed til den svenske konge, var den tidligere magistrat under præsidenterne Bartolomæus Menth og Valentin Korn — begge Tyskere — atter trådt i funktion. Men forholdene var lidet opmuntrende. Trykkede af den store soldaterindkvartering, der lod det summe med skældsord som »skælmer« og »jutetyve« om borgerne, foretrak mange beboere at følge Søren Jensens eksempel og udvandre. Det bidrog til at forøge usikkerheden, at alle Landskrones privilegier og love var bortkomne, da rådhuset plyndredes under stormen 1676, så at indbyggerne mente at stå retsløse over for fremtiden.⁴⁾ Nu fortalte Johan Gyllenstierna *Bart. Menth* om kongens store interesse for byen, at nye privilegier allerede lå underskrevne, og at man også kunde vente sig andre kongelige nådesbeviser. Men desværre: Slemme misundere stod rede til at prøve på at fordærve øvrighedens velvillige stemning mod Landskrone.

Gyllenstiernas ord var ikke spildte på præsidenten; han fremstillede for byens magistrat »det bedste ekspedient [middel] til at vinde kongens nåde, nemlig »at bevise vor konge vor allerunderdanigste tro, at vi er gode edsvorne svenske undersåtter, som elsker vor konge af alt vort hjerte og derfor ønsker, at staden Landskrone for fremtiden som Sveriges øvrige undersåtter *må få og bruge den svenske lov og rettergangsproces*, og hos hr. generalguvernør Gyllenstierna indkomme med den begæring, at ligesom vi allerede har een Gud og een konge, må vi også have een lov«. Hermed erklærede magistraten sig vel fornøjet; — den bestod foruden de to præsidenter af fire rådmænd, af hvilke de to havde måttet aflægge ny ed til Sverige på grund af deres danske tjeneste i besættelsestiden. Man blev herefter enig om at sammenkalde »et udskud« [udvalg] af de fornemste borgere for også at høre deres mening. Det kom til at bestå af 16 mand, af hvilke de 13 bærer danske navne. Efter foretagen rådslagning sluttede udvalget sig til magistratens forslag »og begærede af hjertet at få den nåde, at hans ekscellence allernådigst vilde anbefale dem hos hans kongelige majestæt til at måtte efterleve den svenske lov og de svenske for-

ordninger«. ⁵⁾ Johan Gyllenstiernas pludselige død fjorten dage senere satte dog en stopper for hele foretagendet. Bart. Menths anstrengelser viste sig denne gang frugtesløse.

Ascheberg tog også på dette punkt den arv op, som Gyllenstierna havde efterladt. Da han havde dimitteret præsterne fra mødet i *Malmö*, skrev han til kongen, at han havde indkaldt *stæderne* til et møde 17. maj 1681 sammesteds for at aftale den pengeafløsning af deres bådsmænd til flåden, som var blevet påbudt. »Ligesom jeg i særdeleshed skal søge at disponere dem til at følge præsteskabets eksempel og selv ansøge om den svenske lov og ret, på det man ikke siden kan få grund til at foregive på den anden side, at man imod pagterne har påbyrdet dem noget, når de selv anholder derom«. I et andet brev af samme dag tilføjer han dog den karakteristiske indskrænkning: »For at jeg i det mindste må kunne indføre det i stæderne«. ⁶⁾ Det stod generalguvernøren klart, at han måtte have støtte fra anden side, når det drejede sig om at omstøbe herredstingene i svensk form. Denne støtte regnede han med at finde hos adelen.

Ascheberg havde opfordret stæderne til at sende nogle repræsentanter til mødet »med stadsens gravamina«; han vilde så på kongens vegne forelægge dem dennes ønsker. Om uniformitet blev der altså ligeså lidt talt her som i indkaldelsen til præsterne. ⁷⁾ I alle skånske købstæder havde der efter freden fundet en lignende udrensning af magistraterne sted som i Landskrone, så at borgmestrene og en del af rådmændene igen var blevet Svenskere. I Ysted var således Olof Harman og Olof Karlsson atter borgmestre; i Helsingborg indehaves disse pladser af Magnus Paulin og Bengt Lang, og i Kristianstad af Lars Svahn og Joh. Petrejus, medens Per Tolsten var eneborgmester i Lund. Det kunde derfor ikke falde vanskeligt at få valget af repræsentanter til at gå efter ønske. I Ysted besluttede rådet således, at de to borgmestre og borgeren Ivar Karlsson skulde repræsentere staden; den sidstnævnte var formodentlig også Svensker. Borgernes besværinger opsattes i ti punkter, og der tillagdes hver borgmester 8 rdl. i rejsepenge, mens Ivar Karlsson kun fik 8 dlr. smt. Endelig var man så forsynlig at afsætte »til diskretion, om fornødent gøres, to dukater, og en

rdl. specie til sekretæren«. Heller ikke i Skånes hovedstad kom man åbenbart langt, hvis man ikke forstod at »smøre«.⁸)

Stædernes repræsentanter indfandt sig i *Malmø* til den bestemte tid. Dagen efter, 18. maj, lod generalguvernøren dem kalde for sig; — mødestedet nævnes ikke, men var formodentlig rådhuset; — og han fremsatte mundtlig for dem kongens krav, De bestod af to punkter, at stæderne skulde tiltræde den på riksdagen det foregående efterår givne bevilling, og at de skulde afløse bådsmandsholdet med en vis pengesum. De deputerede udbad sig tilladelse til at overveje disse spørgsmål nærmere. Før de trådte af, overrakte de i stedet deres bønsskrifter, syv i tallet, »begærende deri *uniformitet*, med kongelig majestæts øvrige undersætter i riget at *måtte nyde lige lov og ret*«. Siden indkom de så med et ottende aktstykke, der indeholdt svaret på kongens fordringer.⁹)

Så vidt Aschebergs egen beretning om mødet. Helt korrekt kan den dog ikke være. Når han erklærer, at alle syv bønsskrifter om uniformitet forelå på mødet 18. maj, strider dette mod, at Helsingborgs og Kristianstads indlæg er daterede 19. maj, og at ansøgningen fra Lund vistnok også først stammer fra denne dag. Man synes altså at kunne spore en udvikling i tilslutningen til tanken. Troværdig lyder derfor Bart. Menths beretning, som han et halvt års tid senere afgav til magistraten i Landskrone, nemlig at »forledet år 1681, da de skånske stæders deputerede var forsamlede i *Malmø*, og hr. præsident Menth og [den svenskfødte] rådmand Christian Öhller var deputerede her fra staden, *fulgte de andre stæder Landskrones eksempel* og ansøgte om at måtte nyde svensk lov, ret og kirkeceremonier«. Præsident Menth har åbenbart spillet en ikke ringe rolle på mødet, og man forstår, at han som født Hamborger betragtede problemet dansk eller svensk ret som mindre væsentligt end Landskrones økonomiske trivsel.¹⁰) Uafhængig af ham har dog *Malmøs* repræsentanter virket i samme ånd. De bestod af de tre borgmestre, den svenskfødte Sigmund Asehenborn, Cornelius Ledebur og Terning Hansen, de to sidste Skåninger. Disse mænd var i det heldige tilfælde at kunne henvise til, at de allerede en gang tidligere havde fremsat ønsket om svensk retsvæsen, nemlig på riksdagen i Halmstad

1678, hvortil Malmø og Rønneby alene havde været indkaldt. I sin ansøgning erklærer Malmø's repræsentanter dog fejlagtigt, at ikke blot deres by, men også »dhe andra här i provin-cien« havde været indkaldte til Halmstad.

Malmøs og Landskrones påvirkning af de øvrige skånske købstadsrepræsentanter viste sig hurtigt frugtbringende. Magnus Paulin fra *Helsingborg* udtalte, at den svenske lovs »heldbringende fuldkommenhed« var så stor, at »den ikke behøver nogen fremmed lovs (!) assistance«. Den svenske borgmester Per Tolsten fra *Lund* fandt, at efter at Skåne nu havde været svensk i over 20 år, var det blevet åbenbart, at den danske lov og reces på mange punkter var så ufuldkomne, at man som oftest måtte søge hjælp i den svenske lov. Han fandt desuden en særlig tilfredsstillelse i, at denne lov var »funderet og indstiftet af ens egen konge og herre«. Det er helt morsomt at se dette skrabud for den gamle Christoffer af Bayern, fordi han som unionskonge havde lånt sit navn til den svenske lovebog af 1443. Mest karakteristisk er dog andragendet fra *Kristianstad*, der fandt noget nedsættende i, at de skånske landskaber var de eneste dele inden for riget, »som i retsvæsenet skal være dansk lov og reces underkastede«. Ikke videre logisk hed det derefter: »Skønt der mellem begge love ikke er nogen synderlig stor forskel«. Hestefoden stak imidlertid frem i tilføjelsen til byens bøn om svensk retsvæsen: »for så vidt og i de sager, hvor hans majestæt og eders høje excellence finder, at det er nyttigt, og ikke bliver stadens privilegier, immuniteter og friheder samt de fordele, som hidtil har fulgt magistraten og dets embede, til indtrang eller afsavn«. ¹¹⁾

Ascheberg var naturligvis veltilfreds med alle disse indlæg. Mindre fornøjet blev han derimod, da han modtog de deputeredes svar på hans anmodning om bevillinger. De beråbte sig nemlig på, at hans forgænger Johan Gyllenstierna havde lovet stæderne fuldkommen frihed for bådsmandshold. Ascheberg erklærede ikke at kunne lade sig nøje hermed, og skønt det »holdt temmelig hårdt«, måtte borgerne bøje sig. Mærkeligt nok påstod Menth og Öhler efter deres hjemkomst til Landskrone, at de efter mange forhandlinger med Ascheberg og de øvrige stæders deputerede havde opnået deres bys fritagelse

både for riksdagsbevillingen og for bådsmandsholdet. (Rådstueprot. 26. maj).¹²⁾ Generalguvernøren indrømmede dog, at byerne var gået tilbage, og at fattigdommen var stor. Han roste repræsentanternes sindelag og opfordrede dem til at skaffe underskrifter på uniformitetsansøgningerne fra det øvrige borgerskab. »Hvad de også har lovet«. Noget festmåltid til afslutning vankede der dog ikke denne gang som ved præstemødet.¹³⁾

At generalguvernøren fik ros på allerhøjeste sted for resultatet af sin forhandling med borgerskabet, var naturligt; snarere må man undres over, at der ikke i de forskellige stæder opstod nogen betænkelighed, da man så, hvor lidt man havde fået for sin villighed. De fortvivlede økonomiske forhold i købstæderne efter krigen, besættelsen af de øverste magistratspladser med pålidelige Svenskere og borgerskabets kosmopolitiske sammensætning var dog faktorer, som i nogen grad forklarer resultatet. Men i de brede lag har der hersket en følelse af, at man havde solgt sin førstefødselsret for en portion linser, endda uden at få linserne.

SYVENDE KAPITEL

Mødet i Karlshamn og adelens antagelse af svensk retsvæsen

Med tilfredshed kunde Ascheberg se på udbyttet af de to møder i Malmø. Generalguvernøren kunde nu gå over til det tredje skridt, arbejdet på at vinde *adelen* for uniformiteten. Dette skulde imidlertid vise sig vanskeligere, fordi svensk retsvæsens indførelse syntes at måtte medføre, at den skånske adel gav afkald på sine danske standsfriheder og i stedet modtog de svenske adelsprivilegier.

På visse områder, således i rusttjenesten, vilde det betyde en fordel for adelen, men på andre, navnlig ved fortolkningen af begrebet »ugedagsbønder«, var det modsatte tilfældet. Den svenske *rusttjeneste* var for så vidt lemfældigere end den danske, som ikke blot sædegårdene og det til disse hørende »rå- och rörsgods« (d.v.s. hoveripligtigt bøndergods), men også enker og umyndige arvinger var fritagne for at stille ryttere til adelsfanen. Men til gengæld strakte den danske *ugedagsfrihed* sig langt videre end den svenske »rå- och rörfrihet«. Mens den sidste kun omfattede den landsby, hvori herregården lå, gjaldt ugedagsfriheden for hele det pågældende sogn, og i praksis var den blevet udstrakt langt ud over sognegrænserne. Den svenske regering ønskede naturligvis, at Skåningerne skulde gå ind på »rå- och rörsretten«, men samtidig beholde rusttjenesten på dansk manér. Den forlangte desuden — af national mistillid — rusttjenesten afløst med penge og nægtede at modtage Skåninger til ryttertjeneste i den svenske hær. Helst vilde man altså i Stockholm slippe for at indrømme den skånske adel samtlige svenske adelsrettigheder, men lade den beholde dem af de danske, der var mere byrdefulde og følgelig mere indbringende for staten. Man mindes uvilkårligt, da Karl Gustav

1658 forbandt de højeste todsatser inden for den svenske toldrulle med de højeste inden for den danske (I, s. 70).¹⁾

Ved Aschebergs embedstiltræden var regeringen allerede nået til at kræve skat af ugedagsgodset og at udskrive bønder-sønner herfra til opdyrkning af ødegårdene. Disse skridt havde vakt stærk modstand inden for adelen. Den nye generalguvernør, der fra første færd stilede efter selv at blive skånsk godsejer, måtte i sit hjerte sympatisere med den, selv om hans offentlige stilling forbød ham at lade dette træde åbent frem. Forhandlingerne med adelen om dens samtykke til retslig uniformitet måtte derfor blive indviklede og langstrakte. Men før de rigtigt var kommet i gang, indfandt *Karl XI* sig i højsommeren 1681 i Skåneland, og alle højere embedsmænd med generalguvernøren i spidsen ilede til møde med ham i Karlshamn. Skæbnen vilde imidlertid, at Ascheberg i det afgørende øjeblik blev syg, så at han ikke kunde deltage i forhandlingerne og gøre sin indflydelse på sin gamle elev gældende. Uden blusel benyttede ikke blot biskop Hahn, men også Aschebergs underordnede, generalguvernementskamrer Jøran Pihlman (Adlersten), sig heraf til at gennemføre beslutninger, der gik videre, end Ascheberg fandt ønskeligt, ja førte til at svække hans egen stilling som generalguvernør. Dette var muligt, fordi de i Karl XI's omgivelser fandt villige hjælpere, navnlig i kongens nye yndling Erik Lindskiöld. Atter fik centraladministrationen hos mænd i provinsen bistand til at rokke ved den magt, som man med større eller mindre grund frygtede, skulde blive altfor uafhængig af centrum.

Drøftelserne i Karlshamn blev vidtspændende. Karl XI søgte ved denne lejlighed at løse alle de foreliggende skånske problemer, hvad enten de var af verdsligt eller kirkeligt indhold. Kirkelig og retslig uniformitet indtog en hovedplads blandt disse, men de var sammenkædede med vigtige økonomiske spørgsmål, der måtte løses samtidigt. Derfor må mødets beslutninger omtales samlede under eet.

Pihlman fik 1. august kongen med til, at *ugedagsfriheden* for fremtiden kun skulde gælde for det sogn, hvori sædegården lå; kort efter mødet indskrænkedes den yderligere til selve landsbyen, og var altså nu helt lig med den svenske rå- och rörs-

frihed. Pihlman opnåede desuden, at de køb eller byttehandler, hvorved adelen i tidens løb havde forøget sit ugedagsgods, erklæredes for ugyldige. Men samtidig skulde adelen betale *rusttjenestepenge* både af deres udsogne og af deres indsogne bøndergods, nemlig 2 mrk smt. for hver rytter. *Reduktionen* af adelsmændenes *pantegodser* skulde desuden fremskyndes, og det erklæredes, at »alt skal medregnes, som de har nydt eller *kunnet nyde* ud over pantebrevenes lydende«. Endelig skulde *sjettepennings* afgiften til staten af alle salg, når købesummen udførtes af riget, sættes i kraft igen, således som den havde været det før formynderregeringens tid. Det var således en skrap behandling af adelen, som Pihlman fik vedtaget, og den gik langt ud over, hvad Ascheberg havde ønsket. En billig harme må have grebet den skånske adel ved efterretningen herom.

Skånsommere behandlede *købstæderne*, »som har begæret *svensk lov og ret*«, men om at fritage dem for skatter var der naturligvis ikke tale, og man besluttede at have en tilsynsmand på rådstuerne ved kontributionernes fastsættelse, for at de kunde ske efter hver enkelt borgers evne.

Endnu mere opnåede *Hahn*, der dagen efter, 2. august, indleverede sin memorial til kongen. I virkeligheden lagde *Karls-hamnresolutionen af 3. august 1681* rammen for hele det følgende forsvenskningsværk i Skåne og Blekinge, og blev en slags grundlov for den kirkelige uniformitet. Servilt indledte biskoppen sin ansøgning med de ord, at ganske vist havde generalguvernøren stadig vist interesse og iver for at fremme Guds ære, men der var dog nogle punkter, som kun kongen kunde afgøre, og det gjaldt forøvrigt om alle sager, at kongens bekræftelse var nødvendig for at give dem den fornødne gyldighed. Som det første punkt nævnedes *skolerne*, der betegnedes ikke blot som »planteskoler for al religion og gudstjeneste og tjenende til landets flor og velstand«, men også som særligt egnede til »at forbinde indbyggernes gemytter i troskab mod øvrigheden og i god forståelse indbyrdes«. Derfor skulde skolevæsenet have en kraftig udvikling; de gamle lærere, som var ukyndige i »sproget«, erstattes med svenske eller Skåninger, som foruden at vise troskab og duelighed havde gjort sig helt til herrer over det svenske sprog. I købstæderne skulde lærernes

stilling forbedres økonomisk, og ved udnævnelser af rektorer og hørere var det for fremtiden kun magistraterne tilladt at vælge en af de tre kandidater, der præsenteredes for dem af det nye konsistorium. Privatundervisning måtte kun gives med særlig bevilling af øvrigheden. På landet skulde børneundervisningen vedblivende ligge i hænderne på klokkerne, men disse skulle ikke længere udnævnes af menighederne eller adelige; men af biskoppen eller af den lokale gejstlighed.

Vanskeligere var det for Hahn at få Karl XI med til atter at sætte *universitetet* i kraft, skønt han erklærede, at intet i den grad vilde forbinde »de svenske og skånske nationer«, forhindre bagvaskelser i udlandet og i særdeleshed virke til »eders majestæts eget store navn«. Det gjorde heller ikke noget stærkere indtryk på kongen, at bispren lovede ham, at »den svenske nation her i provinsen, ligesom for øjnene af den på alle sider tilgrænsende kultiverede verden, nu helt vilde kappes i duelighed med de omkringliggende lande«. Svaret lød, at kongen til Guds ære vilde gå med til et *akademi* eller et *kollegium illustre*, altså ikke et egentligt universitet, — hvis Hahn og Ascheberg i forening kunde anvise, hvorledes det kunde ske »med den mindste bekostning for hans majestæt af kirkernes gods og andre midler«. Karl XI havde ringe sans for højere åndelig kultur.

For selve *kirken* lykkedes det Hahn at opnå meget i Karlshamn. Bispesædet skulde atter være i Lund, og til hjælp med gennemførelsen af uniformiteten lovedes der Hahn en »sysselmand« af præstestand, en slags kammermester under bispren og konsistoriet. Til præster måtte kun udnævnes mænd »af prøvet troskab«, og navnlig skulde man følge opmærksomt med udviklingen i *de patronelle kald*, der så vidt muligt skulde inddrages eller indløses. Hvad *præsternes indtægter* angår, havde Hahn advaret mod at beskære dem ved at ligestille dem med de svenske præsters, da det af ildesindede personer kunde udlægges, »ret som om man havde villet ruinere præsteskabet ved uniformiteten«. Den sparsommelige Karl XI mente dog, at man kunde anstille en undersøgelse, om der fandtes præster, som havde skaffet sig en urimelig forøgelse af deres kalds indtægter. Derimod var kongen naturligvis enig med bispren i, at

præsterne skulde have de fornødne *svenske bibler, salmebøger, katekismer, hånd- og alterbøger* til den »fast insensible« (α: umærkelige) indførelse af uniformiteten. Men når Ascheberg havde lovet at skaffe de fornødne penge hertil, erklærede kongen — sin natur tro —, at præst og menighed hver skulde betale for en bibel og en salmebog, som han vilde lade trykke i Stockholm. Karakteristisk tilføjede han: »Man skal også undersøge, hvor de penge er blevet af, som tidligere skal være oppebåret på forskellige steder til indkøb af bøger«.

Karlshamnresolutionen går dog ikke alene ud på at udvide biskoppens magt; den indeholder endnu en række bestemmelser til *kirketugtens* og den verdslige myndigheds styrkelse. Alle som opførte sig utilbørligt over for Gud og kirkens mænd, eller »som tykker og taler ilde om regimentets styrelse«, skulde straffes hårdt. De som bespottede gudstjenesten eller præsterne, skulde stilles for konsistoriums domstol og her dømmes efter svensk lov og kirkeordinans. Hvis de hørte under verdslig jurisdiktion, skulde deres sag straks blive taget for her på grundlag af konsistoriums »promotorial«. Ved visitatser skulde *alle* i menighederne gøre rede for trosbekendelsen og for sine kristendomsstykker; hvis de vægrede sig, straffedes de med bøder til kirkelige stiftelser. De som ikke gik til alters, forvistes fra deres sogne, og de hårdnakkede, som ikke agtede kirkens straffemidler, ramtes af landflygtighed. Endelig genindførtes den gamle skik, at når almuesfolk vilde *flytte*, skulle de forinden have bevis fra deres præst på at have været til alters, og at ingen bonde måtte have en fremmed boende hos sig over tre døgn uden bevis fra en præst eller anden god mand.²⁾

Beslutningerne i Karlshamn betegner en sejr for det radikale svenske standpunkt; radikalt var den gang, hvad der vilde drive den monarkiske og centraliserede enevælde til sin højeste spids. Men de kom heller ikke til at stå uanfægtede. Så snart *Ascheberg* var blevet rask, tog han fat på at rokke ved dem. Han var klog nok til at begynde på et punkt, hvor han kunde vente, at kongen vilde være mest lydhør for kritik. Pihlman havde i Karlshamn også stillet sig på de inddelte rytteres side i deres evindelige stridigheder med de bønder, som skulde forsørge dem. Han havde fået kongen med til, at kronens befa-

lingsmænd ikke længere måtte blande sig heri, men at uoverensstemmelser skulde afgøres af officererne. Nu gjorde Ascheberg på sin side Karl XI opmærksom på, at det var rytterne, som begik overgreb mod bønderne, og den altid demokratiske konge trak følgelig sin ordre tilbage, vel også fordi generalguvernøren kunde berette, at adskillige bønder allerede var rømmet fra deres gårde.³⁾

Opmuntret ved dette held gik generalguvernøren videre og rettede sit skyts mod selve biskoppen. Da Ascheberg var kommet på benene, var Hahn blevet betænkelig ved sin egenmægtige optræden i Karlshamn, og havde — halvtredje måned efter resolutionens udstedelse! — meddelt generalguvernøren dens indhold og bedt ham hjælpe sig med at sætte den i værk. Ascheberg greb denne lejlighed til et kontrastød. Han gjorde Karl XI opmærksom på, at hvad Hahn i Karlshamn havde fremstillet som sine personlige ønsker, i virkeligheden var frugten af et samarbejde mellem ham og generalguvernøren. Det var hvad de to mænd havde »fundet nødvendigt til at fuldbyrde den dessin, som vi havde påbegyndt her i landet«. Men da han som generalguvernør havde *directoriet over den gejstlige og den verdslige stand*, hvad Hahn selv havde anerkendt ved at søge hans bistand (Malmø mødet!), måtte han udbede sig en bekræftelse af kongen på, at »alt hvad der sker, besluttet og skal udføres, må blive mig meddelt af biskoppen og konsistoriet, og intet ensidigt foretaget eller drøftet af dem, for at jeg heri, som i alt andet, må kunne have eders majestæts ret og interesse for øje, som det er min underdanige skyldighed og tjener til min egen sikkerhed«. — Her havde Ascheberg dog sigtet over målet. Karl XI svarede mærkværdig skarpt. Generalguvernøren gjorde sig skyldig i en misforståelse, når han troede, at hans directorium over gejstligheden betød, at han overtog embeds-sysler, som efter deres natur var biskoppens eller konsistoriets. Hans embede bestod derimod kun, »som vore andre generalguvernørers, guvernørers og landshøvdingers«, i *et almindeligt opsyn* med, at alt gik ordentligt til, og at række en hjælpende hånd til biskoppen og konsistoriet, når de begærede den. Med fuldt overlæg havde kongen besluttet at give bispen og konsistoriet i Lund samme myndighed som deres kolleger i Sverige,

for at de ikke skulde nyde mindre respekt under uniformitetsværket. Han advarede Ascheberg mod følgerne af, at »de som hader uniformiteten, mærker, at de ved misforståelser mellem Eder og biskoppen kan finde midler og udveje til at modarbejde dette værk og udsætte frugterne deraf«. Skrivelsen endte med et påbud om at betragte Karlshamnresolutionen som »en åben ordre til Eder«. — Det må have været hårdt for Ascheberg at modtage en sådan næse fra sin gamle elev, og han er næppe blevet mildere stemt, hvis han har gættet, at den var formet af kongens altformående yndling Erik Lindskiöld. Men den gamle feltmarskalk var ikke for intet strateg; han kunde lægge planer på langt sigt. Hans time over for Hahn skulde engang komme.⁴⁾

Drevet tilbage i kampen på det kirkelige felt vendte han sig atter til det verdslige, mod Jöran Pihlman, der forøvrigt på denne tid havde fået belønningen for sine anstrengelser i Karlshamn ved at adles under navnet *Adlersten*. Ascheberg fandt her forbundsfæller i selve *adelen*, der nu begyndte at røre på sig på grund af angrebene på dens privilegier. 24. oktober 1681 modtog Ascheberg i Malmø fra de ubeedigede *adelige, som var flyttet til Danmark*, men stadig havde godser i Skåne, en klage over udskrivningen og mandtalspengene af ugedagsbønderne samt over beslaglæggelsen af pantegodserne. Den var underskrevet af vore gamle kendinge fra Den skånske krig: Brødrene Knud, Tage og Holger Thott samt Ove Rommel; desuden af den danske rigsadmiral Henrik Bjelke, (der foruden på egne vegne optrådte for Sten Hohendorf og sine søsterbørn), af G. Rantzau, (der også var talsmand for Sten Reedtz); til disse sluttede sig den uadelige Jørgen Ehlers, tidligere borgmester i Helsingborg og stadig skånsk storgodsbesidder. Ialt få, men vægtige navne.

Klagen overrasktes generalguvernøren af Henrik Bjelkes tjener og var holdt i forsigtige vendinger. Man beråbte sig på forbundet og fortroligheden mellem de to konger, der formentlig vilde lide skår ved denne behandling af adelen; endvidere på *Roskildefredens løfter* og på *Johan Gyllenstiernas mundtlige indrømmelser* i København. Man ønskede ikke at forelægge sagen for kongen af Danmark og håbede, at de lidte overgreb kunde afhjælpes af generalguvernøren. — Klagen var vel næp-

pe Ascheberg ubehagelig, da han kunde benytte den over for Karl XI, men overfor Henrik Bjelke var han naturligvis nødt til at afvise den som ubeføjet: Skåne var blevet langt mindre betyngtet ved mandtalsskrivninger og roteringer end de øvrige svenske provinser, og med hensyn til pantegodserne havde man nedsat en kommission, der vilde føle sig bundet af pantebrevenes ordlyd. Samtidig bad han imidlertid Karl XI om videre forholdsordrer, da Danskerne formodentlig vilde komme igen, og han fremsatte sine betænkeligheder ved den nylige indskrænkning af den skånske ugedagsfrihed. »Hernede i landet er der meget større godser end oppe i Sverige, og til at drive dem kan man være nødt til at bruge ugedagsbønder«. Det var altså et nationaløkonomisk argument, som han førte i marken over for kongen.⁵⁾

Det var ikke noget heldigt tidspunkt, adelsmændene havde valgt til at beråbe sig på det dansk-svenske forbund, thi just på denne tid, i oktober 1681, var det jo, at Sverige sluttede den alliance med Nederlandene, der betød dødsstødet mod det nordiske forbund (s. 10). Det viste sig da også, at den ubeedigede adel måtte fortsætte ad diplomatisk vej med sine forsøg på at værne om sine rettigheder. Det blev en lang og trang vej, brolagt med utallige indlæg af danske envoyéer ved det svenske hof, og strækkende sig langt ned i det følgende århundrede. Men den kan næppe siges at have haft nogen betydning for hovedspørgsmålet: Skånes forsvenskning.

Større interesse frembyder derfor den *beedigede skånske adels* holdning, ikke mindst fordi den kunde marschere frem i fodslag med de svenske adelige, som ejede godser i Skåne. Til disse hørte nu også Ascheberg.

Det var nemlig ikke blot fra Skåninger, men også fra Svenskere som Gustav Adolf og Maria Sofia de la Gardie, at der indløb kraftige protester mod mandtalspenge og udskrivning af ugedagsbønderne. En særlig voldsomhed viste *Aksel Gyldestjerne* til Karsholm, der efter at have tjent i den danske hær under krigen nylig havde ladet sig naturalisere som svensk undersåt. Han forbød ikke alene sine bønder at betale mandtalsskatten, men da befalingsmanden på stedet havde ladet dem udpante, fratog han med magt fogderne deres panter. Over

for en så åbenlys trods måtte Ascheberg naturligvis skride til militær eksekution, men han var i vildrede med, hvad han skulle stille op med Aksel Gyldenstjerne personlig, da han ifølge de endnu gældende adelsprivilegier kun kunde stævnes for hovrätten i Jönköping. Aksel Gyldenstjerne beråbte sig på, at den skånske adel på den sidste riksdag havde fået kongens løfte om at beholde sine gamle friheder ubeskåret. Alligevel har han åbenbart følt, at han var gået temmelig vidt. Da han skulde indstævnes, viste det sig nemlig, at han havde søgt asyl på Sjælland, altså under den konge, han lige havde opgivet.⁶⁾

Den øvrige adel foretrak at overholde de lovlige former og afholdt med generalguvernørens samtykke straks efter nytår 1682 et *møde i Lund*. Heri deltog en lang række mandlige medlemmer af den beedigede adel: Hans Rommel, Christoffer Valkendorf, Christian Bille, Sten Holk, Christoffer Gedde, Holger Mormand, Mogens Svab, Ernst Laksmand v. Rahden og Bent Pihlerona; desuden som repræsentanter for svensk adel i Skåne de to tidligere landshøvdinge Augustin Leijon-sköld og Håkan Nilsson Skytte samt den tidligere danske general Friedr. v. Buchwald, der var trådt i svensk tjeneste. Også Aksel Gyldenstjerne havde nu vovet sig herover fra Danmark og underskrev sammen med de øvrige en fuldmagt for Leijon-sköld og Gedde, der på forsamlingens vegne skulde rejse op til kongen. De skulde over for ham pege på forskellen mellem Sverige og Skåne: Mens godsejerne i Sverige kun havde lidt agerbrug, var det modsatte tilfældet i Skåne, hvor jorden var mere frugtbar, men hvor adelen tillige måtte passe sine landbrug, hvis de skulde kunne svare sig. Hertil var ugedagsbøndernes arbejde uundværlig. I modsat fald vilde handelen med korn, heste og kvæg synke, hvilket til syvende og sidst vilde ramme selve staten. Deputationen skulde derfor ansøge om, at adelen måtte have så mange bønder under rå- och rörsfrihed, som var nødvendige til at dyrke deres herregårdsjorder. Men hvis dette ikke kunde opnås, at man i hvert fald beholdt indsogne bønderne, og når de ikke slog til, desuden måtte tage nogle med fra nabosognet. Endelig ønskede man at slippe for rusttjeneste-

pengene, og at få lov til at udskibe produkterne fra sine egne godser til udlandet.

Ascheberg, der indsendte en afskrift af denne ønskeseddel til Karl XI, medgav den en varm anbefaling. Han skrev desuden: »Jeg har iøvrigt bragt dem godt på vej, så at jeg håber, at *de vil modtage den svenske lov og ret*, når de blot bliver benådede med en kongelig resolution« (d.v.s. imødekommenhed i privilegiesagen). Som man vil have bemærket, var uniformitet i retsvæsenet dog ikke omtalt i adelens fuldmagt.⁷⁾

Imidlertid fulgte der med Aschebergs skrivelse et andet dokument i afskrift; det er desværre både udateret og uden underskrifter. Det går ud på, at man »gerne *samtykker til uniformiteten i justitsvæsenet*, som vi har hørt, at hans kgl. majestæt i nåde skal ønske, *så vidt det er praktikabelt i disse provinser*, som i forskellige henseender er af en anden natur end Sveriges. Men da vi dels finder, at den svenske lov og proces endnu ikke i sig selv er så komplet og fuldkommen, som rikens stænder har ønsket og begæret det på adskillige tider og riksdage; dels, at den gamle danske og skånske lov, særdeles *Christian IV's reces*, som i lange tider har været brugt hernede, er meget sund, tarvdig (d.v.s. stemmende med landets tarv) og bekvem for landet og indbyggerne, ja, at *Christian IV's reces* på grund af sin korte og dog temmelig fuldkomne affattelse, så vel i alle sager, som i processen og eksekutionen, er blevet meget berømmet af adskillige høje og lærde, både indfødte svenske og andre forstandige mænd; så beder vi om og formoder allerunderdanigst, at hans kgl. majestæt allernådigst vil behage at lade os nyde og beholde den uforandret — om ikke på det gamle danske sprog, så dog oversat på Svensk — under eders kgl. majestæts eget navn. Thi hvis nogen ny, landets indbyggere uvant og ukendt lov skulde påtvinges dem, skulde de leve og befinde sig helt ilde og så godt som uden justits derved«.

Ascheberg kommenterer ikke denne ansøgning; man kan således ikke se, om den er indleveret før mødet i Lund eller først i løbet af dette. Indholdsmæssigt set er der ikke noget i vejen for, at den kan være udfærdiget af den samme kreds af adelige, der ansøgte om at måtte beholde deres gamle privile-

gier; heller ikke de svenske adelige, som havde købt godser i Skåne, ønskede nogen forandring i deres retsstilling. Først og fremmest vil man dog tænke på de indfødte Skåninger som dem, der stod bag ansøgningen, og blandt disse er der vel ingen, der i den grad synes at kunne være ophavsmænd til ønsket om at bevare dansk lov og ret, som *Hans Rommel* eller *Christoffer Valkendorf*, der begge var vicelandsdommere og derfor måtte vide, hvad de talte om. Begge var desuden moderate mænd, der stod i et loyalt forhold til den svenske regering.

Indlægget er dristigt og dog moderat ved dets villighed til at lade loven oversætte på Svensk og udkomme i Karl XI's navn, ligesom den gamle svenske landslov bar Christoffer af Bayerns navn (smlgn. s. 61). Det har sin ubestridelige interesse. Det er sidste gang, man hører den skånske befolkning protestere mod at give sin gamle kultur fra sig.⁸⁾

Indlægget blev dog uden virkning. Aschebergs kloge råd til kongen, at komme adelen i møde i de økonomiske spørgsmål for derved at vinde dens samtykke til indførelsen af svensk lov og ret, kom derimod ikke til at klinge uhørt. Ascheberg havde desuden peget på den omstændighed, at over tyve svenske adelige familier allerede havde slået sig ned i Skåne. Det var næsten mere, end hvad der fandtes tilbage af den gamle skånske adel. Karl XI erklærede derfor omgående, at man skulde blive ved den gamle ugedagsfrihed, »*imedens og så længe, indtil vi herom beslutter noget vist*«. Ja, han gik endogså med til, at den svenske rusttjeneste for så vidt indførtes i Skåne, som enker og umyndige blev fritaget for at stille ryttere. Det sidste betød et positivt fremskridt for adelen. Et lettelsens suk må være opsteget fra den.⁹⁾

Men glæden blev kun kort. I *efteråret 1682* trådte *riksdagen* atter sammen i Stockholm, og det varslede ilde for Skåne, at stænderne herfra heller ikke denne gang indkaldtes. Riksdagen 1682, som kom til at overlade Karl XI en næsten fuldstændig enevældig magt i hele riget, gjorde ham naturligt nok mindre tilbøjelig til at gøre indrømmelser til en hensygnende stand i et landskab, der ikke nød hans gunst. Han vilde ikke længer høre om betingelser for svensk lovs indførelse. Det var uden virkning, at Ascheberg søgte at overbevise kongen om, at hvis de

skånske stænder ikke frivilligt antog uniformiteten, vilde dette brud på fredstraktaten blive benyttet som krigsgrund i et fremtidigt dansk krigsmanifest. Derfor burde man *sammenkalde hele adelen*, både den svenske og den indfødte, og bevæge den til at ansøge om uniformitet i retsvæsenet. Ja, det samme burde ske med *repræsentanter for præsteskabet*, »eftersom mange deraf er Svenskere«, og med en *bonde fra hvert herred*, »hvilke også lettelig lader sig overtale«. Ascheberg ønskede altså, at hele Skånes befolkning skulde stå bag ved kravet om uniformitet, i hvert fald når der var tale om lov og ret.¹⁰⁾

Således kom det ikke til at gå. Under *riksdagen* udnævntes de häradshövdingar, som skulde afløse de hidtilværende herredsfogeder i Skåne, hvilket motiveredes med, at uniformiteten både i rets- og kirkevæsenet allerede *var vedtaget*. Dette var ubestrideligt en mindre korrekt påstand, men det havde den virkning, at adelen nu lod al modstand falde.

Dens deputerede — Fr. v. Buchwald, Christoffer Gedde, Sten Holk og Hans Rommel — erklærede i maj 1683 servilt, at de »glædede sig af hjertet over denne hans majestæts nådige intention, med inderlig attrå efter, at samme må fuldbyrdes, jo før jo heller, da vi heraf ser hans majestæts allernådigste omsorg for landets opkomst; thi han vil nådigst forunde os her nede Sveriges riges lov og derved ligestille os med hans øvrige trofaste undersåtter i Sverige. Hvilken kongelige nåde forpligter os til vor dødsstund til at være kongelig majestæts mest trofaste og lydige undersåtter og ikke at spare liv og blod til hans majestæts og fædrelandets tjeneste«. — En fuldstændigere kapitulation kunde næppe tænkes.¹¹⁾

Man samlede herefter sine kræfter om at gennemføre adelens ønsker i privilegiesagen. Arbejdet kom til at strække sig over et års tid, men udbyttet kom ikke til at svare til forventningerne. Karl XI følte sig efter adelens knæfald i uniformitetsspørgsmålet ikke længere bundet til at tage hensyn til sine skånske undersåtter. Den endelige afgørelse faldt i *Kristianstad i september 1683* og svarede ikke til de forhåbninger, som adelen havde gjort sig. Thi ganske vist lagdes det i generalguvernørens hånd at bevilge en udvidelse af ugedagsretten ud over sognegrænsen, når det drejede sig om så store arealer, at de

ikke kunde drives ved hoveri fra indsognsbønderne alene. Men til gengæld bortfald de lempelser i den gamle danske rusttjene-
steordning, som Karl XI havde indrømmet i januar 1682 (s. 73).
Vel tillod kongen, at man i stedet for penge stillede ryttere.
Men det var en betingelse, at disse ryttere skulde være ind-
fødte Svenskere. Med rette brugte Ascheberg senere det ud-
tryk, at rustningen efter dansk manér var »mere profitabel«
for kongen end den svenske.¹²⁾

Det program, som regeringen i sin tid havde hyldet, og som
Ascheberg havde kæmpet for til det sidste, nemlig at unifor-
miteten i kirke- og retsvæsenet skulde gennemføres som frug-
ten af et udtalt ønske hos befolkningen, blev altså kun i meget
begrænset mål ført ud i livet. For at rekapitulere:

Præstestanden havde ansøgt om kirkelig uniformitet, men
ikke om retslig.

Stæderne havde søgt om retslig uniformitet, men — med
enkelte undtagelser — ikke om kirkelig.

Adelen var tilsidst gået med til svensk lov og retsvæsen, men
heller ikke til mere.

Bønderne var hverken blevet spurgt om det ene eller det
andet.

Nok er det: Regeringen lod sig nøje med denne retshjemmel.
Hovedansvaret for, at den fik en sådan, må hvile på den skån-
ske adel, som et kvart århundrede tidligere selv havde sikret
Skåne den retsstilling, som man nu opgav uden virkelig mod-
stand. Kapitulationen i 1683 blev adelens historiske monu-
ment.

Det vil bemærkes, at regeringens anstrengelser for at få
Skåningernes medvirkning til nationalitetsskiftet, på grund
af den samtidige drøftelse af adelsprivilegierne, havde strakt
sig over flere år. Når opgaven bliver at følge uniformitetens
gennemførelse i praksis, vil det derfor være nødvendigt at ven-
de tilbage til det først behandlede led, det svenske kirke- og
undervisningsvæsens vedtagelse i maj 1681. Hvorledes tog
Hahn fat på realisationen af dette program?

OTTENDE KAPITEL

Forberedelserne til uniformitetens indførelse i kirke og skole

Biskop Hahn var klar over, at det ikke var gjort med at få præsternes samtykke til uniformitetens indførelse. Når han efter mødet i Malmø 1681 bad dem om, foreløbig at holde sig i ro, var det ikke alene, fordi han var afhængig af Karl XI's yderligere beslutninger (Karlshammødet), men også fordi han stod på bar bund og først måtte opbygge det til reformen fornødne apparat. Han manglede efter universitetets opløsning ikke alene en læreanstalt til at uddanne den nye præstetype og et administrativt led — svarende til det svenske konsistorium — til at støtte biskoppen mod overtrædelser af uniformiteten. Men heller ikke så simple hjælpemidler som svenske abc-er og katekismer, for ikke at tale om bibler, alterbøger og salmebøger, var for hånden. Da det svenske kirkevæsens indførelse, i hvert fald foreløbig — til trods for kongens ønsker — hovedsagelig måtte ske gennem de hidtilværende præster og klokkere, kunde det ikke nytte at vise utålmodighed. Man måtte være forberedt på, at fremskridtene blev små og langsommelige.

Allerede i sommeren 1680 havde Hahn i Kungsör (s. 36) opnået kongens samtykke til at oprette et *konsistorium*, der sammen med ham skulde afløse det gamle danske landemøde som Skånes højeste kirkemyndighed. Løftet var blevet bekræftet af Karl XI ved Karlshamnresolutionen i august 1681 (s.66 f.), men biskoppen mente, at et sådant konsistorium kun vilde opnå den fornødne autoritet, hvis det kom til at bestå af de theologiske professorer ved et universitet, og han satte derfor al sin energi ind på at få det afsjælede *universitet* i Lund genoplivet. Kongen havde i Karlshamn uden større begejstring bi-

faldet dette krav, omend i modificeret skikkelse. Men Hahn stod fast på, at et universitet måtte der til, og det lykkedes ham at få Ascheberg på sin side, så at Karl XI tilsidst gav køb. Ganske vist nåede man ikke, som det var Hahns ønske, at få universitetet genåbnet på kongens navnedag 28. januar 1682, hvilket var tænkt som en passende kompliment på allerhøjeste sted. Indvielsesfesten fandt først sted 17. juni samme år og var holdt i mere beskedne former end fjorten år tidligere. Det nye universitet var da også langt beskednere udstyret end det tidligere. Af dets store jordejendom var det meste gået tabt ved reduktionen, og dets indtægter bestod nu kun af kongetienderne fra 40 sogne, som havde tilhørt den ophævede domskole, samt af nogle kirketiender. Det var derfor velkomment, at Hahn også viste sin iver for stiftelsen ved personlige ofre; han tillagde den bispetienden af Bjerge og N. Åsbo herreder for sin levetid ialt 1840 tdr. korn. Men de forandrede økonomiske forhold ytrede sig i, at universitetslærernes tal blev langt lavere end tidligere, og at forelæsningerne fandt sted i domkirkens kor. Først nogle år senere skænkede Karl XI universitetet det tidligere bispehus i Lundegård, der den dag i dag står som et synligt minde om den gamle danske tid. Universitetets prokansler blev naturligt nok biskoppen selv.¹⁾

Det første universitets lærerstab havde nationalt set været blandet, men det nye havde et overvejende svensk præg. Af de tidligere danske professorer var de fleste borte; så meget ivrigere var biskoppen for at holde på en af de tilbageværende, Iver Wandalin, der havde »comporteret sig ærligt udi krigstiden«, men dog mistet sit kanonikat ved reduktionen. Hahn mente, at ved at genudnævne Wandalin vilde man »berøve de ildesindede al mulighed for bagvaskelse, som om man vilde forbigå ham af had til nationen«. ²⁾ Wandalin blev dog som Dansker en enlig svale, og at man søgte at forhindre al forbindelse med København, var en selvfølge. Der fandtes ligefrem forbud mod at studere derovre, og de studenter, som havde ladet sig indskrive (»deponeret«) i København, måtte gøre det om igen i Lund. Jerntæppet gik også på dette punkt ned mellem de to kyster af Sundet. Ganske vist var endnu i begyndelsen af 1680erne forholdet langt fra altid godt mellem borgerne i

Lund og de studerende fra Opsverige.³⁾ Disse ønskede endnu i 1683 universitetet flyttet fra Lund til Kristianstad, hvis borgerskabs »affektion« fremhævedes på Lundensernes bekostning. Når universitetet dog vedblev at være fast forankret i Lund, skyldtes det først og fremmest et vægtigt modindlæg af professor *Anders Stobæus*. Stobæus, der var præstesøn fra Gønge herred, havde med hele sin familie uforbeholdent sluttet sig til Sverige. Ligesom sin kollega *Johan Winsløv* — ligeledes en Gøngebo af præsteslægt — anvendte han sin store indflydelse inden for det genoprettede universitet til at arbejde hånd i hånd med Hahn på uniformitetens gennemførelse. Det skånske indslag i universitetets lærerstab forstod således at hævde sig ved siden af sine opsvenske kollegaer.⁴⁾

Af theologiske professorer rummede Lunds universitet efter 1682 kun to mænd, og det nye konsistorium var følgelig meget fåtalligt. Som regel deltog endda kun den ene af disse professorer, Tyskeren *Christian Papke*, — en af det ældre universitets bedste mænd, — i afgørelserne. I særlige tilfælde var det derfor nødvendigt at medtage en eller flere provster. Som sekretær tjente den unge norrlandske præstesøn *Jonas Linnerius*, der var svensk præst ved Domkirken, og som efter Hahns død skulde komme til at spille en særlig rolle for uniformiteten på dens senere stadium.^{4a)}

Et tredje forhold, som måtte ordnes, før man i ro kunde skride til indførelsen af svensk gudstjenesteordning og sprogundervisning, var regnskabet med *de under krigen frafaldne præster*. Den føjelighed, som den skånske præstestand tilsidst havde vist over for uniformitetskravene, blev åbenbart til fordel for disse svage sjæle, thi regeringen lagde nu en uventet langmodighed for dagen. Ganske vist blev både Sven Knudsen og Andr. Schartov medlemmer af den nedsatte undersøgelseskommission, hvad der måtte kaldes et dårligt varsel for de anklagede. Men til gengæld var borgmesteren i Lund, tre magistratsmedlemmer fra Malmø og Landskrone samt den konst. landsdommer i Halland bisiddere, og de kunde ikke siges at være forudindtagne. Formand blev den tidligere juridiske professor *J. Buschovius-Ehrenbusch*.

For denne kommission indstævnedes i februar 1682 ti præster fra Sundherrederne, seks studenter og fem klokkere, et beskedent antal, når henses til de virkelige politiske forhold under krigen. Af præsterne benådede endda kongen fire; som regel fordi de ganske vist havde forladt deres kald, men dog forinden indlagt sig fortjeneste ved at give Svenskerne kundskab om den danske hær eller ved at transportere breve for dem. To andre præsters skæbne henvistes af Karl XI til Aschebergs og Hahns afgørelse, hvad der ikke kom nogen af dem til skade. Således var det kun fire præster: Abraham Larsen i Torløse, Mikkell Larsen i Kvistofte, Jakob Sørensen i Reslev og Christen Johansen i Sallerup, der ramtes af afskedigelse. Jakob Sørensen opnåede endda efter nogle års forløb ansættelse i et andet kald (N. Rørum). Mikkell Larsen blev boende i sit gamle sogn og hævnedes sig ved at tale ondt om det nye svenske kirkevæsen til alle, der vilde høre på ham.

Af studenterne er de flestes skæbne ukendt; en, Hans Hansen i Hellested, der var svoger til Sven Knudsen, opnåede den kendelse, at der ingen hindring var for hans promotion. To andre ses senere at have beklædt præsteembeder i Skåne. Hvad klokkerne angår, var deres forhold ofte et særligt, da det drejede sig om stridigheder mellem dem og den pågældende præst (f. eks. Povl Ennertsen i Glimaker og Sten Jakobsen i Kågerød), og de vil derfor blive omtalt i en anden forbindelse.⁵⁾

Endelig de *litterære hjælpemidler* til uniformitetens gennemførelse. Allerede før Malmø-mødet i maj 1681 havde provsten i Ingelsted herred, Oluv Bertilsen Aquilonius, ladet hente 110 svenske katekismer i Malmø, og den derværende bogtrykker fik nu travlt med at producere det fornødne antal abc-er, katekismer og salmebøger efter biskoppens anvisning.⁶⁾ På mødet i Karlshamn i august måned 1681 lovede kongen, som nævnt, at ville sende så mange bibler og alterbøger fra Stockholm ned til Skåne, at hver kirke kunde få sit eksemplar. Teoretisk var sagen således i orden. Men i praksis lå det rigtignok noget anderledes. Der behøvedes i tusindvis af abc-er, hvis alle børn i de

skånske landskaber skulde forsynes. Det måtte tage lang tid, før et sådant behov kunde dækkes. I denne mellemtid måtte man hjælpe sig, som man kunde. Da arbejdet med at gennemføre uniformiteten tillige skulde gøres af præster og klokkere, der for største delens vedkommende ikke beherskede det svenske sprog, måtte resultatet blive derefter. Hvorledes det blev, skulde tiden vise.

NIENDE KAPITEL

Den kirkelige uniformitets første stadier (1681-1683)

a. Syd- og Mellemskåne

Når man fra regeringens beslutninger om uniformiteten vender sig til programmets udførelse i praksis, og den modtagelse, det fik fra befolkningens side, frembyder kildematerialet vanskeligheder af hidtil ukendt art. Ganske vist findes der fra provster og præster bevaret talrige indberetninger om reformens virkninger. Men det siger sig selv, at bortset fra, at provsternes viden, — selv når det drejede sig om, hvad der hændte inden for deres egne sogne, — var begrænset, måtte det ligge i deres interesse at fremstille resultaterne af deres virksomhed i det for regeringen behageligste lys. Endnu værre er det, at den egentlige skånske befolkning, der dog var den, der fik at føle, hvor skoen trykkede, så at sige intet kildemateriale har efterladt til belysning af sine stemninger. Den presse, som man i nutiden vilde spørge herom som dens naturlige talerør, var dengang ukendt og kunde forøvrigt ikke have været forenet med den bestående enevælde. Privatbreve, vekslede inden for befolkningen, mangler ligeledes, hvad enten det nu skyldes tilfældet eller ængstelse for at røbe mindre velsete meninger. Vilde man herfra slutte, at befolkningen stod ligegyldig eller endog sympatisk til det store kulturskifte, vilde man sikkert tage fejl. Sparsomme, men utvetydige udtalelser i embedsmændenes indberetninger til deres overordnede godtgør dette. Og det er ganske naturligt. Det er allerede påvist, at selv om sansen for nationale problemer i det øvrige Europa var ringe, fandtes den til gengæld i høj grad hos den svenske regering. Allerede som følge af loven om tryk og modtryk måtte den vågne hos undersåtterne, om end uden klarhed og mål. Men man skal som sagt se nøje til for at finde spor af den i kilderne.

Før vi ser på de første virkninger af uniformiteten, er det dog nødvendigt at fastslå, hvori forskellen bestod mellem dansk og svensk kirkevæsen, bortset fra den sproglige side. *Dansk gudstjeneste*, som den levede i Skåne endnu et kvart århundrede efter afståelsen, var ret forskellig fra den moderne, hvori prækenen er det centrale led. Den gamle lutherske gudstjeneste var opstået af to sammensmeltede dele: Ordets og nadverens tjenester, og af disse var den sidste den mest betydningsfulde. Først 1685 indførtes i Danmark det nu bestående forhold, hvorefter altergangen blev et tillæg til gudstjenesten og på de fleste søndage oven i købet udelodes.¹⁾

De skånske præster, der i 1681 alle fulgte dansk ritual, gjorde sig derfor mindre besvær med prækenen, end vi nu er tilbøjelige til at forestille os. Ofte anvendte de endog trykte postiller som grundlag for deres forkyndelse, hvis de ikke ligefrem læste op af dem. Der gjaldt sikkert det samme om denne, som er sagt om den svenske præken, at den mindre gik ud på religiøs vækkelse end på at meddele viden om kristendommens sandheder. Men den *svenske kirketjeneste* var i endnu højere grad end den danske præget af at være nadvertjeneste, »messe«, ligesom man i Sverige den dag i dag har bevaret den romerske messes gang med en mængde litanistykker, responsorier og ceremonier, der må forekomme en Dansk fremmede. Det samme var i endnu højere grad tilfældet for tre århundreder siden.²⁾

En særlig rolle inden for den svenske gudstjeneste spillede *Luthers lille katekisme*. Den forelå i 17. århundrede i en bearbejdelse af ærkebiskop Paulinus Gothus og udkom første gang 1641. Først i 1689, altså efter at uniformitetsarbejdet havde været i gang i Skåne i en årrække, afløstes den af ærkebiskop Olof Svebilius' katekisme. Katekismen var inddelt i fem »hovedstykker« eller »parter«: De ti bud, trosartiklerne, fader-vor, dåbens og nadverens sakramenter, med de hertil knyttede »forklaringer«, »spørgsmål« og »svar«. Denne katekisme var ikke, som nu, først og fremmest en lærebog eller skolebog, men en prækentekst, der skulde lægges til grund for præstens forkyndelse. Bibelen var nemlig langt mindre udbredt, end man nu ofte tror, og da katekismen mentes at indeholde det nødvendigtst for de troende, kaldtes den undertiden »den lille bibel«. Sådanne katekismusprækener skulde på landet holdes i to af kirkeårets tider: Advent og faste, men i stæderne hver helligdag. Præsten skulde da læse op af katekismen, langsomt og »beskedligt«.³⁾

Den danske katekisme, som brugtes i Skåne før uniformiteten, var Resens, formodentlig udgaven af 1628, der blev optrykt flere gange og var ledsaget af Brochmands »sentenser«

(d.v.s. bibelsprog). Derimod var Anders Matthiesen Hiørings »Hospitalskatekisme« af 1658 næppe nået over til Skåne før adskillelsen. I begge lande tryktes katekismen som oftest bag i salmebogen ligesom de — her stadig bevarede — epistler og evangelier. I sine hovedtræk afveg den danske katekisme naturligvis ikke fra den svenske, men den spillede ikke den samme rolle i gudstjenesten og lagdes ikke til grund for særlige »katekismusprækenere«.⁴)

Hvad der navnlig adskilte dansk fra svensk kirke var dog den særlige betydning, som man det sidste sted tillagde den til katekismen føjede *hustavle*, der i sin enklere form også gik tilbage til Luther. Den bestod af et antal bibelsprog, ordnede under visse rubrikker, der skulde vise, at det kristne samfundsliv faldt i tre stænder: »ecclesia«, »politia« og »familia«, på Dansk gengivne med »lære-«, »værge-« og »nærestanden«. Når denne hustavle fik en sådan betydning i Sverige, var det, fordi den — navnlig efter enevældens indførelse — gengav, hvad der er blevet betegnet som »den svenske storhedstids sociologiske opfattelse«. Man forstår dette, når man i den anden afdeling læser beskrivelsen af undersåtternes pligter over for øvrigheden. Truende lød her Romerbrevets ord i dets 13. kapitel: »Der er ingen øvrighed, uden af Gud. Derfor: Hvo der sætter sig mod øvrigheden, han sætter sig mod Guds ordning. De som modsætter sig, skal få deres dom ... Men vil du være uden frygt for øvrigheden, så gør det gode, og du skal få ros af den. Thi den er en Guds tjener, dig til gode. Men dersom du gør det onde, da frygt, thi den bærer ikke sværdet forgæves; den er nemlig Guds tjener«. Sådanne ord kunde udnyttes politisk hos en befolkning, der ikke formåede at holde kirkeligt og verdsligt ude fra hinanden.⁵)

Da Hahn et år efter Malmø mødet fremstillede sine planer for forsvenskningen, erklærede han, at han havde »delt« sin gejstlighed i to klasser, en bestående af de indfødte svenske præster, der straks skulde indføre fuldstændig svensk gudstjeneste, og en anden, »som var af den herværende nation«, og som foreløbig skulde gå mere sindigt frem, indskrænke sig til epistelen, evangeliet, bønnerne og salmerne på Svensk, men fortsætte med dansk præken og messe.⁵a) Så »metodisk« har fremgangsmåden dog næppe været. I alle sogne, lige meget hvilken præst der forestod dem, var menneskematerialet det samme, og biskoppen blev hurtigt klar over, at hovedsagen var at vinde ungdommen. Kampen om den kommende slægt måtte blive af

afgørende betydning for forsvenskningens skæbne. Hahn havde allerede under sin bispevisitats (s. 40) forstået dette, og det var de samme midler han anvendte nu som da: Børnenes indøvelse i salmesang og i katekismelæsning. Der var al grund for ham til nu at gribe initiativet.

Det ønske, som biskoppen efter mødet i Malmø (s. 56) havde fremsat, om at blive holdt ajour af provsterne med alt, hvad der forgik inden for deres provstier, synes ikke at have haft større virkning. I hvert fald klagede han senere over, at det som regel ikke var blevet ænset. I de fleste herreder har man åbenbart i de nærmeste måneder efter mødet forholdt sig passiv og set hen til myndighederne som dem, hvorfra handlingerne skulde komme. Men der var undtagelser, og naturligt nok fandtes de særlig blandt *de svenskfødte præster*. En af disse var *Magnus Lacander*, præst for St. Marie menighed i *Ysted* (med annekserne *Øje* og *Hedeskov*) samt provst over *Lynids* og *Herrested* herreder. Han var blevet udnævnt til sit embede efter slaget ved *Lund* og skal allerede under krigen have præket på *Svensk*. Iøvrigt er hans skæbne i denne tid ukendt, og han har vel næppe kunne holde sig i *Ysted* under *Danskernes* besættelse 1678. Men i så fald er han vendt tilbage, senest ved krigens slutning, og har medvirket til, at alle hans herredspræster — på nær *David Davidsen* i *Tranås* — i foråret 1681 bøjede sig for *Sven Knudsens* agitation ved »godvilligt« at ansøge om uniformiteten. *Lacander* satte nu et målbevidst arbejde i gang på dens gennemførelse i handling. Han fik en svensk student til rektor for skolen i *Ysted*, og han var sikkert den drivende kraft, da byens magistrat ikke blot ansøgte om svensk retsvæsen, men også om uniformitet i kirke og skole. Men snart tårnede vanskelighederne sig op om *Lacander*. På sine egne kirker kunde han vel holde styr, navnlig ved hjælp af en musikalsk lærer ved skolen, om hvem vi kun får den oplysning, at han hed *Daniel*, og »ikke var det skånske sprog, end mindre det svenske mægtig; derimod helt færdig i det sjællandske«. Denne *Daniel* bistod *Lacander* ved at lære børnene at synge responsorierne og bønnerne for kongen på *Svensk*. *Lacander* fandt derfor snildt på, at de også skulde lære de salmer, der sprogligt stemte mest overens med de tilsvarende danske,

f. eks. »Nu bidia vi then helige Ande« og »Allenaste Gud i himmelrike«.⁹) Men det var ham til megen ærgrelse, at hans kollega i det andet sogn i Ysted, St. Peders, en skånsk præstesøn ved navn Lars Borup, viste sig konservativ og ved sin danske messe og præken trak Lacanders menighed over til sig. Og hvad værre var, Lacander fandt ingen støtte for sin uniformitetsiver hos »de fornemste« i byen. En del af hans herredsbrødre var også mildest talt lunkne og »så mere efter affektionen på venstre side«. Navnlig var det svært at få dem til at sætte fart i svensk-undervisningen og katekismelæsningen. Kun provstens svoger Bjørn Oluvsen i Høgestad og Opsvenskeren Johannes Frize-lius i Herrested anskaffede de fornødne bøger og lod deres klokkere begynde på at undervise børnene. Lacander jamrede både over for generalguvernør og biskop over sine »viderværdigheder«. Men der gik både år og dag, før magistraten i Ysted bekvemmede sig til at udstede en forordning, hvorefter byen deltes i 12 roder, hver med en borger i spidsen, som skulde svare til, at alle husejere sendte deres børn og tjenestefolk til kristendomsundervisning i kirken. Hvis Lacander har ment, at han hermed havde nået sit mål, skulde han dog blive skuffet.⁷)

Fra en købstad med en svensk provst vender vi os til et herred, hvor det samme var tilfældet, nemlig *Vemmenhøjs herred*, hvis provst var præsten i Kelstrup *Michael Arenchil*. Han havde været svensk legationspræst i Wien og havde overtaget sit embede 1680, da forgængereren var rømmet til Danmark. Dette var ikke noget enestående i Vemmenhøjs herred; både i Gerslev og Solberg havde man derfor efter krigen sørget for at anbringe et par Smålandinger som præster. Virkningen var umiskendelig. Allerede i sommeren 1681 kunde Arenchil indberette om sine egne sogne, at trosbekendelsen og evangeliet læstes hver søndag på Svensk, og at den svenske bøn benyttedes, ikke blot i kirken, men også til hverdag hjemme i husene. Om svensk præken taler han dog ikke. Arenchil stod desuden i nøje forbindelse med de øvrige præster og klokkere, og i flere sogne havde bønderne efter hans påstand endogså udtalt det ønske at få lærere »oppe fra riget« til læsning, skrivning og sang i kirkerne.

Endnu mere tillidsfuld følte Arenchil sig i efteråret 1681,

da han lovede at afhente katekismer i Malmø til de fattige, som allerede havde fået abc-er, mens de øvrige beboere selv havde købt sig svenske abc-er, katekismer og salmebøger. I hans egne sogne forrettedes nu gudstjenesten »aldeles og i alle stykker« efter den svenske håndbog. Dette skete uden den ringeste modsigelse. Befolkningen holdt selv sin ungdom til det svenske sprog, ja, mange gamle karle havde købt sig svenske salmebøger og deltog hver søndag med lyst i sangen. Selv børnene opførte sig eksemplarisk, stod stille i kirken under præken og deltog på Svensk i bønnerne, *som de kunde udenad*. I Gerslev, hvor Smålændingen Jonas Angelius var præst, stod det lige så godt til, mens Arenchil med hensyn til de øvrige sogne dog indskrænker sig til at meddele, at præsterne havde »begyndt med et og andet«. Provsten ender med stolt at sige: »Jeg gør mig også de tanker og er af den mening, at hvad andre kan præstere i deres herreder og menigheder, kan ved Guds nåde vises i dette herred; ... velvidende, at provsterne er for eders højærværdighed, næsten hvad Habab var, og kaldes Moses øje.«⁸⁾

Arenchil skulde dog blot komme rundt om årsskiftet til 1682, da han måtte indrømme, at nogle menigheder ikke vilde lade børnene lære Svensk, men »af den utidige kærlighed, de nærer til det danske sprog«, lod klokkerne høre, at hvad forældrene havde lært, skulde også børnene lære. Hahn fik nu også at vide, at *den ene præst kunde være flittigere end den anden*, selv om nogle havde læst trosbekendelsen hver søndag før gudstjenesten i over tolv uger (altså siden begyndelsen af oktober). I slutningen af marts 1682 var Arenchil kun nået dertil, at *de fleste præster* i hans provsti foruden trosbekendelsen læste evangeliet på Svensk, og at man under gudstjenesten sang »adskillige« svenske salmer. Derimod savnede alle præster de nye alterbøger, så at de kirkelige handlinger stadig udførtes på Dansk. Det samme gjaldt naturligvis om prækenen. Provsten drev i alle sogne ivrigt på børneundervisningen og trøstede sig med, »at vedkommende med tiden vilde takke ham derfor.«⁹⁾

Sammenligner man udviklingen i de to provstier, Lynids-Herrested og Vemmenhøjs, ser man altså, at de svenskfødte provster kun havde afgjort held med sig i deres egne sogne,

eller hvor der sad svenskfødte præster. Et hovedmiddel til forsvenskningens gennemførelse var ellers kirkesangen, desuden vovede man sig frem med svensk trosbekendelse, bønner og undertiden evangelium. Men præken og altergang, dåb, bryllup og begravelser, foregår stadig på dansk vis og sprog.

Går man fra disse to provster, fra hvis hænder der foreligger hele serier af indberetninger til biskoppen, til de øvrige skånske provster, er materialet spinklere, og oplysningerne derfor mere spredte. Lettest er det sikkert gået i *købstæderne*, hvor regeringen havde sørget for, at den gejstlige magt var på pålidelige hænder. I *Malmö*, hvor Svenskerne Nils Hambræus og Johs. Hofverberg sad inde med denne magt, hører vi intet om modstand fra befolkningens side, men efter nogle års forløb nok om svigtende kirkebesøg, der vistnok kan føres tilbage til en vis uvilje mod de foretagne forandringer.¹⁰⁾

I *Landskrone* var det kort efter Malmø-mødet lykkedes Ascheberg og Hahn at få Helsinglændingen Jonas Wigman indsat som førstepræst, skønt borgerskabet havde udtalt det ønske, at man »efter den gamle praksis og landssæd« skulde lade en række »gode, lærde og duelige mænd« prøvepræke og blandt disse vælge den bedste. Det var forgæves, at også præident Mentz og byrådet senere ønskede afgørelsen omstødt, og embedet givet til byens kapellan. Han var en skånsk præstesøn ved navn Niels Delphin, der — formodentlig for at gøre sig velset — over for biskoppen havde vist stor iver for uniformiteten. Wigman blev derfor siddende som byens hovedpræst, og indførelsen af svensk kirke- og skolevæsen synes ikke at være stødt på nogen modstand. Det var først senere, at Niels Delphin begyndte en opposition, der blev opfattet, som om han var dansksindet.¹¹⁾

Om svensk kirkevæsens modtagelse i *Helsingborg* ved vi kun lidt. Ganske vist var den nye præst her, Andreas Schartov, der tillige var provst i Luggude herred og kaldes »en virkelig zelot for uniformiteten«, prækede straks på Svensk i sin kirke. Men da hans forhold til kapellanen Hans Jakobsen var slet, og da denne havde en stor del af borgerskabet bag sig, er der grund til at antage, at Schartov i begyndelsen kun har haft delvis held med sine anstrengelser. Hans Jakobsen, der var født

i byen og søn af en tidligere præst, var — i modsætning til Niels Delphin — virkelig dansk af sind. Han viste dette i handling ved 30 år senere efter Stenbocks sejr at forlade Helsingborg sammen med den danske hær.¹²⁾

I *Kristianstad* var uniformiteten forlængst en given sag (III, 187). Den havde ikke mødt nogen modstand fra beboernes side og lå i sikre hænder hos Smålændingen Andreas Hellman, der derfor også 1682 belønnedes med til sit embede at kunne føje stillingen som provst i Gers herred.¹³⁾

Den eneste købstad i Skåne, hvor svensk kirkevæsen straks fra begyndelsen af mødte stærk, om end passiv modstand, var — mærkeligt nok — biskopsstaden *Lund*. Ved domkirken, lige for øjnene af biskoppen, prækedes og messedes der indtil 1684 på Dansk, og alle danske kirkeceremonier var i fuld gang. Baggrunden herfor var naturligvis »*de danske humeurer*«, som rådede hos størsteparten af det lundensiske borgerskab (se s. 77), og som gav de to dansksindede kapellaner, Oluv Hjersås og Søren Torslov, det fornødne rygstød. Johan Monrad, der (ifølge hans selvbiografi) i november 1681 havde hørt svensk præken i Helsingborgs kirke, havde mere opbyggelse to måneder senere af sine kirkegang i Lund og »*de gode hr. Sørens prechener*«, som han hørte ved sin elskede, Mette Sofie Krabbes, side. Det var derfor naturligt, at Hahn allerede i begyndelsen af 1682 »til uniformitetens så meget bedre indretning« grundlagde en svensk skole i Lund «af de midler, som for tiden kan sammenskrabes».¹⁴⁾

Rundt om på landsbygden var det at vente, at *de ikke-svenske provster*, der havde vist mest iver for at få forsvenskningen vedtaget, også vilde lægge størst energi for dagen ved dens gennemførelse. Ingen kunde i så henseende overgå *Sven Knudsen* i Hellested, der repræsenterede *Torne herred*. Det var dog først i november 1681, at han opfordrede sine herredsbrødre til hos ham at afhente svenske katekismer, skønt han selv erklærer, at de havde ligget trykt siden maj måned. Det varede endda et helt år efter Malmø mødet, før han 5. maj 1682 påmindede dem om, at nu måtte det blive til alvor. »Og står det nu til enhver af Eder og hans deksteritet og vigilance, med fuld alvor ved flittig pådriven, både hos Eder selv og hos klokkerne, i sine me-

nigheder at promovere den af hele landsens præsteskab begærede uniformitet«. Sven Knudsen gik ud fra, at klokkerne nu var nået til at lære ungdommen at læse abc, og han havde derfor udarbejdet en »metode« for undervisningen i katekismen. Den ønskede han at indprente alle herredets klokkere på et møde i Hellested den 11. maj. De skulde da medtage abc, katekisme og salmebog og vilde så få at vide, hvad provsten krævede af dem.

Sven Knudsens »metode« var både af formelt og reelt indhold. Efter at der var lyst derom fra prækestolen, skulde præsten hver søndag, »straks efter tekstens forklaring« (altså efter prækenen), oplæse et eller flere stykker af katekismen, indtil man var nået til slutningen, hvorefter han skulde begynde forfra. Oplæsningen burde foregå langsomt, så at menigheden kunde følge med i sine eksemplarer. Til indledning skulde han erindre »de enfoldige« om, at det var den samme kristendoms lære, som de hidtil havde hørt; — en bemærkning, der minder om, at almuen flere steder protesterede mod »en ny religion« og erklærede, at man »hverken var Tyrker eller hedninger«. — Ved ukendte svenske ord i katekismen burde præsten standse og forklare, hvad de betød »på vort sprog«, men iøvrigt gøre opmærksom på, at den svenske katekisme mestendels var af de samme ord som den gamle danske, som ældre folk vel kunde huske, havde været brugt her i landet for 40-50 år siden. Derfor kunde det ikke falde svært at forstå den, når den blev oplæst et par gange; »helst eftersom vort lands sprog er næsten det samme som det svenske«.

Børnene og tjenestefolkene skulde — ligeledes efter foregående lysning — overvære gudstjenesten, men desuden blive tilbage efter dens afslutning og undervises af degnen i katekismen. Præsten burde i begyndelsen overvære dette og klokkeren føre lister, hvorpå han afmærkede de fraværende. Gentog disse fraværelser sig, skulde præsten gribe ind ved at vise de pågældende bort fra skriftestolen. Men foruden denne katekismeundervisning efter præken skulde klokkeren drive en lignende undervisning visse dage om ugen hos bønderne, tagne »på rad rundt om i byen«. Det var således en ret intensiv belæring af et stærkt begrænset stof, som påbødes for bønder-

børnene. Af de modtagne katekismer skulde præst og degn hver beholde et eksemplar, og de øvrige uddeles til de børn, som *havde lyst til* at lære mere end abc-en. Klokkerne måtte sætte sig grundigt ind i bogen, så at de kunde gøre rede for den ved Sven Knudsens nær forestående visitats. Karakteristisk er slutningsordene om, at man frem for alt jævnlig skulde minde almuen og dens børn om, »med hvor stort behag vor allernådigste konge skal optage det, at man her i landet har lyst til at lære det svenske sprog og herved vise sin kærlighed til kongen og sin vilje til at være redelige Svenskere, da man beflitter sig på at lempe sig til det, som er kongens nådige behag og vil vække desto større gunst over for landsens indbyggere«.

Sven Knudsen indskrænkede sig ikke til at give en instruks for katekismusundervisningen. Han gjorde opmærksom på, at han betragtede sin »metode« som et forberedende skridt til en videregående brug af det svenske sprog og indførelsen af de kirkelige ceremonier. Det vigtigste hjælpemiddel, den svenske hånd-, alter- og salmebog, trykt sammen i eet bind, vilde snart blive tilstillet præsterne. Foreløbig skulde *alterlysene*, som efter dansk skik plejede at brænde under gudstjenesten, afskaffes, og de penge, som havde været anvendte dertil, indbetales til biskoppen til brug for universitetet. — Fjorten dage senere kunde Sven Knudsen meddele sine præster, at nu forelå de hidtil savnede bøger, så at kirkeceremonierne »uden længere udsættelse kunde reguleres derefter«.¹⁵⁾

Sven Knudsens »metode« fik betydning langt ud over Torne herreds grænser. Hans principper blev knæsatte af biskoppen og fulgte i alle skånske herreder. En særlig interesse for os har det at se, hvor ængstelig han ligesom Hahn var for at møde modstand fra beboernes side. Deraf hans ivrige forsøg på at vise, at der næsten ingen forskel var på de to sprog, at indholdet af katekismen var det samme som i den danske, og — sidst, men ikke mindst — at indførelsen var kongens vilje. At gå imod denne var et tegn på svenskfjendtlighed; at gå med den gav udsigt til belønning. I hvert fald i Torne herred lykkedes det provsten at overbevise befolkningen om berettigelsen af denne opfattelse.

Også de *provster, der først efterhånden havde bøjet sig* for regeringens uniformitetskrav, viste sig nu føjelige. Dette gjaldt således om Christen Lauridsen Klim i Gers herred, der i sin *provsteforpligtelse*,*) udstedt få dage efter Malmømødet, havde lovet: »Klokkerne skal jeg flittigt tilholde, at informere ungdommen i deres kristendoms hovedstykker, ligeledes præsteskabet, at de troligt efterlever det projekt og den begæring, som de selv har gjort om konformiteten« (d.v.s. uniformiteten).¹⁶⁾

I november 1681 beordrede *Christen Klim og provsten i Vilands herred Henrik Nissenius* deres præster til at afhente svenske katekismer i Malmø, så fra dette tidspunkt er altså her — ligesom i Torne herred — undervisningen begyndt. Nissenius klagede samtidig over *manglen på svenske skolemestre* og tilføjede, at almuen var villig til at underholde sådanne, hvis bare bispens kunde skaffe dem. Der var hermed peget på en hovedvanskelighed, som man åbenbart ikke havde haft tilstrækkeligt blik for fra oven. Hvorledes skulde de, som ikke selv havde lært Svensk, kunne undervise andre deri?

Bedst belyst i Østskåne er for denne første tids vedkommende *Ingelsted herred*. Ligesom *Oluv Bertilsen* havde været den første til at hente katekismer til sit herred, gik han også i spidsen ved deres benyttelse. Allerede i april 1681 — altså før Malmømødet — kunde han indberette, at skønt *almuen i begyndelsen havde været »heel otollig«* derover, var det lykkedes ham at omstemme den. Ja, selv bønder, der havde modtaget deres børnelærdom på Dansk, var nu villige til at lære om igen, hvis man blot kunde fremskaffe de fornødne undervisningsmidler. »Jeg taler ikke om de ubegavede [them, som ere stupidioris ingenii]; dem må man have tålmodighed med«. — Man husker, at også under krigen havde de danske sympatier været svagest i disse egne. — Hvad kirketjenesten angår, læste man nu bønnerne efter prækenen, også den for kong Karl, samt velsignelsen på Svensk, og der brændtes ikke længer alterlys under gudstjenesten, skønt dette *havde vakt nogen misstem-*

*) Den samme forpligtelse indgik i løbet af 1681—83 M. Arenchil, Oluv Bertilsen Aquilonius, Er. Gemzæus, A. Schartov, Jonas Petri Nericensis, Peder Sture (Skydsh.) og Joh. Hofverberg (Bareh.).

ning. Kunde man nu blot få de manglende alter- og salmebøger, skulde uniformiteten nok blive til virkelighed. Han lovede at »drive derpå, så meget som mig mest muligt er«. Om prækenen taler Oluv Bertilsen ikke, fordi bispen havde tilladt, at man ventede med den.¹⁷⁾ Men det gik provsten som hans kollega i Ysted, at han så for lyst på udsigterne. Et år senere måtte han indrømme, at *almuen var »noget utålmodig«* over den svenske katekisme. Mest fremgang havde værket naturligvis i de sogne, hvor der (som i Ingelstrup) sad en præst, der var Svensker. I sine egne sogne begyndte provsten i august 1682 at indføre den svenske messe, men kun en eller to præster fulgte hans eksempel.¹⁸⁾

I *Midtskåne* synes arbejdet at være gået ganske tilsvarende: Hvor der fandtes en ivrig præst, blev der sat en vis energi ind på katekismusundervisningen, mens man ved gudstjenesten væsentlig indskrænkede sig til at anvende nogle svenske bønner og salmer. Salmesangen betød jo desuden den væsentligste del af menighedens deltagelse i kirketjenesten. Nogle steder, som i Søvdé i Fers herred, i Gullarp-Næs i Onsø herred eller i Kågerød i Luggude herred, klager præsterne over klokkernes »opstudsighed«; i Gullarp siges det således, at klokkeren ikke havde været rundt i sognet for at læse med ungdommen, og at han glemte bestandig at synge det påbudte vers efter prækenen. Heller ikke befolkningen synes her at have været glad ved de indførte reformer. Egnen havde jo hørt til de urolige i krigstiden, både friskytter og snaphaner havde været talrige i Froste og Fers herreder. Nogle steder søgte man dog nu at komme tidens udvikling i møde, som i *Hørby og Lyby (Froste herred)*, hvor degnen »formedelst alderdom og svaghed« fratrådte sit embede til sin svigersøn, der var broder til sognepæsten, mod at han selv beholdt indtægten af det ene af sognene. Præsten lovede for sin broder, der var fra Landskrone, »udi det svenske sprog at *gøre sig mægtig*«, hvilket antyder, at dennes sprog var Dansk. Dette problem, at skaffe kyndige lærere til Svenskundervisningen, var i det hele i de første år det alt overskyggende. Man søgte at løse det ved ansættelsen af svenske hjælpelærere, når man ikke kunde få degnen til frivilligt at trække sig tilbage.¹⁹⁾

b. Nordskåne

I *Nordskåne* er billedet noget forskelligt. Heller ikke her møder man i disse første år, 1681-1683, hos befolkningen nogen iver for svensk kirkevæsen eller undervisning, men uviljen giver sig tydeligere udslag end i andre dele af Skåne. Alle sådanne træk er dog ikke enstydige. I moderne skildringer af uniformitetens historie ser man ofte som et sådant tegn fremført et optrin af mølleren *Sven Jepsen fra Rødemølle* i Munkelyngby kirke (Bjerger herred) 13. juledag (6. januar) 1682. Det er dog tvivlsomt, om det er blevet rigtigt fortolket, hvorfor det her skal blive skildret lidt nærmere.

Efter den svenske præst Abraham Lindbergs fremstilling skal mølleren, da klokkeren vilde begynde på julesalmen »En jungfru fødte ett barn i dag«, være kommet ham i forkøbet ved at stemme i med den tilsvarende danske salme »Et lidet barn så lysteligt«, der gik på samme melodi. Dette skete — som præsten tilføjer, — »med så stor iver, at han ikke alene med høj stemme søgte at overdøve klokkeren, men også med forargelige miner og vink søgte at få de omstående til at assistere sig. Og skønt jeg fra prækestolen gav tegn til, at han skulde høre op med at vildlede folk, hjalp det ikke, før både jeg og klokkeren havde tiet stille; hvorpå også han satte sig ned, meget oplivet og nikkende til de øvrige af menigheden, som om han lykønskede sig selv til sin sejr. Samme møller har desuden en tid forinden, offentlig i flere personers nærværelse, som kan bevidne det, sagt, at han aldrig vilde komme i kirke, før præsten var gået på prækestolen, og det af lede ved den svenske sang [tædio cantus svetic]«. Enhver kunde forstå, mente pastor Lindberg, hvilken alteration en præst på prækestolen må få ved et sådant optrin, og i løbet af de fem år, han havde siddet i embedet, havde han heller aldrig oplevet noget lignende. Hvis det gik upåtalte hen, vilde det utvivlsomt snart forlede de mere beskedne til en lignende ubetænksom opposition. I

virkeligheden faldt det ind under kongens bestemmelser om dem, »som ilde tykke og tale om hans kongelige regiments styrelse«.

Man undrer sig først over, at der gik mange måneder hen efter denne scene, før pastor Lindberg indsendte sin klage til biskoppen. Men præsten forsvarede dette med, at mølleren boede på Skillinge gods, og at birkeretten hertil var blevet op- hævet før julen 1682. Lindberg kunde derfor først i august det følgende år, da svensk uniformitet var blevet indført på her- redstinget, få sagen behandlet her. Imens søgte han at ramme sin modstander med sine særlige våben. Da Sven Jepsen og hans hustru anden pinsedag 1683 vilde gå til alters, nægtede præsten dem begge adgang til skriftestolen. Men mølleren stod ikke uden beskyttere. Hans herskab, landshövding Leijonskölds enke, der boede på Skillinge, tog sagen i sin hånd. Hun støttede hans bøn om, at biskoppen vilde tillade de to »næsten gamle folk, der meget ønsker at forene sig med Gud«, at nyde alterens sakramente hos en anden præst. Således vilde de kunne gøre sig uafhængige af Lindbergs forfølgelse. Bemærkelsesværdigt er det, at det var det samme herskab, som nogle år tidligere havde kaldet præsten til Munkelyngby og Engelholm menigheder, og som åbenbart nu havde forandret sit syn på ham. Dette er ikke så underligt, da Abraham Lindberg havde flere uvenner, som han havde skaffet sig ved sit meget frimodige væsen. Året i for- vejen skal han ved en trolovelse i Engelholm være blevet så op- hidset, at han kastede præstekjolen med de ord: »Der ligger præsten, og her står manden«, hvorpå han gik løs på en anden af gæsterne og »rev ham i øjnene«. Det følgende år 1684 vilde han i Barkager præstegård lære de øvrige gæster at drikke »kårle, mårle puff skål«, hvad der åbenbart krævede et meget betydeligt kvantum spiritus, hvorpå hr. Abraham»var oppe« og dansede kragedansen. Denne impulsive præstemand var for- øvrigt en stor svensk patriot og følgelig en ivrig uniformitets- ven. Han blev dog hurtigt træt af det utaknemlige land, hvori han var havnet, hvorfor han da også efter nogle års forløb vendte tilbage til sit fødeland.²⁰⁾

Men tilbage til mølleren og hans sag. På befalingsmandens forlangende måtte den nye häradshövding stævne parterne i

»den uforsvarlige scandalum og forargelse« til næste ting. Men bortset fra, at den lokale provst, Laurids Rhode, straks protesterede mod, at sagen blev draget fra gejstlig til verdslig domstol, forlangte mølleren udsættelse; han kunde ikke nå at få sine vidner indkaldte så hurtigt. Først i slutningen af oktober 1683 blev det derfor til alvor, og Sven Jepsen erklærede nu at have bevist med 14 vidner, at han den pågældende helligdag havde opført sig »ærligt, tugtigt og kristeligt, både med sang og fagter«. Heroverfor fremskaffede hr. Abraham ligeledes vidner, der bekræftede hans fremstilling; en af dem endog med den tilføjelse, at mølleren under optrinnet i kirken havde været drukken. Mølleren forsøgte nu på sin side at bruge sine vidner til at gøre sagen til en proces mellem præsten og ham, hvori han »både var kærende og svarende«, et vidnesbyrd om, at han ikke var tabt bag en vogn i retssager. Dette må alligevel have gjort pastor Lindberg betænkelig, for han lovede nu at tage Sven Jepsen til alters, og et forlig i sagen var lige ved at komme i stand. Da greb fruén på Skillinge atter ind og forbød mølleren noget sådant, under trussel om at ville ophæve hans forpagtning af møllen. Under denne langvarige rettergang lod provsten atter høre fra sig, navnlig på grund af præstens vægring ved at tage sin modstander til alters, og han udvirkede, at biskop Hahn ophævede dette band, indtil sagen var afgjort af konsistoriet; »navnlig da man ikke kunde fornemme, noget sådant (d.v.s. optrinnet i kirken) at være passeret af studsighed hos mølleren, men snarere af enfoldighed«. Retssagens endelige udfald er — som i så mange lignende tilfælde — ukendt. Alt tyder dog på, at den er løbet ud i sandet. Så meget fremgår imidlertid af akterne, at det er betænkeligt — som hidtil — at bygge påstanden om national modstand på præstens vidnesbyrd, da han tilmed åbenbart har været et lidet afbalanceret menneske.²¹⁾

Andre vidnesbyrd om uvilje mod uniformitetsarbejdet i Nordvestskåne er tydeligere. Fra *S. Asbo herred* klager Svenskerne over *præsten Jens Agesen i Bjørnekul og Aby*, at han fra prækestolen skal have sagt, at »landet er Herrens; han kan endnu give det, til hvem han vil«. Den samme mening, at det svenske herredømme over Skåne ikke stod fast, næredes

af flere af præsterne i denne egn, og de fandt en bestyrkelse deri, da de hørte, at Kristianstads fæstningsværker blev nedlagte og arbejdet på Landskrones udbygning stillet i bero. Almuen var et let bytte for den slags fantasier, der var udbredte over hele Nordskåne: »Derfor vil de ikke tage sig noget for, men går således mellem håb og frygt«. Sådanne stemninger virkede alarmerende på de lokale svenske embedsmænd, der mente, at Skåningerne åbenbart ikke vilde forandre sig, hverken med det gode eller det onde. Provsten i herredet, *Erasmus Genzæus*, søgte at slå bevægelsen ned og forsikrede Hahn, at almuen var tilfreds. Det er dog ikke usandsynligt, at følelserne i denne egn har været meget blandede.²²⁾

Også i de til S. Åsbo herred stødende herreder, *N. Åsbo og Bjerge*, forsikrede provsten *Laurids Rhode* i begyndelsen af 1682, at uniformitetsværket var i god gænge. Men ingen af hans præster havde sendt penge til at købe svenske katekismer, og to af dem, *Frans Jensen Leche* i *Barkager* og *Niels Jacobsen Sandby* i *Grummestrup* (Gråmanstorp), havde undladt at læse velsignelsen og bønnerne på Svensk. Provsten mente dog, at dette snarere skyldtes deres alderdom end nogen »modvillighed«, hvilket lyder troligt, da begge præster havde siddet i deres kald siden 1645 og altså må have været mellem treds og halvfjerds. Med ungdommens fremskridt i katekismen må det dog også i denne egn have været småt, thi året efter, da provst Rhode skulde indberette derom, kunde han kun meddele, at i hans egne menigheder *Riseberg* og *Feringtoft* kunde »en del« af børnene læse i bog eller katekismen udenad, men om de øvrige præsters resultater fortæller han intet. Særlige forhold fandtes i den lille flække *Båstad*, der under krigen var blevet skrækkeligt mishandlet, både af Svenskerne og af snaphanerne. Det var vel her mere nøden end uviljen, som gjorde, at de forsøg, som den nye svenske præst, *Andreas Lauritsson Svala*, og andre svenske embedsmænd i disse år gjorde på at få en svensk-undervisning stablet på benene, faldt til jorden. »De få, som har midler til at holde deres børn i skolen, tager dem ud, når de har gået dér en kort tid«, hedder det så sent som i slutningen af 1684.²³⁾

N. Åsbo og Bjerger herreder var gamle hjem for friskytter og snaphaner. Et træk, der imidlertid måtte fremme uniformiteten i denne skovbygd, var, at adelsgodset her spillede en langt ringere rolle end på sletten, og at »inndelingen« af de svenske rytterregimenter på skatte- og kronbønder derfor kunde få en langt videre udbredelse. Allerede i 1681 var der i skovbygden bosat en militær styrke på 2200 mand, som med hustruer og børn udgjorde et åndeligt brohovede for svenskheden og var til stor trøst for de svenske præster, som havde fået kald i disse egne. Deres officerer gjorde sig til talsmænd for, at alle præstekald skulde besættes med indfødte Svenskere, og hvor dette ikke var sket, var de på vagt over for alle forsømmelser i uniformitetens gennemførelse fra de gamle præsters side.²⁴)

Tilbage står de to *Gøngeherreder*, den egn af Skåne, hvor Svenskerne hidtil havde mødt den stærkeste modstand. Men svenskheden sad her inde med et særligt aktiv i den nye provst, *David Arendsen Mølensted* (s. 52 f.). Skønt han kun kom til at virke få år i denne stilling, satte hans virksomhed sig blivende spor, på grund af den ro og humanitet, hvoraf den var præget.

Allerede i juli 1681 havde hr. David foretaget sin første visitats og fundet — navnlig ved grænsen — »god udsigt til fremgang for det svenske sprog«. I november kunde provsten indberette til Hahn, at man var i fuld gang dermed. Sangen var begyndt med trosbekendelsen, som var blevet indøvet i nogen tid; derpå havde man »overalt« fortsat med »Alleniste Gud« og »Nu bidia vi then heliga anda«; »hvilket en temmelig tid vil sjunges, [for] at menighederne noget kan blive vant dertil, førend vi angriber mere; at det i begyndelsen ikke skal falde for besværligt«. Degnene havde begyndt læsningen af abc-bøgerne med børnene, »og derpå har nogle små allerede fået smag«. Når katekismernerne nu kom, vilde man fortsætte med dem. Fra prækestolen havde man hidtil kun læst bønner og teksten på Svensk, men ikke udstrakt dette til prækenen; »med tiden forhåber jeg fremgang«.

David Arendsen indskrænkede sig dog ikke til at skildre den løfterige begyndelse. Han var klar over, at alle præster ikke tog opgaven lige alvorligt, og ønskede derfor en streng befaling fra

biskoppen til de halstarrige. »Thi, per Deum, på mange orter på landet tales der ikke eet ord om sådan vores tilsagte pligt, hvilket gemene folk hos os ofte sætter os i næsen til diffikultet i vores forsæt«.

Provsten sammenfatter i øvrigt sin opfattelse af Gøngerne i følgende bemærkelsesværdige ord: »Vi kan ikke spænde buen for hårdt, thi her er *et underligt* [d.v.s. vanskeligt] *folk, som man dog med lemfældighed i tiden driver, hvor [hen] man vil*«. Mærkelige ord, som gjaldt om flere Skåninger end Gøngerne i denne tid. De kan måske også finde anvendelse uden for landskabets grænser i dets gamle moderland.

To år senere, i december 1683, kunde David Mølensted efter en undersøgelse på stedet fastslå, at der var adskillige brådne kar i hans herred. Præsterne i *Ferløv* (Oluv Vankiv) og *Kviinge* (Andreas Magleby) havde været forsømmelige; med deres kolleger i *Røke* (Peder Fiks) og *Broby* (Mogens Pedersen) stod det heller ikke godt til. Den altid urolige *Povl Ennertsen i Glimaker* lå i evig strid med sine egne sognefolk, der ikke vilde betale de ham tilkommende afgifter. »Thi bonden er, som han er«, tilføjer hr. David filosofisk. Heller ikke med klokkerne var han tilfreds. Han i *Ønnestad* var moden til afskedigelse, og degnene i *Kviinge* og *Broby* var suspenderede fra deres embeder. Den sidstnævnte bød oven i købet provsten den trods, at han to gange udeblev fra møder, hvortil han var stævnet. Alligevel tabte David Mølensted ikke sin ro og overbærenhed over for alle disse syndere, så at selv biskoppen tilsidst fandt ham for langmodig og anbefalede ham større skarphed. Men David Arendsens kræfter var på dette tidspunkt vel allerede undergravede, thi et halvt år senere gik han bort til almindelig sorg for begge nationer.²⁵⁾

Ligesom det havde gået let for Hahn med at få gejstligheden i *Blekinge* til at ansøge om uniformitet, synes også dens gennemførelse her at have stødt på færre vanskeligheder end i Skåne. Ganske vist klagede den svenske magistrat i *Karlshamn* i efteråret 1681 over, at dens præst, Hans Madsen, havde undskyldt sig for sin forsømmelighed med, at han ikke havde nogen håndbog i den svenske gudstjeneste, og at kirkesangen ikke

kunde komme i gang, fordi skolemesteren var suspenderet fra sit embede. At præstens passivitet skyldtes ond vilje, kan måske sluttet af, at han i sine unge dage som student i København havde deltaget med bravour i byens forsvar mod Karl Gustav.²⁶⁾ I *Rønneby*, hvor de danske sympatier hidtil havde været stærkest, havde Hahn som efterfølger fået den tidligere kapellan Christoffer Findorph. Denne, der stammede fra Fyn, så med samme ængstelse som Hans Madsen på den nye tid, og fik derfor en Smålænding ansat som sin kapellan. Følgen var, at ikke blot fadervor og trosbekendelsen, men også *messen* i begyndelsen af 1682 blev læst på Svensk.²⁷⁾ Mere end dette véd vi ikke om forsvenskningens begyndelse i de blekingske købstæder, og om borgernes stemning heroverfor tier kilderne ganske.

Endnu mindre klarhed er der over uniformitetens indførelse i *Blekinges vestlige herreder*. Intet er dog bekendt om modstand fra præsternes side, og enkelte af dem, som Blasius Thesmar i Asarum, har åbenbart vist virkelig iver for forsvenskningen. Noget klarere lys falder der over forholdene i *Østre herred*, hvis provst, *Rasmus Larsen* i Lykkeby, i november 1681 indberettede, at »de er meget få, som lader deres børn undervise og lære i bog«, men samtidig forsikrede, at »uniformiteten er ganske indrettet i kirkevæsenet efter manualen«. Dog indrømmede han, at det ikke var muligt at få almuen i kirke på de aposteldage, som fejredes i den svenske kirke, men ikke i den danske. »Gud give, man fik dem flittigt på de gamle helligdage«, tilføjer han mistrøstigt. Blekingeboerne havde aldrig været ivrige kirkegængere, og de blev det heller ikke nu.²⁸⁾ I *Kristianopel*, der var ophævet som købstad og gjort til bondeby, blev kapellanen Peter Hofgård fra svensk side beskyldt for at ophidse almuen mod alle øvrighedens påbud, særlig forandringerne i kirkeceremonierne, og det lykkedes at få ham suspenderet fra sit embede. Skønt kapellanen kunde føre en lang række vidner på, at svensk salmesang og ritual havde været indført i Kristianopel kirke siden påske 1682, og at han selv havde holdt alle de påbudte bønner, hjalp det allsammen intet. Med rette kunde den arme mand sige om sig selv og sin familie: »Alt sidder jeg med mine som vildfarne fugle.«²⁹⁾

Bortset fra sogne, hvor særlige forhold gjorde sig gældende, gik det altså småt med forsvenskningstræbelserne i de første år.

Det er ikke alene af udtalelser fra provster og præster, man kan slutte dette. Det er også muligt — i hvert fald til en vis grad — at belyse dette problem på mere eksakt måde. Hahns befaling i sommeren 1683, at der skulde indsendes lister over, hvor langt børnene var nået i deres kristendomsundervisning på Svensk, må have været en ubehagelig overraskelse for præster og klokkere. Man ser da også, at det for fleres vedkommende trak adskillige måneder ud, før de fik afleveret deres svar. »*Katekismulisterne*« fra 1683, som udgør de første af en lang række for det følgende hundrede år, er kun bevarede i begrænset omfang; (nemlig fra halvdelen af de skånsk-blekingiske sogne), og de er ikke alle opstillede efter samme system. I nogle medregnes således tjenestefolkene til børnene, i andre ikke. Man må også gå ud fra, at listerne ikke er førte så omhyggeligt som i senere tid, og at de ofte er dikterede af lysten til at fremvise de størst mulige resultater. Et sammendrag af listerne fra september 1683 opgiver antallet på børn, der undervistes på Svensk, til 3564 i 18 af Skånes-Blekinges 27 herreder. Det kan tilføjes, at i 13 herreder, hvorfra vi har sognelisterne næsten fuldstændigt bevarede, er det samlede tal 3439.

Man kan dog ikke lukke øjnene for, hvor beskedne tal listerne fra 1683 fremviser for de enkelte sogne. Kommer man uden for de svenskfødte præsters sogne, drejer det sig tit kun om en snes børn, undertiden endda om mindre. Lad nu være, at virkningerne af den store børnedødelighed under »Skånske krig« (se III s. 200) måtte vise sig ved undervisningen i begyndelsen af 1680'erne, så er dog de lave tal næppe alene at forklare ad denne vej. Men i Bjerresø (Herrested herred) begrundede præsten den ringe søgning med: »Dels *ungdommens modvillighed*, da de som ynglinger ikke har villet lade sig kommandere eller råde af degnene, dels også dagligt forfald ved herreporten, hvormed de fleste undskylder sig«. Flere steder i Sydskåne erklærede præsterne, at tjenestefolkene var blevet hindrede i at følge den nye undervisning, fordi de samtidig skulde møde til hoveriarbejde ved herregårdens port. Vigtigere var dog sikkert

den anden grund, som anføres af Bjerresøpræsten, at der i befolkningen mange steder har vist sig uvilje mod den nye undervisning. Fra Vomb-Veberød (Fers herred) siges det således, at børnenes fremskridt var helt ringe; »skylden lå til dels hos klokkeren, men *allermest hos sognefolket*«. Fra Barkager-Rebbelberg (Bjerger herred) oplyses det, at kun to børn læser Svensk, men at adskilligt flere kunde blive underviste i den svenske katekisme, »*såfremt forældrene ikkun vilde holde sine børn dertil*; hvilket er at beklage, i det her lyses til, tid efter, anden, men intet eller lidet møder«. Den skånske landbefolkning begyndte åbenbart en passiv modstand mod forsvenskningen.

Endvidere viser katekismelisterne, at ved siden af den påbegyndte undervisning i svensk kristendomskundskab fortsatte klokkerne mange steder med at give *børnelærdommen på Dansk*, eller som man — vel for at undgå anstød — kaldte det: lader børnene læse »*skånsk katekisme*«. Selv i Lacanders provsti, Lynids herred, har således i Balkager-Snårestad 25 børn begyndt at læse svensk katekisme, men 42 læser dansk. I Bjerresø kan kun nogle få svensk abc eller læse Svensk, mens hovedparten læser »på Skånsk«. I Høgestad-Baldringe undervises 27 på Svensk, men 83 på Dansk. I Sjørup-Katsløse er tallene henholdsvis 23 og 54, i St. Herrestad-Borrie 33 og 35, i Søvestad-Bromme 14 og 140, i Tranås-Onslunde 30 og 35, i S. Villie-Ørsø 27 og 19 og i Øje-Hedekov (Lacanders annekser) 53 og 47. De allerfleste sogne viser altså en stor overvægt for den danske katekisme. Når det kunde gå således med det grønne træ, en særlig svensk forsøgsmark, turde det heraf fremgå, at det svenske sprog endnu ikke har været betragtet som obligatorisk i undervisningen, og at de fleste klokkere, naturligt nok, har fortsat i det gamle spor.

Men selv denne beskedne begyndelse på Svensk var af tvivlsom værdi. Det måtte lamme arbejdet på Svenskundervisningen, at den i de fleste sogne måtte ske ved den samme lærer, der hidtil havde undervist på Dansk. Kun i meget begrænset omfang havde man tilbud om lærerkræfter fra Sverige. I heldigste tilfælde drejede det sig da om vagerende studenter, men undertiden meldte der sig kun en gammel afdanket soldat. Her-

til kom, at man i begyndelsen manglede alle hjælpemidler, at man hverken havde svenske abc-er, katekismer eller salmebøger i tilstrækkeligt antal til rådighed. Derfor måtte man, for blot at få arbejdet i gang, nøjes med at lade børnene lære nogle bønner (som fadervor), de 10 bud og nogle salmevers *udenad* efter lærerens forestavning. Denne undervisning foregik normalt hver søndag efter gudstjenesten, da børnene samledes omkring klokkeren oppe i kirkens kor.

Dette forhold, at *udenadslæren gik forud for læsning*, fremgår da også af listerne fra 1683. Det er en fast regel for alle skånske sogne, at tallet på de børn, som sidder inde med mer eller mindre kristendomskundskab på Svensk, er større end på dem, som kan læse. Selv i et provsti som Vemmenhøjs, hvor Michael Arenchil søgte at fremskaffe omhyggelige oplysninger, viser det sig, at af de børn, som havde nået kortere eller længere i den svenske katekisme, var det kun en fjerdedel, som havde lært at læse. Man kan forstå, at det på undervisningens første stadier af praktiske grunde var nødvendigt at tolerere dette forhold. Men opgav man det senere, da der forelå svenske hjælpemidler i rigeligt mål?³⁰)

Om det i så henseende havde stået synderligt bedre til i den forudgående *danske periode*, er en anden sag, og der er levnet os et dokument, som kaster et mærkeligt lys over almueundervisning for 250 år siden. Det stammer fra Tyge Brahes fødesogn *Kågerød*, fra året 1682, og er en klage fra menigheden over deres klokker, men skrevet af sognepræsten, den berømte historiske forfatter Sten Jakobsen.

Den går ud på, at klokkeren *Niels Jensen Hammer* ikke har villet begynde på den svenske børneundervisning, »førend forleden nytårsdag, da han kommer på vort sognestævne (på kirkegården?) og spørger, om der er nogen, som vil læse. Og enhver kan vide, at børn og unge ikke tøver på sognestævne, men ikkun sognemændene, som haver noget at forrette. Men dersom det havde været Niels Jensens rette alvor at læse, da havde han vel ladet lyse dertil af prækestolen, som sædvanligt er, så at ungdommen kunde høre det, den stund de er udi kirken. Vi sognemænd mærkede straks hans streg (∩: hans fup) og lod derfor vore børn blive til stede på Helligtrekongersdag; men Niels

Jensen gik dennem straks forbi hjem i degnegården. Næste søndag derefter (8. januar) blev børnene atter ståenle at ville læse, da Niels Jensen lod dennem stå og kom ud på kirkegården at ville gå hjem. Men vi mødte ham, (så) at han imod sin vilje måtte i kirken igen at læse. Og som det var den første gang, så lod vores kære sjælesørger hannem levere den ny (svenske) abc-bog til at læse deraf: Men hr. Sten havde stor handel (∴ strid) med hannem, inden han vilde tage bogen af sin lomme og læse, hvilket gik meget ynkeligt af, som vi alle så og hørte, af den årsag, *han ikke kan læse i nogen bog uden det, som han kan udenad*. For den skyld er han ej heller god for at læse noget brev på sognestævne, som kan komme fra kronfogden, hvilket skulde give sognemændene stor fortræd, dersom vor sjælesørger ikke vilde læse brevene.

Scenen er ikke uden en vis komik. Her havde altså den gode degn i mange år klaret sig, skønt analfabet, ved at kunne sin danske katekisme og sin salmebog udenad, mens han på skrømt så i bøgerne. Hans kneb bliver først opdaget, da han kommer til at stå over for nye ukendte bøger. Men hvorledes skulde han have kunnet lære sine sognebørn at læse Dansk, når han selv ikke kunde læse? Formodentlig har også i den danske tid børnene i mange sogne, som her, indskrænket sig til udenadslæren af deres kristendom efter degnens forestavning.³¹⁾

Det var ikke at vente, at *biskop Hahn* skulde blive tilfreds med det billede, som katekismelisterne gav ham af Svensk-undervisningens fremskridt i løbet af de to første år. Han blev det heller ikke. Allerede året i forvejen havde han haft bange anelser, som da han opfordrede provsten i Luggude herred til at advare de præster, som »meget skødesløst og koldsindigt værket håndtere«, med de ord, at de måtte tage skade for hjemgæld.³²⁾ Hahn var ganske vist en mand, der skyede anvendelsen af hårde midler til at nå sit mål. Men han havde i kongen og centraladministrationen overordnede, der ventede og forlangte hurtige resultater af ham. Måske af optimisme, måske af trang til at gøre et godt indtryk, havde han i sine breve til Karl XI og Lindskiöld fremstillet uniformitetsværket som længere fremskredet, end det nu viste sig at være.³³⁾ Følgen heraf var naturligvis blevet yderligere krav fra oven. 19. august 1682 udstedtes

en kongelig ordre til ham om at gøre præsterne opmærksomme på at for fremtiden vilde de, der ydede modstand mod uniformiteten, bl. a. ved at vedblive at *præke på Dansk*, blive kendt uværdige til embedet og *suspendede*. De fornødne svenske bibler vilde med det første blive nedsendt til Skåne og skulde her indkøbes af kirkerne.³⁴⁾

Det var noget nyt, som Karl XI hermed kastede ind i forsvenskningsarbejdet. Hele gudstjenesten, altså også messe og præken, skulde fra nu af foregå i svensk form og sprogdragt. Var der da sket noget, som havde fået den svenske regering til at forcere værket frem, i stedet for at følge den jevne takt, som både generalguvernør og biskop foretrak?

TIENDE KAPITEL

Svensk lov og rets indførelse

Det andet Malmø-mødes virkninger blev ikke mindre end det førstes (se 6te kapitel). Når overgangen fra dansk til svensk lov og retsvæsen skal skildres må det dog ikke glemmes, at det drejede sig om nærbeslægtede institutioner, så vist som de i begge lande var sider af germansk ret. Springet kunde derfor ikke blive langt, og forandringen følte heller ikke af befolkningen som en revolution i dens tænke-måde og sædvaner. Man kan endogså spørge, om Skåningerne ikke i visse retninger nød sociale fordele af den trufne ændring.

På landet svarede således den danske *herredsfoged* i spidsen for herredstinget til den svenske *häradshövding*, der dog tit havde en noget større retskreds end et herred i sin »domsaga«. Herredsfogden havde ved sin side *herredsskriveren*; häradshövdingen foruden skriveren en stedfortræder, *lagläsaren* (en lovsigemand). Men mens de otte *stokkemænd* eller tinghørere i dansk ret kun spillede den beskedne rolle at bevidne, hvad der foregik på tinget, var der i Sverige tillagt de 12 medlemmer af »*nämnden*« langt videre beføjelser. Nämnden deltog nemlig både i bevisførelsen og i domsafsigelsen, og dens magt var stadig stigende gennem 1600-tallet lige til enevælden. Medens stokkemændene vel som regel udpegedes af den kongevalgte herredsfoged, skulde nämnden ifølge en kgl. resolution af 1670 supplere sig selv i forbindelse med befalingsmanden. Desuden deltog i Sverige *tingalmuen* ikke blot i bevisførelsen, men samvirkede undertiden også med retten ved sagens afgørelse. Ved retssagernes udredning byggede bevisførelsen i begge lande principielt endnu på nævningesystemet og på medlemsmænd. I Sverige kaldtes disse sidste »*edgårdsmän*«. ¹⁾ Der var således på denne tid et mere folkeligt præg over svensk retsvæsen end over dansk.

Men i begge lande var en bureaukratisk udvikling i fuld

gang, der virkede til at udviske forskellighederne. Også i Sverige blev efter 1680 häradshövdingerne til kongelige embedsmænd med løn og forpligtelse til at bo i deres retskredse; de skulde alene ansvare for alle domme. Lagläsarna måtte nu underkaste sig en prøvelse af deres duelighed ved hovrätterne. Nämnden vedblev ganske vist at bestå, men häradshövdingens indflydelse steg på dens bekostning. Samtidig trængte det moderne vidnesbevis igennem i modsætning til det tidligere akkuratoriske bevis, hvorved bevisbyrden kom til at påhvile anklageren. Dommeren fik nu meget mere arbejde end tidligere, og den skriftlige proces vandt indpas. Men man var endnu i en overgangstilstand. Karakteristisk er det, at i reglementet for processen ved krigsretterne 1683 betragtedes tilståelse kun som halvt bevis.²⁾

Så vidt som i Danmark gik udviklingen dog ikke i Sverige. Mens Danske Lov 1683 ophævede den folkelige deltagelse i retsplejen, bestemte den svenske lov af 1734, at i tilfælde af meningsforskel mellem nämnden og häradshövdingen gjaldt nämndens afgørelse; men hvis nämnden var indbyrdes uenig, häradshövdingens.³⁾

I købstæderne var der endnu større lighed mellem de retslige forhold i Danmark og i Sverige. Begge steder havde man et *byting*, der i Sverige ganske vist kun kaldtes »tinget ute på torget«; det lededes af byfogeden (stadsfogden) med en skriver til hans medhjælp, og var oprindelig byens eneste domstol. Begge steder havde man også over dette en *rådstueret*, der var vokset frem i tidens løb og bestod af magistraten og byfogden i forening. Embedsgrænserne mellem de to retter var dog ubestemte, men »store sager« skulde indbringes for rådstueretten, der også var appelinstant i forhold til bytinget. I Sverige afløstes forøvrigt det laveste ting i det 17de århundrede af den såkaldte »kämnerätt«. Hvad bevisførelsen og domfastsættelsen angår, gjaldt ved byens retter i de to lande lignende forhold, som er omtalte ved herredstingene.⁴⁾

Fra de lavere domstole appelleredes i Danmark til *landstinget* og i Sverige til *lagmanstinget*. Ved begge fandtes kun en dommer, som regel en adelsmand, det første sted kaldet landsdommeren, det sidste sted lagmannen. Begge havde en skriver til deres hjælp. Medens landsdommeren var udnævnt af kongen, skulde ifølge Kristoffers landslov et udvalg af lagsagans forskellige stænder indstille tre mænd til kongen, blandt hvilke denne udpegede lagmannen. Tidens udvikling havde imidlertid også i Sverige ført til, at kongen i praksis fik eneafgørelsen ved lagmansvalget.⁵⁾

Da *Ascheberg* senere i sit livs aften kastede blikket tilbage over sin embedsgerning, stod retsvæsenets forsvenskning for ham som et resultat, der fuldtud kunde måle sig i betydning med uniformitetens gennemførelse inden for kirke- og undervisningsvæsenet. Dansk rets bevarelse i Skåne havde efter hans opfattelse bidraget særligt til at overbevise befolkningen om »den formentlige gamle danske lyksalighed, hvor enhver som oftest handlede, som det ham lystede og behagede«. Argumentet er karakteristisk for enevældens tankegang, men det var naturligt, at retsvæsenet lå generalguvernøren særligt på sinde. Han kunde her handle uden hensyn til andet end kongens vilje, mens han på det kirkelige område havde en konkurrent i biskoppen og på det økonomiske i sin egen kamrer. *Ascheberg* gik derfor med iver til sin opgave, og det lykkedes ham at bringe den til en løsning i en forbavsende kort tid.⁶⁾

Som militær måtte han have sine juridiske hjælpere, og han fandt en sådan i *Nils Wolf*, der som professor i Lund var blevet så nøje bekendt med de skånske forhold, at han endog havde forfattet en afhandling om lovens og rettens forandring til lighed med den svenske. Nu blev hans tanker ført ud i livet, og til belønning for sin mangesidede virksomhed i Skåne, hvor han også erhvervede adelig ejendom, ophøjedes *Nils Wolf* i adelsstanden under navnet *Stiernberg*.⁷⁾

Af naturlige grunde måtte værket først blive grebet an i *køb-stæderne*, der på Malmømodet i maj 1681 havde vist så megen forståelse derfor. Størst iver viste, ligesom tidligere, *Landskronen*, hvor man ved årets udgang fandt det fornødent at minde generalguvernøren om sagen og behændigt forbandt ønsket om svensk ret med en bekræftelse af magistratens økonomiske friheder. For ydermere at få sagen til at glide, vedtog man at sende *Ascheberg* en tønne østers og hans nærmeste undergivne en halv tønne hver, alt sammen på byens regning. En sådan appel — der måtte minde ham om *Ysteds* omtænsomhed på Malmømodet (s. 59) — kunde *Ascheberg* naturligvis ikke sidde overhørig; tilladelsen indtraf omgående.⁸⁾ Den 30. januar 1682 kaldtes hele borgerskabet sammen på rådstuen, og præsidet *Menth* holdt en lang tale. Han endte med at opfordre *Landskrones* borgere til at takke Gud, fordi de havde en konge,

der vilde benåde dem med Sveriges lov og ret, »ligesom sine egne svenske undersåtter; hvilket i et kongerige giver en [for-] træffelig skøn harmoni«; og han ønskede til Gud, »at sådant ikke alene måtte kontinuere i vor livstid, men også hos posteriteten og indtil verdens ende«.⁹) I løbet af de følgende dage blev bytinget omformet, således at stökkemændene afløstes af »to gode mænd og borgere« som bisiddere hos stadsfogden og stads-skriveren. Fogden blev »advaret« om at gøre sig bekendt med rettergangsformerne oppe i riget. Derimod fandt der foreløbig ingen forandring sted med rådstueretten.¹⁰⁾

På tilsvarende måde gik det i de samme dage i *Ysted*. Da Aschebergs tilladelse til forandringen var indløbet, forelagde den hidtilværende byfoged Jens Jakobsen generalguvernørens udnævnelse af ham til præsident for den nye kærnerret og til rådmand; samtidig udnævnte Ascheberg endnu en rådmand, Sven Bellin. Således benyttede regeringen lejligheden, da flere pladser inden for magistraten stod tomme, til at udvide sin indflydelse på besættelserne. Men om nogen ændring af rådstueretten var der lige så lidt som i Landskrone endnu tale, selv om man nævnedes »den forandring, som nu er sket her med rådstuen *efter den høje øvrigheds nådige vilje*, både med justitsvæsenet og med magistratens anordning«. Hvorledes de almindelige borgere så på denne forandring, hører vi intet om i de officielle kilder.¹¹⁾

Også *Malmø* fik i januar 1682 Aschebergs »tilladelse« til retsvæsenets forsvenskning, men ingenting må være fulgt herpå, thi to måneder senere klagede han til kongen over, at sagen stod i stampe på grund af en del af magistratens alderdom og »*anden ubekvemhed*«. Generalguvernøren foreslog derfor, at der oprettedes en ny stilling, en »caput justitiæ« [retfærdighedens overhoved]. Indehaveren skulde bære titlen *Justitspræsident* og lønnes ved ophævelsen af to borgmester- og to rådmanspladser. Til denne stilling foresloges udnævnt *general-auditør Palm*, en trofast og veltjent embedsmand, der desuden havde det fortrin at eje fast ejendom i Malmø. Aschebergs ønske blev hurtigt imødekommet, og i juni måned indrettedes der også i Malmø en kærnerret, hvis præsident blev den tidligere byfoged Peder Stenchelsen, mens den hidtilværende byskriver

Willum Andersson blev stadsnotar og sammen med to borgere dannede denne domstol. Det skulde snart vise sig, at den nye justitspræsidents indflydelse ikke kom til at indskrænke sig til Malmø alene. At hans virksomhed blev påskønnet på højeste sted, fremgår af, at han adledes under navnet *Gyllenpalm*.¹²⁾

I *Helsingborg* kom man først noget senere i gang. I juni 1682 fremlagde »lagläsaren« Anders Hylthén Aschebergs udnævnelse til »stadsfoged eller kærnerforvalter«, og i den følgende måned indrettedes kærnerretten på lignende måde som i de førnævnte byer. Her fik man altså i spidsen en mand, der var inde i svensk lov og ret.¹³⁾ De andre steder havde man indskrænket sig til en navneforandring og anbefalet de tidligere embedsmænd at sætte sig ind i svensk rettergang. Det var øjensynlig begyndt at gå op for myndighederne, at man kunde behøve nogen yderligere vejledning.

Man valgte hertil *den nye justitspræsident* i Malmø, hvis instruks gik ud på, at han også skulde have overopsyn med retsvæsenets administration i hele Skåne. Palm indfandt sig følgende den 21. august 1682 i *Kristianstad*, hvor man endnu ikke havde taget fat på værket. Magistraten kaldte borgerskabet sammen på rådstuen, og justitspræsidenten begyndte med at minde de forsamlede om, at man jo selv havde ansøgt om svensk lov og ret. Han oplæste så en redegørelse for, hvilken fremgangsmåde man skulde følge ved rådstueretten og kærnerretten, ialt omfattende 12 punkter. Det var de svenske lovbestemmelser om det ugentlige antal af rådstuedage, om magistratens deltagelse i disse, om straf for »at tale ulovligt« mod fogden og de øvrige embedsmænd o.s.v. Derefter blev Hans Weltzin udnævnt til kærner ved underretten, og han og to bisiddere aflagde deres dommered. Da borgerskabet havde taget afsked, spurgte Palm hattemageren Anders Nielsen om, hvor han havde sit lav. Svaret blev: I København; der måtte han også indskrive de unge, der vilde lære håndværket. Men noget sådant kunde ikke mere tillades, og Palm *pålagde* både ham og sadelmagerne, remmesniderne, guldsmedene og feltberederne at komme til Malmø den 6. september, åbenbart for at de kunde blive optaget i de svenske lav, og forbindelsen med Danmark også på dette punkt afbrydes. Tilsidst mødte gæst-

giveren i Kristianstad frem og klagede over, at der gjordes ham indtræng i hans næring af forskellige borgere. Når fremmede købmænd og skippere kom til byen, søgte de at få dem til at bo hos sig; »men når officerer og soldater kommer, viser de dem til gæstgiveren, hvoraf gæstgiveren ruineres«. Også dette misbilligede justitspræsidenten i bestemte ord: Han »vil, at gæstgiverne skal mainteneres ved deres privilegier, og de andre forbydes at indtage fremmede«. ¹⁴⁾

I de følgende dage besøgte Palm Helsingborg¹⁵⁾ og Landskrone,¹⁶⁾ og hans møder med borgerne forløb på ganske tilsvarende måde. Overalt endte besøgene meget venskabeligt, hvortil vel ikke mindst bidrog, at justitspræsidenten lovede sin bistand på højeste sted ved alle besværinger, som borgerne i fremtiden måtte fremføre. Til Ysted kom Palm derimod ikke på sin rejse, formodentlig fordi man i forvejen havde meddelt ham, at »justitsen allerede er indrettet her efter svensk manér ifølge h. h. eksc. generalguvernørens brev, og den efterleves«. ¹⁷⁾ Også i *Lund, Skanør* og *Simmershavn* ses reformen at være gennemført i efteråret 1682. ¹⁸⁾

Således var nu svensk retsplejes indførelse en kendsgerning i de skånske købstæder.

På landet trak det noget længere ud, fordi man ventede på adelens samtykke. Men efter enevældens indførelse på riksdagen 1682 (s. 73) betragtede Karl XI alle forpligtelser i så henseende som bortfaldne. Ascheberg var dog så besindig at minde kongen om, at de nye häradshövdingar ikke alene skulde kende svensk lov, men også »denne landzens lagh och proces«, da der ellers vilde opstå forvirring og konfusion. ¹⁹⁾

Der var nu for myndighederne ikke noget at vente på. De nye häradshövdingar blev udnævnte, og den truende krigsfare bidrog til at sætte tempoet i vejret. Fra slutningen af juni måned 1683 begyndte indførelsen af svensk lov og ret ved de forskellige herredsting. Undertiden indsatte den nye lagman over Skåne, *Herman Fleming*, selv häradshövdingen i nærværelse af kronens befalingsmand, nogle standspersoner og almuen; ellers måtte häradshövdingen nøjes med at oplæse sin kongelige bestalling, hvorpå han aflagde sin ed. Det samme gjorde lagläsaren. Så fulgte den største nyhed, idet häradshövdingen

»konstituerede og udvalgte *nämnden*«, 12 mænd, som »havde det bedste ry og vidnesbyrd om et redeligt levned, både i de forløbne krigstider og ellers i deres tilbørlige næring og vandel«. De svor på, at ville være kongen og det kgl. hus tro og »i alle sager flittigt, troligt og redeligt at prøve og søge sandheden efter Sveriges lov og forordninger«; alene at handle efter deres samvittighed og fornuftgrunde og ikke at bøje retten for frændskabs, frygts, venskabs eller volds skyld«. — Før eller efter disse udnævnelser talte den nye härads hövding til hele tingforsamlingen. Han mindede den om, at det foretagne skridt var gjort »efter disse provinsers underdanige ansøgning« (!); han pegede også på den fordel, der var ved svensk retspleje, da man for fremtiden kun skulde afholde tre ting om året, mens man tidligere ofte måtte spille sin tid med at gå 8—10 gange til tings for en sags skyld. Hvad almuen svarede herpå, oplyses lige så lidt som i købstæderne.²⁰⁾

Takket være, at et relativt stort antal rådstueprotokoller og häradsdombøger er bevarede til vore dage, er vi således i stand til i enkelthederne at følge det svenske retsvæsens indførelse ved de skånske underretter. Desværre forholder det sig anderledes med den højere instans, *Lagmanstinget*. Her er den ældste protokol fra 1684 gået tabt, så at man ikke kan se, hvorledes det gik til ved installationen af den første lagman, Herman Fleming. Men han fungerede kun et år, og efterfulgtes i 1685 af den bekendte *Wilh. Jul. Coyet*. Den 25. juni 1685 åbnedes det skånske lagmansting i Kristianstad, og foruden af den nye lagman, overværedes det af generalguvernørens repræsentant Nils Gyllenstierna, mens Mogens Svab mødte for den skånske adel. Desuden var fire härads hövdinge og Kristianstads borgmester til stede. Også ved dette ting var der det foregående år blevet indrettet en *nämnd*, bestående af en nämndeman fra hvert herred; af disse havde 16 indfundet sig, mens de tre krigshærgede herreder Onsø, Harjager og Rønneberg kun var repræsenterede af underdommerne, og Bare, Oksie, N. Åsbo og Villands stod helt blanke. Først lod den nye lagman sin kongelige udnævnelse oplæse. Den lød på, at han mindst een gang årligt, iøvrigt så ofte det var nødvendigt, skulde holde et lagmansting og herved fuldkomment følge Sveriges lov og

»sin bedste samvittighed«. Hvert år skulde lagmansrettens dom-bog over alle behandlede sager i afskrift indsendes til Göta hovrätt i Jönköping, for at denne ved appelsager kunde være fuldt underrettet om deres tidligere behandling. Endelig af-lagde Coyet sin ed som lagman, før man skred til at behandle de foreliggende retssager.²¹⁾

I *Blekinge* synes lagmanstinget første gang at være blevet holdt den 30. august 1686 i Rønneby. Lagman var her Ger-mund Cederhjem, der aflagde sin dommered i nærværelse af forskellige embedsmænd. Den blekingske *nämnd* bestod, for-modentlig på grund af landskabets lidenhed, af flere bønder fra hvert af de fire herreder, ialt 14 mand. Fremgangsmåden var iøvrigt ganske den samme som i Skåne.²²⁾ I *Halland* var forsvenskningen af retsvæsenet allerede gennemført på et tid-ligere tidspunkt, og ved *Göta Hovrätt* i Jönköping, hvor der ikke behøvedes nogen udskiftning af personale, synes dansk lov sidste gang at være blevet fulgt 17. marts 1683, da man i en dom møder Jydske lov og Christian IV's store reces, ganske vist begge som subsidiære retskilder. Dermed forstummer dansk lovtradition ved den højeste retslige instans.²³⁾

Større interesse har det dog at følge, hvorledes gennemførelsen af svensk lov og ret gik for sig inden for Skånelands ene-mærker.

Helt gnidningsløst er det åbenbart ikke sket. Der foreligger en »*underdanig memorial*« til kongen om retsvæsenet i Skåne; den er uden underskrift og datering, men indholdet synes at vise, at den må stamme fra lagmannen. Om affattelsestiden op-lyser den selv, at »for ikke så længe siden er svensk lov og pro-ces blevet indført her«. I denne memorial klages der over, at de fleste dommere enten er ganske uerfarne i svensk lov og proces eller forvalter deres embeder »mer end skødesløst«. Ja, hvorledes kunde det være anderledes, når det ofte her — lige-som inden for kirken — var de samme mænd, der skulde lede befolkningen i den nye tid, ligesom de havde gjort det i den gamle? Desuden klagede forfatteren specielt over, at kriminelle sager blev appellerede fra häradsting til lagmansting (ligesom tidligere til landstinget), i stedet for at gå direkte til Göta hov-rätt i Jönköping. Interessant er det også, at forfatteren ankede

over adelens hidtilværende ret (ifølge den danske reces) til at kaste sine bønder og tjenere i sine egne fængsler, »hvilket de altid har brugt som et middel, at dermed tvinge dem til lydighed«. Denne »reliqvie« mente den også nu at kunne bevare, men herimod burde der skrides ind ved en speciel kgl. forordning. Vigtigst var det dog, at forfatteren gjorde opmærksom på, at det sjællandske vornedskab i tidens løb var blevet udstrakt til Skåne, således at bondekarlene ansås for pligtige til at blive på de adelige godser, hvor de var fødte, og overtage fæstegårde her; når de vægrede sig, blev de stævnedes for retten. En sådan praksis måtte »altfor stærkt betynde den fattige almue, som hans kongelige majestæt i andre provinser har forundt en nådig frihed ved gårdenes antagelse«. ²⁴) Her var appelleret til et af de smukkeste træk i Karl XI's karakter.

Det er karakteristisk for de fleste underretter efter reformen, at man i begyndelsen var forsigtig med at *citere svensk lov* i dommene, formodentlig fordi man endnu ikke følte sig helt sikker. I stedet søgte man at gennemføre forlig i civile sager. På den anden side ophører med et slag alle danske lov-citater; det er alene svenske lovparagrafer eller kongelige forordninger, hvorpå man beråber sig.

Derimod udviklede man hurtigt de egentlige *retsinstitutioner* videre på det grundlag, som var lagt ved åbningsmøderne i sommeren 1683. En mand af nämnden konstitueredes som *dommer*, og herrederne inddeltes i *fjerdinger*. Fra hver fjerding skulde der møde 6 mænd og repræsentere tingalmuen; de skulde dog omskiftes med passende mellemrum. Endelig udnævntes to mænd til at forestå herredskisten, hvori — foruden bøderne — en ny skat, tinggæstningpengene, blev nedlagte. Således bestod herredstinget nu af häradshövdingen som kongens repræsentant, hans stedfortræder lagläsaren, herredsskriveren, dommeren og de øvrige 11 nämndemän, 24 repræsentanter for almuen samt befalingsmanden og lensmændene, ialt en forsamling på et halvhundrede mennesker. Tinget begyndte kl. 8 om morgenen, der var sat bøde for nämndemændenes udeblivelse, og en dobbelt så høj for dommeren, hvis han svigtede. Ascheberg taler med stolthed i sin embedsberetning om, hvorledes han, »for at justitien skulde få så meget

større splendeur, og embedsmændene den tilbørlige respekt«, lod de gamle rønner, hvori man tidligere havde holdt ting, nedrive og i deres sted opføre anselige tinghuse i flere etager. Ved siden af dem indrettedes der gæstgivergårde, hvori de der kom længere borte fra, kunde skaffe sig logi og fortæring.²⁵⁾

En særlig interesse har det at undersøge, hvilken indflydelse *Nämnden* fik i praksis; om dens oprettelse betød en virkelig vækst for det folkelige element i retsplejen, eller om det gik her som i Sverige, at häradshövdingen blev den virkelige dommer på tinget. I hvert fald for de første år efter 1683 tør det siges, at nämnden fik reel betydning, og at dens indførelse var en vinding for Skånes almue. I *Rønnebergs herred* var den bekendte præsident Bartholomæus Menth fra Landskrone blevet häradshövding i 1683; han forenede hermed Harjagers og Onsø herreder. Ligesom i Landskrone viste Menth sig på landet som en mand med initiativ og ordenssans. Nämnden omtales ofte i hans embedstid, bl. a. ved tingsvidner og bygningssyn. For eksempel spurgte Menth nämndemännen om udvandringen til Danmark, og de gav det forsigtige svar, at »de vidste intet videre, end at nogle personer var bortflyttede i den sidste krig, men intet havde efterladt sig«. Når man husker, hvor stærk udvandringen var netop fra Rønnebergs herred (III, 207), må svaret overraske. Naturligt nok vilde øvrigheden ikke nøjes med dette svar, og Menth måtte tilskrive nämndemännen enkeltvis og formane dem til »ved deres nämndemansed« på tinget at sige, hvad der var dem vitterligt herom. Men samtlige nämndemän stod fast ved deres udtalelse og aflagde ed på, »at de derom intet videre vidste, end hvad de tilforn bekendt have«.

Hvad den dømmende myndighed angår, ser man, at da professor Nic. Hylthén var indstævnet for at have mishandlet en bondekone, så at hendes barn blev dødfødt, blev dommen over ham udsat til næste ting med den motivering, at alle nämndemän ikke var til stede. Heraf må man formentlig drage den slutning, at nämnden har haft del i den dømmende magt.²⁶⁾ Også fra *det skånske lagmansting* findes der vidnesbyrd om nämndens hyppige anvendelse og betydning. I en strid mellem to Svenskere om Barsebæk gods 1685 blev således nämnden spurgt om, »hvad de syntes, om ikke Rosenmarck bør have ud-

sættelse på grund af de lovlige forhindringer, som opregnes i hans skrift. Nämnden sagde alle ja hertil, og *af den grund* resolverede man, at Rosenmarck bør have dilation (∴ udsættelse) til næste lagmansting«. I en anden sag mellem en svensk løjtnant og en bonde om en gård i Revninge (ved Hestved) endte det med, at nämnden spurgtes, hvad de mente i denne sag. De svarede, at bonden i Revninge burde i fremtiden, som hidtil, beholde sin skattegård, efter sine lovlige grunde og beviser. Resolutio: Lagmansretten resolverede, at dommen, som var fældet mellem løjtnanten og bonden, konfirmeredes. Dette betød, at bonden vandt sagen. Også i en anden sag fra Barsebæk og i en sag mellem provst v. d. Wattering og Næsum bymænd indrettedes dommene ganske efter nämndens afgørelse.²⁷⁾

Nämndens indførelse i skånsk retspleje var dog ikke den eneste forandring, som forsvenskningen førte med sig. Hele det gamle danske system med mededsmænd, nævninger, sandemænd, ridemænd o.s.v. bortfaldt nu og afløstes af de svenske indretninger. Hvad almuen sagde hertil, oplyses ikke. Det er sandsynligt, at den ånd, som bønderne følte i den nye retspleje, og som måske snarere var uvenlig mod adelen end præget af forståelse for bøndernes interesser, har bidraget væsentlig til at dæmpe den uvilje mod nyheder, som den gang var almindelig hos al landbefolkning.

1683 blev et mærkeår både for dansk og for skånsk retsvæsen. Da forsvandt i Danmark al folkelig deltagelse i retsplejen ved »Danske Lov«, mens den i Skåne udvidedes ved nämndens indførelse. På dette punkt kan det altså hævdes, at forsvenskningen medførte en fordel for Skånes landalmue, og denne fordel bevarede til de seneste tider. Glemmes må det dog ikke, at det her var øvrigheden, som i første omgang udpegede nämndens medlemmer, og at dette ikke, som i Sverige, skyldtes befolkningens frie valg. At man har sikret sig, at nämndemännen var politisk pålidelige, navnlig at de under Skånske krig havde vist en uangribelig holdning, fremgår allerede af tingbøgernes vidnesbyrd.

ELLEVTE KAPITEL

Den franske flåde i Øresund

Der er tidligere (s. 10) peget på, at den skånske uniformitet er et led i en større sammenhæng. Dens *vedtagelse* af præster og borgere fandt sted, samtidig med at den dansk-svenske forbundstraktat stod ved magt, hvorfor man efter Johan. Gyllenstiernas råd søgte befolkningens samtykke. Dens *udførelse i praksis* begyndte først, da de to stater havde skilt sig fra hinanden ved politisk tilslutning til henholdsvis Frankrig og Nederlandene. At et kølnet venskab let udvikler sig til et åbent fjendskab skulde også her vise sig.

Danmark var den nordiske stat, der først drog konsekvensen af sin nye indstilling. På dets defensive forbund med Frankrig af 15. marts 1682 fulgte i juni en traktat med Brandenburg, der ikke lod megen tvivl tilbage om, mod hvem dens brod var rettet. Under forhandlingerne herom foreslog oven i købet Brandenburg, at man skulde ophidse den russiske czar til et angreb på Sverige, en tanke som Danmark søgte at virkeliggøre det følgende år, om end forgæves. Og efter den dansk-brandenburgske traktats afslutning søgte begge at udvide deres forbund ved optagelsen af flere tyske stater, som Köln og Münster. Det var ikke svært at samle nordtyske stater mod Sverige, der i løbet af det sidste halve århundrede var kommet i besiddelse af så megen tysk grund (Forpommern, Wismar, Bremen og Verden). Til denne jord anså tyske fyrster sig for arveberettigede. Kun hertugerne af Brunsvig-Lüneburg, der havde deres særlige mål at nå hos den tyske kejser, holdt sig tilbage fra den antisvenske samling.¹⁾ Christian V foretog desuden i oktober 1682 en militær besættelse af Sønderjylland og Holsten som en optakt til sin strid med hertugen af Gottorp. Man kan ikke

undre sig over, at Karl XI, der helst undgik krig, men både slægtsmæssig og politisk var så nøje forbundet med Gottorperne, nu udvidede sit forbund med Nederlandene ved en traktat med den tyske kejser. I denne forpligtede kejser Leopold sig ikke blot til garanti for Gottorpernes besiddelse i Slesvig og Holsten, — skønt han herved overskred sin myndighed som tysk kejser, — men også for Karl XI's herredømme over *Skåne*.²⁾

Det var imidlertid en misforståelse af Danmark og Brandenburg at tro, at Frankrigs enevældige herre skulde være lige så interesseret som de i mulige erobringer fra Sverige. Ludvig XIV vilde bruge de to stater som skakbrikker i sit politiske spil i Tyskland, men han ønskede egentlig ikke Sverige fordrevet fra tysk jordbund. Følgen vilde så kun blive, at hans allierede blev uafhængige af ham og kunde nærme sig til hans hovedmodstander, kejseren. Derfor holdt han sine hidsige forbundsfæller i stramme tøjler. Men på den anden side så den franske konge ugerne, at Sverige overførte større troppstyrker til Tyskland og således forøgede hans modstanderes militære styrke. På dette punkt satte de danske diplomater deres kræfter ind og erklærede sig villige til at hindre sådanne svenske troppetransporter, naturligvis mod en passende betaling i krigssubsidier. Men hvis den nederlandske flåde herunder kom den svenske til hjælp, vilde Danmark ikke alene magte opgaven. Man måtte da udbede sig fransk støtte i form af en fransk flådeafdeling.³⁾

Fra begyndelsen af 1683 formede den europæiske politik sig, således at Ludvig XIV blev mere lydør for danske forestillinger. En ny storeuropæisk krig syntes nærførestående. Frankrig lovede nu at sende en eskadre til Østersøen for at støtte Danmark, og på dansk side var man opfyldt af planer, ikke alene om at løse det gottorpske spørgsmål efter dansk ønske, men også om at *generobre de skånske landskaber*. Tanken var til en begyndelse at overrumple Karlskrona og ved brandere stikke ild på den her liggende svenske flåde. Forgæves søgte Sverige at forekomme sådanne planer ved at udbede sig nederlandsk hjælp til et angreb på Danmark.⁴⁾ I juni måned ankom derimod en fransk eskadre, bestående af 14 skibe, 3 brandere og 6 andre fartøjer til de danske farvande. Den øverstkommande-

rende havde ordre til helt at stille sig til Christian V's rådhed, og han erklærede sig rede til at stå under kommando af den danske overadmiral. Denne var Niels Juel. For første gang havde en fransk krigsflåde vist sig i de nordiske farvande. Revanchens time kunde synes nær.

Disse begivenheder kom også til at indvirke på udviklingen af Skånes forsvenskning.⁵⁾

Det kunde ikke være andet, end at udsigten til en ny krig, der måske oven i købet kunde ramme deres eget landskab, måtte virke foruroligende på alle Skåninger. Generalguvernøren, der i Helsingborg personlig havde overværet, at den franske flåde stod ind i Sundet, skyndte sig gennem biskoppen at berolige gemytterne med, at dette ikke betød noget alvorligt, og at man med Guds hjælp nok skulde bevare den lykkelige fred. Troen på det modsatte stammede efter hans mening kun fra løse rygter, udsprede af ildesindede og urolige elementer. Men ængstelsen var dog stor og udbredt; man sporer den helt ovre i Østskåne, hvor der tales om »stor konsternation hos den gemene mand over de franske skibe, som siges at være kommet i Sundet«. Det var heller ikke mærkeligt, thi virkningen af den sidste krigs ødelæggelser var endnu ikke afbødet. Hverken de materielle foranstaltninger, som inddelingsværkets indførelse, eller forsvenskningen af kirken og undervisningen, som regeringen havde indledet, havde siden krigen forbedret stemningen.⁶⁾

Det er derfor forklarligt, at det *rygte* begyndte at sprede sig, at *uniformiteten vilde blive ophævet*, og alt blive ved det gamle. Dette rygte synes at stamme fra et versificeret smædeskrift mod Hahn, der på denne tid fandt en vis udbredelse i Skåne. Dets forfatter påstod, — ganske snildt, — at biskoppen på egen hånd havde indført den kirkelige forsvenskning, og at den utvivlsomt igen vilde blive ophævet, så snart den retsindige konge blev klar over forholdet. Heller ikke Ascheberg skulde være tilhænger af uniformiteten, der alene skyldtes, at Sven Knudsen og Andreas Schartov havde besnakketh Hahn til at indføre den, med brud på fredstraktatens bestemmelser. Det anbefalede biskoppen, i stedet for sådanne rådgivere hellere at støtte sig på sin tidligere kollega ved universitetet, professor

Chr. Papke, som »er det bedste lys, i Schaane nu mon være«, og om hvem forfatteren venligst antyder, at han kan blive Hahns eftermand. — Papke blev virkelig senere Hahns efterfølger som biskop over Lunds stift.⁷⁾

»*Hodomoria Hahniana*«, d.v.s. »Hahns dårskabs vej«, som smædedigtet hedder, er langt fra god poesi og må meget snarere betegnes som et makværk. Det har ikke en gang formået at holde sin politiske linje klar, thi samtidig med, at det appellerer Hahns afgørelse til Karl XI's og Aschebergs dom, tilråber forfatteren Hahn:

»Har du det aldrig læst, at Israel var fangen
og under Babylon, til mange år var gangen,
mått' sidde der i frygt. Hvem veed, om Skåne ej
kan ha sin visse tid, indtil det går sin vej
hen til sin egen slægt, sit alter, mål og tale,
hvor du og al din magt slet intet har at prale.
Det står i Guds behag; sligt bør du tænke på
og ej så skammelig med kirkens folk omgå.
Om du nu råder lidt, hvo sige kan, hvor længe?
Dog dette veed jeg vel, at herrer, som er strænge,
ej længe bliver ved; Gud kender bedst det år,
i hvilket Skåne hjælp med sin forløsning får . . .«

Hahn blev naturligvis ubehageligt berørt af denne henvendelse; datidens offentlige personligheder var meget tyndhuede, og biskoppen hørte til de mest sårbare. Han havde tidligere været ude for kritik, men da fra svensk side, fordi han ikke ansås for at hjælpe »den svenske nation« nok i Skåne. Den misstemning, der tidligere havde vist sig hos Skåningerne, havde derimod vendt sig mod Sven Knudsen, der allerede 1681 havde fået sin »pasqvill«. Nu rettede uviljen sig altså mod et højere trin på den gejstlige rangstige. Et betydeligt arbejde blev derfor sat ind på at udrede, hvem der var forfatter til den bitre satire. Digtet var dateret 9. juni, og af indholdet fremgik, at det måtte være skrevet i 1682. Opmærksomheden samlede sig hurtigt om den lille kreds skånske studenter, som endnu studerede ved Københavns universitet. I Danmark fandtes desuden en politisk satiredigtning, repræsenteret af mænd som Thomas Kingo og Jakob Worm, og som en udløber af denne kunde »*Hodomoria Hahniana*« nok opfattes. Efterhånden som

de skånske studenter vendte hjem, blev de derfor underkastet gejstligt forhør. Så meget blev i hvert fald klart, at den *Hans Mand*, der havde studeret i Lund før 1676 og under krigen været kaptajn i Nikolaj Hermansens friskyttekompagni, havde lod og del i skriftets tilblivelse. Om han var dets eneste forfatter, er mere tvivlsomt. Formodentlig har han bygget dets indhold på beretninger fra ligesindede skånske kammerater.⁸⁾

Det rygte, at uniformiteten i Skåne nu stod på svage fødder, har åbenbart fået en ikke ringe udbredelse. Allerede i januar benyttede Anders Schartov i *Helsingborg* det som et våben mod sin rival, kapellanen Hans Jakobsen, Provsten hævdede, at denne, i nærværelse af rådmand Johan Andersen, skolens rektor og toldkontrolløren, havde sagt, at »uniformiteten skulde igen kuldcastes«, og han indhentede et skriftligt vidnesbyrd herom fra de tre mænd. Men da Schartov forfulgte sit angreb med en klage over, at kapellanen ikke afholdt den nylig indførte svenske messe på korrekt måde, og konsistoriet i Lund havde overdraget det til provsten i Gønge herred, David Arendsen Mølensted, m.fl. at undersøge klagens berettigelse, viste det sig, at han havde skudt over målet. Forgæves beskyldte Schartov den retsindige Gøngeprovst for af slægtskabshensyn at være partisk for Hans Jakobsen og at holde hånden over ham. Hans Jakobsen red stormen af og blev uforstyrret siddende i sit embede, både under Schartov og de efterfølgende provster.⁹⁾

Men det er ikke let at få bugt med ønsketænkning. I Lund forlød det endogså, at nogle af *præsterne i S. Åsbo herred* havde ansøgt Ascheberg om tilladelse til at præke på Dansk og havde fået hans samtykke hertil. Erasmus Gemzæus fik travlt med at dementere rygtet, men om stemningen hos præsterne og almuen undlader han klogeligt at ytre sig. Et lille træk er dog ret talende. Præsten i Strøbelstrup klager over, at da han fra prækestolen — »alvorligt og med tilbørlig iver og nidkærhed« — havde opfordret menigheden til at lade børnene samle sig i koret om den svenske skolemester, havde en bonde, *Per Ågård*, fået hele menigheden med sig, da han krævede, at den gamle klokke skulde læse med børnene, »om nogen skulde læse for dem«. Skolemesteren måtte fortrække fra sognet. Helt uforberedt på modstanden kunde han dog ikke være, da han et fjer-

dingår tidligere var blevet drillet af samme Per Ågård ved et barnsøl med tilråbet: »Kom hid og syng mig en svensker salme, da du skal være den, som underviser vore børn i samme sprog«. ^{9a)}

Rygtet om, at uniformiteten stod for fald, bredte sig lige til Østskåne. Provsten i *Albo og Jerrested herreder*, Jonas Petri Nericius, indberettede, at »det gemene folk siger, at de ikke vil lade deres børn læse Svensk mer end andre, fordi de har hørt, at det skal være bevilget at beholde sin tidligere læsning«. En ung svensk student havde ellers i løbet af det sidste år fået nogen gang i undervisningen, men nu havde forældrene trukket deres børn tilbage fra ham. I Simmershavn klagede skolemesteren over, at »menigheden i kirken ikke vilde stemme i med ham og synge på Svensk; men når han begyndte, sang de tværtimod Dansk«. ¹⁰⁾

Overalt i Skåne mærker man således i 1683 en *voksende opposition* mod forsvenskningen af kirken og undervisningen. Selv fra Ysted, hvor værket dog skulde være grundfæstet, klager provst Lacander over, at »jeg ikke kan bruge de danske skolemestre her i staden til at lære børnene Svensk. Men når jeg formaner dem dertil, svarer de, at forældrene vil hverken købe dem bøger eller holde dem dertil, og hvis de ellers vilde gøre det, vilde forældrene tage børnene fra dem. Og når jeg i denne sag eller en del andet, som angår uniformiteten og synodalia, søger hjælp hos dem, der burde assistere mig (d.v.s. den verdslige øvrighed), får jeg til svar, at de ikke har ordre dertil fra hans høje excellence, feltmarskalken og generalguvernøren«. ¹¹⁾ — Den trodsige stemning, der truede med at vokse frem i Skåne, måtte naturligt drive den svenske regering til at give sine forholdsregler en skarpere form end hidtil.

Før en undersøgelse heraf skal foretages, ligger det dog nær at spørge om, hvad *den danske regering* under udsigten til krig gjorde for at opflamme Skåningerne. Svaret må blive, at det var forbavsende lidt. Det var, som om man regnede med, at en krig denne gang ikke — i hvert fald ikke foreløbigt — vilde blive ført over til Skåne. Opmærksomheden synes helt at have været fæstet på sydgrænsen, navnlig på forholdet til hertugen af Gottorp. Allerede i begyndelsen af året havde ganske vist

kommandanten på Bornholm sendt nogle af de tidligere friskytter, som efter 1679 havde bosat sig på øen, over til Blekinge, og de var kommet tilbage med den besked, at i tilfælde af krig vilde over 100 Blekingboere med al deres ejendom flytte over til Bornholm.¹²⁾ Men det var ikke så meget stemningen i landskabet, der interesserede den danske regering, som hvor vidt det var muligt at overrumple Karlskrona og derved forhindre den svenske flåde i at foretage troppetransporter til Tyskland. Mens kongen med hæren var i hertugdømmerne, var regeringsmagten i København betroet en kommission, hvori, foruden rigets bedste mænd som Jens og Niels Juel, også den skånske adelsmand Knud Thott havde sæde. Kommissionen modtog den franske eskadre og traf forberedelser til en eventuel krig med Sverige. I løbet af sommeren henvendte forskellige friskyttmajorer, der havde slået sig ned i Danmark, til denne provisoriske regering og tilbød at hverve nogle hundrede friskytter til kongens tjeneste. Tilbuddet blev modtaget med den motiveering, at ganske vist var det »let folk, og på en del af dem ikke ret fast fundament at gøre«; men på den anden side var det en fordel for kongen »at få så mange folk fra de Svenske«. Ordene synes at vise, at det var meningen at hverve også øst for Sundet. Stort kom der iøvrigt ikke ud af foretagendet; i september havde der indfundet sig 87 mand, som Knud Thott indkvarterede i Roskilde, hvor de fik forplejning som regulære soldater.¹³⁾ At man forøvrigt fra dansk side havde spioner ovre i Skåne, er en selvfølge, men officielt bevarede man det fredelige forhold til Sverige. Begge regeringer forsikrede således gennem deres gesandter hinanden om deres »fortrolige og broderlige venskab«, skønt de, tydeligt nok, begge havde knivene skjult i ærmet.

Det var forstandigt af Danmark, at man ikke lod det komme til yderligheder. Det viste sig nemlig hurtigt, at man ikke skulde drage for vide slutninger af den franske flådes tilstedeværelse. Da den svenske flåde ikke gjorde forsøg på at transportere tropper til Tyskland, nægtede den franske øverstkommanderende at deltage i danske angrebshandlinger. I løbet af august opvejedes desuden den franske støtte til Danmark af ankomsten af en nederlandsk flådeafdeling til Göteborg. Under disse

forhold foretrak Franskmændene at sejle hjem, og Nederlænderne fulgte deres eksempel.¹⁴⁾ Danmark vendte nu hele sin opmærksomhed mod hertugdømmerne, og i maj 1684 inddrog Christian V den gottorpske del af Sønderjylland og forenede den med sig egen. Skåneland var fra dansk side overladt til sin skæbne.

TOLVTE KAPITEL

Kirkens forsvenskning 1683-1687

Den trusel om krig, der i 1683 svævede over Sverige, måtte forøge regeringens iver for at knytte de skånske landskaber ubrydeligt til deres nye fædreland. En række nye påbud i dette og de følgende år peger i denne retning. Mens man hidtil kun havde krævet ed af provsterne på, at de skulde fremme uniformiteten, udstraktes kravet nu til alle præster og til rektorerne ved de lærde skoler i købstæderne.¹⁾ For at ungdommen så meget bedre måtte vænnes til det svenske sprog, ønskede dernæst de biskopper, som havde tidligere danske provinser under sig, forbud nedlagt mod indførelsen af »*alle*« danske bøger, »da sådanne findes meget udbredte blandt ungdommen, så vel af gejstlig som af verdslig materie«. ²⁾ Dette rigoristiske påbud blev virkelig udstedt, og det blev desuden indskærpet præsterne at være mere tilbageholdende med at give deres sognebørn pas til at *flytte bort*, da deres kristendomsundervisning herved let kunde blive lidende. Hvor ivrig man var for at *afskære al forbindelse med Danmark*, ses af, hvordan det gik præsten Hans Pedersen Melby i Kirkeheddinge i Bare herred. Da en kvindelig slægtning af ham, der en tid havde boet i præstegården, var rejst over til København uden at have fået øvrighedens tilladelse, modtog præsten ordre til at skaffe pigen til veje, og da han viste sig ude af stand dertil, blev han suspenderet fra sit embede, skønt han iøvrigt var kendt for sit ivrige svenske sindelag.³⁾

For at give uniformiteten særlig kraft, genoplivede dernæst biskop Hahn 1683 det gamle *landemode*, der havde stået i stampe siden konsistoriets oprettelse. Foruden Hahn og pro-

fessor Papke bestod det af provsterne og enkelte præster. Det kan opfattes som et udvidet konsistorium. Bispens indledte det første møde med at oplæse kongens brev af 19. august 1682 om svensk liturgi og præken, hvorpå de tilstedeværende lovede for sig selv og for deres underlydende præster at efterkomme befalingen. Hahn lod det ikke være nok hermed, men gentog oplæsningen på de følgende møder med formaning om: »Intet därmeth simulera, uthan låta wara deras retta alfwar«. Synoden — som landemodet også kaldtes — påtog sig ved siden af sine gamle opgaver at våge over, at der virkelig prækedes Svensk i kirkerne. I tvivlstilfælde indkaldtes vedkommende præst til at prøvepræke for landemodets deltagere.⁴⁾

Landemodet endte regelmæssigt med vedtagelsen af en beslutning, kaldet »*synodalia*«, der udsendtes til ethvert provsti og af provsten på et efterfølgende møde oplæstes for hans præster. De første *synodalia* 1683 gav påbud om *katekismepreker* og katekismelæsning, nøje svarende til den »metode«, Sven Knudsen året i forvejen havde udarbejdet for Torne herred (s. 89 f.). Hertil føjedes den bestemmelse, at ingen måtte få adgang til Guds bord, med mindre han i forvejen havde gjort regnskab for sine kristendomsstykker. Ingen student måtte heller præke i nogen kirke og ingen udlænding drive privatundervisning, uden biskoppens tilladelse. I alle sogne skulle der oprettes *kirkeråd*, bestående af de såkaldte »seksmænd«, der i forbindelse med kirkeværgerne og præsten skulde dømme i alle forsyndelser mod kirketugten, det være sig sabbatsbrud, foragt for Guds ord, grove eder eller forsømmelse af gudstjenesten. Ved dommenes udførelse havde befalingsmændene ordre til at yde deres bistand, hvis kirkerådene mødte genstridighed. Ingen præst måtte rejse ud af landet uden biskoppens tilladelse, og ingen klokker over hovedet forlade sit embede, uden at provsten vidste om det. På alle punkter indskærpedes det at følge *den svenske kirkeordning* af 1572, der nu afløste den danske kirkeordinans af 1537. Kun skade, at den svenske kirkeordning i praksis havde udviklet sig ret forskelligt i de forskellige stifter, så at det måtte være svært at afgøre i Skåne, hvilken praksis man skulde følge. Først den

svenske kirkelov af 1686 gav et enstydigt svar herpå og åbnede vejen for den fuldstændige ensartethed i alle gudstjenestens ceremonier.⁵⁾

Biskop Hahn indskrænkede sig ikke en gang til disse synodebeslutninger, men tilføjede en personlig skrivelse til provsterne. Han opfordrede dem til at våge over, at *børnene kom flittigt i kirke*, så at de kunde følge gudstjenesten i dens enkeltheder og kraftigt medvirke. De skulde under gudstjenesten stå oppe ved alteret, drengene på mandssiden, og pigerne på kvindesiden. De forældre, som ikke vilde tillade dette, skulde noteres og anmeldes af kirkerådet hos øvrigheden.⁶⁾ Noget senere på året henvendte Hahn sig til kongen og foreslog, at det skulde forbydes præsterne selv at ansætte *kapellaner*, og at der skulde bestemmes et *bødesystem* for forsømmelse af læsemøderne. Meget karakteristisk endte han med, at da præsterne i Danmark blev så hårdt beskattede, burde man til gengæld skåne de skånske præster så meget som muligt. »Det vilde ikke alene give de store i Danmark stof til overvejelser, at eders kgl. maj. ikke er så dårligt stillet, at man nu behøver at betyngte det skånske præsteskab, sådan som de gør med deres præster. Det vilde også give mange ringere folk større appetit til vort værk ved alle slags occasioner«. Sigtes der hermed til Skåningernes holdning under et eventuelt dansk-svensk sammenstød?⁷⁾

Efter at de fornødne hånd- og alterbøger med den svenske liturgi nu forelå trykte, fandtes der i regeringens øjne ikke længer rimelige undskyldninger for at bevare den danske gudstjeneste. Det stigende antal af svenskfødte præster i skånske embeder måtte desuden friste den til at tage det afgørende skridt. Siden krigens slutning havde indtil 1683 en snes Svenskere fået kirkelig ansættelse i Skåne. De var jævnt fordelte på de forskellige herreder. Mens man før »Den skånske krig« kun vilde møde en svensk præst i hvert 16de kald, gjaldt det altså nu om hvert femte. Men hertil kom, at en stor del af de øvrige præster, navnlig de af skånsk afstamning, med større eller mindre lyst havde bøjet sig for uniformitetskravet og søgt at fremme salmesangen og ungdommens læsemøder. Timen for kirkens fuldstændige forsvenskning måtte derfor synes at være inde.⁸⁾

Den svenske front var hermed opstillet. Angrebet kunde begynde. De afgørende forskelligheder mellem dansk og svensk gudstjeneste viste sig nu tydeligt for Skåningerne (s. 82 f.). I Danmark kendte man ikke »katekismeprækener« og liturgien var helt forskellig fra den svenske. At oplæse de liturgiske stykker af de svenske alterbøger under gudstjenesten, kunde måske ikke volde de skånske præster afgørende vanskeligheder. Svensk styre havde rådet i landet i et kvart århundrede, så man måtte have vænnet sig til at høre svensk tale og til at efterligne den. Men noget helt andet var det at forfatte og holde en præken på Svensk. Man kan forstå, at navnlig de ældre præster gøs tilbage for en sådan revolution i deres embedsgering, et arbejde der tilmed vendte regelmæssig tilbage et par gange om ugen hele året igennem.

Kun et yderst sparsomt materiale er bevaret til at vise, hvorledes denne vanskelighed blev løst. Der findes ganske vist en del breve fra præster til biskoppen, hvori de forsøger at skrive Svensk, navnlig ved at sætte svensk a i stedet for dansk e, — både hvor det passede, og hvor det ikke passede, og ved at bruge enkelte svenske ord i en iøvrigt dansk sætningsbygning.⁹⁾ Visse oplysninger om præsternes sprog kan også hentes fra *kirkebøgerne*.¹⁰⁾

Det må dog erindres, at disse — selv når de er bevarede i original — ofte under en præsts alderdom kan være førte af klokkeren eller af en kapellan. Håndskriften i bøgerne giver dog som regel vidnesbyrd om forholdet. Således ser man, at f. eks. i Gønge herred begynder Nic. Hartman (fra Lund), der var blevet præst i Brønnestad 1685, fra 1690 at indføre nogle notitser på Svensk, men først fra 1694 benytter han udelukkende svenskt sprog. På tilsvarende måde er Christian Jakobsen Noviomagus i Broby, der 1684 blev beskyldt for at præke Dansk, senest 1690 gået over til at føre kirkebogen på Svensk. Året 1690 synes i det hele at have været et vendepunkt på denne egn; da skiftede også Hans Jensen Gram i Vinsløv og Anders Andersen Magleby i Kviinge sprog i deres kirkebøger, og Thomas Andersens søn, Anders, der efterfulgte faderen i Osby, benyttede lejligheden til at gennemføre samme forandring. Kun i sogne, hvor der havde været præsteskitte nogle år tidligere, har dette også medført overgang til et andet sprog i kirkebogen, som da Smålændingen Jonas Cavallius 1684 blev præst i Gumløse, Chr. Munck 1685 i Røke og Lars Nielsen Opman 1686 i Verum.

Lignende forhold møder vi i de øvrige egne af Skåne. Hvor en præst blev siddende længe i kaldet, gik det også trevnt med at få hans pen til at skrive svenske ord, f. eks. for Mads Frederiksen Sture i Gladsakse (Jerrested herred) og for Erik Pedersen i Ausås (S. Åsbo herred) indtil 1687; for Jens Rasmussen Rhydius i Knæstrup (Bare herred) og Søren Jensen Anconitanus i Skurup (Vemmenhøjs herred) til 1689; David Neerland i Fultofte (Froste herred) 1692; ja, Hans Gudmundsen Broch i Halmstad (Luggude herred) vedblev at skrive Dansk til 1694. Mest pligttopfyldende var naturligvis sådanne præster, som havde en usikker stilling på grund af deres politiske optræden under krigen. Mikkel Bentsen i Espø (Vemmenhøjs herred), der af denne grund var blevet flyttet herhen fra Hvellinge, begyndte straks, 1684, at føre kirkebogen på Svensk, og det samme gjaldt om Jakob Sørensen, der ved den store proces havde mistet Torløse, men alligevel 1684 opnåede at komme til Hallarød (i Froste herred).

Det synes altså at gælde for præsterne i almindelighed, at det efter 1690 er få, som vedbliver med at skrive Dansk i dokumenter af offentlig karakter. Men af *prækener* på Svensk er ikke en eneste bevaret. Man kan sikkert gå ud fra, at præster, der havde siddet i embedet allerede i dansk tid, — og de var ikke få, — i al stilhed har øvet passiv modstand og vedblevet at præke Dansk, indtil øvrigheden greb ind og, på en eller anden måde, søgte at gennemtvinge reformen.

De sparsomme meddelelser om præster, der ikke vilde opgive at præke på Dansk, er ikke engang altid blevet fortolkede rigtigt. Ligesom mølleren fra Munkelyngby sogn i den første uniformitetsperiode fremstilles som en prototype for almuens modstand (s. 193), gælder det samme på denne tid om præsten *Christoffer Hjersås i Igeløse-Oderslev sogne*. Næppe med rette. Hr. Christoffer, hvis broder var den dansksindede kapellan ved domkirken, var 1681 blevet kaldet til sine embeder af kirkepatronen, fru Mette Rosenkrantz til Svenstrup. Formodentlig har han af disse grunde været i søgelyset, så at han blev indstævnet til at præke på landemodet i 1683. Selv erklærer han, at han fik indkaldelsen så sent og overraskende, at »jeg ikke turde driste mig til at fremføre den (prækenen) på nogen anden måde, end jeg har lært det«; altså på Dansk. Han tilføjer, at han altid havde røgtet sit embede således, at han

kunde have en god samvittighed og svare derfor hos Gud i himlen. Men man kan ikke fortænke landemodet i, at det ikke følte sig overbevist ved denne forsikring og satte den pågældendes provst, — det var Sven Knudsen i Torne herred, — ud på at undersøge forholdene. Resultatet blev imidlertid en afgjort sejr for Christoffer Hjersås. Sven Knudsen indberettede, at han var kommet »oförmärkt in i vapenhuset vidh Igelöse kyrckia, icke för än prästen för altaret hade begynt ceremonierne; gick så in i kyrckian, effter evangelium för altaret var upläst, så prästen icke det ringeste viste af min tilkomst eller närwaru, förän han på predikestohlen skulle upstiga«. Til trods for, at overrumplingen således var lykkedes, måtte provsten tilstå, at selv biskoppen vilde have været meget tilfreds med, hvad han havde fået at høre. Menighederne i begge sogne bekræftede ydermere, at hr. Christoffer i løbet af det sidste år havde holdt messe og præken på samme tilfredsstillende måde. En helt anden sag var det, at børnenes fremskridt i svensk katekisme kun var små, men heri var almuen selv skyld, hvad præst og degn var enige om at beklage.¹¹⁾

Scenen i Igeløse kirke viser altså ingenlunde, at præsten vedblivende prækede Dansk, og det kan tilføjes, at Sven Knudsens »spioneri«, — som det plejer at benævnes — er det eneste kendte eksempel af denne art fra den skånske uniformitetstid. Men der var i den samme egn andre præster, der ikke bøjede sig så let for det sproglige krav. Arenchil i *Vemmenhøjs herred* klagede 1684 over, at han ikke havde kunnet få de tre præster i *Grönby, Lemmestrø og Vemmenhøj* til at præke på Svensk. Da det drejede sig om ældre mænd og to af dem stammede fra landskaberne vest for Sundet, er deres uvilje let forklarlig. Om den tredje, Niels Fabricius i Lemmestrø, siger provsten: »Dog kan jeg ikke andet end give ham den ros, at han forretter alt andet meget nøje efter den svenske kirkeordning, både med barnedåb og alt andet«. ¹²⁾ Arenchil fik præsten i Vemmenhøj til at love at tage kapellan, og det følgende år havde provsten fået en strålende idé, som han forelagde for Hahn, nemlig at herredets præster i forening skulde holde en *hjælpepræst*, der var parat til at rykke ind, så snart en af dem var forhindret. De på Dansk prækende præster skulde naturligvis

bære de fleste udgifter. Men de øvrige præster protesterede, påviste de praktiske vanskeligheder ved foretagendet og pegede på, at »præsternes skatter daglig forøges, men deres indkomster formindskes, så man knapt kan forsørge sig selv, langt mindre en hjælpepræst«. Planen måtte falde til jorden.¹³⁾

På samme måde som Arenchil og Lacander havde deres hyre med at få deres præster til at præke Svensk, gjaldt det samme om Andr. Schartov i *Luggude herred* ved Helsingborg. Navnlig i den del af herredet, som lå nord for byen og havde navn efter Kullen, var modstanden almindelig. I *Brøndby* sogn, som stod ledigt 1685, havde præsten i det nærliggende *Væsby*, *Hans Danielsen*, (*Gemsø*) (s. 44) på egen hånd påtaget sig at vikariere i embedet. Begge steder holdt han gudstjenesten »efter danske ceremonier« til Schartovs store ærgrelse. Det lykkedes da også efterhånden at gøre præsten så ked af forholdene, at han — der var svoger til biskop Hans Bagger i København, — to år senere ansøgte om at måtte »fare over på den anden side«. Kongen imødekom med glæde hans ønske, ud fra den betragtning, at der ikke var noget godt at vente af en sådan person, hvis der en skønne dag skete et fjendtligt angreb på denne egn. Hans Danielsen blev herefter præst på Møn. Men han havde mange meningsfæller, som det fremgår af en svensk udtalelse noget senere: »Det bliver aldrig godt, før man får alle sådanne lunkne undersætter ud af landet. De styrker de mange, der ikke kan overvinde deres gamle onde humeur«. ¹⁴⁾

Sådanne udtalelser var ikke ubegrundede. Også i *Krop*, *Allerom*, *Farhult* og *Bårslev* viste præsterne sig upålidelige i sproglig henseende. En særlig interesse frembyder præsten *Niels Jensen Thulin* i Allerom, der af Schartov beskyldtes for, at han på prækestolen kun læste evangeliet på Svensk, men derefter prækede på Dansk. Hans Nielsens begrundelse var, at *folket ikke forstod Svensk*.¹⁵⁾

Hvorledes har præsterne under sådanne forhold kunnet præke på en for deres menigheder forståelig måde uden i altfor høj grad at overtræde øvrighedens påbud? Tanken går uvilkårligt til det danske folks andet grænseområde, Sønderjylland, selv om det drejer sig om en noget senere tid, begyndelsen af 19. århundrede. Dengang var Tysk kirkesprog i Mellemslesvig,

og vi er så heldige herfra at have en præken bevaret, som viser, hvorledes en præst løste den vanskelighed at gøre sig forstået af en menighed, der ikke forstod det officielle sprog. 1821 har en besøgende i *Ladelund* kirke, ubemærket opskrevet en »tysk-dansk-jysk præken«, holdt af den stedlige præst, pastor Jepsen. Det er ren kuriositetsinteresse, som har ført til optegnelsen, og kuriøst er virkelig præstens åndsprodukt. Som udgået fra Kiels universitet beherskede han det tyske sprog, så det var ikke national uvilje, men interesse for sin menigheds tarv, som dikterede hans tale. Epistel og evangelium blev oplæst på Tysk, og på Tysk fremsattes også forsætningerne i prækenen. Men som regel gentoges de på Dansk, og om eftersætningerne gjaldt det, at de altid lød på Dansk. Var der hermed ikke skabt fuld klarhed for tilhørerne, fandt andre oversættelser eller omskrivninger sted. Ydermere benyttedes ofte, i stedet for Rigsdansk, sønderjysk dialekt, og man fristes til at tro, at dette endda er sket i højere grad, end det fremgår af nedskriften. Resultatet er blevet et højst besynderligt blandingsprodukt, der ofte kan lokke et smil frem, men som sikkert har tjent sit formål, at skabe kontakt mellem præst og tilhørere.¹⁶⁾

Sådanne prækener er blevet holdt i flere sønderjyske sogne. Men har noget tilsvarende ikke også fundet sted i Skåne i uniformitetstiden? Man kan endogså tænke sig, at skånsk dialekt ofte er blevet delvis benyttet i prækenerne i den foregående danske tid. Men for uniformitetens svenske provster måtte alt sådant være en vederstyggelighed, som de af al magt søgte at bekæmpe.

Også fra Østskåne foreligger der vidnesbyrd om, at de gamle præster så længe som muligt søgte at beholde den gudstjenesteform, som havde halvandet århundredes hævd. I *Ingelsted herred* opstod der 1684 stor ængstelse hos alle præster, da deres kollega i Ulstorp blev suspenderet for at have præket Dansk, og da pastor Ejler Barfod anklagedes for landemodet for at have holdt ligtaalen over provsten Oluv Aquilonius på samme sprog. Ængstelsen viser, at de øvrige præster følte sig medskyldige, men iøvrigt slap begge de implicerede for videre tiltale.¹⁷⁾ I det nærliggende *Jerrested herred*, hvor en indfødt Svensker, Jonas Petri Nericius, var provst, blev præsten Hol-

ger Mogens Arreskov i Simmershavn beskyldt for at bruge dansk alterbog ved dåben og ved sakramenternes uddeling. Præsten skød skylden på sine dårlige øjne; da han havde siddet i kaldet i en menneskealder, havde han nået til at lære den gamle bog udenad og kunde ikke læse de fine bogstaver i den nye svenske. I det uden for byen liggende sogn Simmers vedblev den gamle Sten Madsen Harløse lige til 1687 hårdnakket at holde fast ved det gamle. Provsten var dybt forarget og mente, at herredets befolkning ræsonnerede som så: »Når hr. Sten får lov til at blive ved det danske, hvorfor skulde så ikke flere få lov til at handle, som de vil? Det går, som præsterne selv vil«. Provsten tilføjer: »Heraf bliver en del af den gemene almue så vankelmodig, at de ikke ved, hvad de skal rette sig efter i den sag«. Resultatet blev dog, at hr. Sten slap med løfte om at holde kapellan.¹⁸⁾

Fra andre egne får vi tilsvarende meddelelser om præsters modstand mod forsvenskningen. I Nordskåne gælder det således om Christian Noviomagus i *Broby*, om hvem det 1684 hed, at han »efter tekstens oplæsning ikke brugte eet ord Svensk«, (jfr. præsten i Allerom s. 130); endvidere om Jørgen Christensen Fischer i *Ørkellunge* og om den mand, Poul Ennertsen i *Glimaker*, der vist holdt den sidste danske præken i Skåne, så sent som 1702. Det sidste tilfælde viser tydeligt, at dansk præken ikke er noget vidnesbyrd om dansk sindelag, thi Poul Ennertsen lagde hverken før eller senere noget sådant for dagen.¹⁹⁾

Man vil have bemærket, at næsten alle disse vidnesbyrd om dansk præken stammer fra herreder, hvor provsten var svenskfødt eller i hvert fald særlig uniformitetsivrig (Sven Knudsen, Arenchil, Lacander, Schartov, Jonas Nericius, David Arendsen og dennes efterfølger Nils Erman). Det er lidet sandsynligt, at dette skulde være de eneste tilfælde som forefaldt. Netop i de øvrige herreder, hvor de gamle provster endnu fungerede, var der chancer for en svagere kontrol og, i tilfælde af opdagelse, for en lemfældigere behandling.²⁰⁾ Her måtte ulydige præster snarere frygte for bispens visitatser. At sådanne visitatser er blevet afholdt, fremgår af Hahns udtalelser til myn-

dighederne i Stockholm, men ingen visitatsberetninger fra hans senere år er bevarede.²¹) At bygge noget på bispens almindelige optimistiske ytringer er af nærliggende grunde utilrådeligt. Noget har vel nok ansættelsen af *svenske kapellaner* virket; en vis betydning har også de svenskfødte præster haft, som blev anbragte i en del af de ledige embeder. Deres antal steg i løbet af Hahns sidste år (1684—1687) med yderligere en halv snes. Men en virkelig gennemgribende forandring med sproget i messen og prækenen kunde ikke indtræde, før universitetsuddannelsen havde gjort sig gældende hos de skånskfødte studenter. Virkningen heraf har Hahn næppe nået at se.²²)

Der er i det foregående anført eksempler på, at det ikke alene var anvendelsen af et nyt sprog, der var faldet mange præster for brystet. Den svenske kirkeordning frembød mange, mer eller mindre væsentlige forskelligheder fra den danske. En ejendommelighed var det således, at man i Sverige *ikke fejrede nogen tredje helligdag* ved de store fester, men til gengæld havde henlagt bønnedagene til 4. jule-, påske- og pinsedag. Jørgen Madsen Gram i Burløv (Bare herred) kom således ud for ubehageligheder, fordi han havde ladet sin søn præke for sig på tredje juledag 1684. Han forsvarede sig med, at han til gengæld havde fejret både fjerde påske- og pinsedag, hvad den største del af herredets øvrige præster havde undladt. Tredje juledag havde han — for at øve sin søn i at præke på Svensk — ladet ham holde »en lithen och kort sermon«, hvorved højst 20 personer var til stede (!). Det lykkedes ham virkelig at besværgede det truende uvejr.²³)

En anden dansk sædvane, som nu blev forbudt, var ved begravelser at *brænde lys* ved siden af liget og før jordfæstelsen at *lade kisten bære rundt om kirken*. Kapellanen i Asmundstrup ved Landskrone blev beskyldt for overtrædelse på dette punkt, men om sagens videre forløb er intet bekendt.²⁴) Derimod blev der taget kraftigt fat på de klokkere, som efter folks ønske stadig lod synge *danske eller latinske salmer ved begravelser*, og suspension fra embedet var da en almindelig straf herfor.²⁵) Svært var det også at få de ældre præster til at opgive den gamle *danske præstedragt* med pibekrave, skønt dette må-

ske allerede havde været på tale under Malmø-mødet i maj 1681 (se s. 55). I løbet af 1680'erne må det dog i almindelighed være nået.²⁶⁾

En medvirkende grund til, at det var så svært at få gudstjenesten gennemført i svensk form, var, at det varede længe, før man fik *de nye alterbøger* afhentet i Malmø, og endnu længere, før man fik dem betalt. Det skyldtes vel i første række uvilje hos befolkningen af økonomiske hensyn, men sikkert også den opfattelse, at man stod over for en unødvendig reform. Biskoppen tog derfor fejl, når han af den grund bebrejdede præsterne i Bare herred »slet affektion og iver for værket«. Flere af disse havde nemlig for deres egne penge anskaffet en alterbog og begyndt med svensk messe, men de savnede nu en *bibel* til udarbejdelsen af den svenske præken. Det var først under riksdagen 1686, at kongen lovede at lade de fornødne bibler trykke og bestemte, at hver kirke skulde have et eksemplar på sognets regning. Endelig gik den sparsommelige Karl XI tre år senere ind på at skænke 413 eksemplarer af den nye bibel til kirkerne i Lunds stift. En livlig jagt på de gamle danske bøger i kirkerne begyndte nu, og blandt de ivrigste var provst Andreas Schartov i Luggude herred. De konfiskerede bøger førtes til Lund og solgtes herfra tilbage til Danmark. Men hvor uvillig befolkningen har været til at give slip på sine opbyggelsesskrifter, fremgår af, at man indtil den nyeste tid har kunnet møde dem, i hvert fald i de afsides liggende skovegne. Endnu 1817, beretter Wieselgren, traf han oppe ved Helgeå en gammel mand, der stadig læste sin danske bibel, som var bevaret i slægten fra den danske tid.²⁷⁾

Biskop Hahn havde altid set med uvilje på den ret til at ansætte præster, som indehaverne af *patronatsretten* havde i en stor del af hans stifts sogne. Disse patronats herrer var nemlig for største delen dansk-skånske adelige, og nogle af dem, som Birgitte Skeel og de tre brødre Thott, havde oven i købet efter krigen taget bolig vest for Sundet. Biskoppen mente med god grund, at de præster, som skyldte sådanne patroner deres udnævnelser, kun vilde blive mådelige hjælpere ved hans uniformitetsværk; han ønskede derfor alle patronatsrettigheder ophævede. Det faldt ham ikke vanskeligt at få Karl XI til på Karls-

hamnmødet 1681 at bestemme, at alle patronatsrettigheder, som skyldtes en kongelig donation, skulde reduceres til kronen, og de øvrige indløses med penge fra indehaverne. Foreløbig skulde generalguvernøren bekræfte alle valg (»kollationsret«), ligesom biskoppen, efter at have prøvet kandidaternes evner og kundskaber, besad en derpå følgende »konfirmationsret«. Men hermed var Hahn ikke nået stort videre. Da den store reduktion aldrig i hans levetid blev udstrakt til Skåne, var det ham heller ikke muligt at få en officiel opgørelse af, hvilke sogne der skulde betragtes som patronelle, og hvilke som regale. Desuden var Ascheberg, ud fra sin stilling som skånsk godsejer, ingenlunde ivrig for, at patronatsretten i almindelighed skulde ophæves. Det vigtigste, som Hahn nåede før sin afgang 1687, var vel, at *alle præstekald i købstæderne erklæres for regale*, med den motivering, at da de fleste af dem lå ved kysten, var faren for dansk indflydelse så meget større her end i landsognene.²⁸⁾

En begivenhed inden for de patronelle kald viser dog Hahns stilling til kirkepatronerne i en særlig belysning. I Krop sogn i Luggude herred var *Otto Frich*, vistnok en kæmnersøn fra Malmø, 1681 blevet kaldet til præst af Birgitte Skeel, moder til den umyndige Kjeld Christoffer Barnekov, hvis gård Rosenald lå i sognet.²⁹⁾ I begyndelsen prækede Otto Frich på Dansk, men senest 1683 må han have skiftet sprog og blev nu meget ivrig for at opfylde alle regeringens ønsker. På denne tid boede på Rosenlund i annekset Mørup en 78 årig adelsdame *Anne Beck*, enke efter Aksel Urups søstersøn Chr. Bülow. 1685 klagede hun til Hahn over, at da hun palmesøndag havde henvendt sig til præsten med bøn om, på grund af alder og skrøbelighed, at måtte blive berettiget hjemme i huset, havde pastor Frich afslået dette, under påskud af, at noget sådant var ham forbudt af provsten, Andreas Schartov. Præsten selv oplyste, at hun havde begæret at blive betjent *efter den danske håndbog*; sagen kunde iøvrigt efter hendes mening godt holdes skjult. Hun tilføjede, at hvis han vægrede sig, vilde hun rejse til de Kullenske præster, »der gerne følger hende i hendes begæring«. Forøvrigt mente også Schartov, da han havde fået hendes sag forelagt, at man skulde imødekomme hende for een

gangs skyld, da det skete, »intra privatos parietes, och icke publicquement i församlingen, där uniformitet bör hållas«.

Biskoppens afgørelse i konsistorium viser, hvorledes en bondesøn mente at måtte optræde over for en adelig dame, selv når vedkommende savnede alle magtmidler til at tvinge sin vilje igennem. Han meddelte fru Anne Beck, at han havde stævnet pastor Frich for konsistorium, forlangt at han i fremtiden skulde behandle hende »forsigtigere«, og formanet ham til, »at han med al høflighed søger at afbede hos velbårne fruene denne sin forseelse. Og — tilføjede Hahn — så som [han] viser dertil al alvor og gør gode løfter, så intercederer også konsistorium for hannem på bedste måde«. Men hvis præsten nogensinde glemte sin skyldighed og atter fortørnede den velbårne frue, skulde hele sagen på ny stå ham åben. Biskoppens brev endte med de venskabeligste og høfligste forsikringer om al tjenstvillighed for fremtiden og var underskrevet: »Velbårne fruens tjenstfærdigste tjener Canutus Hahn cum consistorio.«

Fru Anne Becks sejr var så fuldstændig som vel tænkeligt, og hun forstod at give den den højeste grad af publicity. Klokkerne i Krop og Mørup fik ordre til at bekendtgøre bispens skrivelse for menighederne, og desuden lod hun sin foged oplæse den på gæstgivergården i sognet, rundt om i husene og »mange andre steder«. Hun standsede ikke en gang ved heredsgrænsen, men foruden i Helsingborg lod hun brevet offentliggøre i Landskrone og forlangte det sidste sted endda en vidimeret kopi udstedt under rådstuens segl. Sagen er åbenbart hurtigt blevet kendt over hele Skåne og nåede over til København, hvor en skånsk præst på besøg hørte den skadefro kommentar: »Det var ret, at han (præsten) fik det klap på sig, eftersom han var så meget god svensk og ikke vilde betjene hende på Dansk«. Præsten var naturligvis meget lidt tilfreds med den næse, han havde fået på højeste sted, og med god grund gjorde han opmærksom på det skår i sin anseelse, som han nu daglig led. Desuden havde fruene i fire år forholdt ham hans tiende, og han mente, at en så mægtig mand som Christoffer Valkendorf stod bag hendes vægring. Efter nærmere overvejelse fandt han det dog klogest at bide smerten i sig og at lade sagen falde.³⁰⁾

Man ser af fru Anne Becks sag, at en bestemt optræden mod uniformiteten fra adeliges side kunde give nogen frugt, fordi de adelige i modsætning til præsterne var uafhængige af de kirkelige myndigheder og — til en vis grad — også af de verdslige. Derfor nød også de adeliges kaldsret til præsteembederne nogen respekt, som da *Hans Rommel* — på sin moster fru Maren Juuls vegne — opgav kaldsretten til Borgeby sogn (Torne herred), men til gengæld fik sin kandidat ansat i et andet kald, skønt det var regalt.³¹⁾ Ikke uden grund talte *Aksel Rosenkrantz* til Ørup ved en lignende lejlighed om »den affektion, som højærværdige hr. biskoppen altid har næret til landets adelskab«, selv om han vel snarere burde have ladet denne ros gå til Ascheberg, der på dette punkt var betydeligt varmere.³²⁾

Derimod blev der fra øvrighedens side ikke taget noget hensyn til *den brede befolknings stemning* over for den svenske gudstjeneste og præken. Denne stemning blev næppe bedre efter 1683. Men her er det endnu færre vidnesbyrd om modstand mod uniformiteten, man møder. Fra Gessie (Oksie herred) meddeles det således, at bønderne modtog deres nye, svenske præst med de ord: »Vi er ingen Tyrker eller hedninger, at I skal præke Svensk for os; . . . I kan præke Dansk, som vor gamle præst, hr. Jens [Fabricius]«. I Ingelsted herred, fremsatte ridefogden Per Nielsen den dunkle bemærkning, at »de danske præster er, ligesom de ægyptiske præster var i gamle dage«. ³³⁾ Men forøvrigt hører man kun tilfældigt om åben modstand, som da generalguvernøren 1685 greb ind, fordi »en del bønder og tilhørere« havde understået sig til at fælde »de ubetænksomme ord«, at når præsterne var så ivrige for at indføre den svenske kirkeordning, vilde de heller ikke betale dem den sædvanlige præstetiende. Ascheberg fandt sådan tale »af temmelig consequence« og dekreterede, at hvis nogen blev angivet for denne brøde, skulde han straks indbringes af profossen og sættes til at arbejde i smedjen.³⁴⁾ Så vidt er det vel næppe kommet, men en anden sag var det, at almuen tabte lysten til at søge kirken, når den kom menigheden i møde i en ny og ukendelig sprogdragt. Selv om den nedgang i kirkebesøget, som spores i alle skånske kirker, særlig dog i købstædernes,

har flere årsager, og selv om en hovedgrund måske var den almindelige forvildelse i befolkningen efter den forfærdelige krig, er det givet, at slappelsen af det gamle fortroligheds bånd mellem præst og menighed, hvorpå så meget af livet inden for sognene havde hvilet, måtte få dårlige følger. En voksende standsforskel, hvortil det nye svenske element i præstestanden bidrog sit, øgede kløften inden for sognenes befolkning, og der skulde gå århundreder, før denne kløft atter blev udfyldt.

TRETTENDE KAPITEL

Svenskundervisningen 1683-1687

Voldte gennemførelsen af svensk gudstjeneste efter 1683 store vanskeligheder, var det samme i endnu højere grad tilfældet med den svenske undervisning. Det er muligt at få et klarere billede af denne side af forsvenskningen, fordi dens fremskridt til en vis grad kan måles eksakt i tal. Alt som årene går, står et stadigt voksende statistisk materiale til vor rådighed, som oplyser om ungdommens fremskridt i læsefærdighed og kristendomskundskab. Man kan deraf drage visse slutninger om, hvornår uniformiteten virkelig havde sejret.

Efter 1683 var biskoppen klar over, at der også måtte sættes større kraft ind på dette værk, og han fik Karl XI til i april det følgende år at udtale sin misfornøjelse med, at »adskillige« i Skåne ikke vilde lade deres børn lære den svenske katekisme. Et *bødesystem* blev derfor indrettet, således at der skulde betales 6 øre sølv mønt for den første forsømmelse og stadigt fordoblede summer for anden og tredje gang. Generalguvernøren fik ordre til at støtte Hahn ved gennemførelsen. Med god grund udrød Arenchil i sin glæde herover, at denne bistand fra verdslig side betød mere end fire års prækener. Ascheberg greb straks til med begge hænder, vel også for herved at kunne forøge sin politiske indflydelse. Han forsikrede kongen om, at han allerede for et år siden ved de militære sessioner rundt om i landet havde benyttet lejligheden til at gå ind i landsbykirkerne og da fundet disse tomme, navnlig for unge og børn. Ja, der fandtes ikke een oppe i koret til læsemøde. Han havde derved overbevist sig om, hvor »liderligt« ungdommen på landet opfostredes i sin kristendom. Men skønt han havde korrekset præsterne og givet befalingsmændene ordre til at understøtte kir-

kens mænd, havde til dato ikke en eneste præst henvendt sig om hjælp hos den verdslige myndighed. Nu havde han også indført bøder for alle medlemmer af menighederne, som ikke kom præcis i kirken, og de, som oven i købet sad og drak i kroen, skulde sammen med kromanden rammes mange gange hårdere. Befalingsmændene havde ordre til at indsende månedlige indberetninger om, hvorledes præsteskabet og almuen efterlevede disse befalinger.¹⁾

Statsmaskineriet var nu for alvor sat i gang. Ascheberg slap ikke det tag i begivenhedernes udvikling, som han havde fået. Det følgende år, 30. december 1685, oprettede han et nyt embede, en »*uniformitets-inspektør*«, der skulde rejse rundt og opkræve bøderne af dem, der kom for sent i kirke eller forsømte bønner, prækenen eller læsemøderne; desuden skulde han indberette til generalguvernøren og konsistorium alt, hvad der kunde være til skade for uniformiteten. Til ham skulde klokkerne aflevere lister over de forsømmelige, og de indkomne bøder skulde — med fradrag af en tredjedel som løn til ham selv — bruges til indkøb af bøger til børnene i sognene. I tilfælde af modstand skulde klokkerne og seksmændene gå uniformitetsinspektøren til hænde, og hvis de ikke kunde komme nogen vej med de genstridige, skulde kronens befalingsmænd gribe ind. Hahn undlod ikke at understrege, at dette værk alene var til Guds ære og menighedernes vækst i gudfrygtighed.

Til stillingen som uniformitetsinspektør havde Ascheberg udset en hidtil ukendt person: *Per Tingberg*. Man kan ikke andet end undre sig over dette valg. Per Tingberg var en student fra Kalmar, der i begyndelsen af 1681 var optrådt i Malmö og, »skønt han nok kunde have haft nogle større tanker om sig selv, nemlig at få et lille stykke brød i landet«, erklærede sig villig til at nøjes med et klokkerkald. Tingberg blev anbragt i Højby (Hyby) i Bare herred, men gjorde sig her mindre fordelagtigt bemærket, idet han havde et længere regnskab at klare for forsømmelighed, trods, drukkenskab og letfærdig tale i kirken (»Diefvelen må siunga uthi Hyby degnestol i mit ställe«). Han blev følgelig suspenderet fra sit embede. Men provsten i herredet ønskede ham skånet, trods hans »pånygentagne galenskab«, fordi han var en indfødt Svensk og

»fremmed her på egnen«. 1685 udnævnte Ascheberg ham så til uniformitetsinspektør.

Per Tingberg kom kun til at virke kort tid i sit betydningsfulde embede. Dette var åbenbart nok til at åbne hans foresatzes øjne. Hvad han udrettede i løbet af det første år, fremgår af et i Lunds domkapitels arkiv bevaret manuskript »*Petter Tingbergs bog*«. Efter denne var det samlede beløb for forsømte læsemøder i 1686: 569 dlr. 25 øre 16 sk.; altså, når hans tredjedel lægges til, ialt ca. 850 dlr. De højeste summer (68 og 64 dlr.) stammer fra Torne og Luggude herreder; næsten samme højde (50 dlr.) når Gønge og Froste herreder, mens resten af de skånske herreder ligger på væsentlig lavere beløb. Det er altså atter der, hvor man havde de ivrigste uniformitetsprovster (Sven Knudsen, Schartov, Nic. Erman), at man også møder de højeste bødesummer. Man tør næppe antage, at børnenes forsømmelser skulde have været mindre i de øvrige egne. Per Tingberg fik heller ikke alle vegne den bistand fra øvrigheds-personernes side, som han kunde vente; undertiden var en klokke »obstinat«, og præsten forholdt sig helt passiv. Om Nøbbelev (Jerrested herred) står der oven i købet: »Nøble tergiverserade (= trodsede), sangen dansck«.

Undertiden kunde der dog anføres plausible grunde for fraværelse. I Vemmenhøjs herred påberåbte præsten i Slimminge sig, at en del børn ikke havde kunnet komme til kirken, fordi de manglede sko og klæder; hans kollega i Hemmingsdunge gjorde derimod opmærksom på, at de fleste af forældrene holdt privatlærere (svenske?), for at børnene ikke skulde udsættes for kulde om vinteren eller i dårligt vejr. Der var desuden stadig de steder, hvor børnene blev forhindrede i at komme til læsemøde, »for de maaste giøre deris velbaarne hosbondis echer oc dags verche, naar paa fo(r)dris«.

Ifølge sin instruks skulde Per Tingberg også overvåge menighedernes deltagelse i gudstjenesten, men i så henseende findes kun svage spor af hans virksomhed. Fra Bjerresø sogn (Herrested herred) meddeltes det således, at 10. søndag efter Trinitatis havde adskillige mænd fra Gunnerløv været borte for at hente hø oppe i mosen for Per Monsen. Samme Per Monsen havde hos præsten begæret tilladelse hertil, men ikke fået den;

men kørte alligevel kirken forbi, mens magisteren stod på prækestolen. Fjorten dage senere kørte tre andre mænd deres sæd ind under prækenen. Per Monsen havde åbenbart stiftet skole.

Det er karakteristisk for befolkningen, at medens adskillige forældre betalte bøde for at have ladet deres børn forsømme læsemøderne een gang, var det kun få, der kom af med den højere bøde for anden gang, og om ingen gjaldt det, at de lod det ske tre gange. Eksempelvis kan det nævnes, at i Slimminge bødede 22 personer een gang, 5 to gange, ingen oftere. I Næsum (Villands herred) var 52 børn fraværende een gang, 11 to gange, ingen tre gange. Systemet synes altså at have haft sin ubestridelige virkning — på de steder, hvor det sattes i virksomhed. På endnu et punkt giver »Petter Tingbergs bog« en interessant oplysning, nemlig fra Karup i Bjerge herred, at han »eksaminerede ungdommen i deres katekisme«. Dette var i virkeligheden at gå ud over uniformitetsinspektørens myndighed, da hans eneste opgave var at indkræve bøder. Det skulde snart vise sig, at han havde gjort mer end dette. Magten var åbenbart steget den forhenværende klokker til hovedet. Der klagedes almindeligt over, at han belagde de uskyldige med bøder, lige så godt som de skyldige, »ophævende sig som en stor herre, så vel over præster som over klokkere, og truende klokkerne med at afsætte dem uden al nåde m. m.«. Provsten i Bare herred forbød derfor sine præster og klokkere for fremtiden at levere forsømmelseslister til Per Tingberg, »som på farlig måde er gået til overdrivelser og mod sin instruks«, hvad der stred imod kongens hensigt, generalguvernørens ordre og biskoppens instruks. Provstens beretning om Tingbergs forseelser må have virket overbevisende, thi han sank 1687 atter ned i det glemselens hav, hvorfra han aldrig burde være opsteget.²⁾

Et mere effektivt middel til at forbedre den svenske undervisning lå i at *højne klokkernes kvalitet*. Vejen hertil var dels at få ledige stillinger besat med mænd, som virkelig beherskede Svensk, dels at give gamle og udygtige klokkere assistenter, de såkaldte »substituter«, der lod sig nøje med en beskeden løn mod løfte om at arve stillingen ved første ledighed.³⁾ Endelig var der ikke så få steder, hvor menigheden ansatte *svenske*

skolemestre i sognet og fritog klokkeren helt for at deltage i undervisningen. Ved alle sådanne udnævnelser var det naturligvis en betingelse at bestyre sit embede »till Guds äro, och uniformiteten ett gott nöie«. 1687 indførtes der en ligefrem *klokkered*, der forpligtede til at »drive uniformiteten som en redelig undersåt«. Foruden at aflægge denne ed måtte den nye klokke skaffe en række borgensmænd, som garanterede for hans samvittighedsfulde embedsførelse. Indstillingen skete af præst og menighed i forening, men afgørende var den konfirmation på deres valg, som biskoppen skulde give.⁴⁾

Det er for klokkernes vedkommende ikke muligt, som for præsternes, at få et overblik over alle standens medlemmer; dertil er det bevarede materiale for spredt og tilfældigt. Der kan dog næppe være tvivl om, at der i slutningen af 1680erne er sket en stærk *indvandring af Svenskere* i klokkestillingerne, og det er også givet, at dette i mange tilfælde har betydet en stigning »i kvalitet« for standen. Men det kunde ikke være andet, end at Skåne i denne tid blev betragtet som en god jagtmark for alle sultne embedskandidater, og at adskillige af dem, der blev anbragt hernede, ikke formåede at akklimatisere sig i deres nye milieu. Skylden lå naturligvis aldrig hos dem selv. Da klokkeren Sven Bohn i St. Oluv (Albo herred) var i strid med sin præst, fremstillede han snildeligt dette som:

»Jag fattige svenska barn« kontra »en Sælandzman«. Men Sven Bohn har i hvert fald ikke været Guds bedste barn, da præsten — med attest af en svensk mantalskommissær — kunde godtgøre, at klokkeren ofte i fuldskab havde overfaldet folk ude på vejene og i husene, deriblandt slået flere kvinder og »fristet en af dem på sin ære«. På en sådan baggrund blegnede hans bedrifter i kirken, hvor han havde blandet sig i præstens gerning, f. eks. ved at eksaminere altergæsterne i deres kristendom m. m. Sagen trak ud i 5 år, før det lykkedes at få Sven Bohn udskiftet.⁵⁾

Sven Bohns sag er ikke noget enestående eksempel på et slet forhold mellem en skånsk præst og hans svenske klokker. Hyppigere var dog de klager, som indløb fra præsterne over deres gamle klokkere, fordi de ikke var tilstrækkeligt ivrige i deres arbejde for uniformiteten. Til gengæld fortsatte den *modstand*

hos landbefolkningen mod Svenskundervisningen, som vi så eksempler på under Petter Tingbergs virksomhed, også efter hans fald. Bønderne følte sig — og ikke mindst deres koner — stødte over, at deres børn skulde samles i kirkekoret til læsemøder og stå der for menighedens øjne »til et vidunder«. Besynderlige former kunde modstanden få, som da kromanden i Højby (Bare herred) erklærede på sognestævnet, at hans sønnesøn ikke skulde lære Svensk, men — Tysk, og gjorde det første skridt hertil ved at købe ham en tysk abc. At kromanden herefter nægtede at ofre til klokkeren på pinsedag, betragtede han vel som en logisk konsekvens, men det forbedrede næppe hans handlemåde i myndighedernes øjne.⁶⁾

Biskop Hahn så dog efter 1683 med stigende fortrøstning på Svenskundervisningens fremgang; i hvert fald gav han i sine indberetninger til Stockholm udtryk for en voksende optimisme. Han blev i disse år mere og mere skrøbelig, og det var naturligt, om han ønskede at se hurtig frugt af sin livsvirksomhed. Allerede ved udgangen af 1685 roste han ikke alene præsterne for deres uniformitetsiver både i messe og præken, men han fortsætter: »Her i stiftet findes nu, Gud være lovet, mange tusinde børn, som kan deres katekisme på Svensk og synger de mest brugte salmer; *desuden kan en stor del af dem læse i bog* og begynder at kunne skrive. Og hvad der er det mærkeligste: Mange steder lærer nu, som følge af den bestandige børnelæsning, også de gamle både at læse og synge Svensk«. Til uniformitetens fuldstændige indretning manglede nu kun, at man trykkede »nogle små bøger« — vel sagtens abc-en og katekismen — i Skåne, og at man fik bibler, hvad præsterne i høj grad ønskede. Den kongelige resolution lød: »På bibler vil kongelig majestæt være betænkt.«⁷⁾

Hahns helbred blev i løbet af de følgende år stadigt ringere, og i forsommeren 1687, da han kunde forudse afslutningen på sin skånske virksomhed, fremhævede han atter over for generalguvernøren de overraskende fremskridt, som ungdommen i hans stift under hans embedstid havde gjort i at kunne læse og skrive Svensk. På Aschebergs opfordring lod han derefter *provsterne indsende lister* over, hvor stort dette fremskridt var inden for hvert enkelt herred. Ascheberg lod straks resul-

tatet gå videre til kongen og udtalte sin glæde over, »hvad uniformiteten allerede har frugtet, og i fremtiden deraf er at vente«. Karl XI's glæde var ikke mindre, og han erklærede at have studeret listerne »med stor tilfredshed«.

Uddraget af listerne,^{a)} der måske er det mest bekendte dokument fra uniformitetstiden, så således ud:

Specifikation over ungdommen 1687.

	Kan læse og skrive	Kan læse i bog	Kan katek. men ikke læse i bog
Gønge herred	135	1594	3370
Gers herred	159	590	1354
Skyds herred	77	495	822
Vemmenhøjs herred		969	2363
Fers herred	35	143	1138
Froste herred		251	1013
Albo-Jerrested herred	47	229	914
Ingelsted herred			805
Rønneberg-Harjagers herred			511
Herrested-Lynids herred		519	996
Torne herred	50	257	745
N. Åsbo-Bjerge herred	32	109	923
S. Åsbo herred	26	266	210
Onsø herred			542
Villands herred	63	550	478
Luggude herred	214	451	1128
Oksie herred	32	243	432
Bare herred		262	395
Lister-Bregne herred		148	864
Medelsted herred		27	404
Østre herred		100	265
Summa	870	7203	19672
Summa summarum	27745		

Hahn tilføjer til sin liste: »Når de børn kommer til, som findes i stæderne, bliver summen langt større«.

Desværre er de herredslister, hvoraf dette er et sammen-
drag, og som indeholdt tallene for de enkelte sogne, ufuldstæn-

digt bevarede. Helt mangler vi desuden — som allerede nævnt — biskoppens optegnelser fra de visitatser i stiftet, som han foretog et par gange efter 1680. Det samme gælder om provste-visitatserne mellem 1683 og 1687. Da det således er umuligt at prøve Hahns tal ved hjælp af andet samtidigt materiale, kan man kun spørge tallene selv, om de giver anledning til kritik. Dette er i høj grad tilfældet. Der er allerede fra svensk side (G. Göransson) peget på, at elever, der kun havde begyndt på undervisningen, er medtagne i de bevarede herredslister, og at man i nogle herreder kun optegner børn og ungdom, men i andre også tjenestefolk, ja selv gamle mænd og kvinder. Mærkes kan det desuden, at til trods for Hahns slutningsbemærkning om børnene i købstæderne, er dog visse byer, som Helsingborg, Ysted, Simmershavn, Skanør og Falsterbo medregnede, hvorved de pågældende herreder: Luggude, Lynids, Jerrested og Skyds bliver inkommensurable med de øvrige i Skåne og Blekinge.

Til disse tidligere fremførte betæneligheder kan flere føjes. Sammenligner man tallene på dem, som kan læse, med de katekismuskyndiges, som ikke kan læse, og udregner man derefter procenten af de første i forhold til det samlede tal, får man:

50—60%	læsekyndige fandtes i S. Åsbo h. (58%) og Villands h. (56%).
40—50%	do. do. i Skyds h. (41%) og Bare h. (40%);
30—40%	do. do. i Oksie h. (38%), Luggude h. (37%), Gers h. (36%) samt Gønge h. og Lynids h. (34%);
20—30%	do. do. i Vemmenhøjs h. og Torne h. (29%), Østre h. (27%), Albo-Jerrested h. (23%) og Froste h. (20%);
10—20%	do. do. i Lister-Bregne h. (15%), Fers h. (14%) og N. Åsbo-Bjerge h. (13%);
5—10%	do. do. i Medelsted h. (7%).

Disse tal kan kun forøge tvivlen om værdien af biskoppens lister. At læsefærdigheden procentvis skulde stå dobbelt så højt i S. Åsbo og Villands som i Vemmenhøjs og Torne herreder, stemmer kun slet med de oplysninger vi har fået fra den foregående tid om Sven Knudsens og Arenchils uniformitetsiver sammenlignet med Erasmus Gemzæus' og Henrik Nissenius'. Man har også svært ved at tro på andre procenter fra her-

reder, hvor særlig ivrige provster, som Lacander i Lynids og Schartov i Luggude har virket, hvortil oven i købet kommer, at her er medregnet købstæderne Ysted og Helsingborg. Hvorfor er der endelig så stor forskel på procenterne i Villands, Gønge og N. Åsbo herreder, når de økonomiske og sociale forhold her var så ensartede? At både biskoppen og præstestanden må have haft interesse af at møde frem med de størst mulige resultater af deres uniformitetsvirksomhed, er et forhold, som gælder for hele Skåneland, men som har gjort sig gældende i forskellig grad på de forskellige steder. Alt dette gør det betænkeligt at tillægge Hahns liste nogen virkelig betydning.

Men i een henseende har den utvivlsomt interesse. Mens Hahn havde forsikret Ascheberg om, at en mængde af børn kunde læse og skrive Svensk, oplyste hans liste om noget mere, nemlig tallet på de katekismuskyndige. Ascheberg fæstede sig åbenbart ved dette sidste tal, og han fik kongen til at dele sin glæde derover. Hvor stor Skånes og Blekinges befolkning på dette tidspunkt var, og hvor stor en del heraf der tilhørte de yngre klasser, har vi imidlertid ingen mulighed for at fastslå. Dette gør også et tal som 27.745 mindre værdifuldt. Men eet synes at fremgå med tydelighed af biskoppens liste, at tallet på de katekismuskyndige, »som ikke læser i bog«, var flere gange større end på dem, for hvem dette var tilfældet. Denne kendsgerning giver anledning til alvorlige overvejelser.

Det er tidligere (s. 102) ved undersøgelsen af, hvor langt Svenskundervisningen var nået i 1683, påpeget, at man på grund af manglen på undervisningsmidler havde måttet nøjes med at lade den overvejende del af eleverne lære katekisme og salmevers udenad. Skønt begrundelsen herfor var bortfaldet i de følgende år ved Hahns optryk af abc-bøger og katekismer, viser listerne fra 1687, at man ikke havde forladt det engang lagte spor. Ganske vist var antallet af de børn, som havde lært at læse (og skrive) steget betydeligt, men i endnu højere grad gjaldt dette om dem, som havde lært udenad. Den sidste kategori omfattede tre-fire gange så mange elever. Grunden til, at man stadig har ladet udenadslæren gå forud for læsning, må sikkert være ønsket om at kunne fremvise de størst mulige

resultater på den kortest mulige tid. Som det senere vil blive påvist, fulgte man også i fremtiden det samme princip. Men en indtæring gennem forestavning af katekismens indhold, ofte endda kun halvt forstået, kunde kun give en meget ringe kundskab om kristendom og om svensk sprog. Biskop Hahn havde her — som på andre områder — formået at bryde modstanden mod uniformiteten. Men han havde ikke gennemført dens virkelige sejr.

Vilde man heri se et forsøg på at føre sine foresatte bag lyset, vilde man dog gøre, ikke blot biskoppen, men også hans underordnede hjælpere, uret. Udenadslæren af dansk katekisme havde gået forud for udenadslæren af svensk katekisme. Man kan også spørge, om forholdet var anderledes med almuebørnene i det egentlige Sverige end i de skånske landskaber. Er det forøvrigt givet, at hvor færdighed i læsning var gået forud for erhvervelsen af »kristendomskundskab«, fulgte dermed en egentlig forståelse af katekismen? Ikke en gang i moderne almueskolevæsen er dette altid tilfældet.

Det var ikke alene den egentlige folkeundervisning, der havde vakt Hahns interesse og ærelyst. I den førnævnte memorial fra december 1685 erklærer han, at der i de fleste *købstæder* var blevet ansat nye rektorer og hørere, »som er vel kvalificerede subjekter og kapable til at drive uniformiteten fremad, da der ikke gives nogen adgang til sådanne stillinger, undtagen han er herre over det svenske sprog, og hvad dertil hører«. — I Malmø skole havde han provisorisk oprettet en ny stilling som konrektor; i Lund ønskede han hørernes antal forøget, »da bønderne (fra omegnen) imod gammel skik begynder at ville holde småbørn til skolen«; i det nyanlagte Karlskrona fandtes der overhovedet ingen skole, hvorfor han havde truffet aftale med Hans Wachtmeister om at få oprettet en sådan. Desværre giver Hahn os ikke oplysning om, hvorledes det stod til med undervisningen i de øvrige skånske stæder, men af provsternes brevveksling med ham lader det til, at det ikke altid er gået så glat, som man skulde tro af hans optimistiske udtalelser til Stockholm. I Ysted måtte således Magnus Lacander længe slås med de danske skolemestre, der ikke vilde lære børnene Svensk og fandt støtte hos selve magistraten. Derimod havde han bedre

held med sig i den latinske skole, selv om det først var efter Hahns afgang, at han her fik gennemført en effektiv undervisning i Svensk gennem dygtige lærere.⁹⁾

Også for *universitetet* bevarede Hahn den omsorg, som havde præget ham i hans professortid. Men her fremtræder hans bekymringer mere ærligt, end når talen er om den lavere undervisning. Han fandt det beklageligt, at »i denne republik, som burde være een, findes der nogle, som dels af ungdoms uforstand, dels af en ond og skadelig gammel vane opirrer hver andre til stor forvirring; de bruger nemlig øgenavne mod hverandre, kalder de svenske med foragtfulde ord, og de skånske ikke bedre«. En anden bekymring var det for Hahn, at antallet af studenter, som beherskede det svenske sprog, hurtigt steg til mere end det fornødne. Dette var så meget uheldigere, som det viste sig næsten umuligt at få dem anbragt i præste- og skoleembeder i Opsverige for at opveje de Svenskere, som Skåneland beredvilligt ansatte inden for sine grænser. Hahn beklagede sig over, at han sad »ligesom mellem to nationer, der begge vil have promotion, ja, den ene anser sig for nærmere dertil end den anden. Når en indfødt svensk bliver promoveret, kværulerer Skåningerne; når på den anden side Skåningerne promoveres, protesterer de indfødte (sic!) og mener, at promotionen først og fremmest tilhører dem«. ¹⁰⁾

Knut Hahn mødtes for sidste gang med sin gejstlighed, da han holdt landemode i Lund 15. juni 1687. Han stod her i kredsen af sine tro provster med den mand ved sin side, der skulde blive hans efterfølger. Hahn gjorde regnskab for sin deltagelse i *riksdagen 1686*, den første efter krigen, hvortil Skåningerne var blevet kaldede. Efter at han i den anledning havde berømmet kongens store nåde mod præsteskabet, og efter at en lang række sager var blevet behandlet, sluttede biskoppen med at takke dem, som var mødt frem. De skulde formane deres undergivne til gudsfrygt, troskab mod kongen samt arbejde for *katekismusundervisningen* og *uniformiteten*. På grund af hans svære lidelser var det måske sidste gang, de mødtes. Derfor ønskede han, at Gud vilde lade en anden komme efter ham, som kunde gøre det hundrede, ja tusinde gange bedre; thi selv havde han ikke kunnet drive værket med den flid, han gerne hav-

de villet. Dette sagdes »meget bevægeligt og med grædende tåre«. ¹¹⁾

Der er næppe tvivl om, at biskoppens bevægelse har fundet genklang hos tilhørerne. Hahn havde i mange henseender været en omsorgsfuld foresat og var altid gået i brechen hos den verdslige myndighed, når det gjaldt om at sikre præsterne eller deres enker i økonomisk henseende. Selv generalguvernøren, som han flere gange havde snigløbet, udtalte nu, »at han ved uniformitetsvæsenet hernede har været en meget flittig og bekvem person, og at han ved sin sagtmodighed har udrettet meget mere, end der havde kunnet tilvejebringes ved force (magt)«. Men hans modstandere havde dog ret i, at han havde været »en politisk biskop«; thi han havde arbejdet mere for kirkens ydre former end for dens indre liv, og han havde først og fremmest betragtet sig selv som en statstjener. Sit politiske program havde han endda kun kunnet gennemføre i begrænset omfang. ¹²⁾

Som retrætestilling for den skrøbelige og udslidte mand havde Karl XI i efteråret 1687 givet Hahn bispestolen over hans fødelandskab Småland. ¹³⁾ Men han skulde aldrig komme til at røgte dette embede. Inden udgangen af året døde han og begravedes i Rønneby, den stad, hvor han som præst havde tilbragt sine lykkeligste år.

FJORTENDE KAPITEL

Chr. Papke som Lunds biskop 1688-1694

Skønt Knut Hahn selv havde ønsket Christian Papke som sin efterfølger, var det ikke blot en fra ham meget forskellig personlighed, der nu satte sig i Lunds bispestol. Det var også forskellige principper, der af Papke knæsattes for styrelsen af stiftet, selv om de, af hensyn til den enevældige konge i Stockholm, ikke kunde fremføres åbenlyst.

Papke var født i Forpommern, og Skåne havde således nu, både verdsligt og kirkeligt, fået Tyskere i spidsen for sig. Med hensyn til forsvenskingsprocessens forløb var dette ikke uden betydning. Ligesom Ascheberg var Papke uden nationalistisk indstilling. Han efterfulgte vel loyalt de påbud om uniformitet, som udgik fra Karl XI, men hans virkelige interesse var at genopvække det religiøse liv inden for kirken, der i det sidste ti-år havde været så hensygnende. Hans varme tro og ireniske indstilling gjorde ham dette til det ene fornødne.

Nogle træk fra Papkes fortid belyser dette nærmere. Som født inden for Sveriges tyske besiddelser var han i en alder af 36 år blevet ansat ved Lunds universitet, hvor han efter to års forløb blev professor i 1670. Ved sine videnskabelige evner og betydelige lærergaver vandt han sig en stor og trofast tilhørerskare. Af det tidligere nævnte smædedigt mod Hahn (s. 119) fremgår det, at han også var velset blandt de dansk-skånske studenter, da den anonyme forfatter udtaler håbet om, at Papke snart skal afløse Hahn som biskop. Men Papke slog aldrig af på sin loyalitet mod den svenske krone. Ved Danskernes landgang i Skåne 1676 skal han have modtaget tilbud om at gå i Christian V's tjeneste; han begav sig i stedet til Malmø, hvor han fortsatte sin undervisning af de medfølgende studenter.

Efter krigen blev han ikke alene knyttet til det genoprettede universitet, hvis første kraft han uden tvivl var; han blev også medlem af Hahns »konsistorium ecclesiasticum« og havde her lejlighed til at følge bispens uniformitetsvirksomhed på nærmeste hold. Han har åbenbart fået det indtryk, at det var på en altfor ensidig måde, bispeembedet blev røgtet, og at det væsentlige fattedes. Noget skår i de to mænds indbyrdes forhold medførte dette dog ikke, dertil var Papke en altfor mild og fredelig natur. Om hans høje anseelse inden for præstestanden vidner det, at han nu 1688 med overvældende flertal valgtes til biskop og universitetskansler.¹⁾

Andre kræfter modarbejdede dog den mildnelse af uniformiteten, som Chr. Papke tilstræbte. Samtidig med Papkes udnævnelse til biskop var den ledige plads ved hans side i konsistoriet blevet besat med den theologiske professor *Jonas Linnerius*. Han var 1684 blevet præst ved Lunds domkirke og havde nedbrudt det eneherredømme, som dansk gudstjeneste hidtil havde haft her (s. 88). Linnerius havde tidligere som inspektør for »den skånske nation« ved universitetet indført svenske læseøvelser med studenterne og derved bidraget væsentligt til, at de unge skånske præster for fremtiden kunde holde prækener på Svensk. Også som medlem af konsistoriet blev Linnerius meget virksom for uniformitetens gennemførelse, navnlig var han interesseret i at få ægteskaber i stand mellem skånske præsteenker og unge præster fra Opsverige. Herigennem fremmedes forsvenskningen, samtidig med at de tidligere præstefamilier »konserveredes« økonomisk.²⁾

Men også på anden måde styrkedes uniformitetsværket i Skåne samtidig med Papkes embedstiltrædelse. Det mangeårige arbejde i Sverige på at skabe en for hele riget fælles *kirkelov* (»kyrkoordning«), var i 1686 blevet heldigt afsluttet. Fra begyndelsen af 1688 påbødes den indført i Lunds bispedømme. Nogle provster, som Michael Arenchil i Vemmenhøjs herred, var så ivrige, at de ikke en gang afventede det kongelige påbud. Nu modtog man halvtredje hundrede trykte eksemplarer af loven, bestemte til uddeling til præsterne, som både mundtlig og skriftlig måtte aflægge ed på at overholde den.³⁾ Samtidig ombyttedes den hidtil anvendte svenske *katekisme* med en

ny og forbedret.⁴⁾ To år senere modtog hver af de skånske kirker den længe ventede gave fra kongen: En *svensk bibel*, hvorved præsternes arbejde med prækene lettedes. Konsistoriet foreslog til gengæld, at de gamle danske bibler skulde indsamles fra kirkerne og sælges i Danmark. Vi har dog allerede hørt, at dette kun blev gennemført ufuldstændigt, og at man lige til den nyeste tid har kunnet møde danske bibler i afsides liggende kirker, ja, at de undertiden har fundet uafbrudt anvendelse.⁵⁾

Hele uniformitetsarbejdet gled nu ind i et roligere leje; mindre forpustet, men til gengæld også mere systematisk og dermed mere effektivt. *Provstevisitatserne* blev mere regelmæssige, og særligt aktive provster, som Sven Knudsen forlangte, at præsterne forud for disse skulde have opsat *lister* »på alle bønders og husfolks samt deres hustruers navne, så og på børnenes og tyendernes navne, *fremskridt* og alder, og disse i folio i to eksemplarer, et til konsistorium, og et til mig, begge bekræftede med præstens hånd og segl«. Alle som ejede svenske bøger, skulde medtage dem ved visitatsen, og børnene skulde opstilles i rækker efter deres fremskridt.⁶⁾

Nye spørgsmål rejste sig dog. Fra forskellige steder i midtlandet spurgte præsterne om, hvorledes de skulde forholde sig over for *de ældre i menighederne*, som havde lært katekismen på Dansk; skulde de formenes adgang til Herrens bord? Det var ikke let at omskole dem, »thi de, der er gamle, har et tungt minde«. Biskoppens svar er karakteristisk for hans liberalitet. Sagen overlodes til præstens egen afgørelse; han burde kun overholde, at alle blev underviste i saligheds kundskab, »uden at de enfoldige turberedes«. Denne afgørelse fik betydning langt ud over Papkes embedstid. Selv om man ofte søgte at bevæge de ældre til at lære katekismen om igen på Svensk, blev dette aldrig stillet som et vilkår for at kunne gå til alters. Man regnede med, at den som havde ungdommen for sig, havde fremtiden. Når den danske katekisme begrænsedes til de midaldrende og gamle, var dens levetid i Skåne overskuelig.⁷⁾

Det er fra denne tid, *det første referat af en provstevisitats* er bevaret. Det stammer fra Gers herred 1688-89 og er skrevet af herredets provst, Smålandingen *Andreas Hellman*. Hellman var 1678, efter Kristianstads kapitulation, blevet indsat som præst

i byen og havde her gennemført den af kongen påbudte forsvenskning så kraftigt og målbevidst, at Karl XI i sin tilfredshed 1682 udnævnte ham til Christen Lauridsen Klims efterfølger som provst i Gers herred, skønt Kristianstad lå uden for steembede i byen. Til trods for de hermed forbundne vanskeliggjorte herreds grænser. Hellman beholdt lige til sin død sit præhøder forstod den nye provst at nå store resultater for uniformiteten i Gersherred ligesom i Kristianstad.⁹⁾

Visitatsen, 1688-1689, foregik i 14 af herredets 18 sogne. Når Åsum, Skiberslev, Huerød og Svenskøb ikke blev besøgt, skyldtes det vel for de to førstes vedkommende, at de var så ødelagte efter krigen; for de to sidstes, at de lå så afsides og utilgængeligt oppe på Linderødsåsen. Hellman begyndte i januar 1688 i Ø. og V. Vram, men fortsatte først i august med de omkringliggende sogne Linderød, Esphult, Djurrød og Træne. Så afbrødes visitationerne, og de optoges igen i september det følgende år. Da besøgte de tilbagestående sogne, og provstevisitatsen afsluttedes i oktober måned. Man får en anelse om, hvilke besværligheder disse rejser har medført for alle parter: For provsten lange afstande med usle veje; for menighederne opgivelse af alt arbejde under hans besøg.⁹⁾

Hvor forskellige sognene var i størrelse, ser man af, at snart mødte kun 30—40 børn frem til visitatsen, snart lå tallene op imod 100. Med ungdommens fremskridt i katekismekundskab var Hellman i det hele vel tilfreds, dog mindre i afsides liggende sogne som Hørrød og Maglehem. Det første sted fandtes klokkeren skyldig i forsømmelserne; i Maglehem skød klokker og menighed gensidig skylden på hinanden. Da præsten, en Opsvensker, sluttede sig til menigheden og klagede over, at klokkeren også havde vist sig studs, når han formanede ham, tog provsten kirkeloven frem og oplæste det kapitel, som handlede om klokkerens embede. Klokkeren forstod nu, at han stod til afskedigelse og lovede forbedring; »og det blev besluttet, at han skulde holde skole og menigheden skulde lade sine børn gå til ham, men hver søndag skulde han holde læsemøde i kirken efter præken«.

Andreas Hellman indskrænkede sig ikke til at prøve børnenes kristendomskundskab. Han forsøgte sig også med de voksne

»i den danske katekisme«. Resultatet blev »temmelig godt«, men i de fleste sogne udsatte provsten dog prøven til næste gang, åbenbart fordi denne eksamination var kommet ganske bag på de ældre og havde forvirret dem. Et sted (i Træne) siges det, at de gamle for en stor del kunde læse katekismen på Svensk. Her sad en ivrigt svensksindet præst, Lars Stobæus, hvem dette resultat vel skyldtes.

Det skal endnu tilføjes, at provsten overalt bruger det ord om børnene, at de »læste« den svenske katekisme. I herredet (÷ de fire sogne) gjaldt dette ialt om 922 børn, mens 114 erklæredes for ukyndige. Man føler sig imidlertid ikke overbevist om, at ordet »læse« her skal forstås i vor tids betydning. Når Hahn året i forvejen havde opgivet tallene for hele herredet til 590 læsekyndige og 1354, som kunde katekismen udenad, men ikke læse, stemmer hans tal på de børn, som kan læse, kun dårligt med Hellmans. Der kan næppe i løbet af et år have været tale om en så vældig fremgang. Mistroen forøges, når man ser, at provsten også anvender ordet »læse« om de voksne, der gør rede for deres kundskab i dansk katekisme. Det må anses for usandsynligt, at der forud for uniformiteten skulde have eksisteret nogen udbredt læsefærdighed hos landbefolkningen. Det rimeligste er derfor, at provsten anvender ordet »læse« i betydningen »fremstige«, »gøre rede for«, og man bemærker, at han ikke tilføjer »i bog«, således som det ellers i datiden var almindeligt, når det drejede sig om virkelig læsning.

Det må beklages, at det kun er fra Gers herred, provstevisitatsberetninger er bevaret under Papkes episkopat, og endnu mere, at ingen af bispens egne visitatsberetninger er i behold. En vis erstatning herfor er det dog, at Papkes virksomhed i konsistoriet og ved provstemøderne (»synoderne«) belyses af de herfra bevarede protokoller og af brevvekslingen med kongen, ligesom der i to herreder, Torne og Gers, foreligger optegnelser, der på selvstændig måde supplerer dette materiale.¹⁰⁾

Konsistoriet bestod af Papke og Linnerius; undertiden deltog dog enkelte gejstlige eller professorer i møderne. Een gang årligt udvidedes det ved indkaldelse af samtlige provster og enkelte præster og betegnedes da som »synoden« eller »provstemødet«. Det stod som afløser af de fra dansk tid kendte »lande-

moder«, hvor de almindelige præster havde deltaget i større tal. Det gamle navn bevarede dog i flere år efter 1680.

Konsistoriet havde under sig det almindelige tilsyn med den skånsk-blekingske kirke. Her toges præsterne i ed, og her afgjordes brud på uniformiteten og kirkeloven, stridigheder mellem præster og klokkere og mellem ægtefæller indbyrdes, sabbatsbrud og meget mere. Biskoppen interesserede sig åbenbart mest for det kirkelige liv, der efter krigen lod meget tilbage at ønske. Signeri og ofring ved hellige kilder havde grebet om sig; sværgeren, banden og drukkenskab ligeledes; selv om det, når præsten til gengæld nægtede at lade et menighedsmedlem få altrets sakramente, gik vedkommende synder stærkt til hjerte. Mindre interesse havde Papke for overtrædelser af uniformiteten, men sådanne var ikke sjældne. Den gamle præst Rasmus Nielsen i Hammenhøj (Ingelsted herred), som havde siddet næsten 40 år i embedet, beskyldtes for ikke at have aflagt ed og at være uniformitetssløj; han slap dog mod løfte om for fremtiden at holde kapellan. Da den mægtige kamrer ved generalguvernementet, Jöran Adlersten, havde efterfulgt sin chefs eksempel ved at begive sig ind i Karleby kirke (Harjagers herred) og bebrejdede hr. Johan Henriksen forskellige overtrædelser af uniformiteten, påberåbte Papke sig sit svogerskab med præsten for at unddrage sig at tage del i afgørelsen. Scenen mellem Adlersten og Johan Henriksen havde fået en særlig bitter karakter, fordi kamreren havde sagt, at han »bød og befalede ham«, hvortil præsten havde svaret, at kamreren ikke havde noget at byde og befale ham. Skønt biskoppen altså ikke deltog i konsistoriets afgørelse, må hans ånd have svævet over vandene, thi konsistoriet besluttede at afvise Adlerstens klage, selv om man samtidigt lod præsten påminde sin menighed om at overholde kirkeloven. Særlig karakteristisk er det dog, at da den bekendte forsvenskkningsmand Jonas Petri Nericius i Ravlunde i Albo herred var blevet draget ind i en strid mellem menigheden og den svenske klokker, greb Papke ind i sagen med nogle ubehagelige spørgsmål til provsten om hans økonomiske forhold til klokkeren. Resultatet blev, at konsistoriet formanede provsten til for fremtiden ikke at befatte sig med klokkerens indtægter.¹¹⁾

Det årlige provstemøde havde en meget højtidelig karakter; det indledtes med en præken, hvorpå der holdtes disputats efter de bedste akademiske forbilleder med præces og responder. Hver dag under mødet inleddedes med præken, et virksomt middel til at sikre sig, at præsterne talte Svensk, da de i tvivlstilfælde blev indstævnedes til at prøvepræke for provsterne. Derefter »gik bispnen og provsterne ind i konsistoriet«, og forskellige større spørgsmål, som Papke og Linnerius ikke havde ment at kunne afgøre på egen hånd, toges op til behandling. Også her stod uniformitetsproblemer ofte på dagsordenen. Et særligt besvær voldte komministeren (kapellanen) *Niels Delphin* i Landskrone, hvis sag trak ud gennem flere år. Allerede 1689 stod han til afsættelse »for i mange henseender at have forsømt uniformiteten«, og lovede da bod og bedring, men i 1693 kunde han ikke længer skånes og dømtes da til afskedigelse.¹²⁾ Medens Niels Delphin var en trættekær kværlant og ikke — som hans kollega Hans Jakobsen i Helsingborg — kan opfattes som en forkæmper for bevarelsen af dansk gudstjeneste, var der også andre tilfælde, hvor dette gjaldt. I *Væsby* (i Kullen), hvis præst 1687 frivilligt havde søgt tilbage over Sundet (s. 130), opstod der hurtigt strid mellem menigheden og den nye svenske præst. Beboerne klagede over, at han pålagde dem ulovlige afgifter, som »ligstol«, »leje af brudekrone« o. lign. — altså nyheder for Skåningerne. — Præsten erklærede på sin side, at »alt det had, de nærede til ham, kommer af, at han med flid og alvor søger at befordre uniformiteten«. Sagen henskødes til verdslig domstol.¹³⁾

Biskop Papke talte altid på provstemøderne ivrigt for troskab mod kongen og overholdelse af uniformiteten, således at der intet var at bebrejde ham som embedsmand fra statens side.¹⁴⁾ Det skulde da være, at han viste svagere initiativ for forsvenskningen, end sin forgænger. Der er da også tegn til, at de ivrigste forsvenskningmænd, som provsterne Arenchil og Lacander, hurtigt savnede Hahns kraftigere hånd.¹⁵⁾ At Papke imidlertid forstod at holde kritikken nede og at bevare en gunstig stemning for sig i Stockholm, kan belyses med et lille træk. Det var skik, at man på provstemøderne i Lund valgte deputerede til riksdagen, og dette plejede at give anledning til en vold-

som rivalisering mellem provsterne indbyrdes. Da det ved jule-tid 1688 drejede sig om at vælge fire repræsentanter til den riksdag, som fandt sted det følgende år, foreslog Papke blandt disse præsten i Åhus, Oluv Aulin, med den begrundelse, at han »i nogle år har været hos hans højgrevelige excellence, kgl. råd og kancelliråd hr. Linskiöld, og ved denne lejlighed [d.v.s. riksdagen] kan være det offentlige (d.v.s. os) til megen nytte«. Hans forslag gik igennem, men to provster, Arenchil og Nils Erman protesterede, og erklærede, at de vilde rejse som repræsentanter for sine egne herreder og beholde herredsbidragene til at bestride sine rejseudgifter. Kun ved at true med at indberette deres modstand på højeste sted, lykkedes det at slå oppositionen ned.¹⁶⁾

Den her nævnte *Niels Erman*, en apotekersøn fra Lund, der var blevet David Arendsens efterfølger som præst og som provst over Gønge herrederne, spillede forøvrigt en så betydelig rolle for forsvenskningen i sin egn, at han fik navnet »Gønge-bispen«. Følgen var da også, at i slutningen af hans embedstid erklærede kolleger fra Øvresverige, at de havde mødt en bedre kristendomskundskab her end i nogen menighed i Småland. Erman fortolkede bestemmelsen om de menighedsmedlemmer, der havde lært katekismen på Dansk, således, at han kun tillod dem at gå til alters, der desuden — som han udtrykte det — kunde »nogle få spørgsmål på Svensk om alterets sakramente og en kristelig forberedelse«. Han gennemtvang derved, at også de ældre efterhånden måtte lære deres børnelærdom om igen. Det var i hans tid, at Gøngelandet virkelig blev erobret af uniformiteten, således, at det gik forud for andre skånske herreder, ikke blot i kristendomskundskab, men også i evnen til at læse og skrive Svensk. På den anden side søgte Erman at få lempet ved kirkelovens bestemmelser om de mange hidtil ukendte katekismeprækener på søgnedage, der i »det vanskelige og vidt-begrebne herred« var uoverkommelige for præsterne. Det lykkedes ham virkelig at få gennemført, at de landsbypræster i Lunds stift, som ikke havde kapellan, kun skulde præke hveranden søndag i hovedsognet og hveranden i annekset. Samtidigt erstattedes præstens sang af litaniet med en læsning af samme,¹⁷⁾ åbenbart fordi det virkede altfor pinligt, når han

ved afsyngelsen ikke fik svar fra menighedens side. Endnu til riksdagen 1693 forlangte Erman at repræsentere sit herred med den motivering, at der nylig var rejst hårde klager mod Gønge herred, og endnu flere turde fremkomme. Hvori disse klager bestod, er ukendt. Han synes heller ikke denne gang at have opnået sit ønske.

Ved konsistoriet og provstemøderne var der fra oven lagt en fast ramme om uniformitetsværket, og de præstemøder og provstevisitater, der lokalt sluttede sig hertil, skabte en fuldstændig bygning uden revner. Den gradvise *fornyelse af præstestanden ved dødsfald* måtte virke i samme retning. Der fandt i Papkes bispetid 31 nybesættelser af præstekald sted, og kun i seks af disse tilfælde ansattes en mand fra »Opsverige« (Slågerup, Gerslev, Høje, Stoby, Åsum og Herrested). Da kongen så godt som altid fulgte konsistoriets indstilling, viser dette en anden ånd nu end i Hahns tid, da smålandske kandidater havde været foretrukne. Nu var det Skåninger, som stod i forgrunden. Et andet karakteristisk træk er, at i indstillingerne til kongen beråber man sig ikke længer på kandidatens iver — eller forventede iver — for uniformiteten. Undtagelsesvis henviser man, da stillingen i Helsingborg var ledig, til at »samme grænseplads behøver en skikkelig og vel kvalificeret mand«. Hvad man understregede, var derimod ansøgerens lærdom, gode prædikantevner og ærbare liv; undertiden ganske vist tillige hans villighed til at ægte forgængerens enke eller datter. Også heri sporer man sikkert Papkes ånd. Han var ingen modstander af uniformiteten, men der var andet, som han fandt langt vigtigere for det kirkelige liv end sprog og form. Givet er det i hvert fald, at så snart han havde lukket sine øjne, begyndte den gamle jagt påny på alle kirkelige levninger fra den danske tid.¹⁸⁾

At de nyansatte præster, skønt Skåninger, kunde betragtes som fuldt pålidelige, fremgår af, at de som regel havde været kapellaner (med prækepligt) hos forgængerens, regimentspræster eller hørere ved en lærd købstadskole. I visse tilfælde blev dog også den afdøde præsts søn foretrukket, som i Osby-Loshult, hvor ved Thomas Andersens død to sønner fulgte efter hinanden. At Papke her havde valgt rigtigt, fremgik af, at de begge fyldte deres plads tilfredsstillende.

Allerede Knut Hahn, der havde været så ivrig for at anbringe sine landsmænd fra Småland i skånske embeder, havde klaget til bisperne i Veksjö og Göteborg over, at der aldrig blev gjort gengæld med at *ansætte Skåninger nord for den gamle grænse*. De smålandske menigheder nærede en forståelig uvilje mod at vælge kandidater fra et hidtil fjendtligt landskab, hvis sprog de tilmed troede, at de ikke forstod. I hvert fald foretrak de deres egne præsters sønner, thi konserveringsproblemet var også brændende uden for Skåne. Papke fornyede Hahns klager, men med lige så ringe held. Der skulde i virkeligheden gå mange år, før de skånske kandidater opnåede en faktisk ligestilling med deres svenske kolleger i det gamle Sverige. Man forstår, at Papke blev yderligere bestyrket i sin betænkelighed ved at ansætte »Op-svenskere« i skånske embeder.¹⁹⁾

Biskop Papke var også på linje med sin forgænger, når han ønskede adelens patronatsret til kirkelige embeder beskåret det mest mulige. Det var i fuld overensstemmelse med hans standpunkt, at generalguvernøren opnåede Karl XI's samtykke til, at de skånske adeliges gamle ret til at oppebære kronens og kirkens tiender ved de kirker, hvor de havde kaldsret, for fremtiden bortfaldt. Af patronatsretten blev således kun kaldsretten tilbage. Men ikke engang denne lykkedes det altid adelen at bevare. Reduktionen var nu i fuld gang i Skåne, og da den ikke syntes at skulle give nogen stor høst af adeligt gods, vendte de kongelige kommissioner sig med dobbelt iver til de adelige patronatsrettigheder og forlangte dokumentariske beviser fremlagte for deres retmæssige besiddelse. Her havde de i højere grad heldet med sig. Der vil senere blive lejlighed til at vende tilbage til dette spørgsmål, når reduktionen i det hele behandles. Her må det være nok at understrege den uvilje herimod, den skånske adel, naturligt nok, måtte føle. Da Christian Bille til Dybæk således ved besættelsen af Ø. og V. Vemmenhøjs præstekald 1689 måtte se sin kandidat vige pladsen for en af kongens mænd, demonstrerede han derimod på indvielsesdagen ved at forlade kirken med hele sin husstand. En stor ulempe var det dog for Papke, at han, ligesom sin forgænger, aldrig kunde få klar besked fra Stockholm om, hvilke kald der skulde betragtes som patronelle, og hvilke som regale. Man ønskede deroppe

øjensynligt at holde spørgsmålet åbent i det håb, at en fortsat reduktion skulde forøge de regale kalds antal.²⁰⁾

Der skal endnu mindes om, at Karl XI ved Karlshamnresolutionen af 3. august 1681 (s. 66) havde berøvet både de adelige patroner og menighederne retten til at udnævne *klokkere* og gjort dette til et kongeligt privilegium. Man kan betvivle, at denne beslutning er blevet overholdt i praksis; i hvert fald ser man ti år senere Hans Rommel beråbe sig på sin patronatsret til Vesterstad kirke for også at kunne kalde den dertil knyttede klokker. Papke følte sig usikker, da den nye kirkelov på dette punkt kunde give anledning til tvivl, og i sin forespørgsel i Stockholm henviste han — for een gangs skyld — til uniformitetens interesser (!). Svaret kunde ikke være tvivlsomt: »Kongelig majestæt vilde, at hermed skulde forholdes efter hans resolution af 3. august 1681«. ²¹⁾

Det er således muligt, at danne sig et billede af, hvorledes de svenske myndigheder så på spørgsmålet om forsvenskningens fremme i kirken og undervisningen under Papkes bispetid. Biskoppen og generalguvernøren ønskede moderation, medens centralstyrelsen vilde have den radikale linje fortsat, og ivrige forsvenskingspræster var af samme mening. Men hvilke resultater nåedes der i de seks år, da Papke forestod Lundekirken? *Hvorledes stillede sig det store flertal af præsterne og den brede befolkning i by og på land? Herpå er det meget vanskeliggere at give svar. Kun få og spredte tilfælde af modstand mod uniformiteten kender vi. Heraf at slutte, at der nu kun sjældent gjordes modstand mod forsvenskningen, er betænkeligt. Det er lige så muligt, at den mildere kurs fra biskoppens side har medført, at forsvenskingsværket er trukket i langdrag. Når man under Papkes efterfølger, ja helt ind i 18. århundrede, møder klager over gamle præster, som stadig præker på Dansk, vidner dette om, at der er gået lang tid, før uniformiteten var trængt igennem i alle dele af Skåne.*

Længst er man i så henseende nået i stæderne; Magnus Lacander roser således høreren Sven Siörins virksomhed i Ysted skole med de ord, at »mange har på et halvt år gjort større fremskridt, end der tidligere skete på to år«. ²²⁾ Også i de herreder, hvor svenske eller svensksindede provster stod i spid-

sen, har forsvenskningen sikkert skredet stærkt frem. Men hermed var ikke spørgsmålet løst for hele Skånes vedkommende. Kongen pegede 1691 i et brev til konsistoriet på en voksende ulempe for administrationens virksomhed: Mange bønder var begyndt at forlade deres gårde og at drage til andre sogne, efterladende deres hustruer og børn i fattigdom. For at hindre dette, gentages det tidligere påbud om, at ingen måtte få adgang til altrets sakramenter uden at kunne forevise *pas* fra sin tidligere sjælesørger. Det er tydeligt nok, at disse *folkelige vandringer* virkede hindrende på forsvenskningen, især på folkeundervisningen, selv om de snarere skyldtes økonomiske grunde, de »dårlige tider«, end modstand mod de kirkelige nyheder. Men med præstepassenes gennemførelse var i virkeligheden en slags stavnsbånd skabt i Skåne.²³⁾

Strengere herrer regerer ikke længe; desværre gælder det samme ofte om milde herrer. Papke havde i mange år været svagelig. Da han i juni 1692 havde provsterne samlede til synode i Lund, holdt han en tale til dem, der blev hans sidste. Han beklagede, at man fra nogle sogne hørte om præsternes drukenskab, pengebegærlighed og for høje krav til tilhørernes forståelse. I stedet anbefalede han præstestanden at våge, bede og studere flittigt. De skulde desuden leve efter kirkeloven og den ed, de havde aflagt, og særligt indtrængende lagde han dem på sinde, flittigt at tage vare på deres hjord og at tænke på det regnskab, de engang skulde aflægge derfor.²⁴⁾

Disse ord blev biskop Papkes testamente, skønt han først gik bort i marts 1694. 2. november 1696 anbefalede konsistoriet Papkes enke til kongen, da hun sad i trykkede kår. Hendes ægtefælle var under krigen kommet i så dyb gæld, at han i sin korte embedstid kun med besvær havde løst sig derfra. Vilde kongen støtte enken, »vil mange her i grænselandet glædes derved«.

FEMTENDE KAPITEL

Uniformitetens sejr i Skåne og Blekinge

Under den tredje svenske biskop over Lunds stift førtes uniformiteten til sejr. Dette skyldtes måske mindre fremragende egenskaber hos ham end den omstændighed, at han kom til at beklæde embedet i ikke mindre end tyve år, altså længere end begge hans forgængere tilsammen.

Det så på forhånd ikke ud til, at *Matthias Steuchius* skulde blive den foretrukne. Ved præsternes valg fik han kun 62 stemmer, mens der faldt 198 på Jonas Linnerius, åbenbart fordi han i forvejen havde virket inden for stiftet og gjort sig kendt som medlem af det kirkelige konsistorium. Men professor Poppelman, som havde fået det tredjestørste stemmetal, indsendte samtidig et votum, der lød på, at der burde vælges en mand, der i forvejen havde beklædt et lignende embede, både p. g. a. de skånske menigheders tilstand, og fordi bispen tillige var prokansler for universitetet. »Der fordres derfor visselig en god og redelig patriot«, — sluttede han, — »en mand, som allerede har høstet al fornøden erfaring i kirkesager og deres forsigtige styrelse, for at uniformitetsværket i Skåne og Blekinge kan fortsættes så meget lykkeligere og engang efter ønske nå sin modenhed«. Derfor foreslog Poppelman enten professor primarius i Upsala *Matthias Steuchius* eller biskoppen i Göteborg. Regeringen foretrak, som nævnt, den første af disse.¹⁾

Steuchius var født i Stockholm og vokset op i et gejstligt overklassehjem; hans fader var hofprædikant og senere superintendent i Norrland. Sønnen havde fået en omhyggelig uddannelse, der kronedes med uddannelse ved udenlandske universiteter, hvorfra han vendte hjem som en lærd mand, i besiddelse af et solidt ortodokst livssyn, og tillige som en varm tilhænger af den nye kongelige enevælde. Med samme iver arbej-

dede han for uniformitetens endelige sejr og imod friere åndelige strømninger, f. eks. den nu fremtrængende pietistiske rørelse. En lærdere og kraftigere personlighed end Hahn, men også en mere pedantisk og småtskåren end Papke havde været. En mand, der sørgede for altid at have forbindelsen opadtil i orden, hvad enten han bad kongen om beskyttelse, for »at jeg ikke på dette sted, hvor allehånde nationer konkurrere, i min redelige intention til Guds og eders kgl. majestæts tjeneste skal lide tvang af dem, som burde vise [mig] lydighed«; — eller han senere under Karl XII's regering mindede den almægtige kanslipræsident Carl Piper om hans løfte at »fuldbyrde min lykke til den bekendte ledige stilling«. Hermed menes formodentlig den ledige ærkebispes stol i Upsala, som Matthias Steuchius virkelig opnåede 1714 og havde inde i sine sidste seksten år.²⁾

I en alder af et halvthundrede år begyndte Steuchius sin virksomhed som biskop i Lund, og (om det skyldtes hans konkurrence ved bispevalget eller ej), suppleredes Linnerius nu i det kirkelige konsistorium med professorerne Ihre og Poppelman. Af disse var *Thomas Ihre* en rådmandssøn fra Visby, der under Gotlands besættelse af Danskerne 1676-79 havde studeret i København, »med stort udbytte og meget elsket af de lærde«. Men efter freden begav han sig til Upsala, hvor han vandt samme anseelse, så at han efter at have taget magistergraden, på kongelig bekostning blev sendt på en treårig studierejse i udlandet. Hjemvendt blev Thomas Ihre først professor i Upsala og derefter 1693 forflyttet til Lund, hvor han virkede i 24 år. Han var en populær lærer, men en stridbar kollega. At samarbejdet med Steuchius i consistorium ecclesiasticum dog må have været godt, var ikke så underligt, da han var gift med biskoppens datter. Efter hendes død blev Christian Bille til Dybæk hans anden svigerfader, et tegn på, at Ihre også i Lund havde bevaret sin ungdoms evne til at stå sig godt med begge nationer.³⁾

Fra et andet tidligere dansk landskab, Halland, kom *Johan Poppelman*, og han havde fået en lignende omhyggelig uddannelse ved svenske og udenlandske universiteter. Som forelæser og theolog ved Lunds universitet stod han næppe tilbage for

Ihre, men han havde mindre temperament, og samarbejdet var derfor lettere med ham end med den iltre Gotlænding.⁴⁾

Uniformitetens gennemførelse var dog ikke alene afhængig af de kirkelige myndigheder; den beroede også på Skånes verdslige styrelse. Her havde der året i forvejen, 1693, ligeledes fundet et personskifte sted, idet en dygtig officer, *Otto Wellingk*, havde efterfulgt Ascheberg, dog med den lavere titel af guvernør. Skåne havde således på en gang fået helt nye mænd i spidsen for sig, hvad der ikke kunde blive uden virkninger.

Wellingk tilhørte en indvandret slægt af officerer og diplomater, der gjorde sig bekendt ved tapperhed og kundskabsrigdom, men også havde det rygte at være hensynsløs og upålidelig. Som guvernør over Skåne måtte han, ligesom sin forgænger, have mest interesse for retsvæsenets forsvenskning, men han fulgte også den kirkelige udvikling med opmærksomhed. Wellingk mindede tidligt regeringen om, at der åbenbart både i byerne og på landet var modstand mod katekismeundervisningen, og at mange rester af de gamle kirkeceremonier endnu trivedes. Værre var det, at forsømmelser af gudstjenesten var hyppige, selv i Malmø; »f. eks. den uvane, at kun få personer indfinder sig ved syndsbekendelsen«. Han opnåede herved, at regeringen fratog herredshøvdingerne tilsynet med kirkerne, og i stedet indførte visse *kirkeinspektører*. Men man havde ikke blik for, at ondet stak langt dybere; at uniformiteten i de brede lag havde avlet en ligegyldighed, ja lede ved kirken, der skulde blive langvarig, og at klagerne i Steuchius' bispetid over, at overtro, drukkenskab og usædelighed bredte sig, blev almindeligere end nogensinde.⁵⁾

Det var derfor velbetænkt, at Steuchius genoptog de *bispe-visitatser*, som vi desværre véd så lidt om fra Papkes bispetid. I foråret og sommeren 1696 besøgte han stæderne Ysted og Simmershavn og gennemrejste derefter de enkelte sogne af Blekinge samt i Skåne Villands, Gønge og Gers herreder. Om han er nået videre denne gang, fremgår ikke af hans beretning.

At Steuchius fandt forholdene i Lacanders Ysted tilfredsstillende, siger sig selv. I Blekinge blev biskoppen først og fremmest slået af, hvor primitiv og fattig tilstanden var. Præste-

gårde og klokkerboliger var ofte i forfald, og kirkeregnskaberne var tit ikke i orden for flere år. Men forholdet mellem præst, klokker og menighed var overalt godt; i hvert fald ønskede de ikke at klage over hverandre. Drukkenskab var almindelig, sabbatsbrud ligeledes, og ofte kivedes menighedernes medlemmer indbyrdes om kirkebænkene. Flere steder, som i Torhavn sogn (Østre herred) og ved Sølvesborg, fandtes der hellige kilder, hvortil folk strømmede på midsommeraften for at ofre og drikke helbredende vand. Ikke uden grund hedder det, at »der var stor enfoldighed både hos de gamle og de unge«.

Om uniformitetens gennemførelse er oplysningerne mere forskellige. I Østblekinge var færdigheden i at »læse i bog« størst — vel på grund af Karlskronas nærhed — mens bispen i Mellem- og Vestblekinge indskrænker sig til at oplyse, at børnene var »svarsgode« i katekismen, hvad der formodentlig betyder, at de havde lært denne udenad. I Melby (Bregne herred) gav klokkeren den positive oplysning, at der i sognet var 221 personer, som kunde katekismen udenad og 78, som kunde »læse i bog«. Overalt konfiskerede biskoppen danske bøger, navnlig Christian IV's bibel, og han skred ind mod alle afvigelser fra kirkeordningen, som når man i Gammelstorp (Lister herred) havde bevaret den skik, ved altergang at holde et hvidt klæde over alterskranken. Han formanede til afsked befolkningen til troskab mod øvrigheden, til at angive alle utro personer og til at bede for kongen.

Et lignende billede af forholdene fik biskoppen, da han kom ind i den skånske skovbygd. Næsten allevegne var ungdommen »svarsgod«, men flere steder måtte han dog opfordre den til ikke alene at tilegne sig ordene, men også deres betydning. At oplyse om evnen til at læse, fandt Steuchius åbenbart mindre vigtigt; derimod gik han flittig på jagt efter småafvigelser fra den svenske kirkeordning; f. eks. at menigheden korsede sig under velsignelsen, men undlod at knæle, hvad der efter bispens mening kom »af det paviske væsen«; at præsten lagde hånden på altergæsterne ved skriftemålet, eller at man ringede solen ned om aftenen. Biskoppens interesse for ortodoksien og ceremonierne var — i modsætning til Hahns — endnu større end for det nationale. Læsemøder holdtes dog mange steder,

foruden om søndagen, to-tre gange i ugens løb, og selv om biskop Steuchius ikke afviste de ældre, fordi de kunde deres børnelærdom på Dansk, anbefalede han dem dog at lægge sig efter den svenske katekisme. Endnu kan det tilføjes, at der også i Gøngeherrederne flere steder fandt kildedyrkelse sted; i Åby ved Færlev skulde den syge, foruden at drikke af vandet, krybe nøgen gennem et træ. Præsten foreslog at opsætte en fattigblok ved offerkilden, for at ofringen i selve kilden skulde høre op, »og værket i de enfoldiges sind få et bedre udseende«.⁶)

Steuchius havde flere steder (Opman, Vang, Gemsø) fået at høre, at det var første gang siden biskop Vinstrups tid, der her fandt bispevisitats sted. Heller ikke i fremtiden blev så fornemt besøg almindeligt. Det var derfor som regel indirekte, gennem *provstemøderne* (synoderne), at forbindelsen skete. Hvert år holdt bispen et sådant møde i Lund, og efter hjemkomsten forelagde hver provst beslutningerne (synodalia) for sine embedsbrødre i en af herredets kirker. Her fremkom talrige påbud om, at gudstjenesten, og de kirkelige handlinger, selv i de mindste, ydre detaljer, skulde stemme med tilstanden i Opsverige. Af større betydning for uniformiteten var, at man fik indført *skemaer* med talrige rubriker til at indføre resultaterne af katekismepøverne. Forsømmelse af undervisningen straffedes efter indførelsen af den svenske kirkelov igen med *bøder*. Dernæst stræbte man efter at få menighederne til at medvirke ved gudstjenesten, navnlig ved *salmesangen*, hvor det hidtil havde været skik, at mændene sang hvert andet vers, og kvinderne hvert andet, mens de gamle forholdt sig helt passive. Især så man skævt til den ældgamle *troløvelse* og vilde i hvert fald have tidsafstanden mellem troløvelsen og brylluppet indskrænket til det mindst mulige for at hindre »løskeleje«. Helst ønskede man troløvelsesøllet afskaffet, for at få al »solennitet« henlagt til bryllupsdagen. Nu blev også den svenske sæd med brudekrone og brudebænk indført, »for at der skulde være forskel på den ægte brud og den, der havde forset sig med lejersmål«.⁷)

Var end Steuchius' indflydelse stor gennem bispevisitatserne og synoderne, tør man formode, at provsternes var endnu større, fordi den var uafbrudt. I Gers herred, hvorfra materialet er

bevaret fuldstændigt, fandt der årlige *provstevisitatser* sted, selv om Andreas Hellman ikke hvert år nåede at komme rundt til alle sit provstis sogne. Fra de øvrige herreder er det mere spredt, hvad der er i behold, men så mange visitatsberetninger er dog bevarede (fra Torne, Vemmenhøjs, Ingelsted, Onså, Luggude, S. Åsbo, N. Åsbo og Bjerge herreder, ialt 130), at materialet kan kaldes repræsentativt.

I Gers herred fortsatte provst Hellmann støt sine visitatser (s. 153—155). År efter år begav han sig ud på de møjsomme- lige rejser, og hans arbejde var ikke forgæves. Ungdommen lærte snart at »læse« sin børnelærdom, og i de sogne, navnlig de mere afsides liggende, hvor det kneb med kundskaberne, afløstes klokkerne i undervisningen af svenske »pædagoger«. I Skiberslev tæt uden for Kristianstad fik man 1697 en sådan lærer, »som kan undervise deres børn og lære dem at læse i bog«. Da ungdommen to år tidligere har fået det vidnesbyrd, at den kunde »læse sine kristendomsstykker godt«, synes dette at vise, at der kun har været ment udenadslæren. Ved eksaminationerne toges også de ældre for; de viste sig ofte kyndige i svensk katekisme og opfordredes af Hellman til »at stråle som lys for de unge«. Efterhånden gennemførtes også de småændringer i kirkeceremonierne, som biskoppen kæmpede så ivrigt for, og i den ældgamle kappestrid mellem trolovelse og bryllup slog den ortodokse opfattelse igennem. Ved århundredskiftet stod Gers herred som et mønster på gennemført uniformitet. Ganske vist synes de vundne resultater at være blevet noget afsvækkede under Karl XII's påfølgende lange krigstid.

På tilsvarende måde foregik provstevisitatserne i de øvrige skånske herreder, hvorom der er levnet os viden. Mange steder på sletten klagedes der dog bestandig over, at de unge blev forhindrede i læsemøderne ved det store hoveri til herregårdene (Verpinge, Svenstrup, Duege). De, der mødte frem ved visitatserne, var ofte dygtige nok til at besvare katekismespørgsmål, og de havde tit lært at læse i bog; »men her, som flere steder, forstod de ikke meningen«, hedder det 1709 fra Gøddeløv i Bare herred.⁸⁾

Det er dog sjældnere, at provstevisitatserne giver os mulighed for i tal at måle forsvenskningens resultater. Et middel

hertil er derimod de »*katekismelister*« (katekismelängder), som præsterne nu regelmæssigt indsendte til deres overhoved i Lund. Det var fortegnelser over deltagerne i kristendomsundervisningen på Svensk, som viser, hvor langt hver enkelt af disse var nået i en række på hinanden følgende år. Materialet er meget rigt, idet der er bevaret lister fra 290 sogne i Skåne og Blekinge, mer en dobbelt så mange, som der foreligger af visitatsberetninger. Listerne frembyder ganske vist stadig den vanskelighed, at nogle kun behandler børn og tjenestefolk (der medregnes til ungdommen), mens andre omfatter befolkningen gennem alle aldre. Materialet er heller ikke altid så tydeligt eller så omhyggeligt udarbejdet, som det havde været ønskeligt, så at man må regne med en fejlgrænse til begge sider. Men stoffet er tillige så stort, omfatter så mange tusinde navne, at hovedlinjerne ikke kan undgå at træde klart frem, navnlig når det forbindes med de før nævnte visitatsberetninger.

Undersøger vi katekismelisterne for tiden omkring 1700, — særlig fra 1696 er mange bevarede; — da uniformiteten altså havde virket i en snes år, måtte resultaterne af den være tydelige hos de yngre aldersklasser i Lunds stift. Det viser sig da, at just i grænseegnene, bl. a. omfattende Gøngeherrederne og Blekinge, hvor deltagelsen i befrielseskampen mod det svenske herredømme tidligere havde været stærkest (landeværn, friskytter og snaphaner), var til gengæld nu iveren for at læse og lære svensk rigssprog stærkest. Gøngerne tog åbenbart de fulde konsekvenser af krigens ulykkelige udfald. Her kunde ofte tre fjerdedele af ungdommen, ja undertiden praktisk talt alle læse Svensk »i bog«. Her var heller ikke nogen person uden en vis kristendomskundskab på Svensk. Endnu mærkeligere er det, at i disse egne kunde forholdsvis mange unge skrive, en færdighed, der jo ellers var overordentlig sjælden i datidens landbefolkning. Eksempelvis kan nævnes, at i et af de værste snaphanesogne, Ørkened, gjaldt dette allerede 1691 om 15—16 pct. af ungdommen, og 1735 om ikke mindre end 31 pct., altså henimod en tredjedel. Provstevisitatserne fra Bjerge og N. Åsbo herreder 1699 stemmer godt med katekismelisterne for Gønge, da de fortæller os, at af 2037 unge kunde 1650, d.v.s. 81 pct., læse Svensk.

Meget forskelligt herfra er det billede, man får ved at begive sig fra skovbygden ned på den skånske slette, den del, der ligger Sjælland nærmest. I sognene omkring Lund og syd for Malmö kunde ved år 1700 højst halvdelen af de unge læse, og som regel lå endda deres tal betydeligt lavere. Noget bedre stod det til i Vemmenhøjs herred, hvor man enkelte steder (Ø. Torp og Isie) kom op på 70 pct., hvad der sikkert var en arv efter Arenchils virksomhed. Her kunde også flere steder hvert tiende barn skrive. Længere øst på langs kysten stod det snarest endnu ringere til med læsefærdigheden end omkring Lund og Malmö. Man møder undtagelser, som Tranås-Onslunde og Øje-Hedekov sogne i Herrested herred, men atter her skyldes det sikkert en ivrig forsvenskingsprovst, Lacander i Ysted. Selv her kom de læsekyndige sjældent op på sådanne tal som i Nord-skåne, og om skrivefærdighed hører man meget sjældent tale. Endelig viste provstevistatsen 1704 i Ingelsted herred på Skånes sydøsthjørne 50,8 pct. læsekyndige.

På tilsvarende måde stod det til på hele Øresundskysten, fra Lund over Landskrone og Helsingborg op til Engelholm. Også her var tallet på de unge, som kunde læse, under 50 pct., selv om man i omegnen af Helsingborg når højere, hvad der vel skyldes provst Andr. Schartovs indflydelse. Også med skrivekyndighed stod det her lige så ringe til, som på den sydlige slette. Tallene i provstevistatsen fra Luggude herred 1699 kan ikke modbevise katekismuslisternes vidnesbyrd, da kun en del af sognenes ungdom indfandt sig til møderne med provsten. Vender vi os endelig til Skånes inderland, de magre Froste og Fers herreder, var fremskridtene her endnu mindre. Kun et enkelt sted, i Gårdstang-Holmby, kunde ved år 1700 over halvdelen af ungdommen læse; de fleste steder var det kun tilfældet med en tredjedel, og det var et særsyn at finde unge, der kunde skrive deres egne navne.

Et helt andet billede får man derimod, når man efter katekismelisternes oplysninger om læsning og skrivning spørger dem om, hvor mange af de unge der havde lært katekisme på Svensk. På dette område finder vi i alle egne langt højere tal end de tidligere anførte; vel at mærke, sædvanligt med den tilføjelse, at de kan katekismen »udenad« eller »uden bog«. Eks-

empelvis kan nævnes, at i Stangby-Valkær ved Lund kunde 1702 59 unge katekismen uden bog, mens kun 32 kunde læse; i Skurup i Vemmenhøjs herred i 1695 153 »nogen katekisme«, mens kun 43 læser; i Harløse-Hammerlunde i Froste herred kunde 1703 393 katekismen, mens tallet på dem der læste, var 229; endelig var tallene i Kvistofte-Glumslev ved Landskrone henholdsvis 303 og 132. I de fleste af Skånes sogne er tallet på dem, der har svensk kristendomskundskab, to, tre, ja fire gange så højt, som på dem, der kan læse. Kun i skovegnene mod nord synes forholdet — som allerede nævnt — til dels at være omvendt; i Hjernarp-Tostarp i Bjerge herred kunde således i 1709 134 unge katekismen, mens 181 læste, og i Østerløv i Villands herred var tallene 1696 108 og 175.

Her står man i nutiden måske over for et tvivlsmaal. Betyder det, at et vist antal børn opgives at kunne katekismen udenad, at de *forinden* har lært at læse som grundlag for deres udenadslæren, mens et andet antal kan læse, men ikke har nået til udenadslæren? Er det med andre ord underforstået, at de katekismuskundige også kan læse? Eller er det virkelig muligt, at de, om hvem det kun opgives, at de kan katekismen udenad, ikke formår at læse i den? Den sidste fortolkning er vel nok den mest naturlige, men tillige rent barok efter moderne opfattelse. Men begge opfattelser lader sig vel forsvare sprogligt.

Materialet lader os ikke uden svar. Når det i det fornævnte Skurup 1695 opgives, at der i sognet ialt er 153 unge, hvoraf 43 kan læse »i bog«, 123 kan katekismen »enfoldigen«, 15 de fem hovedstykker og endelig 15 hele katekismen, er det tydeligt — da de 43 ikke er medregnede i de 153 — at her må læsningen altså være indskudt under katekismelæren, ikke være en forudsætning for denne. Lignende oplysninger gives fra Høgserød (Froste herred) 1693, Gårstang-Holmby (stds.) 1703, N. Vram-Bjuv (S. Åsbo herred) 1692, Førslev-Grevie og Hjernarp-Tostarp (Bjerge herred) 1692 og en række sogne i N. Åsbo, Gønge og Villands herreder.

Endnu tydeligere svar gives dog andet steds. I Store Købing (Ingelsted herred) opgives der i 1700 ialt 177 (skal være 167) beboere, hvoraf 16 både kunde læse og skrive; 83 læse, men ikke skrive; 20 katekismen udenad, »men ikke læse«, (siges

det udtrykkeligt); endelig kunde 48 to til fem hovedstykker af katekismen udenad (og altså heller ikke læse). Her gik altså udenadslæren af hele katekismen forud for læsningen og omfattede 68 af 167 beboere (ikke alene unge) = 40 pct. analfabeter. Samme forhold synes at herske i hele dette herred. Lige så tydelige som fra St. Købing er meddelelserne fra øen Hven 1699, nemlig at 5 børn kan et hovedstykke, 20 to til fem og 33 hele katekismen, »hvoraf« 19 kan læse. Fra Billinge-Røstang (Onsø herred) oplyses vi ligeledes om, at de fleste kan katekismen udenad, nogle »läsa i boken« og yderst få både læse og skrive. Så tydelige som ved St. Købing og Hven er oplysningerne sjældent, men alt taler for, at den for os naturlige fortolkning er den rigtige, og at hvor vi får et stort tal for katekismuskyndige og et mindre tal for læsekyndige, er de første virkelig ude af stand til at læse.

Da nu denne fremgangsmåde åbenbart har været den almindelige i Skåne, ser man, at resultatet fra et forsvenskings synspunkt må betegnes som ret overfladisk. Katekismelisterne fra det 18. århundrede synes endda at vise, at kundskaben til Svensk snarest har været endnu ringere. Man har tidligere været stærkt imponeret af uniformitetstidens store resultater på undervisningsvæsenets område. Ser man nøjere på dem, viser det sig i virkeligheden at dreje sig om en åndelig dressur af lidet værdifuld karakter. Ved bedømmelsen af uniformitetens sejr bør det dog heller ikke glemmes, at for de ledende kirkelige personligheder var på Steuchius' tid ortodoksien blevet vigtigere end forsvenskningen, så at man lagde mere vægt på kirkelig ensretning end på et sprogligt skifte. Et noget forskelligt synspunkt møder man i *Leonora Christine Ulfelds* beretning om, hvorledes hun 1666 under fangenskab i Blåtårn vilde lære sin opvarterske at læse. Men efter nogle forsøg blev denne træt, kastede bogen fra sig og sagde: »Hvad haver jeg behov at lære at læse i bog. Jeg kan, Gudskelov læse mine morgen og aftenbønner«. Leonora svarede: »Det er såmænd sandt, Karen! I har ikke behov at lære at læse i bog; I kan smukt læse udenad«. (Jammersmindet, udg. af Bøggild-Andersen og Brøndum-Nielsen 1949 s. 205).

Bedre end på landet er det sikkert gået med Svenskundervis-

ningen i *købstæderne*. Men desværre er der kun bevarte materiale til at besvare spørgsmålet fra nogle få byer: Ysted, Helsingborg (endda lidet anvendeligt), Engelholm og Rønneby, samt fra flækkerne Trelleborg, Simmershavn og Sølvborg. Bedst belyst er forholdet for *Ysteds* vedkommende. 1701 omfattede ungdommen i St. Petri sogn 121 personer, der alle kunde katekismen helt eller delvis; af disse 121 var 95 i stand til at læse, altså 78,5 pct. Tallet steg endda i løbet af de følgende år og var i 1735: 90,7 pct. I Vor Frue sogn i samme by var procenten i 1691: 74,3 og nåede i 1735 endog 91,4 pct. Her kan der altså ikke være tvivl om, at børnene virkelig har lært at læse, og det stemmer godt hermed, at skrivning også var langt mere udbredt end i landsognene, nemlig i St. Petri sogn 1691: 15,6 pct.; 1735: 31 pct., og i Vor Frue sogn henholdsvis 25,2 og 26 pct. Livet på en handelsplads har åbenbart stillet uafviselige krav til den opvoksende ungdom.

I *Helsingborg* stammer oplysningerne fra 1712 og er så ufuldstændige, at det ikke lønner sig at beskæftige sig med dem. Men i *Rønneby* kunde 1696 næsten alle de unge, som havde lært kristendom, også læse, en fjerdedel af dem desuden skrive, og i *Engelholm* kunde 1692 hele ungdommen læse. I flækkerne svarer forholdene nærmest til det dem omgivende land. Men mærkeligt er det dog, at ungdommen i *Sølvborg* 1696 sætter en rekord ved sin skrivefærdighed, nemlig ikke mindre end 43 pct. (hvorved dog det ringe absolutte tal bør have i erindring).

Det er hermed formentlig godtgjort, at — bortset fra købstæderne med deres særlige forhold, — er virkningen af uniformitetsarbejdet blevet stærkt overvurderet. Hovedmængden af Skånes ungdom havde kun fået det svenske rigssprog gennem øret, og endda kun i det begrænsede omfang, som bønner, salmer og katekismestykker indeholdt. Efterhånden som man fik svenske præster og klokkere, er befolkningen blevet fortrolig med et større svensk ordforråd; omgangen med de civile og militære embedsmænd havde jo allerede forud for uniformiteten virket i samme retning. Hvad der efterhånden skete, var, at man nu fuldtud skiftede rigssprog, mens man hidtil kun havde gjort det delvis. Men man skal sikkert et godt stykke

op mod vor tid, før læsefærdigheden var almindelig udbredt i den skånske landbefolkning, og om evnen til at skrive gjaldt det i endnu højere grad.

De skånske katekismelister giver os dog ikke alene oplysninger om forholdene hos ungdommen. I flere sogne får vi også noget at vide om *den samlede befolkning*. Vi kan herved få et indtryk af, hvor langt den ved år 1700 var nået til at få et nyt rigssprog, eller — med andre ord — måle det danske sprogs uddøen.

Svenskundervisningen var da foregået i femten-tyve år, så at de yngste Skåninger, der havde lært kristendomskundskab hos klokkerne på Dansk, da må have været over 30 år gamle. Rundt regnet kunde altså højst halvdelen af befolkningen høre til denne klasse. Men dette tal må endda nedsættes på grund af to omstændigheder. Den ene var, at undervisningen på Svensk ikke alene havde omfattet børnene — tit endda til et tidspunkt, der lå langt efter den nuværende skolepligtige alder, — men også tjenestefolkene, der ved århundredskiftet tit var langt mer end 30 år gamle. Det andet forhold var, at udstrækningen af den svenske »inddelte« hær til de skånske landskaber havde medført, at der rundt om i sognene som jordbrugere sad et stort antal svenske ryttere med hustruer og børn, flere tusinde personer, der naturligvis alle havde svensk kristendomssprog. Man må derfor gå ud fra, at den danske procent inden for befolkningen ved århundredskiftet ligger betydeligt under 50.

Alligevel må det overraske at se, hvor langt højere forsvenskingsprocenten allerede den gang var nået. Ganske vist finder man endnu egne, hvor Dansk som katekismesprog dominerede over Svensk. Navnlig synes det at gælde om midterlandet (Froste herred tillige med de tilstødende dele af Fers og Gers herreder), hvor vi også så, at ungdommens evne til at læse Svensk var længst tilbage. I 19 sogne her (Borlunde-Skeglinge, Fultofte-Ø. Espinge, Gårdstang-Holmby, N. Rørum-Hallerød, Stehag, Løvested-Fugletofte, Huerød-Svenskøb, Køpinge-Lyngsø, Træne-Dyrrød og Sønderlev-Everød) levede ved år 1700 1754 personer med dansk, og 1533 med svensk kristendomssprog, hvilket giver Dansk en procent på 53,4. Et andet strøg, hvor

Dansk holdt sig nogenlunde, strakte sig fra Kullen langs Øresundskysten ned mod Lund, altså den del af Skåne, som lå Danmark nærmest. I 17 sogne her (Høj-Starby, Farholt-Jonstrup, Væsby-Vigen, Kvistofte-Glumsløv, Hven, N. Hvidinge-Dagstrup, S. Hvidinge-Annelev, St. Harrie-Virkie, Ll. Harrie-Ørtofte) var der da 1302 beboere med dansk mod 1551 med svensk kristendomssprog, altså for de første kun 45,6 pct. For det øvrige Skåne får vi kun spredte oplysninger fra enkelte sogne, men der er ingen tvivl om, at tallene her ligger langt lavere. I Brønnestad-Matterød sogne i V. Gønge herred havde således 1716 34 pct. af beboerne Dansk som religionssprog, men i Hemmingsdynges-S. Åby (syd for Malmø) gjaldt det kun om 16 personer, og i Skabersø-Tørringe i 1705 endog kun om to. Det er åbenbart, at også den voksne befolkning, mere eller mindre frivilligt, mange steder har akklimatiseret sig sprogligt, hvorpå forsvenskingsprovsterne anfører eksempler allerede i begyndelsen af 1680'erne. Det er ikke sjældent, man om de ældre ser i katekismelisterne, at de kan deres kristendom på begge sprog. Formodentlig har det i sådanne tilfælde drejet sig om den almindelige udenadslæren.

Udviklingen har åbenbart formet sig ret forskellig i de forskellige egne af Skåne. Et ejendommeligt vidnesbyrd herom har vi fra de to nordvestlige herreder Bjerger og N. Åsbo. Herfra opgives det, at der endnu 1702 indenfor *ungdommen* var en del, som havde dansk religionssprog, nemlig 110 børn, mens antallet af dem, der havde svensk, var 2421. Det er mærkeligt, at endnu på dette tidspunkt kunde 4—5 pct. af børnene møde frem med Rigsdansk, og den eneste forklaring herpå er vel, at de var blevet undervist af deres forældre i hjemmene. Man ser fra andre egne, at myndighederne ikke turde kaste vrage på den katekismeundervisning, som blev præsenteret for dem i dansk sprogdragt. En anden sag var det, at den selv kun medvirkede — gennem den offentlige undervisning — til at give denne kundskab på Svensk. I Bjerger og N. Åsbo herreder svingede forøvrigt i de følgende år tallet på børnene med dansk kristendomssprog og sank 1706 ned til 56 personer. Fra da af ophører oplysningerne herom i vore kilder, der består af provstevisitationsberetningerne.

Selv om forsvenskningen gennem flere slægtled havde en meget overfladisk karakter, var den til gengæld overordentlig udstrakt, da den praktisk taget omfattede *hele* befolkningen. Betydningen heraf må ikke undervurderes. Overgangen fra dansk til svensk rigssprog var ikke vanskelig, hvilket også fremgår af det allerede nævnte forhold, at adskillige ældre, efter i deres ungdom at have lært deres kristendom på Dansk, senere også tilegnede sig den på Svensk. Hovedvirkningen af Svenskundervisningens gennemførelse var dog sikkert den, at Skånes befolkning efterhånden fik den opfattelse, at Svensk var dens naturlige rigssprog, det som svarede til det (eller rettere: til de) skånske landsmål, mens man tidligere med rette havde ment, at det var Dansk. At disse dialekter faktisk dannede overgangsformer mellem de svenske og de danske folkesprog, kunde kun fremme forandringen. Måske har også det sympatiskifte, der gradvis foregik i Skåneland, da man var vidne til Danskernes bestandige nederlag under alle forsøg på en generobring, og da man kunde føle en vis stolthed over nu at tilhøre en stærk og sejrrig nation, virket i samme retning. Men noget egentligt sprogsifte, hvorved forstås en veksling af de talte sprog, fandt aldrig sted i Skåne, før man i moderne tid, her som alle andre steder, så dialekten langsomt vige for rigssprogets uimodståelige fremtrængen.⁹⁾

Mens der — som allerede nævnt — kun findes spredte efterretninger om klokkerne, hvem uniformitetens sejr i undervisningen skyldtes, er vi bedre stillede med hensyn til *præsterne*, der samtidig gennemførte den inden for kirken. Vigtigt er det navnlig at få det spørgsmål besvaret, om det var indvandrede Svenskere eller indfødte Skåninger, som gennemførte overgangen fra dansk til svensk gudstjeneste. I de 30 år fra 1679 (freden i Lund) til 1709 (det sidste danske forsøg på en generobring) var der i Lunds stifts 238 kirkelige embeder 396 ledigheder, og i 137 tilfælde besattes embederne med kandidater, der var fødte uden for stiftet. Det drejer sig altså om en tredjedel af de foreliggende tilfælde. Af disse udenstifts præ-

ster var hovedmængden Smålændinger, nemlig mindst 40. Hahns omsorg for sine landsmænd er allerede påpeget, men det må tilføjes, at mindst halvdelen af Smålænderne blev ansatte efter hans død 1687. Formodentlig er grunden, at Småland var Skånes nabolandskab, og at dets sønner lettest lod sig akklimatisere i Skåne, der altid har haft en særlig tiltrækningskraft på Smålands fattige befolkning. Det er blevet sagt, at biskop Steuchius ligesom Hahn skulde have favoriseret sine landsmænd, Norrlænderne, men en nærmere undersøgelse bekræfter ikke denne påstand. Norrland var den gang, ligesom Småland, et fattigt landskab, og det er derfor ikke så underligt, at der allerede før Steuchius' bispetid var kandidater her, som gerne søgte til Skåne. Deres antal var dog ikke stort (10—20) og det var betydeligt lavere end fra rigere, men mere nærliggende provinser som Öster- og Vestergötland. Det var *Skånes egne børn, som spillede hovedrollen ved forsvenskningen*, selv om man til dem må regne adskillige sønner af indvandrede Svenskere. Linnerius' læseøvelser med »den skånske nations« medlemmer i Lund har åbenbart båret rigelig frugt. Intet måler vel bedre, hvilket sindelagsskifte der havde fundet sted inden for Skånes præstestand. Steuchius havde handlet klogt, da han, som »et arcanum« til at holde befolkningen i godt humør, havde anbefalet regeringen at ansætte kandidaterne i deres fødeegne.¹⁰⁾

Dette udelukker ikke, at man stadig kan finde adskillige eksempler på præster, som ikke magtede at stille en antagelig svensk præken på benene: Hans Henrik Torslov i *Tygelsø* (Oksie herred), Rasmus Nielsen i *Hamnehøj* (Ingelsted herred) eller Niels Christensen Kronborg i *Nøbbelev* (Rønnebergs herred). Her og der har lydt »dansk« præken i kirkerne, men i smug, til op imod århundredskiftet. Hvilken skånsk præst der skal have æren af at have holdt den sidste danske præken, er ikke let at afgøre, men formodentlig hører han til i landskabets mere utilgængelige egne. Måske var det Povl Ennertsen i *Glimaker*, som 1702 »just danice predikat« ved præstemødet i Lund. Måske Jørgen Fischer i *Ørkelliunge*, der havde siddet næsten et halvthundrede år i dette kald, da han 1707 af konsistoriet beskyldtes for utallige overtrædelser af kirkeloven, deri-

blandt »at have ladet syndsbekendelsen læse på Dansk og ved altergangen at have ladet salmer synge på samme sprog«. Han fik nu sin afsked. Jørgen Fischer repræsenterer for så vidt en mangesidig passiv modstand mod den nye tid, men var iøvrigt næppe mere tiltalende end Povl Ennertsen.¹¹⁾

Også fra *menighedernes* side findes der ved år 1700 vidnesbyrd om misfornøjelse med uniformiteten. Snart kom den fra adelige, som da frøkenerne v. Putbusch på *Vands* besværede sig over, at kapellanen i Kviinge prækede på Svensk; snart fra den brede befolkning, som da en bonde i *Oderliunge* ved sin broders bryllup vilde hindre kirkelovens påbud om, at der skulde holdes en brudehimmel over brudeparrets hoveder, med de ord: »Det skal ikke ske, at vi indfører nogen ny sæd«. Et kuriøst eksempel på, hvad den overfladiske undervisning kunde føre til, har man fra *Svalev* (Rønnebergs herred), hvor den nyansatte præst 1699 fandt, at menigheden sammenblandede Svensk og Dansk i sine bønner, »så at man ikke kunde forstå deres tale«. ¹²⁾ Alligevel må sådanne forhold betragtes som undtagelser i Steuchius' tid. Man var da i det hele faldet til ro og havde bøjet sig for det uundgåelige.

En udvikling var tilendeløbet. Uden retshjemmel, men også uden protest fra Danmarks side og uden virkelig modstand fra befolkningen, havde det svenske rigssprog fortrængt det danske fra et århundredgammelt område, og der skulde ikke gå mange år, før denne befolkning mistede selv bevidstheden om, at det en gang havde været anderledes. Men Skånes forsvenskning er ikke alene af åndelig art; den har også en materiel side, som det står tilbage at undersøge.

SEKSTENDE KAPITEL

Træk af uniformitetens gennemførelse i Halland

Som man vil have bemærket, er der i det foregående udelukkende talt om den kirkelige, undervisningsmæssige og retslige udvikling i Skåne og Blekinge. Det tredje af »de skånske landskaber«, Halland, har ikke været berørt. Grunden er, at Halland har sin særlige udvikling på disse områder. Allerede straks efter Brømsebrofreden var det blevet lagt ind under Göteborgs stift, og der skete ingen forandring heri, da Skåne og Blekinge tretten år senere ligeledes gled ind under svensk herredømme som »Lunds stift«. Dette er en hovedgrund til, at uniformiteten i Halland kræver sin særlige behandling. Uniformitetsværket her udgik fra et andet centrum og fra en anden personlighed, biskoppen i Göteborg. At også lokale forhold har spillet deres rolle herved, skal ikke bestrides. Halland var således et langt fattigere landskab end Skåne; fattigdommen understregedes endda særligt i 1680erne ved misvækster, og befolkningen var fra gammel tid vant til at bøde på sin fattigdom ved at søge brødet i det øvrige Danmark, navnlig i København. Den brede befolkning i Halland havde en stærkere tilknytning til Danmark, end det var tilfældet i mange egne af Skåne. Man kunde derfor på forhånd vente at møde en stærkere modstand mod uniformiteten i Halland. Men kildematerialet svigter. Kun sjældent taler præsterne i indberetningerne til deres stiftsøvrighed om almuens stemninger; katekismelister og visitatsberetninger foreligger først fra et senere tidspunkt end i Skåne og Blekinge. Det er kun muligt at følge udviklingen i Halland i store træk og snarere at få rede på de svenske myndigheders påbud, end hvorledes disse påbud førtes ud i livet.

Uniformitetsværket begyndte tidligere i Halland end i Skåne.

Biskop *Daniel Wallerius* i Göteborg havde, ligesom andre stiftschefer, modtaget Karl XI's skrivelse af 10. april 1678 fra Lyngby (Ljungby), hvori det erklæredes som hans vilje, at Svensk-undervisning skulde indføres i Halland, og »derefter« skulde gudstjenesten, også prækenen, forsvenskес gennem indsættelsen af svenske præster i alle kirker (se s. 22 ff). Men der var rigtignok føjet den klausul til kongens befaling, at den foreløbig skulde holdes hemmelig indtil nærmere ordre.

I sin begejstring for sagen må biskop Wallerius have overset denne tilføjelse, hvis han da ikke — myndig som han var — har set bort fra den. Han påbød nemlig straks provsten i Halmstad at indføre svensk sprog og svenske ceremonier ved gudstjenesten i byens kirke, og det følgende år 1679 udstraktes denne befaling til at gælde for alle kirker i Halland.¹⁾ Påbuddet må være kommet uventet og have virket ganske overvældende. Hvorledes skulde præsterne, der for største delen var fødte Hallandsfarer, med eet slag kunne holde svenske prækener?

Når de kendte eksempler på åbenlys *modstand* mod befalingen stammer fra *de nordhallandske herreder*, skyldes dette vel alene, at man her lå Göteborg nærmest og derved kom lettest i søgelyset. Præsten og kapellanen i Veddige blev stævnedes for det göteborgske konsistorium, fordi de havde præket på Dansk, og kapellanen i Tølø blev endogså afsat for den samme forbrydelse. Præsten i Valda og Slæp erklærede lidt senere, at det stred mod hans samvittighed at præke på Svensk, og han tilføjede, at »den regnede han for mere end liv og gods«. Hermed sigtede han vel til, at menigheden så ikke kunde forstå ham. Også fra befolkningens side hører man om modstand. Ved en vielse nægtede brudgommen således at modtage den ring, som præsten efter svensk ritual skulde sætte på hans finger. I mange sogne truede almuen de præster, som gjorde tegn til at følge biskoppens befaling og indføre svensk kirkeritual, med til gengæld at ville ramme dem i økonomisk henseende.

Heller ikke de forsøg, som man fra Göteborg gjorde på at forsvenske skolerne i de hallandske stæder, synes at have ført til de ønskede resultater; rektoren i Halmstad vedblev således uanfægtet at købe danske bøger og at fordele dem blandt sine skoleelever.²⁾ Biskop Wallerius havde dels handlet uden be-

myndigelse af kongen, dels havde han villet løse opgaverne på een gang, både indføre svensk salmesang og svensk præken. Hans kollega i Skåne havde handlet forsigtigere, da han havde indset, at forsvenskningssværet krævede flere tempi.

Det var således kun meget små fremskridt, uniformiteten havde gjort, da den store *riksdag i Stockholm* samledes i efteråret 1680. Til denne riksdag indkaldtes Hallændingene i mod-sætning til deres stammefrænder i Skåne og Blekinge, og både fra den hallandske præste- og bondestand medgav man sine repræsentanter, efter skik og brug, klageskrifter. I disse *besværing*er var man enig om at ville beholde sit gamle kirkevæsen og det danske sprog, og man anførte drastiske eksempler på, hvilke ulemper de nye indretninger havde medført. Karl XI's svar på disse ansøgninger var meget besynderlige. Præsterne fik ordre til, at arbejdet på svensk kirkevæsens indførelse skulde fortsættes, og hans eneste indrømmelse var, at det skulde foregå »med billighed og lempe«. Men almuen tillod han at beholde sin gamle kirkeskik, »indtil der med alle rigets stænders samtykke er skabt en bestemt forening og kirkeordning«. Der må hermed sigtes til *den fælles kirkeordinans* for hele Sverige, som man i disse år arbejdede ivrigt på, og som endelig så lyset i 1686. Det syntes altså, som om kongen tillod, at uniformitetsarbejdet foreløbig stilledes i bero.³⁾

Hvorledes to, indbyrdes så modstridende kongelige resolutioner kunde gives, er gådefuldt. Man fristes til at tro, at der ved det store arbejde i kansliet med at besvare de mange besværing er fundet en misforståelse sted, og at kongen i skyndingen har sat sit navn under et aktstykke, som han ikke havde læst. Thi Karl XI havde ingenlunde skiftet mening. Han var, efter at have vundet den enevældige magt, så ivrig som nogensinde efter at føre uniformitetsplanerne ud i livet.

Men det kongelige svar til den hallandske almue kom til at volde en del forvirring, ikke blot i Halland, men også i Lunds stift (s. 47). *Ascheberg*, til hvis generalguvernement også Halland hørte, greb straks ind. Han gjorde kongen opmærksom på, at virkningen af hans resolution i Halland var blevet, at »den lille begyndelse« til uniformitetens indførelse i kirkerne straks igen var forsvundet, og at de to resolutioner rimede meget slet

sammen. Han måtte derfor udbede sig en forklaring. Svaret kom prompte. Resolutionen til almuen ophævedes, og det erklæredes, at de svenske ceremonier »efter al mulighed« skulde indrettes i Halland, dog »efterhånden og lempeligt«. At der ikke gaves Ascheberg nogen forklaring på fejltagelsen, skyldes vel simpelthen, at brevet gik fra en overordnet til en underordnet. Men hovedsagen var, at de svenske myndigheder i Halland nu atter havde fri bane for deres bestræbelser.⁴⁾

Det var dog kun små skridt, de foreløbig kom til at tage. Ascheberg drev ganske vist på dem, navnlig da han i maj 1681 i Malmø havde opnået et heldigt udfald af sine møder med de skånske præster og borgere (s. 53 ff og 60 ff). Da landshøvdingen i Halmstad, *Sven Ranck*, indberettede, at det desværre ikke var lykkedes ham at få befolkningen i lenet til at ansøge om svenske kirkeceremonier og svensk lov, svarede Ascheberg kort, at så måtte den »end mere animeres og persvaderes dertil med tjenlige grunde«, og blandt disse kunde Skåningernes eksempel med fordel anføres.⁵⁾ Denne appel blev dog virkningsløs, og lige så lidt hjalp det, at biskop Wallerius fik nogle hallandske præster stævnet for domkapitlet i Göteborg. De stillede sig ganske vist ikke ligefrem afvisende, men dog meget køligt til tanken om kirkelig uniformitet i Halland.⁶⁾ Der skulde i virkeligheden gå både år og dag, før man fik værket til at glide.

Følgen blev, at man i Halland i modsætning til Skåne fik *retsvæsenet forsvensket før kirken og skolen*. I Halland tog man ikke det hensyn at spørge borgere og adelige om deres samtykke. Kongen udnævnte simpelthen de nye häradshøvdinge ved udgangen af 1682, og en af disse rettede straks det spørgsmål til landshøvding Ranck, om han kunde træde i funktion og indføre svensk lov og proces. Sagen hastede, fordi man efter svensk ret kun holdt ting på bestemte terminer om året, mens man hidtil havde haft sin faste ugentlige tingdag. Ranck lod spørgsmålet gå videre til generalguvernøren, og om svaret kunde der ikke være tvivl. 1683 blev i Halland som i Skåne og Blekinge forsvenskingsåret for herredstingene og byretterne; ved de sidste afløstes byfogedstillingen af det nye kærnerembede. Også almuen under birkeret måtte nu betale sin andel i

lønningerne til häradshövdingerne og den nye lagman for Halmstad.⁷⁾

Om gennemførelsen af reformen vides meget lidt. Undertiden, navnlig ved de lavere tjenester, har man anset et *personskifte* for unødvendigt, hvis indehaveren af embedet var en Svensker. Således fandt man ikke noget til hinder for, at byfogden i Halmstad, *Gustav Foss*, kunde fortsætte som kærner i samme by, skønt han ikke blot havde ligget i strid med magistraten, men oven i købet i lang tid været suspenderet fra sit embede for regnskabsuorden. Men landshövdingen lagde et godt ord ind for »denne arme man, som ähr en infödd Svensk«, samt »een gammal practicus vid domare embedet«. Han antydede, at modstanderne mod *Gustav Foss'* udnævnelse til kærner i virkeligheden var modstandere af selve uniformiteten. Kun gennem sådanne vink får vi den oplysning, at afskaffelsen af dansk lov og ret ikke mødte almindelig tilslutning i Halmstad.⁸⁾

Fra de hallandske myndigheders side gjorde man gældende, at retsreformen ikke alene havde politisk betydning, men at den også betød et kulturelt fremskridt for befolkningen. Der havde i den sidste tid indsneget sig *slendrian og misbrug* i administrationen af den danske lov og ret, så at det var nødvendigt nu at gribe ind. Den nye lagman havde, på sin rejse rundt om i landskabet for at indrette herredstingene, opdaget, at adskillige sager, deriblandt to drab, var blevet neddyssede eller afgjorte ved forlig, uden at have nået at komme for lovlig domstol. Ikke blot sagens parter, men også en befalingsmand, havde herved gjort sig skyldige i lovovertrædelse. Herved var tillige kongens fiskale interesser blevet krænkede, da han var gået glip af de bøder, som ellers rettelig vilde være tilfaldet ham. Han foreslog derfor at oprette en ny stilling som *fiskal*, der skulde forfølge sådanne sager ved domstolene, og en tidligere svenskfødt herredsdommer, *Petter Lupin*, udnævntes dertil. Sven Ranck følte sig overbevist om, at dette også vilde have den heldige virkning at styrke undersåtternes troskab, når de så, at sådanne grove forbrydelser ikke længer kunde gå ustraffede for sig.⁹⁾

Mens denne forsvenskning af retsvæsenet stod på, havde

biskop Wallerius ikke ligget på den lade side, men henimod midten af 1680erne foretaget forskellige *visitatser* i Halland. Da hans indberetninger fra disse visitatser ikke er bevarede, kan man ikke se, hvilke resultater den svenske gudstjeneste og undervisning havde frembragt. Synderligt store kan de ikke have været, da det er åbenbart, at man hverken havde svenske bibler, håndbøger eller salmebøger, så at både præsterne og menighederne havde god undskyldning for, at de holdt sig på de gamle baner.¹⁰⁾ I virkeligheden var det først i september 1685, at det lykkedes biskoppen at få det *landsmode* i stand i *Göteborg*, der er parallelen til det berømte præstemøde i Malmø fire år tidligere. Præsterne måtte her love ikke længere at bruge danske postiller ved udarbejdelsen af deres prækener; »på det . . de må . . bruka svenska språket«. Deres hidtilværende hjælpemidler skulde indsendes til konsistoriet til salg i Danmark. Hvad menighederne angår, skulde der for dem trykkes en lille svensk salmebog, hvori melodierne var de samme som i den tidligere danske. Endelig skulde klokkerne indkaldes til *Göteborg* og eksamineres, om de kunde katekismen *udenad*; i modsat fald skulde de suspenderes »andre til skræk og advarsel«. Forældrene fik befaling at anskaffe svenske bøger til deres børn, og der sattes bøder for disses forsømmelse af læsemøderne. Hermed havde man forsøgt med eet skridt at tilbagelægge den samme afstand, som man i de sydlige landskaber havde været 4—5 år om. Men man gik endnu videre. Klokkernes katekismusundervisning blev sat under kontrol af præsterne, der hvert kvartal skulde indgive beretning til *Göteborg* om børnenes fremskridt. Og hvad man ikke kender andet steds fra: Præsterne skulde altid bruge Svensk i *samtaler* med deres sognebørn.¹¹⁾ Uniformiteten i Halland har således et mere radikalt præg end den skånske, og det peger i samme retning, at man, i hvert fald på sine steder, krævede, at også *de ældre* skulde kunne svensk katekisme for at få adgang til sakramenterne.¹²⁾

Med *Göteborgsmødets* beslutninger 1685 er det system udviklet, som uniformiteten i Halland skulde følge i fremtiden. Det følgende år 1686 kom den nye kirkelov til og udfyldte de huller i systemet, som endnu fandtes. Biskop Wallerius og

(fra 1689) hans efterfølger *Johannes Carlberg* fortsatte deres visitatser, og — ligesom i Skåne og Blekinge — gjorde provsterne det samme. Vi hører om alle de samme påbud som i Skåne: Svensk præstedragt, svenske ceremonier ved brylluper, begravelser og kirketagninger o.s.v., og noget eksempel på direkte modstand af præsterne er ikke kendt fra Halland.¹³⁾ Men positive oplysninger om befolkningens holdning til den nye tilstand mangler ganske. Der findes ingen lister over bøder for forsømmelse af læsemøder, ikke heller katekismelister i tiden før 1700. Kun sådanne oplysninger, som at almuen var afgjort imod forsvenskningen af kirken, fordi den heri så et religionsskifte, og at præsterne stadig måtte bekæmpe denne opfattelse, er nået til os. Endnu 1729 hedder det fra en bispevisitats i Knærød sogn på grænsen til Skåne, at befolkningens religionskundskaber var meget ringe, »hvad enten de skulde læse på Svensk eller Dansk«. ¹⁴⁾ Ved »læse« forstås her åbenbart — ligesom i Skåne — at fremsige katekismen uden hjælpemidler. Det er vistnok gået endnu langsommere med den svenske katekismes sejr i Halland end længere mod syd, og den kan næppe anses for at være fuldbyrdet før mod midten af 1700-tallet.

FJERDE DEL

Anden bog

De verdslige stænders
forsvenskning

FØRSTE KAPITEL

Den skånske adel i slutningen af 1600-tallet

Inden for den gamle skånske adel fandt der i årene efter 1679 betydelige omskiftelser sted. Slægter, som hidtil havde været de førende, som *Thott* og *Krabbe*, forsvandt næsten helt fra billedet. Ved Knud, Holger og Tage Thotts bortflytning fra Skåne, blev *Jytte*, Jørgen Krabbes ulykkelige enke, eneste repræsentant for den fra Otte Thott nedstammende linje. Hendes fremtid blev ikke lykkeligere end hendes fortid, idet hun måtte afstå det meste af sin ejendom for gæld. Da hun 1707 var død på Krogholm, gik også denne gård over i svensk eje. Tilbage i Skåne var herefter kun eet skud af stammen, hendes fætter, Ove Thotts eneste søn, *Frederik*, hvem hans moder, fru Margrete Rantzau, ved at løse Skabersø tilbage fra kreditorerne havde sikret dette gods, der den dag i dag er i slægtens eje.¹⁾ Også slægten Krabbe blev indskrænket til et enkelt medlem, Niels Krabbes og Mette Rosenkrantz' datter, *Mette Sofie*, der efter sin moder arvede store godser i Sydsåne med Hækkeberg som midtpunkt. Hendes skæbne er imidlertid så ejendommelig, at den fortjener sit særlige kapitel.²⁾

Også andre indflydelsesrige slægter i Skåne, som *Barnekov*, *Valkendorf* og *Bille*, trådte nu i baggrunden. Christian Barnekovs søn, *Kjeld Christoffer* til Vidskøvla, var i disse år nået til voksen alder. Trods hans moder, Birgitte Skeels, ønsker — hun havde i sin enkestand indgået nyt ægteskab med Knud Thott — var det lykkedes regeringen at få hans uddannelse under kontrol, så at han allerede 17 år gammel (1680) blev hofjunker og syv år senere svensk officer. En strålende fremtid syntes at vente den begavede og sympatiske unge mand. En triumf for svensk politik var det, at han indgik ægteskab med

selve generalguvernørens datter, *Margareta v. Ascheberg*, der i rigt mål havde arvet sin fars fremragende egenskaber. Ægteskabet synes forøvrigt at have været meget lykkeligt, og efter Kjeld Christoffers tidlige død (1701) overtog hans enke styrelsen af sin ægtefælles store gods kompleks. For børnene var moderens godsdrift en afgjort fordel, da Margareta v. Ascheberg viste så stor dygtighed og fasthed, at mindet om »Aschebergskan« længe levede hos bønderne i denne egn.³⁾

Heller ikke slægten *Valkendorf* hævdede sin gamle første-rangs plads blandt adelen. *Christoffer Valkendorf* til Ellinge og Maglø, der havde vist sin føjelighed ved at lade sig udnævne til vicelandsdommer og kurator for universitetet, bevarede i det mindste sine godser til sin død 1690. Ellinge gik så i arv til sønnen *Hans*, og Maglø til dennes broder *Jørgen*. Men al kraft synes nu at have forladt denne stamme, og navnlig Hans var et forfaldent subjekt, der i folkemunde fik tilnavnet »lånekage«, fordi han måtte låne brød af sine egne bønder. Traditionen fortæller endogså, at han lod bjælkerne i det store stenhus på Ellinge save ned og solgte dem for brændevin. Følgen blev, at »Aschebergskan« 1707 kunde købe Ellinge for 15.975 rdl. (60 rdl. pr. td. htk.), mens Maglø, da Jørgen var død 1709, ved hans enkes nye ægteskab gik over i svensk eje. Valkendorfernes rolle i Skåne var hermed udspillet.⁴⁾

Synderligt bedre gik det ikke brødrene *Christian* og *Jørgen Bille*, der 1684 delte Dybæk mellem sig. Christian Bille ejede desuden Jordberg, Snogeholm og Simontorp. Ulykkelige økonomiske forhold gjorde i 1690erne skår i denne ejendom, så at han først måtte sælge en fjerdedel af Jordberg til Fr. v. Buchwald og senere de øvrige tre fjerdedele til Svenskeren Joh. Silnecker. Et mærkeligt vidnesbyrd om, hvad en skånsk adelsmand nu måtte lade sig byde fra svensk side, fik Chr. Bille, da han 1693 på Riddarhuset havde klaget over, at de svenske embedsmænd tog betaling for at udstede frisedler for adelig udførsel af øksne. Generalguvernørens søn oberstløjtnant Kristian Ludvig v. Ascheberg, opfattede dette som en beskyldning mod sin nyligt afdøde fader og råbte forbitret: »I karl dér! I fortjener ikke at have haft en sådan guvernør som min salig fader«. Det var en tone over for skånsk adel, som hans fader

aldrig vilde have anslået, men som måske skyldtes Billeslæg-
tens økonomiske tilbagegang.⁵⁾ Noget bedre gik det *Sten Holcks*
og *Christoffer Geddes* arvinger, hvem det lykkedes at bevare
henholdsvis Gedsholm og Vrams Gundestrup i slægternes eje.

Slægten *Rommel* trådte derimod nu frem i første linje. Hver-
ken Knud Thott eller Jørgen Krabbe, men *Hans Rommel* stod
efter 1680 som adelens førstemand. I modsætning til sin broder
Ove havde han foretrukket at blive i Skåne og derfor bevaret sit
svenske statsborgerskab. Han blev Skånes sidste vice-landsdom-
mer, men søgte iøvrigt ikke statstjeneste; han holdt sig heller
ikke tilbage, når den skånske adel måtte stå sammen mod rege-
ringen til værn for sine interesser, og viste således en vis selv-
stændighed. Sine kræfter samlede Hans Rommel derimod om at
sikre og udbygge sin jordbesiddelse. Hans Rommel blev efter-
hånden Skånes største magnat, og det skyldtes ham mer end
nogen anden, når den gamle adel bevarede sit fodfæste i landet.
Over for de svenske myndigheder viste han større selvstændig-
hed end de øvrige adelsmænd. Da Ascheberg således fremsatte
sit ønske om at købe en sortebrun hest af ham til det stod, han
var ifærd med at oprette på sit gods Søvdeborg, svarede Hans
Rommel, at generalguvernøren skulde få hesten, *hvis* han til
gengæld fik landmålere til at opmåle sine udsogne hemman, der
var for højt ansatte i jordebogen. Han opnåede sit ønske og der-
ved en betydelig skattenedsættelse. Der er en særlig fortrolig
tone i Hans Rommels breve til Ascheberg, der viser, at her taler
lige med lige. At Hans Rommel iøvrigt ligesom sin broder Ove,
hørte til de humane godsejere, der ivrigt arbejdede på sine bøn-
ders velstand, er et træk, der må forøge sympatien for hans per-
son.⁶⁾

Ved siden af Hans Rommel fremtrådte to andre slægter som
betydende, om end i ringere grad. Det var *Gyldenstjernerne* og
Rosenkrantzjerne. I modsætning til slægten Rommel sluttede de
sig betingelsesløst til Sverige. *Aksel Gyldenstjerne* til Svaneholm
og Karlsholm var ligesom sin broder *Preben* officer i den sven-
ske hær, og søsteren *Elisabet* var Wilh. Jul. Coyets første hustru.
Aksel Gyldenstjernes optræden over for de svenske myndighe-
der i skattespørgsmål (s. 70), tyder iøvrigt ikke på, at han med
sin militære stilling havde indsuget den dertil svarende lydig-

heds ånd. Han kunde til gengæld som den eneste handlekraftige unge adelsmand synes skabt til at spille en lignende oppositionel rolle, som Ove Rommel i 1670erne (II, 214 ff). Hans egoisme, standshovmod og voldsomhed viste ham dog som en mand af langt ringere karat.

Aksel Gyldenstjerne, der var født 1653, var i en ung alder blevet indskrevet ved Lunds universitet sammen med sin broder. Deres præceptor, den senere biskop over Sjællands stift Hans Bagger, måtte dog snart klage over, at de unge Gyldenstjerner viste »ringe lyst til studier« og frasagde sig derfor det ham betroede hverv. Når vi samtidig hører, at Aksel led af langvarig sygdom, er det muligt, at han derved er blevet hæmmet i sin udvikling. Åndelige interesser fik han aldrig, og han blev en slet og ret landjunker med samme foragt for sine undergivne bønder som for de overordnede myndigheder. Der findes mange vidnesbyrd herom, og kun et enkelt skal her anføres. I marts 1683 beviste bonden Bodel Vallemarsen fra Opman med vidner på Villands herredsting, at da han i slæde var på hjemvejen fra markedet i Kristianstad, kom Aksel Gyldenstjerne jagende i sin kane. Bonden blev ham var og vilde vride sin slæde til siden, men Gyldenstjerne kom »med en sådan il«, at han ikke kunde komme af vejen hurtigt nok, og hans heste blev kørt omkuld. Så sprang en af Gyldenstjernes karle frem og slog ham med sin bøsse ned fra slæden, »så han lå som død på jorden«. Gyldenstjerne selv råbte fra kanen: »Slå hvast!« og deltog i pryglingen, hvorpå han sagde: »Det var det første«. Bonden erklærede, at han havde mistet bevidstheden, siden ligget til sengs og spyttet blod, så at han »sent eller aldrig får sin helse igen«. Han havde siden den tid ikke haft den kraft, at han kunde løfte en skæppe sæd. — Det er et træk, der viser, hvorledes skånsk adel kunde handle.⁷⁾ Mere behersket var *Aksel Rosenkrantz* til Ørup, der havde været dansk officer, men 1684 valgte svensk statsborgerskab og aflagde ed til den svenske konge. Af hans børn blev tre sønner svenske officerer, mens datteren ægtede Anton Joh. Mormand til Esperød, der havde samme stilling.⁸⁾

De anførte eksempler på adelsmænd, der efter 1679 gik i svensk tjeneste, kan forøges med flere. Det gælder således for-

uden om Aksel Gyldenstjerne om Leonora Christine Ulfelds dattersøn, *Jokim Beck-Friis* til Anderum. Endnu oftere skete det dog, at *skånske adelsdamer giftede sig med svenske officerer eller embedsmænd* og hermed bidrog til dannelsen af en skånsksvensk overklasse. Det gælder således om alle *Ebbe Ulfelds døtre*: Anna Katrine med general K. G. Skytte, Christine med ritmester K. G. Bonde og Sofie Marie med oberstløjtnant Joh. Ridderschantz. Tilsvarende indgik *Chr. Billes* ældste datter ægteskab med en svensk ritmester, mens den yngste ægtede Gotlændingen professor Ihre. *Sten Holcks* søster Rigborg var gift med oberst, senere landsdommer Petter Krusbjørn, og hans datter af samme navn med kaptajnløjtnant Klas Rålamb. *Hak Mormand* var selv gift med en svensk løjnantsenke, og deres efterkommere blev alle svenske officerer eller gift med sådanne. *Enevold Akkeleyes* datter ægtede Hans Gyllenpalm. *Christoffer Geddes* og biskop *Vinstrups* døtre fik ligeledes svenske oberster. Den svenske envoyé i København Vilh. Jul. Coyet var forgæves ude efter den skønne og rige arving, Mette Sofie Krabbe, men det lykkedes ham at sikre sig to skånske ægtefæller, først *Elisabet Gyldenstjerne* og senere *Anna Sofie Lindenov*. Ægteskabet med den sidste bragte ham svigerfaderen Otte Lindenovs gårde Borgeby og Klågerup. Ganske vist forblev disse godser hermed ikke i svensk eje, thi Anna Sofies søster Vibeke, enke efter Hans Rommel, forenede senere ved arv Borgeby og Klågerup med sin ejendom Maltesholm. Men det er åbenbart, at den skånske adel ikke længere, som før Skånske krig, var »uvillig til at forbinde sig med den svenske adel gennem mariager«. (II, 54).

At den gamle skånske adel efter 1679 ligeledes betragtede Stockholm som sin hovedstad, hvor den skulde gøre sine retigheder gældende, viser sig ved dens fremmøde på de svenske *riksdage*. Dens mødested var *Riddarhuset*, i hvis anden klasse de familier, som tilhørte rigsrådsætter, allerede 1664 var blevet optaget. Ganske vist blev adelen, lige så lidt som de andre skånske stænder, indkaldt til de betydningsfulde *riksdage* 1680 og 1682, hvor enevælden grundlagdes, men 1686 mødte Aksel Gyldenstjerne op, og fra 1689 var Kjeld Christoffer Barnekov en fast gæst på Riddarhuset, hver gang der var *riksdag*. Også Hans Rommel, Chr. Bille, Arvid Trolle og Jørgen Valken-

dorf deltog som regel i de — forøvrigt fåtallige og lidet betydningsfulde — riksdage, som holdtes i det sidste decennium af Karl XI's regering⁹⁾ Derimod søgte *Beckerne* og *Rosenkrantz-erne* 1686 forgæves optagelse i 2den klasse, og *Holger Mormand* opnåede overhovedet aldrig at blive introduceret.

De skånske adelsmænd kunde ikke klage over manglende imødekommehed fra deres svenske standsfællers side. Kjeld Christoffer Barnekov, der ved sin opdragelse var blevet helt assimileret i Sverige og desuden var en charmerende ung mand, valgtes straks efter sin første optræden ind i en lang række *udvalg*. Også de øvrige adelsmænd nød jævnlig samme tillid, selv Chr. Bille, der havde fået en så hård medfart af den unge Ascheberg (s. 190), blev 1693 medlem af fire udvalg og 1695 af fem.¹⁰⁾ Riddarhuset tog også skyldigt hensyn til den skånske adel ved at indflette dens ønsker i sine egne ansøgninger («*besvär*») til kongen. Dette gjaldt ikke blot om beskyttelse af øksnehandelen, der betegnedes som »en der i landet important sag«, og om forbud mod »forjagterne«, d.v.s. at kongen gjorde krav på den fulde jagtret i landsbyer, hvor han kun ejede en vis del af jorden. Men Riddarhuset ansøgte også om, at kongen vilde nøjes med halv kontribution af de skånske ugedagsbønder, fordi herregårdene i Skåne fra gammel tid var indrettede således, at de kun kunde drives ved dagsværker af bønderne, der til gengæld havde fået deres afgifter ansatte efter herregårdenes størrelse. Når man imidlertid ser, at dette krav allerede blev fremsat på riksdagen 1680, hvor intet medlem af den gamle skånske adel var til stede, og at det motiveredes med, at »den svenske adel, som bor i Skåne« for at bevare landets »kultur« ønskede at blive konserveret ved alle de gamle danske adelsretigheder, skønner man, at Riddarhusets omsorg for den skånske adel ikke skyldtes uegennyttige grunde.¹¹⁾ Det er da også talende, at den, der optrådte som talsmand for den skånske adel med dette ønske på riksdagen 1686, var den svenske greve Per Sparre til Belteberg (i Luggude herred).¹²⁾

Sammensmeltningen af skånsk og svensk adel var således i fuld gang snart efter 1679, og kun enkelte eksklusive slægter som *Rommel* og *Thott* synes at have stillet sig tilbageholdende gennem flere slægtled. Hans Rommels og Vibeke Lindenovs

datter Birgitte [Brita] ægtede således Frederik Trolle til Eriks-holm. Hvor fortroligt forholdet kunde udvikle sig mellem en skånsk adelsmand og Svenskerne, viser *Mogens Svabs* eksempel. Han var ikke alene Aschebergs kommissionær ved general-guvernørens ejendomshandler med adelige, men særligt talende er et brev fra ham til biskoppen, hvor det bl. a. hedder:

»Min hustru sender hans keriste [biskopinden] littet bogved-gryn till grød; hund er aff Bunde familien, eder gierne grød; derfor mener hund, at andre gjører dett samme; hund ved, her bischop ælscher Bonde slægten, derfor gjør hund sig dristig; latter ochsaa saa flittig hellse hr. bischoppen och bischopinden med sin tieniste och beder, at grynen iche maatt forsmaais. Vale«.

Når man husker, at Knut Hahn var en bondesøn fra Småland og Mogens Svabs hustru, Sidsel Bonde, datter af Svenskeren Tord Bonde til Oretorp, fatter man brevskriverens elskværdige ordspil.¹³⁾

At den gamle adel, både i medlemstal og i jordbesiddelse, var skrumpet yderligere ind, måtte ligeledes virke til en forening. Følelserne over for den svenske konge var nu også de mest loyale. Få gik dog i denne henseende så vidt som Otte Lindenov. »Jerntæppet« i Øresund, d.v.s. kravet om, at man skulde have pas for at forlade Skåne, hæmmede desuden *forbindelsen med frænder og venner i Danmark*. Endnu i begyndelsen af 1680erne viser Johan Monrads erindringer, at besøg af danske i Skåne lod sig foretage uden vanskelighed. Men allerede 1682 fik Aksel Gyldenstjerne ubehageligheder, fordi han uden pas havde begivet sig over Sundet. Helt ophørte forbindelsen ganske vist ikke. Maren Juul besøgte således København 1688, og Anna Sofie Lindenov gjorde det samme gentagne gange i disse år. Men om en så livlig forbindelse, som før Skånske krig, er der ikke længere tale. Den beedigede skånske adel har affundet sig hermed og søgt trøst ved at vende blikket mod nord.

Blegt og farveløst er det billede, man får af den skånske adel på det sidste stadium af dens tilværelse. Kulturelle minder har den ikke efterladt sig; hverken literære værker eller byggeforetagender som dem, hvormed en tidligere generation havde sat sit stempel på landskabet. *Dansk sprog* var ganske vist end-

nu fremherskende, hvad man ser af de talrige skrivelser til generalguvernør Ascheberg, men ofte havde nu de mere velstående adelsmænd engageret en svensk skriver for at kunne tale til øvrigheden på dens eget sprog.¹⁴⁾ Ikke, at der fattedes den skånske adel helt personligheder, selv om man navnlig vil finde disse inden for kvindernes rækker. *Birgitte Skeel*¹⁵⁾ og *Mette Rosenkrantz*¹⁶⁾ er eksempler på adelsdamer, der meget vel forstod at forsvare deres rettigheder, når de følte dem gåede for nær. *Maren Juul* er ligeledes en godsbestyrerske med ordenssans. Hun nedlagde således forbud mod drukkenskab og frådseri ved bøndernes gilder, da gårdenes drift derved blev forsømt, og hun søgte at hindre bøndernes geder i at fordærve den nye skov, hun havde plantet. Vi ser den gamle frue køre rundt i sin gamle, reparerede karet på besøg hos slægtninge og venner; rejsen udstrækkes helt til København, og hun står også i livlig korrespondance med denne by. Den berømte læge Ole Borch holdt således skriftlig konsultation med Maren Juul, bestemte hendes sygdom og sendte hende de fornødne medikamenter.¹⁷⁾ På samme måde stod *Aksel Rosenkrantz* stadig i forbindelse med den medicinske professor Ole Vorm.

Uheldige familieforhold kastede dog et mørkt skær over adskillige hjem og bidrog til at *nedbryde standens anseelse*. *Christoffer Valkendorf* beskyldtes for at have forurettet sin søn Hans ved et ulovligt arveskifte, hvad der var så meget uheldigere, som han samtidig stod i spidsen for det sidste landsting, som holdtes i Skåne.¹⁸⁾ *Holger Mormands* hustru, Dorotea Urne, klagede over, at hendes mand ikke vilde leve sammen med hende, nægtede hende det nødtørftigste underhold og lod hende flakke om i landet, »sig selv til vanhæder og andre til stor forargelse«. To præster, som begav sig til Esperød, opnåede kun, at Holger Mormand henskød afgørelsen af sagen til biskop Hahn personlig.¹⁹⁾ Andre forhold svækkede ligeledes adelens anseelse. *Otte Lindenov* måtte på grund af gæld overdrage sine skånske godser til sine døtre og trække sig tilbage til Danmark.²⁰⁾ Om Aksel Gyldenstjerne er ovenfor talt. Følgen af alt sådant blev, at de uskyldige kom til at lide for de skyldige; at en stakkels enke som *Jytte Thott*, Jørgen Krabbes efterlever-ske, måtte klage over, at bønder i hendes egen stue »med puk

og unyttige ord« vilde tvinge hende til at gå ind på deres krav om en forpagtning. Ikke uden grund bad hun Ascheberg om »ikke at tilstede bemeldte bonde således imod mig at procedere, hvilket og vil give flere anvisning, lige insolence imod mig at forøve«. ²¹⁾

Tiderne var stadig dårlige, og de blev værre og værre. Kornpriserne i hele Nordeuropa var synkende lige fra 1625 til 1740, selv om der fandtes undtagelser inden for denne periode, år hvor en særlig god høst bødede på de lave priser. Således kom den misvækst med påfølgende hungersnød, der rasede i det øvrige Sverige i slutningen af 1690erne, ikke til at omfatte Skåne. For den skånske adel, for hvem disse uheldige forhold faldt sammen med arbejdet på at udslette krigens spor ved ødegårdenes genopdyrkning, og for hvem dette arbejde ydermere lammedes af regeringens skattetryk og reduktioner, kunde byrden blive for stor og føre til gældsstiftelse med katastrofale virkninger.

De adelige fogeders indberetninger til deres herrer giver ofte et levende billede af *landbrugets vanskeligheder*. I januar 1683 beklager Aksel Rosenkrantz' forpagter på Ørup, Anders Andersen Ebeltoft, sig over, at han endnu ikke har kunnet få indsamlet landgilden for 1682 fra bønderne. »Her har i mangfoldige år ikke været så besværligt at få penge, som nu og forganget år, så vel hos bønder, som hos alle andre. Sæden, som er avlet, gælder intet, at fænedden (kreaturerne) er også udi slet pris for sygdoms skyld, som deriblandt er; så alting er i slet tilstand«. Ebeltoft tilføjer, at han vil forsøge »med list« at få den resterende landgilde inddrevet fra de bønder, »som nogenledes kan tåle at betale«. Men han indrømmer, at man må give dem lidt frist, for at de ikke skal »slet ruineres«. Han havde på tinge begæret, at bønderne skulde betale i penge i stedet for in natura. Men tingfogden havde tildømt dem, som alle andre adelsbønder her i landet, at betale i perseller (varer), som jordebogen udviser.

Halvandet år senere, i juli 1684 stod det ikke bedre til. »Nu må jeg bekende, alting i dette år går kontrarie«, siger samme forpagter. Ikke blot var der fuldstændig misvækst på sæd, men da han havde solgt alle sine stude til købmanden Oluv Nielsen

Engelholm i Malmø og efter kontrakten skulde have haft betaling 1. maj, var han til terminen blevet narret. Der hersker nemlig »en gruelig knaphed for penge, ligesom for sæd«.

Hermed var endda ikke bunden nået. Som adeligt gods skulde Ørup i efteråret 1684 stille ryttere til adelsfanen, og efter 1679 skulde disse ryttere være indfødte Svenskere. Rytterne foretrak på grund af dyrtiden at få kosten in natura fremfor kostpenge, men følgen var, at de måtte indkvarteres hos bønderne. Disse på deres side svarede, at så måtte de gå fra gårdene; de var så fattige, at de ikke kunde holde tjenestefolk. Forpagteren endte med, at han heller ikke i dette år havde kunnet indkræve landgilde »for armod og misvæksts skyld«.

Man kunde måske mistænke Anders Ebeltoft for at have overdrevet elendigheden, fordi han som forpagter af Ørup i 1682—84 skulde betale Aksel Rosenkrantz 500 danske daler om året. Men man vilde sikkert gøre ham uret. Maria Sofia de la Gardies foged på Krapperup skrev i begyndelsen af 1681: »Bonden har nu slet ingen penge til at betale restancen og den Wismarske skat (nemlig til Wismars indløsning fra Danmark), såfremt eders højgrev. nåde ikke nådigst behager, at jeg skal udpante hans eneste ko og øg«. Og i slutningen af firserne sagde hendes broder, Aksel Julius de la Gardies bestyrer af Bjerresøholm: »Havde jeg sandelig aldrig troet, at en del af bøndernes tilstand skulde have været så ringe og slet, som jeg det nu i sanding befundet haver«. Han fandt grunden hertil ikke alene i det høje skattetryk, men også i, at bønderne havde betalt deres landgildesæd i penge, »mens dog alle andre af landets indbyggere og adelsbønder altid har haft lov til at levere deres landgildekorn in natura«. Man ser, at andre havde været heldigere end Anders Ebeltoft i deres konverteringsbestræbelser. Endnu i 1690 skrev Aksel Julius' foged om hans bønder: »Jeg har med største flid besøgt deres huse, men kan ikke finde det ringeste, som udi penninger kan forvandles, før end sæden kan komme i hus«. Først i halvfemserne ændredes forholdet for en tid til det bedre.²²⁾

Det kan altså fastslås, at 1680erne var en dårlig tid for skånsk landbrug. Hertil kom virkningen af reduktionen, som vil blive behandlet i et særligt kapitel. Som eksempel kan fore-

løbig anføres fru *Maren Juul til Maltesholm*, der i særlig grad fik reduktionen at føle. Hun blev 1688 på een gang krævet for et hemman i Stensma, fordi det »i fortiden« havde været skænket til et alter i Lunds domkirke; for krontienden af Sønnerslev og Dejbjerg (Degeberga) sogne;* for birkeretten til Borrestad gård; endelig for ekstraskatterne af en lang række hemman i omegnen af denne gård, som 1584 var blevet købt fra kronen. Kun døden forskånede hende for også at komme til at betale sjettepenge af de gårde, hendes mand, Sten Reedtz, siden 1658 havde solgt til oberstløjtnant Erik Axelsson Hillebard (II, 89), til Ove Rommel og til Arild Svab, ialt 1075 daler; tillige med de »ukøbte indtægter« af tidligere krongårde i Sønnerslev, Linderød og S. Rørum sogne, ialt 862 daler. Men regeringen tog skaden igen ved at opkræve dem hos hendes arvinger. Maren Juul havde iøvrigt kæmpet tappert for at overvinde sine økonomiske vanskeligheder. Ved sin mands død 1685 havde hun måttet overtage hans gæld, ialt 25.073 rdl., penge som han bl. a. skyldte til borgerlige i Danmark som Peder Lassen, Thomas Bartholin og forskellige gejstlige. I de følgende år havde hun deraf betalt 16.950 rdl. og regnede med inden sin død at kunne bringe gælden ned på 4.800 rdl. Men nu kom reduktionen 1688 til og kuldkastede alle hendes optimistiske beregninger. Det var et held, at hendes arvinger var så kapitalstærke personer, som hendes søsterbørn, baronesse Lene Sofie Podebusk, Vibeke Lindenov (g. m. Hans Rommel) og Anna Sofie Lindenov (g. m. W. J. Coyet) så at alt blev betalt; og baronessen kunde beholde Vandås, og Lindenoverne Maltesholm.²³⁾

Hvor stærkt forgældede den skånske adels ejendomme kunde være, ses forøvrigt af, at da fru Sofie Rommel til Sirekøbing og Duege døde 1680, nægtede flere af arvingerne at overtage hendes gods. Gælden var nemlig 12.859 sletdr. Hans og Ove Rommel samt Otte Lindenov delte så godset i to broderlodder og tre søsterlodder, hvorpå de to brødre overtog Sirekøbing med tilhørende ugedagsgods som deres andel i arven og påtog sig den herpå hvilende gæld. Da hele arvemassen udgjorde 534 tdr.

*) Kronens tiende krævedes ved reduktionen tilbagebetalt med 6 pct. rente fra 1658.

htk., hvilede der altså på hver td. htk. en gæld af 24 sletdr. Det er omtrent halvdelen af, hvad godt jordegods på denne tid var værd i handel og vandel.²⁴)

Adelens liv efter 1679 frembyder således i sin helhed et mørkt billede, men er dog ikke uden muntre træk. Et sådant er den episode, der omhandler Johan Monrads og Mette Sofie Krabbes kærlighedshistorie. Den har en lignende virkning, som når på et græsk theater en komedie fulgte efter tre tragedier.

ANDET KAPITEL

Johan Monrads kærlighedshistorie

Johan Monrads selvbiografi har med rette fået en plads i den danske litteraturs historie. Selv om dens forfatter ikke er digter, er han dog et digterisk gemyt, der forstår at finde digteriske udtryk for sit følelsesliv, hvad enten det gælder forholdet til naturen, til vennerne eller — sidst, men ikke mindst — til den elskede. Det gør ikke noget skår i vor sympati, at biografien også er præget af en ubændig selvglæde. Den viser sig allerede i optakten, hvor forfatteren forsikrer os om, at alle fandt ham som barn: »Af en sær dejlig skabning og så fuldkommen dejlig en sjæl«, at han selv »fandt i min sjæl og væsen de ufejlbarlige visse tegn på et prædestineret og udvalgt Guds barn«. Denne selvglæde har nemlig et så naivt præg, at det virker forsonende, og man med virkelig interesse følger hans livs hændelser lige til klimaks: Skildringen af hans store og lykkelige kærlighed.

Men et er litteratur, og noget andet historie. Læser man mellem linjerne i Johan Monrads selvbiografi, rejser der sig adskillige spørgsmål, som man ikke får besvaret. Man må da forsøge at finde svarene ad andre veje.¹⁾

Johan Monrad var en bispesøn fra Ribe, vistnok født 1638, og slægtmæssigt placeret inden for universitets- og præstestanden. Efter en skolegang i Ribe og København, hvorom vi kun hører, at den var »meget møjsommeligt«, kom han til universitetet, hvor han efter sit eget udsagn udmærkede sig hos professorerne fremfor alle sine kammerater, »så at alle forundrede sig«. Men ligesom sin samtidige, Griffenfeld, foretrak han »for nemme folks selskab« for sin egen stand, og den liberalitet, der havde udviklet sig inden for den danske adel i den sidste del af dens magtperiode, gjorde det muligt, at også han blev op-

taget i de adelige kredse og stiftede bekendtskaber, ja venskaber med flere unge adelsmænd. Som brav student stod Monrad desuden på Københavns vold mod Svenskerne 1658—59, men efter aflagt attestats ved universitetet var det ingeniunde hans hensigt at søge kald som præst eller hører. Ved sin livlige ånd havde han erhvervet sig datidens selskabsdannelse, og personlig charme forøgede hans fremtidschancer. Foreløbig blev han optaget i den bekendte adelsmand Otte Krags hjem som huslærer for hans yngste søn Niels, der kom til at stå ham meget nær, og i begyndelsen af 1670erne drog han som hovmester sammen med denne på en udenlandsrejse til Tyskland, Italien og Frankrig, hvorfra han først vendte hjem efter fire års forløb i 1676.²⁾

Hvad nu? Johan Monrad var i slutningen af trediverne, og det var på tide at tænke på sin fremtid. Han har åbenbart også gjort det. Johan Monrad havde gode forbindelser med den Griffenfeldske kreds; han var ven med Griffenfelds fætter Gert Schrøder, han var kommet i Griffenfelds hjem på Købmagergade, og han fortæller selv, at Griffenfeld havde planlagt rejsen til Italien for ham. Monrad havde sagtens tænkt sig, at det skulde gå ham som Gert Schrøder, der, takket være sin frænde, havde fået en god stilling i kancelliet. Men landet lå nu ganske anderledes. Som han selv siger: »Jeg kom just til Griffenfelds fald, da man på ham havde, menneskelig vis, begyndt at bygge al sin fortun; der lå det tilsammen i skarnet«. Der var intet andet at gøre end at se tiden an. Et held var det da i uheldet, at Monrad i Otte Krags hus havde stiftet bekendtskab med fru Mette Rosenkrantz til Hækkeberg, der oven i købet — efter hans fremstilling — havde fattet stor godhed for ham. Hendes søn af et tidligere ægteskab, Anders Bille, opholdt sig den gang i Holland, og det blev nu ordnet således, at han og Monrad, — den sidste formodentlig atter som hovmester, — under krigen skulde rejse sammen til England og Frankrig. Johan Monrad kom på rejsen i et lignende fortroligt forhold til Anders Bille, som tidligere til Niels Krag. Da Den skånske krig 1679 var til ende, kom de begge tilbage til fædrelandet.³⁾

Johan Monrad var nu over de 40, den gang en højere alder end nu. Han havde udviklet sine vindende egenskaber yder-

ligere, havde erhvervet datidens verdensmandsdannelse, beherskede fremmede sprog og kunde berette om interessante oplevelser. Men hans rejser havde mere været til fornøjelse end til studier. Videnskabelige anlæg havde han afgjort ikke, så universitetsvejen stod ham ikke åben, og for administrative sysler var han — efter hans senere liv at dømme — næppe særlig anlagt. At søge præstekald tænkte han naturligvis mindre end nogensinde på. Noget dunkelt siger han selv, at » i hvor vel der var vel adskillige forslag for mig, stod dog mit sind intet til noget, men som tilforn, så og da befalede jeg Gud al ting og ventede hans vilje«. Gud lod straks høre fra sig.⁴⁾

Der kom en indbydelse fra Anders Bille i Skåne, og Johan Monrad tog imod den, som han siger, især af lyst til at se hans søster, Mette Sofie Krabbe, »da der gik så vide (fra-) sagn om hendes person og meriter, og alt København talte om hende som den ekstraordinæreste jomfru, de vidste af at sige«. Og hermed forlader vi for et øjeblik Johan Monrad.

Som tidligere nævnt (III, 144) havde fru Mette og hendes unge datter, ligesom den øvrige indfødte adel, måttet forlade Skåne under krigen. Men deres skæbne var for så vidt mildere end andres, som deres forvisningssted var Stockholm, hvor de blev optaget i højadelens kreds. Mette Sofie, der var født tidligst 1662, var på den tid forlovet med Tage Thott, partiet var kommet i stand gennem hendes moder, der under hendes umyndige år var hendes værge. Men Tage Thott brød forlovelsen. Fru Mette Rosenkrantz udstedte da følgende »fuldmagt« til sin datter:

»Eftersom jeg gaf min Mette Sophia bort udi hendes meget unge Aar og Alder og fornemmer nu, det vor Herre iche hafver forsiunet det med Tage Tott; da lofver jeg hermed min Daatter, at vil nu aldrig meere hafve med hendis Giftermaal at giøre, men hun self allene derfor at raade og tage, huem Gud vil føye hendis hierte till, som hendis Sind kand falde til. Dette bekræfter jeg med egen Haand. Ex Stockholm den 16. December Anno 1680, Mette Rosenkrantz«.

Man kan spørge, om en sådan erklæring var juridisk bindende. At den var moralsk forpligtende, kan næppe betvivles. Der-

efter rejste moder og datter tilbage til Skåne, hvor de foreløbig tog bolig på det gamle Lundegård, sagtens fordi Hækkeberg var i en sørgelig forfatning efter krigen.⁵⁾

Tilbage til Johan Monrad. Efter Anders Billes indbydelse kom han til Lund i slutningen af november 1681. Han gjorde straks sin velynderinde, fru Mette Rosenkrantz, sin opvartning, blev modtaget med stor hjertelighed af fruén, der var sengeliggende, og så ved samme lejlighed for første gang Mette Sofie som voksen pige. Han kom, så og — blev besejret. Hør her hans egne ord: »Jeg blev ganske bestyrtet og konfus og måtte bekende ved mig selv, at af alt det, jeg havde set i verden, havde jeg endnu intet set hendes lige, og det var kun endda den første begyndelse«. Det var ikke blot den »obligeante og artige maner«, hvormed hun kom ham i møde, men også »den ekstraordinære esprit og civilité, der fulgte jomfru Mette Sophia Krabbe i al hendes discours og al hendes comported. Hundrede urolige tanker fulgte mig til sengs«. Det blev ikke bedre de følgende dage: »Mette Sophia, Mette Sophia, det var al min forundring«. Der var hendes »agreable konversation«, som viste hendes »gudsfrygt, innocence, esprit og høflighed«; der var hendes person og taille, der syntes ham »den aller-avantagieuseste«; ja, om det så var hendes påklædning, var den »så vel choiseret, at jeg havde vel intet tænkt at finde sådan noget i disse lande«. De to var sammen i otte dage, naturligvis ikke alene, da hendes halvbroder og jomfru Helle Lykke altid var til stede. For Monrad var det »den agreableste og fornøjeligste tid af al min livstid«. Og var det ikke et mærkeligt held, at han havde husket at tage en lille guldbalsambøsse med fra København? Hans ord herom er: »Hendes moder sagde, hun måtte nok tage den; ellers havde hun intet taget den«. Men otte dage får jo også en ende, og Monrads afsked toges en morgen tidlig, da jomfruen endnu var i negligé, hvad der gav hende »en usigelig yndelighed«. På tilbagerejsen drak han i Helsingør hendes skål, men »måtte gå i en krog for at dølge det, jeg kunde ikke holde mig for gråd, at (d.v.s. når) jeg tænkte på den dydige sjæl og de mange onde og uværdige mennesker, hun vilde blive anfægtet af«. Ved disse onde og uværdige men-

nesker menes formodentlig de unge adelsmænd, som gjorde kur til den unge og rige arving, og som Monrad havde truffet allerede under sit første besøg i Skåne; blandt disse nævner han den danske Aksel Gyldenstjerne til Svaneholm og den svenske Wilhelm Julius Coyet til Lyngbygård (Trolle-Ljungby).⁶⁾

På det første besøg i Lund fulgte naturligvis snart et andet i januar 1682, et tredje i april og et fjerde i maj (som man ser, blev afstanden mellem dem mindre og mindre). Svarende hertil blev fortroligheden større og større; han kom nu ind i hendes kammer, der for ham blev »et Epiktets lysthus, langt borte fra al verdens uro og malice«, men det tilføjes omhyggeligt: »jomfru Helle Lykke var altid hos«. Man foretog i forening promenader og udflugter til Lunds omegn o.s.v. Mellem besøgene skrev han breve fra København til Lund, »som alle passerede under Helle Lykkes konvolut«. Og Johan Monrad må have gjort fremskridt, thi han noterer som afslutning på det tredje besøg: »Den sørgelige afsked, der jomfruen gik ad haven, og Aksel Gyldenstjerne og Anders Bille fulgte mig ud på vejen«. Jernet var åbenbart varmt. Nu skulde der smedes.⁷⁾

At Johan Monrad var oprigtigt forelsket, kan ikke betvivles. Hans selvbiografi er altfor overbevisende hertil. Men Amor er ikke altid blind. Undertiden er han meget skarptseende. Han så ikke alene, at Mette Sofie Krabbe var ung, smuk og kultiveret, men også, at der hang seks herregårde i jomfruens brudeslæb. Det var åbenbart med god grund, at Monrad havde sat sin lid til Guds bistand og ventet på hans vilje.

Men Mette Sofie? Monrad peger selv på, hvilken overgang det måtte være for en ung, livsglad skønhed at være forflyttet fra »det galante og levende svenske hof« til Lund, »det øde og enligste sted«. Dette var baggrunden for hans fremgang. Og da han dukkede op, var det ikke blot som hendes halvbroders ven og hendes moders yndling; det var også som den smukke og statelige kavalier med fransk kultur, verdensmanden, der overstrålede enhver skånsk adelsmand. Han var ganske vist ikke ung mere, men havde ikke hendes mislykkede forlovelse åbnet hendes øjne for de fortrin, en moden mand med de bedste prin-

cipper sad inde med? Hun må endelig have været under stadig påvirkning af den jomfru, der så ofte nævnes under disse besøg i Lund, Helle Lykke. Man ser tydeligt, at hun har fremmet partiet, og, romantisk som hun øjensynlig var, gjorde hun det også i den følgende tid. Men var ikke også den smukke Mette Sofie med al den »esprit«, som hendes tilbøder priser, en lille smule — naiv?

Johan Monrad greb nu sagen praktisk an. Før han drog på sin fjerde rejse til Skåne, tyede han til sine gamle forbindelser ved hove, Mikael Vibe, Konrad Reventlov og Bolle Luxdorff, der havde kongens øre. Navnlig den første af disse, der havde tilhørt den Griffenfeldske kreds og nu var geheimeråd, blev ham en god støtte. Det er ikke rimeligt at tro, at hans hjertesorger skulde have haft særlig interesse for de danske statsmænd. Men man var nu kommet så langt bort fra Johan Gyllenstiernas skandinaviske politik, at de to nordiske magter havde stillet sig på modsatte fronter (s. 4), og Danmarks forhold til Sverige var blevet så skarpt, at en ny skånsk krig ikke syntes udelukket. Under disse forhold måtte det være klogt for Danmark at krydse Sveriges interesser på alle punkter, og en af disse interesser var det at få så meget skånsk jord som muligt på svenske hænder. At Mette Sofie ægtede en dansk adelsmand var et modtræk mod svensk jordpolitik og fortjente derfor al støtte. Johan Monrad måtte ophøjes i adelstanden for at gøre ham acceptabel i hans nye familie og — hvad der var det vigtigste — forhindre, at hans hustru ved at indgå et ujævnbyrdigt ægteskab, både efter dansk og svensk ret, havde forbrudt sin arveret ved moderens død. Monrad tilføjer, at man også tilbød ham en stilling som dansk envoyé ved et fremmed hof. En repræsentativ stilling som gesandtsens frue kunde nok virke tiltalende på Mette Sofie med hendes glade minder fra Stockholm. Men der blev aldrig for alvor tale om at realisere sådanne planer, der vel også måtte strande på Monrads manglende uddannelse som diplomat.⁸⁾ Derimod fik han titel af kancelliråd, hvad der ikke medførte praktisk risiko for administrationen.

Adelsbrevet for Johan Monrad, der er dateret 9. juni 1682, er ikke uden interesse. Monrad havde over for kongen beråbt sig på, at han både på fædrene og mødrene side var af adelig

herkomst. Hvad der hermed sigtes til, vides ikke*) I Christian V's adelsbrev hedder det karakteristisk, at kongen vil nøjes med de for ham fremlagte beviser for adelskabet, og det tilføjes: »udi hvilken prøfve, om oc end noget fattis skulle, hafver Vi slig mangel self af Voris absolute souveraine Kongl. magt oc myndighed ved dette Voris aabne Brefs Krafft allernaadigst erstattet og suppleret«.9) Samme dag som dette brev er udstedt, vendte — med Monrads udtryk — Gud Mette Sofies hjerte til ham, så at de blev trolovede i det grønne lysthus i den dejlige Lundegård mellem kl. 3 og 4 om eftermiddagen, »overværende Gud selv og hans hellige engle, og ellers ingen mennesker uden jomfru Helle Lykke«. Øjeblikket gjorde den digteriske natur til virkelig digter, om end på prosa: »Til trolovelsen sang alle små fugle, i haven var, og bogfinken var deres kapelmester, og alle blomsterne og træerne trakterede os med deres lugt og fraîcheur. Gud selv lagde, som i [det] første paradys, selv hånden på og lyste velsignelsen«.10)

Forbindelsen blev holdt hemmelig for alle, selv for moderen og Anders Bille. Men Johan Monrad følte sig urolig for besiddelsen af sin nyvundne skat; det sværmede med bejlere omkring Mette Sofie, og han forlod hende kun »med en hjertens vemodighed og længsel«. Hemmeligheden vilde ikke i længden kunne bevares. En ny fortrolig fik de elskende i Anders Billes unge hustru, Beate Bjelke. Hun og Helle Lykke udførte nu det mesterstykke at skaffe Mette Sofie over til Sjælland, uden at den gamle frue og hendes søn fattede mistanke. Helle Lykke førte oven i købet »en hob svenske penge« med sig over til Danmark, et vidnesbyrd om, at Monrad nok kunde bruge kapital til det dristige foretagende, han var inde på. Så mødtes da alle fem på Anders Billes gård, Løgismose på Fyn: Anders, Beate, Mette Sofie, Helle og Johan; Mette Sofie med sin moders to år gamle forsikring og Johan med et kongebrev på stuebryllup. Hemmeligheden blev nu røbet for Anders Bille, og under på-

*) Hans moder var en Bang, og denne slægt har en tradition om at nedstamme fra Hviderne, altså Absalons og Marsk Stigs slægt, men man må være enig med selvbiografiens udgiver i, at »dette Adelskab var dog i hvert Fald ikke meget bevendt«.

virkning af sin unge kone og af sit gamle venskab gav den overrumpede mand sit bifald til forbindelsen og »ønsked os til lykke med de dyreste eder og protestationer [d.v.s. forsikringer] af venskab«. Men så sprang der en bombe foran Johan Monrad.

Det var Anders Billes faster, fru Lisbet Bille, der opdagede og blev den sjette i kredsen. Hun viste sig at se noget anderledes på den forbindelse, som de øvrige fandt så tiltalende. Hvad hun indvendte, fortæller Johan Monrad ikke, men vi kan nok slutte os til det: Det var meget godt, at den danske adel havde åbnet sig for selskabelig omgang med de unge borgerlige, der havde nået deres eget kulturtrin. En mand som den tidligere rigskansler Peder Griffenfeld havde jo endog stået i et meget intimt venskabsforhold til forskellige højadelige damer. Ære være en sådan idealisme, men man burde dog ikke lukke øjnene for livets hårde realiteter. Realiteterne var adelens jordejendom, der, efter lov og ret, aldrig burde formindskes, og hendes egen brodersøn Anders var som medarving efter fra Mette Rosenkrantz interesseret heri. Det var også godt nok, at Mette Sofie havde sin moders tilladelse til selv at bestemme sit ægteskab, men det måtte dog underforstås: med en jævnbyrdig ægtefælle. Ydermere var den gamle frue uvidende om hendes forlovelse og vilde næppe havde billiget den. Sådan lød formodentlig Lisbet Billes argumentation. Vi ved kun, at Anders Bille, hans hustru, ja selv giftekniven Helle Lykke blev så påvirkede, at de om natten hemmelig rejste bort fra Løgismose — en ikke synderligt heroisk protest —, og at de ikke kunde bevæges til at vende tilbage. Formodentlig regnede de med, at deres fraværelse vilde umuliggøre brylluppet, da Anders Bille var sin søsters lavvæрге.

Dette blev dog ikke tilfældet. Som den kavalier Monrad var, forlod også han straks Løgismose for at bevare sin trolovedes gode rygte. Men han mødtes atter med Mette Sofie på Nakkebølle, som hun havde i sameje med en halvsøster. 9. november 1682 stod deres bryllup i den nærliggende sognekirke, så tilfaldelsen til at holde det hjemme i huset blev altså ikke benyttet. Hensigten hermed var vel at give begivenheden så stor offentlighed som muligt. »Og dette var vores bryllupstid på Nakke-

bølle; glem aldrig!« Med disse ord slutter Johan Monrad sin kærlighedshistorie.¹¹⁾

Men den fik et langvarigt og brydsomt efterspil. »Alle var blevet vore forfølgere«, klager Monrad. Det gik endda med modstanden inden for adelens rækker, efter at det unge par havde opsøgt fru Mette Rosenkrantz og af hende (og den atter svingende Anders Bille) havde fået følgende erklæring:

Efftersom min kiere Daatter sa[a] og Syster Jomfru Mette Sophia Krabbe tillige med hendis Kierriste Mons. Johan Monraht anmoeder og indstendig anholder og begierer, Vi ville være fornøyet med deris Egteschab og det ey mifshage, saasom de forsichrer ofs, det af [den] høyeste Gud self er slutet til hans Nafns Ære, deris timelig og evig Velstand udi Guds providence og Forsiun og deris Egteschabs Velstand, Glæde og Gode; ere vi velfornoyede og i saa maade vel tilfreds. Ønscher, at den højeste Gud ville det velsigne til sit Nafns Ære og os paarørende til fremdeles Fornoyelse; hvilket Ønsche vi med voris Hender og Zigneter bekræfter.

Lunde Gaard den 4. December 1682.

Mette Rosenkrantz.
Egen Haand.
(L. S.)

Anders Bilde.
Egen Haand.
(L. S.)

Klogeligt var denne erklæring formuleret således, at den syntes udstedt før brylluppet.¹²⁾ Men tilgivelsen var ikke tomme ord. Senere breve fra fru Mette viser, at hun, som nu var ganske skrøbelig og snart efter døde, havde slået sig til tåls og kun ønskede det unge par lykke og velsignelse. Men hun tilføjer også: »En person, ovre hos Eder, er Eder meget hård; Gud forstække hans magt og alle, de Eder nu vil ilde«. ¹³⁾ Denne person er utvivlsomt Wilh. Jul. Coyet, der var blevet svensk envoyé i København 1682. Han havde hørt til Mette Sofies tilbedere, som Monrad kaldte »onde og uværdige mennesker«, og det er menneskeligt, at han var godt gal i hovedet ved at se hende bortsnappet af en anden, ja en Dansk og tilmed en tidligere informator og hovmester. Coyet var vokset op i en mod Danmark fjendtlig atmosfære; hans fader var den Petter J. Coyet, der

efter Roskildefreden, som svensk underhandler havde aftvunget Danmark den ufordelagtige traktat med hertugen af Gottorp. At Wilhelm Coyet ikke var vanslægtet, fremgår bl. a. af, at han som gesandt i København indberettede til sin konge, at Danmark vilde tvinge Sverige til at afstå Helsingborg, Landskrone, Malmø, »med hele søkanten«, hvorfor han til gengæld anbefalede Norges erobring og udbad sig at få et »beneficium« der.¹⁴⁾

Samme sindelag viste Coyet i Johan Monrads sag. Han skrev 12. februar 1683 til sin regering, at ægteskabet var indgået mod moderens og slægtens vilje på grundlag af et særligt kongebrev; Monrad og hans frue havde ikke opsøgt fru Mette Rosenkrantz, så længe hun levede, og ikke opnået hendes tilgivelse. Johan Monrad selv var en ufri mand, der havde været huslærer for Mette Sofies halvbroder. Adelsbrevet til ham måtte være antedateret og således uden betydning. Her var altså sandt og usandt blandet sammen. Coyet sluttede: Efter de svenske adelsprivilegier (af 1622) havde følgelig Mette Sofie forbrudt alle sine skånske godser, og Karl XI burde derfor lægge beslag på dem og den arv, der var tilfaldet hende efter moderen, indtil fiskalen havde erhvervet dom over dem ved hovrätten i Jönköping, hvis kongen da ikke foretrak straks at inddrage hele hendes ejendom under kronen.¹⁵⁾ Tanken faldt i god jord i Stockholm, og i foråret 1683 belagde Ascheberg Hækkeberg med svenske ryttere og tog alle fru Mette Rosenkrantz' besiddelser under beslag. Hermed var Johan Monrads og Mette Sofie Krabbes ægteskab blevet til en politisk »Haupt- und Staatsaktion«, thi den danske regering sad ikke denne udæskning overhørig.

Den danske gesandt i Stockholm, den samme Herman Meyer, som havde virket som en slags krigsminister under Skånske krig, tog straks affære. At han kunde gøre det, viser, at han forlængst fra København var instrueret i sagen. Meyer anbefalede den svenske udenrigsminister, Bengt Oxenstierna, at man ikke skulde forhaste sig med konfiskationen; Monrad var bleven adlet før brylluppet, og ægteskabet var indgået med fru Mette Rosenkrantz' samtykke.¹⁶⁾ Det sidste var jo ikke helt rigtigt, og i Sverige vilde man overhovedet ikke fæste lid til Meyers forsikringer. Her hed det sig endogså, at den gamle

frue var død af sorg over sin datters forbindelse. Meyer fandt det nu nødvendigt at indgive en skriftlig note til Oxenstierna, bilagt med vidimerede afskrifter af Johan Monrads adelsbrev, Christian V's ægteskabstilladelse til samme og Fru Mette Rosenkrantz forskellige breve til hendes datter og svigersøn.¹⁷⁾ Herved opnåedes i hvert fald så meget, at Karl XI lod planen om konfiskation falde og nøjedes med at »sequestrere« godserne, indtil der var faldet dom i sagen ved hovrätten i Jönköping. Hermed var man på dansk siden ingenlunde tilfreds. Johan Monrad hævdede, at sequestrationen var en ren volds-handling, et brud på Lundefredens § 13, der garanterede danske undersåtter i Skåne deres ejendom. Mikael Vibe bemærkede spydigt i en skrivelse til Meyer, at selv om man med Svenskerne gik ud fra, at ægteskabet som ujævnbyrdigt var ugyldigt i arveretlig henseende, måtte følgen være efter dansk lov (der endnu var gyldig i Skåne), at Mette Rosenkrantz' godser tilfaldt de nærmeste adelige arvinger, men ingenlunde kongen af Sverige.¹⁸⁾

Hovrätten var ikke mindre hurtig i vendingen end diplomaterne. Allerede 21. marts 1683 stævnedes den Mette Sofie til at møde 6. oktober og svare for sit ægteskab med en ufrelse mand. Ascheberg sendte straks denne stævning over til København, hvor den blev afvist af Monrad på hans syge hustrus vegne. Hans svar var holdt i den høje stil: Som kgl. minister — det var altså kancellirådstitlen, der her gjorde sin nytte — måtte han ansøge om majestædens ordre, hvordan han skulde forholde sig. Men han vilde dog gøre generalguvernøren opmærksom på, at »Hans kgl. majestæt [har] også denne sag sig selv påtaget ved sin minister hos det svenske hof at lade aldeles udføre som en affære, hvor hans kongelige høje reputation, majestæts hånd og ære højlig er interesserede«. Gentagne forsøg fra svensk side på at få stævningen antaget var lige så frugtesløse. Monrad tilføjede nu til sin protest »temmelig hårde ord om injurier og violence, som lod ham vederfares stor uret«. ¹⁹⁾

Det var næppe til skade for Johan Monrads sag, at den for fremtiden kunde blive ført i Stockholm af en mere velset dansk minister end Herman Meyer. I maj 1683 blev denne afløst af Chr. Stockfleth, en meget lovkyndig Nordmand, der skulde vise

sig også at være en behændig diplomat. Ved sin første samtale med Bengt Oxenstierna beklagede han sig over, at man vilde lade en sag komme for hovrätten, der i virkeligheden drejede sig om den danske konges beslutninger, — altså kongebrevene om adling og hjemmebryllup; — hvilket måtte betragtes som et angreb på Christian V's værdighed og rettigheder. Allerede disse ord gav åbenbart Oxenstierna noget at tænke over, og i den påfølgende skriftlige note gennemgik Stockfleth sagens hovedpunkter ud fra den juridiske fiktion, at »min allernådigste konge og herre fast tvivler [om], at sagens rette beskaffenhed må være e. kgl. mat. [altså Karl XI] vitterlig eller foredragen«. Derfor udbad han sig sequestrationen ophævet og klagen til hovrätten tilbagekaldt. Endelig greb Stockfleth lejligheden til under en audiens, hvor foruden kongen kun Bengt Oxenstierna var til stede, at besvære sig over Svenskernes procedure. Karl XI, der ikke var øjeblikkets mand, kunde kun svare med de gamle argumenter: Det drejede sig om en svensk undersåt, da det var Mette Sofie Krabbe, ikke Johan Monrad, der var stævnet for retten; hun havde godser i hans land, og hun havde forset sig mod konstitutionerne. »Derpå vendte han sig til grev Bengt Oxenstierna«. Senere modtog Stockfleth den besked, at kongen vilde lade hans indlæg besvare gennem sin minister i København.²⁰⁾

Man kunde vente, at det ikke var til Johan Monrads og hans hustrus fordel, at Coyet atter fik lejlighed til at blande sig i sagen. Coyet gentog da også over for den danske regering alle de tidligere anførte svenske argumenter, og han føjede oven i købet hertil, at det var i begge monarkers interesse at hævde hinandens myndighed inden for deres riger og lande. Men i slutningen af hans note blev der dog anslået mildere toner, nemlig at Karl XI afgav en forsikring om, at alt hvad Mette Sofie Krabbe kunde anføre til sit forsvar, skulde blive taget i tilbørlig betragtning af hovrätten i Jönköping.²¹⁾ Længere kunde man foreløbig ikke komme med Svenskerne, hvilket heller ikke kan forbavse. I sommeren 1683 var det politiske forhold mellem de to lande meget spændt. Den franske flådes ankomst til de nordiske farvande måtte gøre det sandsynligt for Sverige, at man kun var et lille skridt fra et åbent fredsbrud, selv om

den diplomatiske forbindelse endnu ikke var afbrudt. Selv Stockfleth mindede sin regering om, at »tiderne er noget sælsomme til at hazardere at begære det, som gemytterne nu omstunder er lidet inklinerede til at accordere«. ²²⁾

Men der blev ikke krig den gang. Frankrig vilde ikke have uro i Norden, og Sverige blev hurtig klar herover. Allerede i begyndelsen af august 1683 kunde Coyet, der havde ypperlige forbindelser i København, meddele hjem, at kongen af Frankrig havde ladet sige til Christian V, »at hvis han begyndte på noget, vilde han ikke vide af ham«. Samtidig indberettede Stockfleth, at »man kan ikke bemærke, at de er så aldeles i den chaleur og opløb, som de for nogen tid (siden) var udi«. ²³⁾ Ved den politiske afspænding åbnedes atter vejen til at tage Monrads sag op. Stockfleth arbejdede ihærdigt med den i hele efteråret 1683. Yderligere virkede nu to ting til hans fordel. Den ene var, at Karl XI, som selv var blevet enevældig, ømmede sig ved, at en svensk domstol muligvis skulde underkende en anden enevældig konges breve. Den anden var, at kongen altid var meget ængstelig ved at krænke juridisk ret, hvor en sådan måtte være til stede. På svensk side opgav man næppe nogensinde sin — iøvrigt berettigede — mistanke om, at der var en årsagsammenhæng mellem giftermålet og adlingen. Man kunde ikke komme til bunds i sagen. Derfor var man i virkeligheden, som Stockfleth skriver hjem, »perplekse at finde et ekspedient at komme med manér og decenter derfra«. Dette middel fandt man i at holde fast ved, at processen i Jönköping skulde føres til en retslig afslutning. Men samtidig gav man retten befaling til, at hvad der blev forelagt den af den danske konges breve, skulde betragtes, som om de var udstedt af dens egen konge. Dette var jo en betydningsfuld udvidelse af den forsikring, som Coyet havde afgivet i København det foregående år, og viste, at Meyers ord ikke havde lydt forgæves. Herved blev vel også Monrad beroliget; han havde ellers ønsket, at hans regering skulde udstede et ligefremt forbud mod, at han mødte for hovrätten, og tilbudt at indgive en fremstilling af sagen («ein extract von specie facti») til den svenske regering på betingelse af, at han og hans hustru ikke blev underkastet hovrättens kendelse. Dette viste sig nu overflødig. ²⁴⁾

Hovrättens dom faldt 13. marts 1684. Det siges, at heller ikke i vore dage afgiver den højeste domstol gerne kendelser, som går imod den bestående regerings ønsker. Hovrättens dom begynder med i sine præmisser at citere Karl XI's befaling til den om at prøve alle de af den danske gesandt fremførte beviser (s. 211), hvorefter den siger, at en sådan prøvelse har fundet sted. Om Christian V's breve hedder det, at man ikke burde tvivle om deres sandhed og rigtighed, da de var udstedte af »en konge og høj potentät«; om Mette Rosenkrantz' og Anders Billes, at det ganske vist havde været ønskeligt, om brevskriverne og attestanterne havde kunnet tages i ed (efter 21. kap. i Tingm. B.). Men da fruene var døde, og de øvrige opholdt sig i et fremmed kongerige, så at man ikke kunde tvinge dem til at komme til stede, måtte man se bort fra denne betingelse, der desuden fandtes overflødig i dette tilfælde.

Man erklærede derpå, at da fru Mette havde givet sin datter tiilladelse til at ægte, hvem hun vilde, og efter ægteskabet havde erklæret sig tilfreds dermed; da endvidere slægten både før (sic!) og efter ægteskabet ligeledes havde været tilfreds; og da endelig Monrad havde været adelsmand før ægteskabet »og af adel på fædrene og mødrene side« (sic!); — frikendtes fru Mette Sofie Krabbe i denne sag for advokatfiskalens tiltale. »Og sådan alt med rette.«²⁵)

Denne dom blev ikke offentliggjort, men kun meddelt parterne i sagen. Det er forståeligt. Den betød en eklatant sejr for Johan Monrad, der nu ikke blot havde vundet prinsessen, men også hendes halve kongerige.

Hermed skulde man tro, at eventyret var til ende. Johan Monrad var jo nu godt forsynet, både med hustru og udkomme. Parret levede desuden, efter alt at dømme, lykkeligt sammen i mange år, om end uden børn. Men dermed er ikke alt sagt.

Mette Sofie var ikke eneste arving efter sin moder. Fru Mette Rosenkrantz havde været gift tre gange. Fra sit første ægteskab efterlod hun en datter Kirsten Vind, der var gift med en dansk oberst Gamm; fra sit andet ægteskab, foruden Anders Bille, dennes broder Erik. Disse halvsøskende optrådte straks efter

moderens død med krav på del i arven. Det var en statelig arv: De otte sædegårde, Hækkeberg, Svenstrup, Bjørnstrup, Asserthorp, Pugerup, Rydsgård, Toppeladegård og Brødegård med langt over 100 hemman bøndergods foruden utallige gadehuse, torper og møller. For at holde sammen på denne arv udløste Johan Monrad medarvingerne med rede penge, hvad der måtte bringe ham i stor gæld; desuden skulde der udredes sjettepenge til kronen af disse pengesummer, fordi de blev ført udenlands. I stedet for disse penge måtte Monrad udlægge strøgods til regeringen, naturligvis valgt i sogne, der lå længst borte fra sædegårdene. Og så var der endelig reduktionen.

Det er da intet under, at Monrad hurtigt blev en gældbunden mand. Han og hans hustru levede i de første år af deres ægteskab på Nakkebølle, og det kom ham godt til pas, at han opnåede at blive landkommissær på Fyn²⁶⁾, forøvrigt den eneste bestilling der blev ham betroet. Thi at han også blev etatsråd, var ligeså titulært som den tidligere udnævnelse til kancelliråd.²⁷⁾ I slutningen af 1680erne fandt Johan Monrad det imidlertid nødvendigt at forlægge sin bopæl til Skåne. Traditionen taler om utro forvaltere på hans godser; snarere var vel grunden til overflytningen den store gæld og de vanskelige økonomiske tider, som gjorde et personligt tilsyn af gårdenes drift nødvendig. Men intet hjælp, og i 1690erne måtte Johan Monrad »oplade« *Brødegård* til Aksel Gyldenstjerne og halvdelen af *Svenstrup* til Malmøkbømanden Jakob Thomsen Jyde, hvorefter hele Svenstrup snart kom i den svenske overinspektør Stiernblads besiddelse. 1708 var Mette Sofie gået bort, og Johan Monrad oprettede da et testamente, hvorefter de tilbageværende godser skulde tilfalde hendes to søskendebørn, der var blevet opdraget i barns sted i deres hus. Året efter døde han selv, og det viste sig nu umuligt for arvingerne at holde sammen på resterne. Grevinde Kristina Piper erhvervede for gældsbreve *Asserthorp* og *Toppeladegård*, hendes broder Karl Piper *Bjørnstrup*, og endelig gik hovedhjørnestenen, det prægtige *Hækkeberg*, 1720 over i svensk eje.²⁸⁾ Så kortvarig blev den herlighed, som Johan Monrad var gået ind til ved sit ægteskab med Mette Sofie Krabbe.

Johan Monrads livshistorie kan minde om en svensk digters

i samme århundrede, Lars Wivallius.²⁹⁾ Begge var de borgerlig fødte og søgte at vinde velstand ved ægteskab med en adelig jomfru. Men Wivallius udgav sig falskelig som svensk friherre ved sin ankomst til Birkeberg, mens den forsigtigere Monrad sørgede for at skaffe sig den fornødne position ad lovlig vej, før han gik til angreb på Lundegård. Og medens Wivallius bortførte sin Gertrud Grip til vielse i en smålandsk kirke, sørgede Johan Monrad for at have papirene til brylluppet i retslig orden og allierede indenfor familien. Monrad nåede derfor sine ønskers mål, mens Wivallius havnede i et mangeårigt fængsel. Den ene var jo også en virkelig digter, den anden kun et digterisk gemyt. Derfor blev begges skæbne med alle lighedspunkter så forskellig. Men begge »digtede« de deres kærlighedshistorie, og et præg af »lyckoriddare« hviler også over Johan Monrad.

For Skånes udvikling fik hans optræden formentlig kun den virkning, at et stort godskompleks hurtigere gik over fra dansk til svensk besiddelse, end det ellers vilde være sket.

TREDJE KAPITEL

Adelen og reduktionen

Allerede i lange tider havde man i Sverige set med ængstelse på det stadig stigende misforhold mellem statens udgifter og indtægter, og de ikke-adelige stænder havde krævet, at alt jordegods, der i tidens løb var overgået fra kronen i adelens besiddelse, det være sig ved gave (donation) eller forlening, ved salg, pantsættelse eller bortbytning, skulde inddrages til statens behov. Kort før Roskildefreden havde den svenske riksdag 1654 vedtaget den såkaldte »fjärdepartsräfst«, hvorved en begrænset reduktion besluttedes. Men under Karl Gustavs felttog og under hans søns adelige formynderregering var reduktionens gennemførelse mere og mere trådt i baggrunden. Kravet om finansernes sanering lød igen stærkere og stærkere fra de borgerlige stænders side.

Så meget om det egentlige »Opsverige«. I de til Sverige vundne landskaber, som her behandles, havde riksdagen allerede 1660 truffet den bestemmelse, at de krongodser skulde betragtes som »*umistelige*«, der var nødvendige til de dérliggende fæstningers sikkerhed og underhold.¹⁾ På trods heraf havde formynderregeringen også her fortsat i det gamle spor. Ikke blot de *domæner*, som ved Roskildefreden automatisk gik over fra den danske til den svenske regerings besiddelse, blev bortforlemede til svenske højadelige eller udlagte til officerer og embedsmænd som pant for resterende lønninger. Men også det store »*Bornholms vederlag*« (8500 tdr. htk., eller efter svensk bonitetsvurdering 917 hemman), blev i overvejende grad anvendt på samme måde. Til ingen af disse to godsmasser kom den gamle skånske adel i betragtning. Et tredje område udgjorde *Lunds domkapitelgods*, der overvejende anvendtes til at

lønne lærerne ved Lunds nye universitet. Til de overskydende præbender fik ganske vist enkelte danske adelsmænd som Christoffer Valkendorf (som vicelandsdommer) og Sten Holck adgang, men ved de fleste ledigheder betænkte også her regeringen sine egne standsfæller.²⁾

Nu stundede imidlertid adelsvælden i Sverige mod sin ende. Så snart Karl XI 1672 var blevet myndig, lod de »ufrelse« stænder høre fra sig og krævede på forskellige riksdage reduktionen i Sverige genoptaget.³⁾ På den riksdag, som midt under krigen, holdtes i Halmstad 1678, uden at de skånske stænder — bortset fra Malmø og Rønneby — var repræsenterede, forlangte man reduktionen udstrakt til de tidligere danske landskaber.⁴⁾ Den unge konge var meget lydør for sådanne ønsker, og en måned efter freden i Lund udstedte han en forordning, der begyndte med at gentage motiveringen fra 1660, at de skånske landskaber som »formure« for Sverige krævede et militært forsvar, og at dette burde underholdes af landskaberne selv. Derfor påbød Karl XI en reduktion af alt *krongods, grevskaberne Sølvesborg og Børringe, Bornholms vederlag, domkapitlets og universitetets gods* »samt alle andre donerede og forlenede godser«, som var kommet fra kronen siden »den tid, merbemelte provinser Skåne, Halland og Blekinge først kom under os og Sveriges krone«.⁵⁾ Her var altså Roskildefreden — henholdsvis Brømsebrofreden — sat som den grænse tilbage i tiden, hvorved reduktionen skulde standse, og der taltes heller ikke om godser, som ved køb, pantsættelse eller bortbytning var kommet ud af kronens eje. En sådan reduktion vilde næsten udelukkende ramme Svenskere; Skåningerne, specielt medlemmerne af den gamle adel, hvad enten de havde aflagt ed til Sverige eller ikke, skulde synes at falde helt uden for dens rammer.

Der er da heller ingen tegn på, at den skånske adel foreløbig følte sig truet af den påbudte reduktion. Mens den klagede over, at der var pålagt dens ugedagsbønder kopskat, over udskrivningen på dens godser til kronens ødegårde, over indkvartering af ryttere på udsognebønderne m. m., tav den stille om reduktionen. Den betragtedes åbenbart som et særligt svensk anliggende, foranstaltet af Svenskere og rammende Svenskere.⁶⁾

Reduktionen i denne begrænsede form var i fuld gang under Gyllenstiernas generalguvernørstid, og den bragtes til en foreløbig afslutning i begyndelsen af Aschebergs embedsperiode. Kongen havde ganske vist i august 1680 tilføjet, at den også skulde omfatte jordegods, der ved *salg, pantsætning* eller *bytte* var kommet ud af kronens besiddelse. Men i sådanne tilfælde skulde der akkorderes med indehaverne om den sum, der rettelig tilkom dem som en billig rente af deres kapitaler.⁷⁾ Til at forestå denne likvidation udnævntes kammerråd *Niklas Cronacker*, overkrigskommissær *Sven Ehrenflycht* og den mand, der skulde få hovedindflydelsen på hele reduktionsværket i Skåne: Generalguvernementskamrer *Jøran Pihlman* (Adlersten). At det var Karl XI's alvor at ville udløse pant haverne af deres endnu tilbagestående rettigheder, ses af, at han samtidig sendte 30.000 dlr. smt. til indløsning af pantegodserne, en sum, der oven i købet senere forhøjedes væsentligt.⁸⁾

Lettest måtte det være for kommissærerne at inddrage *kapitelsgodset*, der jo var velkendt; reduktionen heraf var da også tilendebragt i løbet af 1680. Vi kender resultatet fra 21 af Skånes 23 herreder, idet Froste og Fers herreder mangler. Udbyttet blev ikke stort (se tabel I): 120 hemmar og et par gadehuse; heraf mistede Chrf. Valkendorf 10 hm, Sten Holck 7½ og universitetet 13 hm. Kapitelsgodset lå navnlig i omegnen af Lund, men der fandtes også en del ved Øresundskysten (navnlig i Harjagers herred), i grænseherrederne og på Kristianstadsletten⁹⁾. Heller ikke inddragningen af *krongodserne* og *Bornholms Vederlag* voldte større vanskeligheder. Herunder hørte de gamle herreklostre Herrevad, Bosø og Børringe. Om hele denne gruppe gælder det imidlertid, at den allerede i formynderregeringens dage var kommet på svenske hænder, således at dens inddragning ingen national betydning fik.¹⁰⁾ En særlig stilling indtager dog klostret *Bækkeskov* i Villands herred. Det var som de øvrige klostre ved reformationen blevet krongods, og 1584 skænkedes det af Frederik II til Henrik Rommel, farfader til den nuværende ejer Ove Rommel. Skønt det altså var kommet fra kronen længe før Roskildefreden, reduceredes det alligevel 1681 og gjordes til officersbolig ved det nordskånske kavalleriregiment. Det var det eneste storgods,

som den gamle adel mistede ved reduktionen, thi medens gårdens underliggende jord vurderedes til 10 hm, hørte der under den ikke mindre end 35 hm. og 25 gadehuse i bondegods.¹¹⁾

Bækkeskovs reduktion varslede om, at man ikke skulde være altfor sikker på, at man fra svensk side vilde blive stående ved Roskildefreden som tidsgrænse for reduktionen. Et andet tegn i samme retning var, at man ved inddragning af *pantegodset* medtog det strøgods, som kong Frederik III i begyndelsen af 1650erne havde udlagt til statens kreditorer, dog mod ret til genindløsning.*) Det meste heraf lå i Nordskåne, navnlig i det lille Bjerger herred og var, foruden til adelige, navnlig pantsat til borgere i København og andre større byer. Pantegodset (se tabel I) inddrog i to omgange, første gang 1680—81, da det indbragte ca. 130 hemman og 11 gadehuse, altså omtrent det samme som kapitelsgodset. Ved en efterhøst 1684 lykkedes det at fremskaffe ydermere 85 hm, 9 gadehuse og 2 møller, således at det samlede udbytte blev 215 hm.¹²⁾ Heller ikke i denne opgørelse var Froste og Fers herreder medregnede.

Hermed skulde reduktionen i Skåne have været afsluttet. Den havde hidtil ikke ramt den gamle bofaste befolkning særlig hårdt og var navnlig gået ud over de tilflyttede Svenskere. Men på dansk side glædede man sig for tidligt. Det havde i virkeligheden hele tiden været regeringens hensigt at give reduktionen i de skånske landskaber samme udstrækning, som den havde fået i Sverige ved riksdagsbeslutningerne 1680 og 1682. Når man ikke havde meddelt dette åbent, var det, dels fordi man ikke ønskede at skræmme adelen fra at gå ind på den retslige uniformitet, som den jo også virkelig vedtog i 1683, dels fordi man fulgte Aschebergs råd om først at lade adelen bringe de krigshærgede godser på fode, før man inddrog dem ved reduktionen. Dette mål syntes at være nået ved begyndelsen af 1682.

Stødet til at gå videre kom dog ikke fra generalguvernøren.

*) Allerede i Johan Gyllenstiernas instruks som generalguvernør af 7. decbr. 1679 havde kongen udtalt ønsket om at få det i den danske tid forpantede krongods tilbage, men ganske vist ved indløsning, ikke ved inddragning.

Det skyldtes de mere radikale elementer, som gennem Lindskiöld skaffede sig indflydelse hos Karl XI. Først *biskop Hahn*, der af kirkepolitisk interesse ønskede de danske *jura patronatus ophævede*, for at skaffe uhindret adgang for svenske præster til de skånske præstekald. Allerede på Karlshamn-mødet 1681 vandt han kongen for denne tanke, da det besluttedes, at de patronelle kald skulde inddrages eller indløses med penge. Dernæst var der kamreraren *Adlersten*, der ikke blev træt af at forespejle for myndighederne i Stockholm, at der her fandtes muligheder for en uhyre forøgelse af statens jord. Den skånske kirke havde nemlig efter hans mening i *middelalderen* ejet en stor del af landet; dette område var ved reformationen tilfaldet kongen, og da adelen nu ejede så meget jordegods, måtte den være indehaver af kongens tidligere ejendom. Et stort arbejde blev derfor gjort for at fastslå, hvad der havde været kirkens ejendom, idet man overlod det til indehaverne at godtgøre, med hvilken juridisk berettigelse de nu sad inde med den. Her blev altså bevisbyrden lagt på den anklagede, ikke på anklageren. Men selve dette, at fastslå, hvilke ejendomme der i gamle dage havde været kirkelige, var en meget vanskelig sag. Hvilken sikkerhed havde man således for, at når det i et middelalderligt dokument sagdes, at ærkebispem eller et kloster ejede en gård i en eller anden by, denne gård var den samme, som en adelsmand nu, flere hundrede år senere, ejede? Det kildemateriale, som man havde til sin rådighed til at belyse den middelalderlige kirkes besiddelser, var sparsomt, og det gav kun utilstrækkelige oplysninger.

Dette må have været grunden til, at da man efter flere års overvejelser i november 1684 udsendte en cirkulærskrivelse, var den ikke alene rettet til indehaverne af de godser, der i fortiden havde været kronens eller kirkens, men til *alle indehavere af adelsgods* i Skåne. De opfordredes heri, under trusel om sekvestration, til inden en bestemt frist at indsende adkomst-dokumenterne på deres godser tilbage til 1523. Her var altså ikke blot tale om de i dansk tid foregåede donationer, forleninger, pantsættelser, køb, mageskifter o. l., men også om de godser, der i umindelige tider havde været i adelens eje og måtte betegnes som allodiale. Det var *Adlersten*, der havde givet skri-

velsen en så vidtspændende adresse, åbenbart fordi man ikke vidste, hvorledes man ellers skulde begrænse den. Men resultatet blev da også anderledes, end Adlersten ventede.¹³⁾

Man kan ikke undre sig over, at den skånske adel blev ganske overvældet af dette krav, selv om det ikke kom helt uventet. Bækkeskovs inddragning og reduktionen af pantegodset fra 1650erne havde allerede vist, at man fra svensk side vilde gå længere tilbage end til 1658. Men dette sidste krav om dokumentation af gods, som fra Arilds tid havde været i slægternes eje! Det myldrede da også med protester til generalguvernementet fra de forfærdede adelige. Navnlig understregede man som *Maren Juul*, at det var en umulighed at fremlægge adkomstbreve og skøder siden 1523 på sædegårdene med deres underliggende bøndergårde, da disse breve »ved så mange forefaldne krigsbesværligheder og forandringer, både af tiderne og af godsernes possessorer, som efter den gamle fortrolighed og redelighed merendels har handlet på tro og love, og derfor måske ikke har sikret sig så omsigtsfuldt og forsigtigt i alting, selv om brevene forhen har eksisteret, nu lettelig har kunnet forkomme og ødelægges«. Andre, som *Anna Sofie Lindenov* tilføjede, at man ved ejerskifter havde nøjedes med et skøde fra sælgerens side, når ældre dokumenter ikke forefandtes, og *Birgitte Skeel*, der talte på sin søn, Kjeld Chrf. Barnekovs vegne, og som dansk undersåt vel følte trang til at udtale sig mere frit end de andre, gik så vidt at erklære, at det »aldrig har været agtet [d.v.s. anset for nødvendigt] at gemme sådanne breve, men hvem som havde 20 års hæv, tror jeg, har nok [deri] efter al kristen øvrigheds lov, og findes både i den svenske og danske lov, at bør være upåklandret og upåtal«. I så henseende havde hun dog for god tro til reduktionsmændenes indstilling.¹⁴⁾

Kravet om dokumentation for besiddelsen af alt adelsgods var så horribelt, at det af sig selv måtte falde til jorden. Mynighederne viste da også dette ved ikke at gøre alvor af deres trusel om sekvestration, hvor de fornødne bevisligheder ikke forelå ved tidsfristens udløb. *Hans Rommel* havde vel indset dette ved alene at forsvare sin adkomst til tidligere krongods. Han skrev: »Ellers har (det) aldrig været parscien (d.v.s.

praksis) i Danmark at sætte eller forklare købeskillingen i noget skøde, men kronen har renonceret al sin ret deri og altså fået nøjagtigt vederlag, som det klarlig kan intages [d.v.s. ses.] af skøderne«. ¹⁵⁾ Denne bemærkning var rettet mod kravet om, at hvis købe- eller pantessummen nu ansås for at være for lav i forhold til, hvad indehaveren i tidens løb havde fået ud af det pågældende jordegods, skulde han betale erstatning herfor med rente og rentes rente. At Hans Rommel havde ret i sin påstand om, at købeskillingen ikke blev indført i skøderne på afstået krongods, er givet. Under den 1687—89 holdte kommission erklærede kammerråd Lindehielm herom: »Dhe har i Köpenhafn en afräkningsbok, som dhet lærer igen finnes uti«. Denne afregningsbog har sikkert været ukendt for den skånske adel.

Man kan ikke undre sig over, at de »skånske adkomstakter« blev fundet ganske utilstrækkelige, da de kom under den stockholmske reduktionskommissions kritiske prøvelse. Det blev nu uomgængeligt, at man fra svensk side måtte opstille en fortegnelse over det gods, som i sin tid gennem kirken var kommet i kronens besiddelse, og som nu befandtes at være adeligt. Men dette var ikke noget let arbejde. Selv om man efterhånden fandt frem til sådanne middelalderlige kilder som den *Lundensiske ærkebispens kopibog* over hans donationer samt hans jordebog, (den såkaldte »*Paltebog*«); endvidere det fra de gamle herreklostre bevarede *brevmateriale*, var det stadig behæftet med betydelige vanskeligheder at fastslå, at de heri nævnte lokaliteter var de samme, som nu var på adelens hænder. ¹⁶⁾ Under disse forhold følte det som en betydelig lettelse, at der var et område, *patronatsrettighederne*, hvor identificeringen kunde foretages med større sikkerhed. Det var derfor her, grundlaget blev lagt for den fortsatte reduktion.

Det var for denne, biskop Hahn havde vist en særlig interesse på Karlshamm mødet 1681. Hans interesse voksede ydermere i de følgende år, da han kom til det resultat, at kongen ikke behøvede at indløse de jura patronatus, der var købt eller tilbyttede, fordi de pågældende adelige allerede havde oppebåret mer end nok for de deri anbragte midler. Hahn fandt fuld enighed i denne betragtning hos tiendekommissæren *Gabriel*

Hilleton, der hævdede, at adskillige kirkepatroner foruden kirketienden uden berettigelse havde bemægtiget sig *krontienden*, hvorved de var blevet kronen store summer skyldige. Denne udsigt til fordel for staten skulde vise sig adskilligt bedre underbygget end de løfter, som Adlersten havde givet.

Der var ved Skånske krigs afslutning 161 patronelle sogne i Skåne; 90 af disse var på svenske adeliges hænder, resten indehavdes af den gamle adel. *Hilleton* udarbejdede i 1686 en »*relation over Jura patronatus i Skåne och Halland*«, hvori han gjorde rede for forholdene ved hvert enkelt kald, hvem der var patronatsherre, hvorledes han havde fået det tillige med de to tiender, og hvor vidt han af kirketienden havde bekostet de nødvendige reparationer af den pågældende kirke. Det var ikke småsummer, hvorom det drejede sig.¹⁷⁾

Listen omfattede 100 sogne, men omtrent halvdelen af disse var allerede blevet inddragne til kronen i 1680, enten fordi de tilhørte domkapitlets gods eller fordi de først efter 1658 var kommet i adeliges besiddelse. Denne reduktion var gået så godt som sporløst hen over den gamle adels hoveder. Men ved de 54 nye jura patronatus, som *Hilleton* havde fundet frem, var forholdet anderledes. Nogle af disse var i hænderne på adelige i Danmark som Knud og Tage Thott samt Birgitte Skeel (»grevinde Parsberg«); af disse sad alene Knud Thott inde med patronatsretten til syv kald. Men hovedstammen tilhørte de adelige, som havde foretrukket at blive i Skåne, og det kan næsten tages som en regel, at disse havde patronatsret til kirken i det sogn, hvor deres sædegård lå. Men med det retslige grundlag herfor fandt *Hilleton*, at det som oftest stod dårligt til, hvorfor de fleste burde inddrages. Navnlig var det galt fat med berettigelsen til *krontienden*. Og hvorledes forholdt det sig med anvendelsen af kirketienden, der dog først og fremmest skulde bruges til den pågældende kirkes vedligeholdelse? Om Otte Lindenovs kirke Hyby (Bare herred) oplystes det således, at hverken kirken eller kirkegårdsmuren var blevet reparerede, så gudstjenesten holdtes under stadig fare for, at hvælvingen skulde styrte ned over menigheden. Denne brøstfældighed regnedes til det betydelige beløb 1090 dlr. smt. Knud Thott havde åbenbart ikke røgtet sine pligter synderligt

bedre, da præsten i Herslev (Rønnebergs herred) klagede over, at han lod den derværende kirke forfalde, og det vilde koste 513 dlr. at sætte den i stand. Med hans andre seks kirker var noget lignende tilfældet, og hans broder Tage Thott havde ikke handlet bedre. Når Hilleton således ønskede at få både krone- og kirketienderne inddraget, vilde der for kirkepatronerne kun blive tilbage retten til at kalde præsten til embedet. Den interesserede ikke tiendekommissæren synderligt, men til gengæld biskoppen så meget mere.

Hahns og Hilletons indgriben vakte på højeste sted igen interesse for en ny reduktion i Skåne, der åbenbart endnu havde udsigt til at give gode frugter. Man blev klar over, at kun *en særlig kommission for Skåne* havde mulighed for at trænge til bunds i de indviklede spørgsmål. Da Adlersten ikke havde vundet særlige laurbær ved sin tilvejebringelse af de »skånske adkomstdokumenter«, trådte han foreløbig i baggrunden. Kommissionen kom foruden af *Ascheberg* til at bestå af kammerråd *Anders Lindehielm*, en af kollegiets prøvede mænd, med hvem generalguvernøren mente at kunne arbejde bedre end med sin intrigante kamrer. Den skånske kommissions opgave var en dobbelt; foruden reduktion skulde den gennemføre inddelingsværket og den dermed forbundne nye jordrebning. Denne dobbelte opgave var naturlig, thi reduktionens hovedformål var jo at skabe det økonomiske grundlag for den militære oprustning, som krævedes.¹⁸⁾

Den skånske reduktionskommission af 1687 fik grundlæggende betydning. De to kommissionsmedlemmer mødtes i Malmø 4. maj 1687, og de satte da straks Adlersten i arbejde med at uddrage af Paltebogen og ærkebispens donationsbog *alle dokumenter om de godser, som kunde blive en reduktion underkastede* — men altså ikke på *alle* adelige godser. En anden tjernestemand, landskamrer *Isak Stiren*, fik den opgave at optegne, hvem der nu sad inde med godserne, og hvilken ret de havde til dem. Materialet skulde derefter forelægges de nuværende ejere til erklæring. Til de førnævnte dokumenter føjede Lindehielm desuden snart andre, nemlig Wolfs »Encomion«, Arent Berntsen Bergens »Danmarks frugtbare Herlighed« og Arild Hvitfelds krønike. På Adlerstens spørgsmål om, hvor langt han

skulde gå tilbage i tiden med sine undersøgelser, lød svaret: »Så langt tilbage, som han kan finde nogen grund eller anledning til, at godserne fordem på nogen vis har tilhørt kronen eller det offentlige«. Hvor arbejdsivrig kommissionen var, ses af, at de to herrer allerede to dage efter (!) spurgte Adlersten, om han ikke snart var færdig med sine uddrag. Da dette, forståeligt nok, ikke var tilfældet, optog Ascheberg og Lindehielm en drøftelse af, hvorledes man skulde behandle *byttegodserne* (mageskifterne) fra dansk tid. Hvor kronen havde fået erstatning på Sjælland eller andet steds i Danmark, fandt man det bedst, at indehaverne af de skånske godser skaffede sig bekræftede beviser på mageskifterne fra Danmark. Hermed måtte man enten lade sig nøje eller tage sagen op til videre overvejelse. Men hvor både det bortbyttede og det tilbyttede gods lå »på denne side«, skulde Stiren prøve mageskiftet. Ved denne prøvelse skulde de skånske adelige på egen bekostning lade de dem tilbyttede gårde opmåle af landmålere, og denne opmåling skulde ske i overværelse af repræsentanter for herredstretterne (herredstingene). Her fik altså det ved uniformiteten indførte herredsnævn (nämnden) en betydningsfuld opgave, der måtte forøge modsætningen mellem adelen og bønderne. Navnlig havde man et godt øje til Ove Thotts store mageskifte med den svenske krone så sent som 1667, hvorom Lindehielm mente, at kronen her var blevet gået for nær for ikke mindre end 80.000 dlr. smt. (!) Påstanden er et udtryk for de højtspændte forventninger, hvormed kommissionen arbejdede.¹⁹⁾

Det skulde dog snart vise sig, at Ascheberg ikke var sluppet af med Adlerstens rivalisering, fordi han havde holdt ham uden for kommissionen. Den urolige og tjenstivrige kamrer forstod at gøre sig uundværlig hos Lindehielm, og da de to mænd under Aschebergs fraværelse kom til at være en del alene (han var både syg og mistede en søn under kommissionsarbejdet) synes der at være opstået en vis harmoni mellem dem. De var desuden jævnaldrende, mens generalguvernøren var mere end en snes år ældre og nu mærket af alderens tryk. Lindehielm blev derfor kommissionens drivkraft, mens Ascheberg mere øvede en modererende indflydelse. Det lykkedes ham således at gennemføre de humane beslutninger, at man ved mageskif-

terne, — ligesom i den danske tid, — burde udregne alt i tøn-
der hartkorn, og at købene skulde beregnes efter hver tids vur-
dering. Sin selvstændighed viste han bl. a. ved at betegne den
udskrivning af karle i skovbygden til opdyrkning af ødegårdene
på sletten, som fandt sted i begyndelsen af 1680erne, som »en
pest for landet«. ²⁰⁾

Men var *Lindehielm mere initiativrig*, var han til gengæld
ofte forhastet i sine slutninger. Da kommissionen havde virket
i tre fjerdingår, kom han en skønne dag til møde, opfyldt af at
have gjort en mageløs opdagelse. Ved at undersøge Paltebogen
nærmere, havde han fundet, at de marker og enge, som hørte
til gårdene, havde deres særlige navne. »Og kammerråden sag-
de, at hvad man før havde været i uvished om, kunde man nu
lettelig finde, da de gårde i landsbyerne, der ejer marker og
enge, som navngives i bogen, ufejlbarligt er de samme [som
de i Paltebogen indførte]. Hvis han havde set dette før eller
var bleven gjort opmærksom derpå, vilde det ikke have været
nødvendigt for een gårds skyld at gravere (d.v.s. kræve reduce-
ret) hele byen og at besvære så mange personer med breve«.

Både Ascheberg og Adlersten lykønskede naturligvis Linde-
hielm til hans iagttagelse, den sidstnævnte dog vistnok med
et lille smil, og i sin glæde beordrede kammerråden alle Palte-
bogens gårde udskrevne, hver på sin seddel, hvorpå sedler-
ne skulde sendes ud til de pågældende ejere. Men i randen af
mødeprotokollen er der senere tilføjet: »NB. Det [navnet]
nævnes kun for en del, men *ikke for de fleste*«. Man hører ikke
senere om Lindehielms opdagelse. ²¹⁾

I virkeligheden var navne, selv på gårde og torper, ingen-
lunde noget sikkert kriterium. Da Sten Holck senere blev kræ-
vet til regnskab for sin besiddelse af *Egelstorp* (Egby sogn,
Luggude herred), benægtede han at eje dette torp, fordi han
(næppe med rette) ikke vilde anerkende dets identitet med det
Elliestrup, som han efter kronens jordebog besad. Men hvad
kunde man svare Hans Rommel, når han indstævnedes for
Tågerup i Torne herred og svarede, at der var mange Tåge-
ruper, og at det måske ikke var hans gård? ²²⁾

En anden lejlighed, hvor Lindehielm kom til at indtage en
uholdbar stilling, var, da han over for Holger Mormand vilde

hævde, at *den danske ugedagsfrihed* ikke var hjemlet ved nogen reces eller noget privilegium, og at der i Danmark ikke fandtes nogen ugedagsfrihed. Den gode kammerråd vidste åbenbart ikke, at denne frihed udtrykkeligt var nævnet i Frederik III's håndfæstning, og at den gjaldt til enevældens indførelse, altså *efter* Roskildefreden. Mærkeligere er det, at den skånske adelsmand ikke gjorde indsigelse mod hans påstand og hævdede ugedagsfriheden som det dyrebareste af alle skånske adelsprivilegier.²³⁾

I løbet af juni måned 1687 lykkedes det Adlersten og Stiren at få deres uddrag af aktstykkerne færdige, så at der kunde udgå forespørgsler til de nuværende indehavere om, hvilken hjemmel de havde for besiddelsen af det pågældende gods. Selv om erhvervelsen blev taget for gyldig, krævede man vederlag for »*de ukøbte indkomster*«, d.v.s. sådanne afgifter, som var blevet pålagte bøndergårde, efter at de var blevet solgt fra kronen, og som nu oppebares af køberen. Nættets masker var efterhånden blevet meget små for adelen.²⁴⁾

De adeliges svar var naturligvis lidet tilfredsstillende. Navnlig erklærede de sig som regel ude af stand til at opgive købesummen for den erhvervede statsjord. Derpå blev de stævnedes for kommissionen, og en mundtlig afhøring fandt sted. Damerne lod sig som regel repræsentere af deres fogeder; det samme gjorde naturligvis de mænd, som havde bolig vest for Sundet, men de fleste adelsmænd, der var blevet i Skåne, mødte personlig op og søgte, så godt de kunde, at forsvare deres ejerret.²⁵⁾

Bortset fra kommissionens positive resultater har det sin interesse at se på de *former*, hvorunder disse forhandlinger fandt sted mellem repræsentanterne for den gamle tid og for den nye enevælde. De adelsmænd, som sad i god behold i Danmark, følte sig åbenbart mere frit stillede. *Knud Thott* skrev således til en standsfælle i Skåne: »De svenske har fået dokumenter nok«, og over for kommissionen selv brugte han så »grove expressioner«, at man — uden resultat — overvejede, hvorledes man skulde ramme ham. Anderledes med de skånske adelige. Den unge *Kjeld Chrf. Barnekov* var så uforsigtig, da Lindehielm hævdede, at nogle af hans gårde var en donation [gave] til Lunds domkapitel fra 1524, at svare, »at dette var

en gisning«. Men så faldt hammeren, og han fik en skarp replik fra kammerråden. Værst gik det *Holger Mormand*, som havde en lille herregård, Esperød, i det fattige Fers herred. Adlersten oplyste, at den var opstået ved et mageskifte med domkapitlet i 1576, og Lindehielm kritiserede, at det pågældende dokument ikke var — på stempelpapir (!). Men så rygtedes det i kommissionen, at Holger Mormand, der havde lovet Lindehielm at komme til et nyt møde, var i færd med at rejse sin vej. Kammerråden blev nu meget vred (mycket otålig), sendte bud efter ham og bebrejdede ham den ringeagt, han hermed havde vist kommissionen, der *optrådte på kongens vegne*. »Sådan kunde han behandle sine ladefogder, men han måtte forskåne den kongelige kommission derfor«. Desuden tilføjedes der nogle forblommede ord om, at man ikke vidste, hvad der stod bag hans handlemåde. Den forbløffede adelsmand forsøgte på bedste måde at undskylde sig. Det var åbenbart en særlig tilfredsstillelse for enevældens tjener her at dukke en stakkels landjuncker. Derpå fremsatte Lindehielm sin førnævnte mærkelige opfattelse af den danske ugedagsfrihed, og det skyldtes måske den scene, der var gået i forvejen, at Mormand ikke var i stand til at svare derpå.²⁶⁾

Den skånske reduktionskommission arbejdede i næsten to år, hvad der er forståeligt, da den jo også havde en ny jordrebning og inddelingsværket på sit program, opgaver som tit førte medlemmerne bort fra Malmø og gav anledning til lange afbrydelser. Den tog desuden sit arbejde meget alvorligt og grundigt. De forsøg, den gjorde på at reducere en række *sædegårde*, faldt ganske vist som oftest til jorden. Den rettede således angreb på Anna Sofie Lindenovs *Borgeby*, på Johan Monrads *Bjørnstorp*, på Hans Valkendorfs *Brønneslev*, på Chr. Billes *Snogeholm*, på Hans Rommels *Sirekøbing* og *Hviderup* og flere herregårde; ja, fru Anne Beck blev krævet til regnskab for besiddelsen af Belteberg, skønt det forlængst var solgt til grev Per Sparre. Alle disse angreb blev dog lykkeligt afslåede, selv om der undertiden var en dråbe malurt i sejrens bæger, som da Ascheberg »formanede hr. Hans Rommel til at bygge sin sædegård Hviderup, så at en adelsmand kan bebo den; ellers vil han miste sædegårdsfriheden derpå og — per con-

sequens — ugedagsfriheden på de dertil liggende gårde«. Det var ingenlunde alle Skånes herregårde, der var renaissancebygninger, og navnlig i de magre egne skilte de sig ikke meget ud fra aneligere bøndergårde af bindingsværk.²⁷⁾

Det var i virkeligheden kun een herregård i dansk eje, som det lykkedes kommissionen at få fat på: Det lille *Lærkesholm* i N. Åsbo herred, som var opstået så sent som i 1682, og som oprindelig var en donation. Arild Svab kæmpede mandigt i flere måneder for at værgе den, men forgæves. Anerkender man reduktionens grundprincip, kan det rimelige i dens inddragning næppe bestrides.²⁸⁾

Farligere blev kommissionens angreb på det *adelige strøgods*, hvad enten det drejede sig om *mageskifter* eller om *købegods*. Paltebogen og de øvrige middelalderlige dokumenter lagdes her til grund for reklamationerne, og det var et ikke ringe antal gårde, som kommissionen ad denne vej tilbagekaldte. Dog bestræbte den sig samtidig for at følge ret og billighed. Da således Ebbe Ulfelds datter, Christine, erklærede, at hendes gårde i V. og Ø. Emmislev (Ø. Gønge herred) var gammelt frelsegods, besluttede kommissionen, at »da kongen havde 7 hemman i behold i den ene by og ligeledes adskillige i den anden, og da man intet bevis havde for, hvor mange hemman kgl. mt. og kronen besidder; altså gaves (hendes gårde) fri«. På tilsvarende måde slap man grebet om Hans Rommels Hjelmerød i Boserup sogn (Onsø herred) med den begrundelse, at da kronen i sin tid ved mageskiftet havde fået 40 tdr. htk. mere, end den havde givet, kunde kommissionen ikke gravere det. Om sammes ejendom Vesterstad len kom man til det resultat, at det var tilbyttet fra kronen 1577 på uangribelig måde, »og således var intet derved at gøre«. ²⁹⁾

Undersøgelsen af *mageskifterne* førte næppe i sin helhed til det resultat, som kommissionen havde håbet. Af 60 mageskifter fra Frederik II's, Christian IV's og Frederik III's tid viste det sig, at kongen ved de 52 havde modtaget flere tønder hartkorn, end han havde afgivet; kun i 8 tilfælde et mindre antal. Det grelleste eksempel var vel Frederik II's mageskifte 1574 med Peder Okse, hvorved kongen fik 529 tdr. mod at afstå 785. Men her måtte det rigtignok tilføjes, at Frederik II udtrykkeligt er-

klærede i brevet, at for forskellen »haver han (Peder Okse) os fornøjet og tilfredsstillet i alle måder«. Kommissionens skuffelse over hovedresultatet synes at fremtræde i en bemærkning, som man har knyttet til mageskiftet mellem Christian IV og Otte Lindenov 1614. I anledning af Kristianstads anlæggelse tilbyttede kongen sig da Hammergård i Villands herred mod Øvedskloster i Fers herred, hvilket betød en erhvervelse af 583 tdr. htk. mod en opofrelse af 498. Bemærkningen lyder: »Heraf ses den ringe opførte landgilde til Øvedskloster mod den højt anslagne til Hammergård«. Denne slutning er næppe holdbar. Kommissionens angreb på mageskifterne blev derfor kun til dels sejrriige, da man i de fleste tilfælde ikke med rette kunde anfægte den vurdering, hvorefter byttet havde fundet sted. Derimod kunde man med held reducere, hvis en ejendoms friheder efter mageskiftet var blevet udvidede uden kongelig bevilling (Simontorp), eller hvis et mageskifte ved nærmere undersøgelse viste sig at have været en delvis kongelig gave (Baldringe og Snarestad).³⁰⁾

Mere held havde reduktionskommissionen med *købegoðserne*. Hele den skånske adel, både mænd og kvinder, ialt 27 personer, kom her i søgelyset. Det skal dog tilføjes, at det gik ikke mindre end 25 indvandrede Svenskere på samme måde, foruden nogle købmænd i Malmø og København. Det drejede sig tit om betydelige godsmasser, Hans Rommel måtte således svare for 48 gårde og 17 gadehuse; Kjeld Christoffer Barnekov for 32 gårde. Da købesummerne sjældent var indførte i de oprindelige skøder fra kronen, måtte disse søges oplyste ad anden vej, før man fra svensk side vilde føle sig overbevist om, at der var ydet et rimeligt vederlag. Det drejede sig om flere hundrede gårde, og det var derfor naturligt, at kommissionen ikke nåede til ende hermed under sin tilværelse, men måtte lade arbejdet gå videre til sine efterfølgere.³¹⁾

Værst gik det dog ud over *adelens patronatsrettigheder*. Det viste sig at være med god grund, Hilleton havde fæstet opmærksomheden på dette punkt. En mængde adelige, Hans Rommel, Kjeld Chrf. Barnekov, Chrf. Valkendorf, Jørgen Bille, Sten Holck, Mogens Svab, Joh. Monrad, Anne Sofie Lindenov, Margrete Rantzau, Ide Skeel, foruden de i Danmark boende Knud

og Tage Thott, Birgitte Skeel samt Herluv Trolle blev krævede til regnskab for deres ret til ikke mindre end 35 patronatsrettigheder. Til sammenligning med de oprindelige købe- eller pantessummer for patronatsretten blev brugt den nye *tiendesætning fra 1682*. Det hjalp ikke, at man fra adelens side protesterede imod denne som altfor høj. Om Hans Rommels ret til *Gudmundtorp* (Froste herred) fandt kommissionen således, at den 1654 var mageskiftet fra kronen for 5 tdr. rug og 5 tdr. byg i årlig afgift, mens tienden nu var 35 tdr. rug og 65 tdr. 4 skp. byg; »hvilket er en stor difference«. Anne Sofie Lindenov havde fra København fremskaffet en attest på, hvad hendes fader havde betalt for *Hyby* krontiende (Bare herred); det viste sig at være »ved pas« 64 tdr. rug og 17 tdr. havre mindre, end den nu indbragte. Hvorledes vilde hun erstatte dette? For kirketienden skulde hun ekstra gøre regnskab, som Hilleton i sin tid havde foreslået. Jørgen Bille krævedes til regnskab for krontienden af *Gerslev* (Vemmenhøjs herred). Han erklærede, at han kun havde ejet en syvendedel, og at han oven i købet havde betalt adelig rustning for den; han mente desuden, at når den ikke nævnedes i noget adkomstdokument, var det »fordi den indbefattedes i begrebet »herligheden« (!). Herpå lød svaret, at krontienden var et så stort regale, at man ikke kunde besidde den uden retsligt grundlag; at familien havde haft den så længe og oven i købet rustet for den, betød heller ikke noget, thi »fiscus non habet præscriptionem temporis« (statens finanser anerkender ikke sine krav forældelse) Krontienden reduceredes derfor med 6 pct. rente fra 1658.³²⁾

Det var patronatsrettighederne, som efterhånden blev det centrale emne for kommissionen, og drøftelserne om dem kunde føre til *pinlige scener*, også mellem adelsmændene indbyrdes, som når Hans Rommel beskyldte Knud Thott for bedragerisk at have skaffet sig kongebrev på noget gods, der rettelig tilhørte anden mand. Der opstod ligeledes bitter uenighed mellem Hans Rommel og Kjeld Chrf. Barnekov, da patronatsretten til *Gårdstang* (Froste herred) var blevet reduceret. Hans Rommel havde købt den af Barnekovs fader, der havde fået den så sent som 1664 ved sit store bytte med den svenske krone for sine godser på Rygen. Nu forlangte Rommel, at Kjeld Chri-

stoffer skulde tilbagebetale alle indtægterne af denne retting, mens den unge adelsmand kun vilde betale kapitalen med rente; »mere kan han ikke finde at være skyldig; han sagde, han vilde skrive til sin fru moder derom«. Kommissionen gav Hans Rommel medhold.³³⁾

Ingen adelsmand mødte så ofte i kommissionen som *Hans Rommel*, hvad der var en naturlig følge af hans store ejendomme. Ivrig værgede han om disse og ingenlunde uden held. Han var altid rede til at love at fremlægge hjemmel for sin besiddelse, men langsom til at opfylde disse løfter. Sin værste kamp havde han vel for at redde det Sirekøbing, som han havde haft så meget bryderi for ved arveskiftet efter sin faster (s. 199 f.). Men han undgik altid at komme i et dårligt forhold til kommissionens medlemmer. Derfor kunde den endog spørge kongen, om han måtte forpagte kronens ejendom Sæby ladegård ved Landskrone.³⁴⁾

Reduktionskommissionen afsluttede sin virksomhed i begyndelsen af 1689. Den havde gjort et stort arbejde, men ikke nået til ende med værket. *Adlersten*, der havde vist sig som en tjenstivrig medhjælper, fik sin løn efter afslutningen, da han sattes i spidsen for en ny *kommission til endelig afgørelse (likvidation) af købegodsernes skæbne*. Denne kommission kom til at sidde til op i 1690erne. Om dens resultat kan intet oplyses, men det synes — ligesom ved de øvrige arter af tidligere kron-gods — at være blevet mindre end forventet. Imidlertid kom et nyt problem i 1690erne til at lægge beslag på opmærksomheden. Dette problem var *sjettepengene*.

Helt nyt var det for så vidt ikke, som man i 1680erne fra svensk side havde været klar over dets betydning. Men først nu tog man for alvor fat på dets løsning.

Ved »sjettepenge« forstod man den afgift, der allerede i dansk tid var blevet opkrævet af ejendom eller kapital, som udførtes fra landet; nemlig en sjettedel eller godt 16 pct. Efter Skånelands afståelse til Sverige blev denne afgift af betydelig finansiel interesse for den svenske regering på grund af de mange salg af skånske godser til svenske adelsmænd. Forgæves protesterede den skånske adel imod, at afgiften også skulde gælde for den; herimod henviste regeringen til Christian IV's

reces, der ikke gjorde nogen undtagelse for adelens vedkommende. Da dette imidlertid i praksis kun førte til, at sjettepengene af sælgerne lagdes på salgssummerne for godserne, og da det var i regeringens interesse at fremme svensk erhvervelse af skånsk adelsgods, imødekom man tilsyneladende den skånske adels ønsker ved 1664 at ophæve sjettepengene fra 1665 at regne. Det var altså kun fra 1658 til 1664, de var blevet opkrævede i Skåne.³⁵⁾

Ingen tænkte nu på sjettepenge under resten af formynderstyrelsen og de første år af Karl XI's egen regering. Men da enevælden i Sverige var på trapperne, henledte den utrættelige *Adlersten* under mødet i Karlshamn (august 1681) kongens opmærksomhed på sagen. Det var ikke svært at overbevise ham om, at ikke blot burde sjettepengene genindføres, men man skulde også udstrække reduktionen til denne sag. Dette betød at kræve tilbagebetaling af, hvad der ikke var ydet i sjettepenge siden 1665. Vel lykkedes det, her som på andre punkter, Ascheberg at udøve en modererende indflydelse på sagens praktiske side, navnlig fordi han pegede på de ulemper, den vilde få for fortsatte godssalg i Skåne. Men samtidig med at den store skånske reduktionskommission 1687 trådte i kraft, udgik der fra regeringen ordre til herredshøvdinger og magistrater om at indsamle efterretninger om alle, som boede i udlandet og havde oppebåret arv eller ved mageskifter og salg udført kapitaler fra kongens lande. Hvor købesummerne var ukendte, skulde godsets omfang beregnes i tønder hartkorn, og sjettepengene fastsættes herefter.

Det forberedende arbejde med indsamling af materialet var tilendebragt samtidig med den store reduktionskommissions afslutning 1689, og ligesom for købegodserne nedsattes der nu en lille kommission til særlig behandling af sjettepengene. Den bestod af vor gamle bekendt fra Skånske krig, *Svend Erlands-son (Ehrenflycht)* og en herredshøvding *Tigerskiöld*. Reduktionen rettedes principielt mod de danske sælgere; kun hvor det var lykkedes disse at få summerne draget ud af landet, så at man ikke kunde kræve dem til regnskab, holdt man sig til de svenske købere. Det er imidlertid karakteristisk, at disse blev fritagne for efterbetaling, hvis handelen havde fundet sted mel-

lem 1665 og 1672, da Karl XI var blevet myndig, og ophævelsen af sjettepengene ansås for at være bortfaldet. Ja, selv for tiden efter 1672 fritoges Svenskerne, når de havde gjort sig særlig fortjente dertil, en karakteristik, der naturligvis havde gyldighed for den enevældige konges embedsmænd.³⁶⁾

Det var ikke småsummer, som herved fradømtes den danske adel i sjettepenge. Eksempelvis kan nævnes, at Knud Thott skulde betale 19.387 d. smt. for Næs, som han havde mageskiftet mod Gavnø på Sjælland; og at Herluv Trolle måtte af med 22.440 d. smt. for Eriksholm og 26.044 d. smt. for Skillinge, Øssø og Rytseholm (Røssjøholm), der var gået til landshøvding Leijonsköld (II, 95). Så slap Jørgen Skeel Due billigere, da han dømtes til at betale 9.068 d. smt. for salget af Høgested, og Kirstine Rantzaus arvinger, der måtte af med 5.807 daler for Gersnæs (III, 86). I sidste tilfælde var der dog gået 24 år og otte måneder siden salget, så der kom en rente på 4800 d. til hovedsummen. Særlige forhold frembød Belteberg, der 1668 var blevet købt af generalguvernør Per Sparre fra fru Anna Beck, på Aksel Urups enkes vegne (II, 100). Sjettepengene herfor var 24.092 d. smt., men da grev Sparre endnu ikke havde udredet hele købesummen, dømtes han til at betale de 16.517, mens Anna Beck måtte svare for den sidste tredjedel.

En jordebog over sjettepengene, opgjort 1693 af Tigerskiöld, udviser et samlet beløb på 199.264½ d. smt.; heri dog ikke indberegnet renter. Det følgende år opgives summen, inklusive renter, til 317.104 d. smt., et vidnesbyrd om, at udsættelsen med betalingen havde været dyrekøbt for indehaverne. Men af denne sum faldt mere end tre fjerdedele på i udlandet boende Danskere, og så godt som intet på Svenskere.³⁷⁾ Hvor der ikke, som ved Belteberg, fandtes en restance i købesummen, som regeringen kunde angribe, søgte den erstatning i udlæg af adeligt strøgods, når sælgeren endnu havde sådant tilbage på skånsk grund. Det gjaldt således om Knud Thott og Herluv Trolle, der, deres stejle holdning tro, vedblev at protestere mod sjettepengene, hvorfor regeringen skaffede sig udlæg i andet af deres jordegods fra Næs og Eriksholm.³⁸⁾

I 1690erne slappedes dog arbejdet på reduktionen, og i 1696 — altså kort før Karl XI's død — udarbejdedes der *en oversigt*

over, hvad der indtil da var indkommet af konfiskeret jordegods. Stødet hertil blev givet af Skånes guvernør Otto Wellingk, som lod guvernementskammeren, kronens befalingsmænd og herredsskriverne oprette jordebøger over alt det i Skåne reducerede gods. Sådanne jordebøger foreligger — som allerede nævnt — over 21 af Skånes 23 herreder, idet Froste og Fers herreder mangler og aldrig synes at være blevet udarbejdede. Fra disse jordebøger stammer de oplysninger, som allerede er givet om reduktionen af *kapitelsgodset i 1680* (120 hm) og af *pantegodset i 1682—1684* (ovenfor s. 219) (215 hm). Hertil kom nu *mageskifterne*, ialt 140 hemman, 19 gadehuse og 3 patronatsrettigheder. Det meste heraf lå i Gers herred, men også i Ø. Gønge herred og i egnen omkring Malmø og Lund var der anselige mængder*). Desuden de *kongelige gaver*, »donationerne«, der for skånske adelsmænd kun omfattede Bækkeskov med 35 hemman 25 gadehuse og Lærkesholm med 5 hemman. Det samlede udbytte af disse fire kategorier blev altså 560 hm, 61 gadehuse, 2 møller og 3 jura patronatus. Det var en betydelig godsmasse, men dog langt mindre, end hved f. eks. Bornholms vederlag havde omfattet i 1660.

Dette var dog ikke hele udbyttet af reduktionen i Skåne 1696. Hertil må lægges *købegodserne*, hvis antal — som allerede nævnt — er ubekendt, men måske tør anslås til 1—200 hm. Reduktionens samlede jordudbytte blev altså ialt ca. 700 hm. Desuden må tillægges *patronatsrettighederne*, der blev den store post på reduktionens regnskab. Den økonomiske betydning heraf lå i de med patronatsretten forbundne kirke- og krontiender, som adelen havde oppebåret, ligesom den hidtil havde haft mulighed for at forpagte disse tiender i sogne, hvor den ikke havde patronatsret. Med hensyn til kronens tiende holdt regeringen stift på, at den skulde inddrages. Resultatet blev, at mens adelen før 1687 havde oppebåret kronens tiende i 37 sogne med ialt 3300 d. smt., var antallet efter den store

*) For de manglende Froste og Fers herreder kan man måske indsatte middeltallet for de øvrige herreder, hvorefter det samlede tal bliver ca. 154 hm. Tilsvarende må de for kapitelgodset og pantegodset forhøjes til henholdsvis 132 og 235 hm.

TABEL I.

Reduktionen fra Danske i Skåne (— Froste og Fers herreder).

Herred	Kapitelsgods red. 1680	Pantsat kronsgods red. 1680-1681	Pantsat kronsgods red. 1684	Doneret kronsgods red. 1681 og 1692	Mageskiftet kronsgods red. 1689
Torne	15 ¹ / ₄₈ h. 1 gdh.	2 ¹ / ₂₄ h.	27 ⁵ / ₈ h. 3 gdh.		19 ³ / ₄ h. 9 gdh.
Bare	19 ¹³ / ₄₈ h.				13 ¹ / ₂ h.
Oksie	9 ⁵ / ₈ h. 2 gdh.				16 h.
Skyds.	8 ³¹ / ₄₈ h.				
Vemmenh.	16 ¹³ / ₂₄ h.	1 ⁹ / ₁₈ h.			
Lynids		1 ¹ / ₃ h.			
Herrested	1/2 h.	1 ⁷ / ₈ h.			
Ingelsted	3 ³ / ₈ h.	17 ⁷ / ₈ h.			5 ⁵ / ₁₆ h.
Jerrested	1/2 h.				
Onsø	4 ¹ / ₃ h.		2 ⁷ / ₈ h.		2 ¹⁰ / ₂₄ h.
Harjagers	11 ⁴³ / ₄₈ h.	4 ¹ / ₈ h.			5 h.
Rønneberg's	ca. 4 ³ / ₁₆ h.	1 ¹ / ₄ h.	2 ¹ / ₈ h.		1/4 h. + jur. p.t. Herslev og Kågerød
Luggude	4 ¹ / ₂ h.		21 ³ / ₄ h. 6 gdh. 2 m. (Billesholm)		6 ¹⁷ / ₂₄ h. + j.p. til Krop
N. Åsbo	1/4 h.	14 ¹ / ₃ h.		5 h. (Lærkesh.)	5 ¹ / ₈ h.
S. Åsbo		6 ¹¹ / ₁₂ h.			
Bjerger		38 ⁷ / ₈ h.			
V. Gønge	9 ¹⁵ / ₁₆ h.		5 ¹ / ₂₄ h.		15 ⁵ / ₂₄ h.
Ø. Gønge	2 ¹ / ₄ h.		24 ⁷ / ₄₈ h.		3/8 h.
Villands	3 ¹ / ₂ h.	14 ¹⁰ / ₄₈ h.	1 ²⁵ / ₄₈ h.	35 h. 25 gdh. (Bækkeskov)	4 ³ / ₄ h.
Gers	5 ¹ / ₈ h.	19 ¹⁷ / ₂₄ h. 11 gdh.			45 ¹ / ₁₂ h. 10 gdh.
Albo	1 h.	4 ³¹ / ₄₈ h.			
Summa	120 ² / ₃ h. 3 gdh.	129 ⁷ / ₄₈ h. 11 gdh.	85 ¹ / ₃ h. 3 gdh. 2 m.	40 h. 25 gdh.	140 ⁷ / ₄₈ h. 19 gdh. 3 j.p.

kommissions virksomhed sunket til 12 sogne med ca. 750 d. smt., altså et årligt tab på halvtredjetusinde daler sølv mønt.³⁹⁾ Også af kirketiender mistede adelen mange, om end ikke så mange som af krontiender; til gengæld overholdt man nu nøje, at kirkernes vedligeholdelse skete på forsvarlig måde. Endelig skal der mindes om *sjettepengene*, for hvilke der ovenfor er gjort rede.

Det var således hverken i jordegods eller i rede penge små summer, som reduktionen kostede Skåne. Dog må det siges, at landet slap billigt i sammenligning med det egentlige Sverige, for ikke at tale om de baltiske provinser. Her er dog kun den reduktion behandlet, som ramte de tidligere danske undersåtter, mens de store tab, som svensk adel i Skåne led, ikke er medtagne, fordi de ikke havde nationalpolitiske virkninger. Når det samlede udbytte af reduktionen i Skåne, Halland og Bohuslen opgives til en årsindtægt på 85.000 d. smt., har forfatteren ikke haft midler til at efterprøve dette tal, men usandsynligt synes det ikke. Det var altså tre femtedele af, hvad de skånske statsudgifter havde beløbet sig til i 1679.⁴⁰⁾

Reduktionen standsede ikke med 1696. Den fortsatte indtil århundredets slutning, da Karl XII's krige gav tankerne en anden retning. Officielt ophævedes den på riksdagen 1719—1720, hvilket dog ikke forhindrede, at dens eftervirkninger strakte sig langt op i det 18de århundrede. Egentlig kan reduktionen siges aldrig at have fået nogen afslutning, men tilsidst at være løbet ud i sandet. Betydelige virkninger havde den dog ikke i Skåne efter 1696, så det da nåede resultat kan i det store og hele betegnes som endeligt.

De mænd, som havde ledet dens gang i Skåne, fik også personlig fordel deraf. Adlersten blev landshøvding i Blekinge, Lindehielm landshøvding i Viborg len i Finland. Omvendt gik det med reduktionens ofre, der i det væsentlige bestod af den dansk-skånske adel. For den betød reduktionen en yderligere svækkelse af en i forvejen vanskelig økonomisk stilling. Det måtte blive en impuls for mange til at opgive deres stilling som godsejere øst for Sundet.

FJERDE KAPITEL

Adelens godssalg

Det vil altid være således, at hvor to nationer mødes, vil der i grænseområdet opstå en — bevidst eller ubevidst — kappestrid om jordbesiddelsen. En sådan var da også i gang i Skåne før den store krig. Tallet på de herregårde, der før 1676 var kommet i svensk eje, var da stort, måske større end på dem, som endnu tilhørte den dansk-skånske adel. På den anden side var de største og bedste gårde endnu på danske hænder, og det er tidligere påvist (II, 102 ff), at de særligt havde holdt sig i de frugtbare strøg: Sundherrederne, sydkysten og Kristianstadsletten. På tilsvarende måde havde svensk ejendom sine foretrukne områder; den fandtes især i de magrere strøg: Eggen om Skeldervigen, midtlandet og Østskåne. Også i grænseherrederne havde svensk besiddelse fået fast fod.

Bevægelsen måtte fortsætte. Efter en uheldig krig, under dårlige konjunkturer, og da oven i købet reduktionen kom til, måtte de *adelsmænd, der havde valgt at slå sig ned i Danmark*, føle sig stærkt fristede til at skille sig af med deres ejendom under fremmed styre. Det gjaldt først og fremmest om *Ove Rommel, Knud Thott* og hans broder *Holger*. Også en adelig dame som *Birgitte Skeel*, Kjeld Christoffer Barnekovs moder, handlede på samme måde. Hun havde som enke efter Chr. Barnekov ægtet Christoffer Parsberg, der kort før sin død blev ophøjet i grevestanden. Hun bevarede titlen som »grevinde Parsberg«, også efter at hun 1682 havde indgået sit tredje ægteskab med Knud Thott, hvis politiske sympatier hun fuldtud delte. Som Christen Skeels datter viste hun ved sin patriotisme, at æblet ikke falder langt fra stammen.¹⁾ At *Sten Hohendorf*, der ganske vist var født i Skåne, men havde tilbragt hele sit

liv som embedsmand i Danmark og nu sad som stiftamtmand i det fjerne Aalborg, havde tabt al interesse for sin fødeegn, kan ikke undre.²⁾ Ved dommen over disse mænd, der solgte deres godser, må det erindres, at de i datidens øjne stod som de bedste patrioter. Også i Nordslesvig var det jo først et slægtled efter 1864, at betydningen af at holde på jorden gik op for befolkningen.

De adelsmænd, som var villige til at opgive deres skånske gårde, fandt en ivrig ejendomscommissionær, der ofte afslørede sig som den egentlige køber. Det var selve generalguvernøren *Rutger v. Ascheberg*. Forlængst havde han skabt sig et gods kompleks i Bohuslen; nu vilde han samle sig et tilsvarende i Skåne. Som alle udlændinge, der havde gjort deres lykke i svensk tjeneste, ønskede han at ende som adelig godsejer i stor stil. Ascheberg var nylig kommet op i tredserne, men han følte allerede alderens tryk, og hensynet til hans store børneflokk måtte også friste ham til at udnytte sin indflydelsesrige stilling økonomisk. Som man ser af adelsmændenes og adelsdamernes talrige breve til ham, havde han ved sit beherskede og taktfulde væsen vundet sig en betydelig sympati, der lettede hans halvprivate virksomhed som godssamler. Men Ascheberg anvendte også andre midler. Han opkøbte således pantebreve på belånte ejendomme, og når den dag kom, da ejeren ikke længere kunde klare sine forpligtelser, gjorde Ascheberg sine krav gældende med heldigt resultat.

Holger Thott synes under krigen at være kommet i dyb gæld til en købmand i Malmø, Peder Jensen Meyer. Følgen blev, at Ascheberg i 1682 indløste dennes gældsbreve på *Søvdeborg* (Fers herred) og iøvrigt betalte til Thott 24.350 d. sp. for gården. Søvdeborg blev hjørnestenen i generalguvernørens gods kompleks; foruden herregårdsjorden hørte der til ejendommen 19 hemman, 17 gadehuse og 2 møller i selve sognet og lige så mange udsogne hm. i herredet. Ascheberg afrundede denne besiddelse ved straks efter også at indløse pantegælden på det nærliggende *Agerup* (Froste herred) fra samme købmand for 6.785 d. sp. At det i begge tilfælde drejede sig om en god forretning, turde fremgå af, at den årlige indtægt af Søvdeborg og Agerup noget senere beregnedes til 2.300 d. smt. Da Ascheberg

1687 blev ophøjet i grevestanden, blev disse ejendomme hermed lagt fast som hans slægts eje, og denne kunde synes sikret for al fremtid.³⁾

Ascheberg lod sig ikke nøje hermed. Det lykkedes ham ganske vist ikke at få fat i Brødegård (Vemmenhøjs herred), da ejeren af det nærliggende Svaneholm, Aksel Gyldenstjerne, kom ham i forkøbet,⁴⁾ og han var lige så uheldig med sine forsøg på at erhverve Knudstrup (Luggude herred) og Hækkeberg (Bare herred). Men en »bedrøvet enke« som Jytte Thott viste mindre modstandskraft over for hans angreb. Da hun på grund af sin ægtefælles forpligtelser måtte gøre udlæg i hans jordejendomme, indløste Ascheberg gældsbrevene på *Tosterup* (Ingelsted herred) for 15.875 dlr. smt. og kom herved 1688 i besiddelse af denne ejendom. Den var af omtrent samme størrelse som det Søvdeborgske kompleks og indbragte 2.600 dlr. smt. om året. Selv om tiderne jo var dårlige, måtte der dog også her tales om en heldig finansspekulation.⁵⁾ Da Ascheberg ydermere købte den *Ulfeidske Gård i Malmø* og havde kronens sædegård *Torup* (Bare herred) i forpagtning,⁶⁾ må han betegnes som en af de største jorderhververe, som 1680erne kan opvise.

Holger Thott havde endnu tilbage en herregård i Ystedegnen, det skønne *Marsvinsholm*. Det var dér, ritmester Klingspor under krigen var blevet taget til fange af snaphanerne, hvad der fik så ulykkelige følger for Jørgen Krabbe. Gården, der var opført så sent som i 1640erne, da den gamle adels byggelyst af naturlige grunde ellers var ebbet ud, står endnu som en af den nederlandsk renaissances bedste bygninger på skånsk grund. Også denne ejendom solgte Holger Thott 1682, og køberen var feltmarskal O. W. Königsmark, der under den sidste krig så tappert havde forsvaret Pommern mod Danskere og Brandeborgere. Marsvinsholm var en middelstor herregård, hvorunder der hørte 25 hm fæstegods i Lynids herred. Grev Königsmark havde i forvejen den nærliggende Herstedgård, så at også han nu sad inde med et lignende godskompleks som Ascheberg. Holger Thott havde hermed fraskrevet sig al ejendom på skånsk grund.⁷⁾

Heller ikke hans betydeligere broder Knud Thott holdt sig tilbage fra at sælge gods til Svenskere, selv om han gik knap

så vidt. *Barsebæk* ved Sundet havde han købt 1668 af sin gældbundne farbroder Ove Thott; han solgte det efter Skånske krig til brødrene Rosenmark, og da disse viste sig insolvente, gik gården videre til overauditor Joh. Langenhielm. Barsebæk var en stor ejendom med ikke mindre end 56 hemman fæstegods. Det havde også en politisk betydning, at det kom på svenske hænder, da der var en let forbindelse til København med båd fra Barsebæknæsset.⁸⁾

Også andre svenske embedsmænd og officerer fulgte generalguvernørens eksempel. Det lille *Rydsgård* (i Lynids herred), der kun omfattede 1 hemman og 2 gadehuse, tilløste generalauditor Buschovius sig i 1680 for et pant i ejendommen og fik det ved kongebrev ophøjet til en adelig sædegård.⁹⁾ 1682 pantsatte Christian Bille til Dybæk, som allerede nævnt, en fjerdedel af *Jordberg* (Vemmenhøjs herred) til generalmajor Fr. v. Buchwald, men det drejede sig her kun om 7½ hemman og 4 gadehuse i Kelstrup sogn.¹⁰⁾ Vigtigere var det, at gehejmeråd Sten Hohendorf straks efter sin søster Margretes død 1685 afhændede *Rønneholm* i Midtskåne med 12 hemman og 7 gadehuse til schoutbynacht Henning Ankargrip,¹¹⁾ og at Ove Rommel samme år solgte det nærliggende *Osbyholm* til en købmand i Malmø, Oluv Nielsen Engelholm, hvorfra det hurtigt gik til generaladmiralløjtnant, friherre Cornelius Ankarstierna. Her drejede det sig om en virkelig stor ejendom på 33 hm samt 6 gadehuse og en mølle.¹²⁾ I sammenligning hermed var det mindre betydningsfuldt, at v. Raden solgte *Snellerød* i 1683 til landshøvding Gyllenstierna i Jönköping, da denne gård kun var 5½ hm.¹³⁾ Hermed var de danske herregårdes antal i Froste herred indskrænket til Hans Rommels gårde Løberød og Hvide-rup, Aksel Gyldenstjernes Pugerup og Anne Katrine Valkendorfs Brønnesløv. Et mærkeligt tilfælde frembyder den lille *Holmegård*, som kom i hænderne på en uadelig mand, Sveder Agerholm. Han var en præstesøn fra Jylland, som var blevet huslærer hos Christoffer Valkendorf, og — uvist på hvilken måde — havde skaffet sig en sådan stilling i familien, at han blev Valkendorfs svigersøn, »ett før tidens förhållanden mindre vanligt gifte«. ¹⁴⁾ Med sin hustru arvede han Holme og trådte i svensk tjeneste; det samme gjorde hans børn. Sveder Ager-

holm er, ligesom Johan Monrad på Hækkeberg og Jens Mikkelsen Ehrenborg på Hovdal, eksempler på ufri mænd fra Danmark, der forstod at benytte overgangstiden i Skåne til at bane sig vej til at blive adelens lige.

Endnu et skånsk adelsgoods, som i 1680erne delvis gik over i svensk eje, var det skønne *Gundestrup i Kullen* (Kulla-Gunnarstorp). 1680 døde ejerinden, jomfru Margrete Rosenkrantz, og af hendes søstre, som arvede gården, solgte de to straks deres andele til kamrer H. J. Hildebrand, mens den tredje del som pant kom i hænderne på Helsingborgs hospital, men indløstes af Holger Mogensen Rosenkrantz til Glimminge. Denne del forblev i dansk eje indtil 1720erne, da gården atter samledes under en svensk ejer. Her, som på Jordberg, sad altså i uniformitetstiden en Dansker og en Svensker i sameje på en herregård. Hildebrand havde på sin part ikke mindre end 39 hm fæstegårde, 27 gadehuse, 21 fiskerhuse, en »gryntegård« og en »gryntemølle«, et vidnesbyrd om, hvor omfattende ejendommen i sin helhed var.¹⁵⁾

I Blekinge fandtes der kun et adelsgoods, men til gengæld et meget betydeligt. Det opstod først i svensk tid og gennemgik en lang udvikling fra sin første oprindelse. Landsdommeren i Blekinge, Nils Skunck, købte otte bøndergårde i Dagstorp og Åstorp og fik 1670 kgl. tilladelse til deraf at oprette sædegården *Skunkenberg*. Efter hans død gik ejendommen fra hånd til hånd, indtil den 1684 endte hos den berømte generaladmiral Hans Wachmeister for en betaling af 16.000 dlr. smt. Wachmeister, der var en af den karolinske enevældes mest indflydelsesrige personligheder og var skaber af den nærliggende flådebasis Karlskrona, havde til hensigt at udbygge *Skunkenberg* til et familiefideikommis, *Johannishus*. Dette lykkedes ham fuldstændigt. Han samlede hele sit liv igennem energisk på bøndergårde og kirker, så at han 1700 ejede 37½ hemman. Senere fortsattes udvidelserne, også efter Wachmeisters død 1714, så at *Johannishus* endte med at blive et af Sveriges største godser, hvis indehaver kunde rejse gennem hele Blekinge på sin egen grund.¹⁶⁾

1680erne havde således gjort dybe skår i de dansk-skånske herregårdes tal, om end ikke så dybe som 1660erne. Grunden

er vel den, at den egentlige svenske højadel nu ved reduktionen var forhindret i en ekspansion inden for de erobrede landskaber. Fra 1690, da forholdene i Sverige var faldet til ro, tog de svenske godskøb atter fart, men ligesom i det foregående ti-år var det mere embedsmændene end den gamle svenske adel, som var købere.

Nu udslettedes den skånske adels ejendom næsten fuldstændigt i Ystedegnen, da Jørgen Krabbes ejendom *Krogholm* efter hans enkes død blev solgt til Karl XII's bekendte minister, grev Karl Piper.¹⁷⁾ Han erhvervede også de nærliggende gårde *Baldringe* og *Høgested* med et samlet bondegods på 58 hm og 52 gadehuse. Lægger man hertil de ejendomme, Piper og hans søster fik fra Johan Monrad: *Assertorp*, *Bjørnstorp* og *Toppeledegård*, ser man, at den Piperske slægt nu endogså havde overfløjet den Aschebergske blandt Skånes godsejere. Lige til den nyere tid har den været dominerende i Ystedegnen, der ligefrem betegnes som »de Piperske godser«. I hele Sydvestskåne var det af større gårde nu kun Skabersø, Dybæk, Svaneholm, Næsbyholm og — for en tid — Hækkeberg, som var på den gamle skånske adels hænder.

Knap så galt gik det ved Øresundskysten. 1699 solgte Knud Thott *Akselvold* til major Isak v. Linde,¹⁸⁾ og 1704, da Knud Thott var død, gik det berømte gamle *Knudstrup* ligeledes fra hans arvinger til generaladmiraløjtnant Cornelius Ankarstierna.¹⁹⁾ Endelig erhvervede Margareta v. Ascheberg 1707 *Ellinge* efter den forgældede Hans Valkendorf.²⁰⁾ Når situationen ikke her som mod syd blev katastrofal for den gamle adel, skyldtes det, at en enkelt mand, *Hans Rommel*, satte sig som mål at kappes som godssamler med Ascheberg og Piperne. Det er allerede nævnet, hvorledes han sikrede sig Sirekøbing (og Duege) ved sin fasters død 1680, og han arbejdede i de følgende år uførtrodt på at udvide sin besiddelser, navnlig i Midt-skåne. Arv og ægteskab tjente i lige grad hans formål. Resultatet var da også, at inden sin død 1711, sad Hans Rommel som ejer af ti herregårde (Løberød, Hviderup, Vesterstad, Duege, Sirekøbing, Bolstofte, Lungerum, Maltesholm, Borgeby og Klågerup) med et tilliggende af 247 hm, 125 gadehuse og 5 møller. Heraf lå 89 hm i Froste herred, 67 ved Sundkysten, mens det

tilarvede gods i Østesgåne var 36 hm og det tilgiftede mellem Lund og Malmø 45 hm. Dette vilde have været nok til at udgøre et grevskab, hvis det havde ligget i Danmark.²¹⁾

Også på anden måde lykkedes det at redde værdifulde ejendomme for den gamle adel. I Onsø herred ligger to smukke gårde: *Næs* (Trolle-Näs) og *Eriksholm* (Trolleholm), begge gammelt Thottogods. Allerede 1682 bortbyttede Knud Thott Næs til fru Hilleborg Rosenkrantz mod Gavnø, og fra fruhen kom det skånske gods ca. år 1700 til hendes sønnesøn *Frederik Trolle*. 1726 forenede denne hermed Eriksholm, der ligeledes var solgt (af Tage Thott) til hans bedstemoder. Frederik Trolle, der nu havde erhvervet et tilliggende bøndergods på næsten 100 hm, foruden 36 gadehuse og forskellige møller, ægtede Hans Rommels datter Birgitte og fik del i dennes store arv. Han trådte i svensk tjeneste som officer og blev stamfader for den gren af Trolleslægten, der indtil vor tid har fortsat på svensk grund, efter at den oprindelig var indvandret til Danmark fra Sverige.²²⁾

Ikke blot ved køb, men også gennem *ægteskaber* kom i denne tid en del herregårde i svensk besiddelse, men disse gårde kan næppe hermed betragtes som gået tabt for den skånske adel, i hvert fald ikke så længe ejerinden endnu levede. Dette gælder således om Ebbe Ulfelds tre døtre, af hvilke — som allerede nævnt — den ældste, Anna Katrine, der giftede sig med landshøvding Håkon Skyttes søn, generalmajor Karl Gustav Skytte, i ægteskabet medbragte *Råbeløv* og *Oddersberg*, medens den mellemste, Christine Ulfeld, der var gift med ritmester K. G. Bonde, ejede *Ferlevsholm* og *Araslev*, og den yngste, Sofie Marie, gift med oberstløjtnant Joh. Ridderschantz, bragte ham selve faderens hovedejendom *Ovesholm* foruden *Vankiv*. Vi vil senere se, at til trods for, at alle disse partier var stiftede med Svenskere, bevarede der dog danske sympatier i efterslægten. Søstrene Ulfelds giftermål er det største eksempel på »blandede ægteskaber«, og det bidrog til at bevare Kristianstadslätten for den gamle adel. Biskop Vinstrups datter, der efter sin fader sad inde med *St. Pederskloster* og *Verpinge* (Trolleberg) ved Lund (samt det fjernere liggende *Vanstadtorp*), ægtede major Kaspar v. Bønnen og kom til at spille en lignende,

om end beskednere rolle. Lignende virkning havde det for *Gedsholm, Vrams-Gundestrup og Bjersgård*, at ejerinderne alle giftede sig med svenske oberster.

Alt i alt var dog Karl XII's regering en skæbnesvanger tid for den gamle adelige ejendom i Skåne. Mens i 1697 58 af ialt 115 herregårde endnu var på danske hænder, var tallet 1715 sunket til 29.²³⁾ Hermed standsede nedgangen ikke. I 1768, da herregårdenes antal ved nyoprettelser var steget til 173, var kun 24 af disse i den gamle adels besiddelse, altså 14 pct.²⁴⁾ Det var slægterne Barnekov, Beck-Friis, Gyldenstjerne, Mormand, Rommel (Ramel), Rosenkrantz, Sehested, Thott og Trolle, der var tilbage i Skåne ved Gustav III's tronbestigelse, da kongemagten og den skånske adel fandt hinanden på en langt inderligere måde end nogensinde tidligere.

FEMTE KAPITEL

Adelens jordejendom

Der er på et tidligere sted i denne fremstilling (II, 109 ff.), på grundlag af jordebogen for 1673, foretaget en undersøgelse af ejendomsfordelingen i Skåne mellem danske (skånske) og svenske ejere. Heraf fremgik, at af de 10.041 $\frac{3}{4}$ hemman, som hele Skåne (÷ Bjerger herred) omfattede, var den gang over halvdelen på svenske hænder. Tages adelsgodset for sig (bortset fra herregårdsjorden, som ikke optages i jordebogen), var af dens 4.350 $\frac{1}{2}$ hm. 1.222 $\frac{1}{2}$ (= 28 pct.) i svensk eje.

Det er af interesse at følge udviklingen i besiddelsesforholdene efter 1673. Der er hertil valgt to tidspunkter, hvor jordebøgerne må forudsættes at ville give særlig gode oplysninger. Det første er 1691, da den værste tid efter krigen var afsluttet; det andet er 1708, der falder umiddelbart forud for det sidste danske forsøg på Skånes generobring 1709—10. De tre epoker, som hermed er valgte, er adskilte med omtrent lige lange mellemrum, henholdsvis 15, 18 og 17 år. En sammenligning mellem forholdet på disse tre tidspunkter må derfor vise udviklingens forløb.

Undersøgelsen vil dog for tiden efter »Skånske krig« blive indskrænket til alene at omfatte *adelsgodset*, både det udsogne og det indsogne. Hvad de øvrige kategorier: Skatte-, krone- og gejstligt gods angår, var de efter krigen i den grad kommet i svensk besiddelse, navnlig som statsejendom (krongodser, rusthold, universitetsgods o.s.v.), at en undersøgelse af de nationale forhold synes formålsløs. Men for den halvdel af Skånes jord, der endnu var i adelig besiddelse, det være sig på indfødte eller svenske hænder, er den afgjort lærerig.

En sammenligning mellem de absolutte tal i 1673 og 1691

TABEL II.

Adeligt gods efter jordebogen 1694.

Herred	Udsognehemman	Indsognehemman	Ialt sv. pct
Torne	36 ¹ / ₈ , heraf 9 ¹⁵ / ₁₆ sv. = 27,8 ⁰ / ₀	99 ²³ / ₂₄ , heraf 19 ¹ / ₄ sv. = 19 ⁰ / ₀	21,3 ⁰ / ₀
Onsø	177 ¹ / ₄ , — 10 ¹⁷ / ₂₄ sv. = 6,2 ⁰ / ₀	59 ¹ / ₂ , — 5 ⁵ / ₁₂ sv. = 9,2 ⁰ / ₀	6,7 ⁰ / ₀
Harjagers	72 ¹⁷ / ₂₄ , — 39 ²³ / ₂₄ sv. = 54,8 ⁰ / ₀	50 ¹⁹ / ₂₄ , — 36 sv. = 70,6 ⁰ / ₀	61,3 ⁰ / ₀
Rønnebergs	46 ⁵ / ₁₂ , — 12 ¹⁷ / ₂₄ sv. = 26,9 ⁰ / ₀	15 ⁹ / ₈ , — 1 ¹ / ₂ sv. = 9,7 ⁰ / ₀	22,6 ⁰ / ₀
Luggude	102 ³ / ₄ , — 66 ³⁷ / ₄₈ sv. = 65 ⁰ / ₀	209, — 124 ¹¹ / ₁₆ sv. = 59,8 ⁰ / ₀	61 ⁰ / ₀
Bare	26 ⁵ / ₈ , — 9 ¹ / ₈ sv. = 34 ⁰ / ₀	68 ³ / ₄ , — 0 sv. = 0 ⁰ / ₀	9,4 ⁰ / ₀
Oksie	50 ¹ / ₁₆ , — 18 ¹ / ₂ sv. = 37 ⁰ / ₀	Ingen i dette herred	37 ⁰ / ₀
Skyds	47 ¹ / ₄ , — 27 sv. = 57,4 ⁰ / ₀	16, — 16 sv. = 100 ⁰ / ₀	68 ⁰ / ₀
Vemmenh.	126 ¹ / ₄ , — 50 sv. = 39,7 ⁰ / ₀	163 ⁷ / ₁₆ , — 21 sv. = 13 ⁰ / ₀	24,5 ⁰ / ₀
Lynids	69 ¹ / ₄ , — 59 ²⁹ / ₄₀ sv. = 87 ⁰ / ₀	44 ³ / ₄ , — 44 ³ / ₄ sv. = 100 ⁰ / ₀	91 ⁰ / ₀
Herrested	67 ⁵ / ₈ , — 37 ¹ / ₂ sv. = 55,6 ⁰ / ₀	88 ¹ / ₂ , — 47 ¹ / ₄ sv. = 53 ⁰ / ₀	54 ⁰ / ₀
Ingelsted	170 ¹ / ₄ , — 59 ⁹ / ₁₆ sv. = 35 ⁰ / ₀	38 ³ / ₈ , — 19 ⁷ / ₈ sv. = 44,4 ⁰ / ₀	37,8 ⁰ / ₀
Jerrested	42 ¹ / ₂ , — 24 ⁹ / ₂₄ sv. = 55,5 ⁰ / ₀	16, — 0 sv. = 0 ⁰ / ₀	41 ⁰ / ₀
Fers	137 ⁵ / ₂₄ , — 88 ⁸ / ₁₆ sv. = 64,2 ⁰ / ₀	42 ³ / ₈ , — 37 sv. = 88,1 ⁰ / ₀	69,8 ⁰ / ₀
Froste	145 ⁵ / ₈ , — 70 ¹ / ₈ sv. = 48 ⁰ / ₀	156 ⁵ / ₁₆ , — 80 ¹ / ₁₆ sv. = 57,8 ⁰ / ₀	50 ⁰ / ₀
S. Åsbo	38 ³⁵ / ₄₈ , — 3 ¹ / ₂ sv. = 10,3 ⁰ / ₀	54, — 35 sv. = 64,8 ⁰ / ₀	42 ⁰ / ₀
N. Åsbo	40, — 6 ¹⁸ / ₂₄ sv. = 17,5 ⁰ / ₀	97 ⁷ / ₈ , — 71 ³ / ₈ sv. = 72,4 ⁰ / ₀	56,5 ⁰ / ₀
V. Gønge	116 ⁷ / ₂₄ , — 45 ⁷ / ₁₂ sv. = 39,3 ⁰ / ₀	162 ³ / ₁₆ , — 63 ⁵ / ₈ sv. = 39,9 ⁰ / ₀	39,6 ⁰ / ₀
Ø. Gønge	120, — 63 ¹¹ / ₂₄ sv. = 52,5 ⁰ / ₀	90 ⁷ / ₈ , — 10 sv. = 10,9 ⁰ / ₀	34,6 ⁰ / ₀
Villands	79 ¹⁸ / ₅₆ , — 21 ⁵ / ₁₂ sv. = 26,6 ⁰ / ₀	106 ⁷ / ₈ , — 24 ³ / ₄ sv. = 23,5 ⁰ / ₀	24,7 ⁰ / ₀
Gers	78 ¹⁹ / ₄₈ , — 17 ¹⁸ / ₄₈ sv. = 21,8 ⁰ / ₀	57 ⁵ / ₈ , — 23 ³ / ₄ sv. = 41 ⁰ / ₀	30 ⁰ / ₀
Albo	25 ⁷⁸ / ₉₆ , — 11 ⁵ / ₂₄ sv. = 42,3 ⁰ / ₀	16 ¹ / ₁₂ , — 8 ³ / ₈ sv. = 50 ⁰ / ₀	47,6 ⁰ / ₀
Skåne (÷ Bjerger)	1817, heraf 756 ⁵³ / ₈₀ sv. = 42,5 ⁰ / ₀	1650 ⁸¹ / ₄₆ , heraf 750 ² / ₈ sv. = 45,2 ⁰ / ₀	43,3 ⁰ / ₀

lader sig imidlertid ikke drage. Der var i 1670erne foretaget en ny jordrebnings af Skåne, og dette gentoges efter krigen. Det samlede hemmantal blev efter jordrebningerne nedsat. Man ser således, at mens der 1673 havde været 776 skattehemman i Skåne (÷ Bjerger herred), var tallet 1691 kun 531; kronhemman sank i de samme år fra 2.669 til 2.487, og tallet på de adelige bondehemman gik ned fra 4.350 til 3.467. Derimod er slut-tallene 1691 og 1708 stort set de samme. Nedsættelsen af hem-

TABEL III.

Adeligt gods efter jordebogen 1708.

Herred	Udsognehemman		Indsognehemman		Ialt sv. pct.
Ørne	38 ⁵ / ₂₄ , heraf	18 ¹ / ₈ sv. = 47,4 ⁰ / ₀	90 ¹ / ₈ , heraf	38 ³ / ₄ sv. = 43,3 ⁰ / ₀	44,2 ⁰ / ₀
Ønsø	177 ¹ / ₄ , —	114 sv. = 65,5 ⁰ / ₀	59 ¹ / ₂ , —	7 ²¹ / ₂₄ sv. = 13,3 ⁰ / ₀	51,5 ⁰ / ₀
Øarjagers	74 ⁷ / ₁₂ , —	46 ³ / ₈ sv. = 62,2 ⁰ / ₀	48 ¹¹ / ₁₂ , —	36 sv. = 73,5 ⁰ / ₀	66,1 ⁰ / ₀
Øønnebergs	46 ⁵ / ₁₂ , —	28 ¹ / ₂₄ sv. = 61 ⁰ / ₀	15 ³ / ₈ , —	5 ¹ / ₂ sv. = 33,7 ⁰ / ₀	54,8 ⁰ / ₀
Øuggude	102 ³ / ₄ , —	75 sv. = 72,8 ⁰ / ₀	209, —	136 ³ / ₄ sv. = 65,5 ⁰ / ₀	68 ⁰ / ₀
Øare	26 ⁵ / ₈ , —	9 ¹ / ₈ sv. = 33,3 ⁰ / ₀	68 ³ / ₄ , —	0 sv. = 0 ⁰ / ₀	10 ⁰ / ₀
Øksie	50 ¹ / ₁₆ , —	32 sv. = 64 ⁰ / ₀	0, —	0 sv. = 0 ⁰ / ₀	64 ⁰ / ₀
Økyds	47 ¹ / ₄ , —	38 ³ / ₄ sv. = 81 ⁰ / ₀	16, —	16 sv. = 100 ⁰ / ₀	87 ⁰ / ₀
Øemmenh.	126 ¹ / ₄ , —	64 ¹ / ₈ sv. = 50,8 ⁰ / ₀	163 ⁷ / ₁₆ , —	21 sv. = 13 ⁰ / ₀	29 ⁰ / ₀
Øynids	69 ¹ / ₄ , —	61 ³ / ₄ sv. = 87,7 ⁰ / ₀	44 ³ / ₄ , —	44 ³ / ₄ sv. = 100 ⁰ / ₀	93,4 ⁰ / ₀
Øerrested	67 ³ / ₈ , —	63 ⁵ / ₈ sv. = 94,1 ⁰ / ₀	88 ¹ / ₂ , —	85 ¹ / ₄ sv. = 96,6 ⁰ / ₀	95,5 ⁰ / ₀
Øngelsted	174 ¹ / ₄ , —	86 ⁵ / ₈ sv. = 50 ⁰ / ₀	38 ³ / ₈ , —	19 ⁷ / ₈ sv. = 52,1 ⁰ / ₀	49,8 ⁰ / ₀
Øerrested	42 ⁵ / ₈ , —	25 ⁷ / ₈ sv. = 60,5 ⁰ / ₀	16, —	0 sv. = 0 ⁰ / ₀	44,1 ⁰ / ₀
Øers	137 ⁷ / ₄₈ , —	88 ¹⁵ / ₁₆ sv. = 64,9 ⁰ / ₀	43, —	36 ³ / ₄ sv. = 86 ⁰ / ₀	70 ⁰ / ₀
Øroste	145 ⁷ / ₈ , —	81 ¹¹ / ₂₄ sv. = 56,2 ⁰ / ₀	156 ⁵ / ₁₆ , —	80 ¹ / ₁₆ sv. = 51,3 ⁰ / ₀	53,6 ⁰ / ₀
Ø. Åsbo	38 ³⁵ / ₄₈ —	5 ² / ₈ sv. = 14,6 ⁰ / ₀	54, —	37 sv. = 68,5 ⁰ / ₀	46,3 ⁰ / ₀
Ø. Åsbo	40, —	28 ⁵ / ₈ sv. = 72,5 ⁰ / ₀	97 ⁷ / ₈ , —	71 ³ / ₈ sv. = 72,9 ⁰ / ₀	72,5 ⁰ / ₀
Ø. Gønge	116 ¹⁷ / ₂₄ , —	71 ¹ / ₈ sv. = 60,7 ⁰ / ₀	162 ³ / ₁₆ , —	95 ³ / ₈ sv. = 58,6 ⁰ / ₀	59,8 ⁰ / ₀
Ø. Gønge	120 ⁵ / ₂₄ , —	64 ²¹ / ₄₈ sv. = 53,3 ⁰ / ₀	90 ⁷ / ₈ , —	10 sv. = 10,9 ⁰ / ₀	35,1 ⁰ / ₀
Øillands	78 ¹⁰³ / ₁₈₆ —	46 sv. = 58,2 ⁰ / ₀	105 ⁷ / ₈ , —	28 ³ / ₄ sv. = 27,4 ⁰ / ₀	40,8 ⁰ / ₀
Øiers ¹⁾	78 ¹⁹ / ₄₈ , —	10 ¹ / ₁₆ sv. = 12,8 ⁰ / ₀	57 ⁷ / ₈ , —	4 sv. = 7,8 ⁰ / ₀	10,3 ⁰ / ₀
Ølbo	25 ¹³ / ₁₆ , —	14 ⁸⁷ / ₄₈ sv. = 57,7 ⁰ / ₀	16 ¹ / ₁₂ , —	8 ³ / ₈ sv. = 50 ⁰ / ₀	54,8 ⁰ / ₀
Øikåne ÷ Bjerge)	1823, heraf	1072 ¹¹ / ₁₂ sv. = 59,4 ⁰ / ₀	1645 ⁷ / ₄₈ , heraf	783 ⁷ / ₁₆ sv. = 47,6 ⁰ / ₀	53,5 ⁰ / ₀

¹⁾ Tallene fra Gers herred på svensk ejendom er næppe pålidelige (jfr. tabel II).

mantallene betød en tilsigtet lettelse for befolkningen. Den opvejedes imidlertid ved de stigende skatterater.

Giver de absolutte tal således misvisning ved sammenligning, gælder dette derimod ikke om de proportionelle. Disse vil derfor overvejende blive brugt i det følgende. Der vil blive spurgt om, hvor stor en procent af det adelige bøndergods, som var kommet i svensk eje henholdsvis 1691 og 1708.

Svaret er klart og utvetydigt. Fra 28 pct. i 1673 steg det svenske adelige gods til 43,3 pct. i 1691, og herfra atter til 53,5 pct. i 1708. Hermed var majoriteten vundet for svensk besiddelse. Endelig var i 1768, hvorfra vi har bevaret en tidligere nævnt fortegnelse over de skånske herregårde med tilføjede hemmantal, den svenske procent på bøndergodsets hemman 77,8. Hermed var formentlig den gamle adels lavpunkt nået.

Nedgangen i den gamle adels jordbesiddelse i tiden 1658—1768 var altså meget stærk. Det har dog også sin interesse at betragte den fra et andet synspunkt, nemlig hvorledes den formede sig til de forskellige tider. Det årlige gennemsnit af Svenskhedens stigen er i den første periode 1658—1673: 1,9 pct., eller hvis man ser bort fra krigsårene 1658—1660 endog 2,15 pct. Fra 1673 til 1691 er dens vækst 0,85 pct.; hvis den betragtes alene for fredsperioden 1679—1691 dog 1,3 pct. Endnu svagere bliver fremgangen for svensk ejendom under den tredje periode; 1691—1708, da den kun er 0,6 pct. Vil man endelig som fjerde periode medregne 1708—1768, synker procenten så lavt som til 0,4 årligt. Man tør vel ud fra disse fire stadier slutte, at det er blevet stadig vanskeligere — eller mindre og mindre fristende — for svensk adel at erhverve ejendom i Skåne, og at den sidste rest af adelsgoods har siddet særlig fast på den gamle adels hænder.

Ser man herefter nærmere på tilbagegangen i de forskellige strøg af Skåne, viser det sig, at i Sundherrederne (Torne, Onsø, Harjagers, Rønnebergs og Luggude), hvor svenskhedsprocenten 1673 havde været 25, var den 1691 steget til 35 %, og 1708 til 58 %. Her er altså tilbagegangen for den gamle adel i perioden 1673—1691 kun 10 pct., men fra 1691 til 1708 23. Ganske tilsvarende forhold viser sig i Sydskåne (Bare, Oksie, Skyds, Vemmenhøjs, Lynids og Herresteds herreder), hvor procenten 1673 — ligesom ved Sundet — var 25, men 1691 32,9 og 1708 56,8, altså en dansk tilbagegang på henholdsvis 8 % og 24 %. Men anderledes er det gået i Østskåne. I Ingelsted og Jerrested herreder var svenskhedsprocenten 1673 kun 10,5 %, men steg indtil 1691 til 39 og 1708 til 48,3 %. I Gers og Albo herreder, steg procenten 1673—91 fra 17 pct. til 38,8 pct., men derpå indtil 1708 kun til 42,8 pct. For dette strøg er det altså ejendommeligt,

TABEL IV.

Middeltal af svensk adelig ejendom, inds. og uds. 1673, 1691, 1708.

Herred	1673	1691	1708	Stigning	
	%	%	%	1673-91	1691-1708
Torne	25 ⁰ / ₀	35 ⁰ / ₀	58 ⁰ / ₀	10 ⁰ / ₀	23 ⁰ / ₀
Onsø					
Harjagers					
Rønnebergs					
Luggude	25 ⁰ / ₀	32,9 ⁰ / ₀	56,8 ⁰ / ₀	8 ⁰ / ₀	24 ⁰ / ₀
Bare					
Oksie					
Skyds					
Vemmenhøjs	10,5 ⁰ / ₀	39 ⁰ / ₀	48,3 ⁰ / ₀	29 ⁰ / ₀	9 ⁰ / ₀
Lynids					
Herrested					
Ingelsted					
Jerrested	34 ⁰ / ₀	54,6 ⁰ / ₀	57,4 ⁰ / ₀	21 ⁰ / ₀	3 ⁰ / ₀
Fers					
Froste					
S. Åsbo					
N. Åsbo	37,5 ⁰ / ₀	44,4 ⁰ / ₀	51,2 ⁰ / ₀	7 ⁰ / ₀	7 ⁰ / ₀
V. Gønge					
Ø. Gønge					
Villands					
Gers	17 ⁰ / ₀	38,8 ⁰ / ₀	42,8 ⁰ / ₀	22 ⁰ / ₀	4 ⁰ / ₀
Albo					

at det har den stærke vækst af svensk ejendom i uniformitetsperioden, 1680erne, mens den i egnen fra Helsingborg over Malmø til Ysted først indtræder efter dette tidspunkt. Som det tidligere er fastslået, viser altså også de frugtbarere egne nu den største modstandskraft i kappestriden om jorden. Hvad grænseherrederne (N. Åsbo, V. og Ø. Gønge og Villands) samt midterlandet (Fers, Froste og S. Åsbo herreder) angår, viser disse deres særlige udvikling. Det er Skånes fattigste strøg, og begge steder var man tidligt nået til en stærk svensk jorderhvervelse, i 1673 henholdsvis 34 og 37,5 %. Men hermed var udviklingen næsten afsluttet. I Centralskåne steg svenskhedsprocenten ganske vist fra 1673 til 1691 21 pct., men derefter indtil 1708 kun med 3 pct., og i grænsebygden var stigningen

i begge perioder kun 7 pct. for hver. Disse egne var åbenbart tidligt »mættede« med svenske ejere. Som fællestræk for alle dele af Skåne synes man altså at kunne opstille den regel, at jo frugtbare de var, des langsommere gik det for svenske ejere at erhverve jord inden for dem.

Den skånske adels tunge skæbne rejser dog det spørgsmål, om det gik dem af deres standsfæller, der i 1658 var forblevet under dansk herredømme, synderligt bedre. De dårlige tider fandtes jo i begge lande og måtte være en hovedfaktor til at tvinge de store jordejere bort fra deres gårde. I Danmark udgjorde adelsgodset efter matriklen af 1688 167.000 tdr. htk.; heraf var i den gamle danske adels besiddelse 106.000, altså 63,5 pct. (Heri dog ikke medregnet den jord, der tilhørte medlemmerne af den nye greve- og friherrestand). Tallet er mærkeligt, fordi det svarer ret nøje til de 56,7 pct., som vi ovenfor fandt som den i 1691 bevarede skånske adels ejendom (heri dog ikke hovedgårdenes tilliggende medregnet). Den økonomiske faktor har altså i begge lande været afgørende for gård-salgene, selv om navnlig reduktionen i Skåne kom til at spille en vigtig birolle. Ejendommelig nok er der også den lighed mellem udviklingen i Skåne og i Danmark, at adelen i de frugtbare egne viste sig mest modstandsdygtig; de største og rigeste godser holdt sig længere i deres gamle besidderes hænder end de små gårde, som lå i de magrere egne.

Efter at omkring 1700 over halvdelen af den skånske adelsjord var kommet i svensk besiddelse, sank den gamle adels ejendom i de følgende 60 år til kun at udgøre lidt mere end en femtedel. Det var et kolossalt tab i det århundrede, som fulgte efter fredene i Roskilde og København. Den stand, som i den danske tid havde siddet inde med den politiske magt i landet og socialt havde sat sit præg på dets kultur, var for hovedpartens vedkommende fejlet ud af Skåne, og hvad der var tilbage, var til dels assimileret af den svenske adel. Men tabet var ikke komplet; nogle skånske adelsslægter holdt med stor sejhed fast ved jorden, og har gjort det til den dag i dag.

SJETTE KAPITEL

Borgerne

Den stagnation, som havde præget skånske købstæder i tiden før Skånske krig, blev naturligvis ikke ændret ved krigens virkninger. Selv i Malmø, der ene af alle skånske stæder havde været forskånet for erobring, var tilstanden (ifølge Ascheberg) endnu tre år efter krigen en sådan, at man kun kunde få skatterne betalt ved eksekution i gamle klæder »og andet sligt«. Ysted havde det efter hans opfattelse endda »meget værre«, da det var blevet udplyndret både til lands og til vands. Endnu mere malende hedder det om Helsingborg: »Består nu af en hob elendig folk, som for det meste opholder sig i afbrændte huses kældere, . . . så at, med undtagelse af seks personer, er der ingen i byen, som ikke er dobbelt så meget skyldig, som han ejer«. Mange borgere i Ysted og Helsingborg vilde derfor ifølge Ascheberg, hvis de ikke fik skattelettelse, opsigte deres borgerskab og flytte bort, »således som det er sket i Malmø«.¹)

Ulykken for de skånske købstæder i tiden 1660—1676 havde været, at de var afskåret fra deres naturlige afsætningsmarked, Danmark. Det blev i så henseende ikke bedre efter krigen. Skåne var i overvejende grad et agrarisk område, der producerede korn og øksne; hertil kom fra skovbygden træ og potaske, desuden en del alun fra Andrerum. Kornudførsel var imidlertid i tiden efter 1679 helt forbudt, for at Skåne kunde tjene som »Sveriges kornbod«. Øksneudførsel blev først igen tilladt i 1690erne, væsentlig af hensyn til de svenske adelige og embedsmænd, der havde erhvervet godser i de erobrede provinser. Følgen måtte blive en hensygnende udenrigshandel, der ellers kunde have bragt kapital til landet. De skånske stæder måtte opretholde livet ved deres beskedne handel på indlandet og ved deres håndværk.²)

Forbudet mod kornudførsel og de heraf følgende lave kornpriser måtte medføre et stigende forbrug i selve landskabet. Lavere kornpriser plejer dernæst at give et voksende antal ægteskaber, og disse atter flere barnefødsler. De skånske købstæder havde imidlertid ingen industri, så at alene håndværk og handel kunde beskæftige landbefolkningens overskud.³⁾

Det svenske toldsystem var ikke den eneste hindring for de skånske stæders opkomst. Handelen hæmmedes også ved de *landmarkeder*, som købstæderne forgæves søgte at få forbudt, og *sognehåndværkerne* var farlige konkurrenter for deres kolleger i byerne, som søgte at få dem indskrevet i de derværende lav.⁴⁾ En særlig byrde for borgerne i Malmø og Landskrone var desuden de *garnisoner*, som lå indkvarterede her. I Malmø mistede man ikke blot et areal, der fratoges byen til fæstningsværkernes udvidelse, men soldaterne konkurrerede ligefrem med borgerne ved at drive porthandel og forkøb. Også på håndværkets område gik de fremmede borgerne i næringen; soldaterne og deres koner søgte at forbedre sine beskedne lønninger ved på alle måder at tage arbejdet fra byens egne folk. At det store fremmedelement endelig måtte drive alle *priser* i vejret, var vel uundgåeligt, men derfor lige ubehageligt. Livet var altså samtidig fattigt og dyrt i stæderne.⁵⁾

Alligevel fandt der en indvandring sted til adskillige skånske stæder. I Landskrone og Kristianstad, er vi i stand til at belyse dette gennem de herfra bevarede »*borgerskabsbøger*«, d.v.s. fortegnelser over de nye borgere, som ved optagelsen aflagde deres borgered. *Landskrone* kunde byde på gode fremtidsudsigter for sine borgere, så længe Johan Gyllenstiernas planer om at gøre byen til Skånes hovedstad (se side 10 og 25) ikke var skrinlagte. Efter Danskernes rømning 1679 blev der optaget et mandtal over alle borgere; det omfatter 76 mænd og 15 enker, ialt 91 personer. Det overvejende antal af disse bærer danske patronymika på -sen. I de sidste måneder af 1679 og i 1680 aflagde ikke mindre end 43 nye personer borgered, altså næsten halvt så mange som de dér allerede boende. Det er karakteristisk, at mange af disse bærer ikke-nordiske navne, der angiver deres hjemstavn som Tyskland eller Nederlandene, foruden at man møder en enlig »Franzose«: Lovis le

Roy. Landskrones fremtidsudsigter har åbenbart virket tillok-kende i udlandet, men de blev aldrig virkeliggjorte. I 1681 syn-ker derfor antallet af nyborgere til 14, hvorpå det i 1680erne og 1690erne de fleste år er encifrede tal. Udlændingene var nu blevet sjældne fugle. For at fuldstændiggøre billedet må det til-føjes, at der i disse år også var nogle, som forlod byen, navnlig for at drage til København. Alt i alt må det siges, at Landskro-nes borgerskabsbog viser byens ringe evne til at tiltrække nye næringsdrivende, ialt i tiden 1679—1700 kun 187 personer.

Stort lysere er ikke det billede, som *Kristianstads* borger-skabsbog giver. Her mangler oven i købet den særlige tiltræk-ningskraft, som Landskrone i begyndelsen viste. Heller ikke i Kristianstad kom det årlige antal nye borgere i tiden 1681—1700 nogensinde op til de 20, som det udgjorde i 1680, og de fleste år holdt det sig endda under 10. Det samlede tal for tiden 1080—1700 var næsten det samme som i Landskrone, nem-lig 189.⁶⁾

Fra andre skånske stæder foreligger der et brugbart statistisk materiale i de såkaldte »*mantalslängder*«. Det er skattelister over den mantalskrevne (d.v.s. til kopskat skrevne) befolkning, omfattende årgangene fra det 15. til det 63. år. Disse årgange må have udgjort omtrent tre femtedele af den samlede folke-mængde, idet ikke blot de yngste og ældste årgange, men også de fattige udelukkes på skattelisterne. Mantalslisterne er beva-rede fra *Ysted*, *Lund* og *Helsingborg* samt fra de *hallandske købstæder*, dog kun for enkelte års vedkommende. Det billede af de skånske stæders udvikling i tiden 1680—1700, som disse li-ster giver, er lysere end borgerskabsbøgernes, thi mens mantal-let i Ysted 1683 var 588, var det i 1700 steget til 1127; i Lund er de tilsvarende tal for 1683 317 og i 1696 698; i Helsingborg 1684 372 og 1695 735. Her er altså tale om en fordobling af tallene, en stigning på over 100 pct. Også i Halland er fremgangen tyde-lig, om end svagere.^{6a)} Spørger man om grunden til disse byers vækst, kan svaret kun blive gisninger. For Ysteds vedkommen-de kan man pege på den voksende betydning, byen fik som overgangssted til Sveriges tyske besiddelser; i Ysted var da og-så tallet på tjenestefolk og krambodsvende stærkt stigende. I Lund tør man nok tillægge universitetets genoprettelse en væ-

sentlig del af æren for byens vækst. Men i Helsingborg er det vanskeligt at pege på specielle grunde til fremgangen. Også for Landskrone og Kristiansstad gjaldt det jo, at de voksede i indbyggertal, om end langsommere. Tagne under eet må det altså siges, at de skånske stæder hurtigere, end man skulde have ventet, kom sig efter krigens mishandlinger, og bedre, end regeringen havde lov til at håbe, overvandt virkningerne af statens økonomiske politik. Navnlig 1690erne synes at have været en periode af stadig, om end beskednen fremgang.*)

Regeringens iver for at ophjælpe de skånske stæder var altså ikke så stærk, at den lagde bånd på *dens økonomiske politik*, der alene sigtede på at pleje svenske interesser. Også på andre områder viste den samme tilbøjelighed sig. Vel er det et karakteristisk træk for al *enevælde*, at den stræber efter at udvide statsmagten på det kommunale selvstyres bekostning. Også i Danmark søgte regeringen at få udnævnelsen af de kommunale myndigheder i sin hånd. Men i Skåne lagde den svenske regering ikke skjul på, at når den fulgte det samme princip, var dette tillige begrundet med *nationale hensyn*.

I spidsen for de større købstæder stod endnu under Skånske krig 4 borgmestre og 8 rådmænd; antallet i de mindre var kun halvt så stort. I *Malmø* fandtes der desuden en »burggreve«, hvis opgave var at lede magistratens forhandlinger og at varetage regeringens interesser. Det var en svensk mand, Gilius Ehrenberg; desuden var to af borgmestrene, Sigismund Aschenborn og Lars Törnskiär, Svenskere, derimod alle rådmænd indfødte.⁷⁾ Regeringen havde således allerede en hånd på byens ror, men Karl XI var ikke tilfreds hermed og dekretede i 1678, at magistratspersonernes antal skulde indskrænkes, og at ved ledigheder skulde »*infödda Svenskar*, men icke danske eller skånske män tilsättes«.⁸⁾

Denne skarpere kurs skulde snart vise sig i handling. I maj 1680 døde den malmøske rådmand Anders Lauridsen, og en

*) Fra Ystedes St. Maria sogn og Kristianstad findes kirkebøgerne bevarede for 1680erne. Begge steder er tallet på de begravede 77 pct. af de døbttes. Det var en dødelighed, der — som vi senere skal se (side 275) — svarede nøje til landsbygdens.

borger i byen *Gert Frankesen* kom nu op på rådstuen med brev fra generalguvernør Johan Gyllenstierna om, at han skulde have det første ledige rådmansembede. Dette blev anerkendt af magistraten, skønt man hermed stod over for et nyt princip fra regeringens side. Men sagen kompliceredes ved, at også en anden, *Svenskeren Börje Larsson*, der var herredskriver i Oksie og Skyds herreder, otte dage senere mødte frem med breve, både fra Karl XI og Gyllenstierna, lydende på det samme embede. Magistraten var nu i en kilden situation. Den søgte foreløbig at klare sig ved at henvise til, at man havde modtaget ordre til at indskrænke rådmændenes antal fra 8 til 6. Ingen af de to mænd kunde derfor i øjeblikket komme i betragtning. Imidlertid trak det ud med reduktionen af rådmændene, og i februar 1684 var det lykkedes både Gert Frankesen og Börje Larsson at blive optaget i kollegiet. Men nu blev det alvor med indskrænkningen af rådmændenes antal, og Ascheberg greb ind ved at henvise til, at jo færre rådmænd der var, des vigtigere måtte det være, at Börje Larsson som særlig kyndig ikke udelukkedes, »*eftersom den svenske lov så nylig er indført, og ikke alle kan have den samme erfaring deri*«. Det blev Gert Frankesen, som måtte vige pladsen.⁹⁾

Den tanke, at svensk lovs indførelse burde have følger for magistratsemedernes besættelse (ved rådhusrättens og kändnärsrättens oprettelse), anvendte Ascheberg oftere med held. Inden længe erklærede han til kongen, at »*rådmandsstillingerne ikke kan besættes med nogen af skånsk nation, eftersom de ikke er så verserede i Sveriges lov som nødvendigt, hvis de rigtigt skal befordre uniformiteten*«. Han var derfor »nødt til« at indsætte en eller anden svensk tjenestemand i vedkommende by, »*for at man efterhånden kan få nogle svenske med på rådhuset*«. Hermed havde generalguvernøren åbenbart sin egentlige hensigt, og han indberettede, at han allerede havde konstitueret rentemester Meyer og toldereren Timmerman til rådmænd i *Halmstad* samt kontrollør Bostell til det tilsvarende embede i *Kristianstad*. Han måtte dog tilføje, at de pågældende byer havde protesteret og henvist til deres privilegier, der sikrede dem det frie valg til sådanne stillinger. Karl XI veg tilbage for et så åbenbart brud på stædernes friheder og resolverede, at Meyer

skulde blive i embedet, mens de to andre ikke fik kgl. konfirmation.^{9a)}

Kun i een skånsk købstad kom det dog til en virkelig kamp for friheden. I *Ysted* havde man i 1682 tålmodigt fundet sig i, at Ascheberg sendte byen en Svensker, Sven Bellijn, til rådmænd. Dette kan dog skyldes, at krigens virkninger den gang endnu var så følelige, at man havde andet at tænke på end at vælge rådmænd. Men i 1693, da oberst D. Macklier efter Aschebergs afgang med titel af viceguvernør foreløbigt bestyrede hans stilling, og da forholdene havde bedret sig kendeligt, lå landet anderledes. En rådmænd var død i *Ysted*, og Macklier konstituerede da en svensk landmåler *Andreas Schiöning*, der bl. a. havde anbefaling fra borgmester Olof Karlsson, i den afdødes embede. Tre uger senere dukkede dog en anden ansøger, den ystedske borger *Herman Krutmeyer*, op hos viceguvernøren med skriftlig erklæring fra tre magistratsmedlemmer og nogle af borgerskabet om, at han var lovligt kaldet til stillingen. Macklier protesterede; han beråbte sig på, at kongen havde overladt besættelsen af den slags stillinger i »de små stæder« til guvernørers og landshøvdingers afgørelse, og han forlangte, at Schiöning skulde indføres i embedet. Borgmester Olof Karlsson gik nu over til at støtte den nye kandidat, og han »op-æggede« befolkningen i *Ysted* til modstand. Forgæves sendte Macklier auditor Langenhelm til *Ysted* for at indsætte Schiöning. Borgerne hævdede, at de vilde holde fast ved deres privilegier at vælge borgmestre, præster og rådmænd, og at ingen havde magt til at påtvinge dem nogen af disse embedsmænd, men de skulde først være kaldede af magistraten og borgerskabet.

Dette smagte stærkt af rebellion. Det var ganske vist ikke rebellion af nationale grunde, hvad der allerede fremgår af, at den svenske borgmester var hovedmanden. Men det var de kommunale myndigheders oprør mod statsmagten, som de følte, gik dem for nær. Et nationalt indslag var der derimod i viceguvernørens »maxime«, som han formulerede i ordene, at »det endnu her i landet er ganske nødvendigt, at det ikke tillades den gemene hob efter eget behag at vælge præster og andre embedsmænd af *deres parti*«. Sagen gik så til kongens

afgørelse. Mackliers autoritet på højeste sted var langt svagere, end Aschebergs havde været. Karl XI stadfæstede Herman Krutmeyers valg, og desuden bekræftede han magistratens og borgerskabets ret til at vælge borgmestre, — med mindre det drejede sig om mænd af »bekendt kapacitet«. Med rette siger en gammel historiker, at valgretten herefter var lige så ubestemt og vaklende som forud.¹⁰⁾

I virkeligheden var regeringen til sinds at lægge sin hånd på alle embedsudnævnelser, fra de højeste til de laveste. I *Malmø* var borgmestrenes antal i 1682 blevet indskrænket til to, og over dem sattes ikke længere en »burggreve«, men en »*justitspræsident*«. Det var den ved retsvæsenets forsvenskning i alle skånske byer så aktive *Joh. Palm (Gyllenpalm)*; han indehavde stillingen til sin død 1692, hvorefter den ikke længere ansås for nødvendig og bortfaldt. I 1685 mente den sparsommelige konge, at det måtte være nok med een borgmester ved siden af præsidenten, men nu protesterede Ascheberg på grund af borgmestrenes store arbejdsbyrde, og Karl XI bøjede sig for hans indvendinger.¹¹⁾ Generalguvernøren ønskede dog, at de to borgmestre stadig skulde være indfødte Svenskere, og hver gang en plads blev ledig, præsenterede han til den en af sine underordnede embedsmænd i guvernementsstyrelsen. Det må indrømmes, at han ikke altid fik sit ønske opfyldt; — skyldtes dette, at den svenske borgmester *Törnskiär* var blevet overbevist om at have begået hor, og at have besveget børnehusets kasse for betydelige beløb? Efter Aschebergs afgang blev dog princippet opretholdt. Udviklingen havde nu ført med sig, at magistraten og borgerskabet 1693 frivilligt valgte registratoren ved guvernementskansliet *Joh. Grönwall* til en ledig borgmesterstilling, og guvernør *Otto Wellingk* kunde derfor roligt anbefale kongen at stadfæste dette valg, da *Grönwall* »desuden er en *svensk mand fra Kalmar*, hvem eders kgl. majestæt sikkert vil finde det *heldigst at employere på denne grænseplads*«. ¹¹⁾

Regeringen indskrænkede sig ikke til at berøve stæderne retten til at vælge deres kommunale embedsmænd og at besætte pladserne med Svenskere. Den udstrakte også sin magt til at udnævne *rektoren og overhovedet lærerpersonalet* ved byernes

skoler, med den begrundelse, at det skete for at vænne den skolesøgende ungdom til det svenske sprog. Alle stæder blev erklærede for *regale præstekald*, og i hvert fald førstepræststillingerne besattes med pålidelige tilhængere af uniformiteten.¹²⁾ Ja, man flyttede efter forgodtbefindende rundt med indehaverne af embedsstillinger, som da rektoren ved Malmö skole, Koldingenserens Peder Sture, anbragtes som landsbypræst, for at man kunde lægge ungdommens »information« i hænderne på en indfødt Svensker.¹³⁾ Tendensen fra oven er således tydelig nok.

Vanskeligere er det at sige, *hvad bybefolkningen mente herom*. Man vil ikke finde udtryk for nogen misfornøjelse i de officielle akter, i hvert fald ikke for misfornøjelse af nationale grunde. Her kan man dog — ligesom når talen er om landbefolkningen — gå ud fra, at tavshed ikke altid er det samme som samtykke.

Spørgsmålet kompliceres derved, at de skånske købstæder ikke alene var beboede af indfødte borgere og indvandrede embedsmænd og soldater. Der fandtes i dem tillige *et tredje element*, indvandrede fra lande uden for Norden, hyppigst *Tyskere*, mindre hyppigst *Nederlændere*, af og til *Englændere* eller *Franskmænd*. De kom for at drive handel eller håndværk, og deres indvandring var begyndt længe før Roskildefreden, men den fortsatte efter denne i stor målestok fra Sveriges tyske provinser. I Malmö møder vi i slutningen af 1600-tallet købmændene Brun, Dietrich, Farenhusen, Franck, Gloerfeldt, Griese, Hegardt, Krutmeyer, Krøger, Lernow, Metgangh, Nehrmand, Wasmundt og v. Vörden; i Landskrone navne som Adrian, Breddt, Clements, Eckerlein, Ennes, Esler, Giers, Hølling, Klinkenberg, Kock, von Till, Wedekingk, Werner, Witrock og Vogt; i Kristianstad Blømer, Brandt, Dunckler, Friedrich, Gierich, Gørge, Hageman, Hildebrandt, Hopp, Kockum, Kortemeyer, Ludewich, Lützens, Schult og Wegman. Også i Helsingborg og Ysted findes de, om end i sparsommere tal. Det var ikke alene et talstærkt element; i Malmö nævnes således 200 tyske familiefædre, og det opgives, at en femtedel af byens borgere var Tyskere. Det var også en indflydelsesrig skare; ikke blot var en stor del af håndværket på tyske hænder, men Tyskere var også

de rigeste købmænd, og de blev ofte både rådmænd og borgmestre.¹⁴⁾

Den svenske regering viste ikke mindre interesse for de tyske indvandrere, end disse havde mødt hos den tidligere danske, og at generalguvernøren var en Balter, og mange af hans embedsstab ligeledes bar tyske navne, skadede ikke deres sag. Tydeligt viste det sig, da der i 1683 forelå en ansøgning om tilladelse til at bygge *en tysk kirke i Malmø*. Ikke alene blev dette på Aschebergs anbefaling tilladt, men der blev foretaget indsamlinger over hele Sverige til kirkebygningen, og kirken blev til deks opført af teglsten fra Herrevad klostres ruiner. Værket blev dog først fuldendt 1693 og fik efter sin beskytter navnet Caroli kirke. I den første tid, mens arbejdet stod på, lod Ascheberg den tyske præst holde den ugentlige gudstjeneste i sin egen guvernørbolig.¹⁵⁾ Derimod mislykkede forsøget på også at rejse en tysk kirke i *Landskrone*. Da borgerne her klagede over, ikke at kunne forstå den tyske præst, synes man at have villet supplere de derboende Tyskere med tvangsindlagte Skåninger.¹⁶⁾ I *Kristianstad* fandtes der fra 1688 en tysk skolemester, der havde oprettet en privat læreanstalt.¹⁷⁾

Man kunde måske undre sig over den beredvillighed, hvormed Karl XI støttede ønskerne om at bevare tysk sprog og kultur på svensk grund, da han samtidig indtog det modsatte standpunkt til det danske sprog. Forklaringen er dog nærliggende. Sverige var den gang — ligesom Danmark-Norge — en nationalt blandet stat. Ikke blot flere provinser, men også visse administrationsgrene var tysksprogede og — navnlig inden for hæren — talte mange undersåtter Tysk. Selv generalguvernøren skrev ofte på Tysk til sin konge. Men denne tyskhed betragtedes i datiden som nationalt ufarlig. De indvandrede stillede sig i politisk henseende loyalt over for den svenske regering, ligesom de havde gjort det over for den danske. Ingen tysk stat stod bag dem, parat til at tage sig af »en forladt tysk broderstamme« inden for herbergstatens område.

Der havde endnu under Skånske krig været tegn til *danske sympatier* inden for Malmøs volde, og i de øvrige skånske stæder havde befolkningen villigt gået kong Christian til hånd (III, 41). Men krigen blev for sådanne følelser en stor skuf-

felse. Kristianstad, Engelholm, Helsingborg, Landskrone, Lund og Ysted, — alle havde de måttet betale dyrt for et kortvarigt dansk herredømme. Sporene måtte skræmme.

Og dog var de danske sympatier ikke helt forsvundne fra de skånske købstæder. Alene det, at der endnu bestod så mange slægtsforbindelser med befolkningen vest for Sundet, talte derimod. Man kan gå ud fra, at der i købstæderne har været adskillige slægter, der ønskede at vende tilbage til dansk herredømme, men de vovede ikke længer at give udtryk for sådanne ønsker. Offentligt kunde det ikke ske; det betød det samme som højforræderi. Borgerne måtte også lægge bånd på deres tunger, fordi de ikke alene boede hus om hus med deres svenske herrer, men også med deres udenlandske standsfæller. At *Dansk* længe efter 1680 er blevet talt i sin skånske dialektform må anses for givet, selv om det efterhånden blev isprængt svenske ord og udtryk, der afløste de tilsvarende i Rigsdansk. Først gradvis trængte Svensk ind som talesprog, og da således, at den skånske dialekt kom til at sætte sit præg derpå, navnlig i udtalen. Herom er dog intet vidnesbyrd bevaret i de skrevne kilder. Som skriftsprog gik magistraten i Malmø allerede fra 1682 over til at bruge Svensk, men de enkelte borgere, ja selv lavene, kunde godt senere indgive deres andragender på Dansk, uden at det ses at være blevet taget dem ilde op.¹⁹⁾

Et tydeligt nationalt modsætningsforhold synes der ikke at have hersket inden for de skånske købstæder efter 1680. Thi et sådant tør man næppe se deri, at embedsmænd og soldater under de hyppige stridigheder med borgerne kunde titulere disse »juteskälmar och prackare« eller »skielmer och jute-tyve«. ¹⁹⁾ Fra svensk side var man dog altid på vagt over for formodede tegn på dansk sindelag, som da der blev optaget stort forhør over den urolige kapellan Niels Delphins præken i Landskrone kirke i december 1681. Man mente, at han havde sagt »nogle ukvædesord, hvorved ikke alene kgl. majestæt, vor allernådigst herre og konge, men også hans høje excellence (Ascheberg) og den hele nation skal være toucheret«. Det viste sig ved nærmere forhør af de tilstedeværende kirkegængere, at præsten hverken havde nævnet kongen eller hans ministre, men indskrænket sig til denne tirade: »Hvis vor skånske

nation havde beflittet sig på dyd og redelighed, havde måske manganen siddet i større dignitet, end han for tiden gør«. Det var tvetydige ord, der lige så godt kunde gå på Landskroneborgernes edsaflæggelse til Danskerne under krigen. Niels Delphin slap da også ved denne lejlighed helskindet ud af klemmen.²⁰⁾

Og dog var der endnu nationale gnister under asken. Det skulde vise sig 30 år efter freden i Lund, da danske tropper påny gik i land i Skåne. Da sluttede Helsingborg sig påfaldende hurtigt til den danske hær, og i Kristianstad var »nogle« borgere så »ubetænksomme« at illuminere deres huse ved Danskerne indtog i byen. Altsammen handlinger, som man senere måtte stå til regnskab for.²¹⁾

I fredens dage var det derimod andre forhold end modsætningen til Svenskerne, der lagde beslag på opmærksomheden. *Uniformitetens* gennemførelse i kirke og undervisning medførte snarest ligegyldighed for at søge Guds hus. Navnlig fra Malmø, hvor generalguvernøren og hans efterfølgere hver dag havde forholdene for øje, er deres klager stærke over udeblivelse fra gudstjenesten og fra læsemøderne.²²⁾ Derimod var borgerne ivrige for at værgе om deres *økonomiske interesser*, hvad de dårlige tider jo indbød til. Stæderne søgte at få al sejlads fra flækkerne forbudt (således Ysted Simmershavns handel); de søgte også at bekæmpe handel og håndværk på landet ved at udsende »udridere«; selv i Landskrone, »den mest svenskvenlige by i Skåne«, kunde det hændе, at indbyggerne tog sig selv til rette, når soldaterne gik dem i næringen. Ivrigt strammede man lavenes bånd, og en smålighedens ånd bredte sig i alle klasser, thi »når krybben er tom, bides hestene«. ²³⁾

En anden følelse, som i disse år bredte sig inden for stæderne, var den — også fra Danmark velkendte »*honne*tte ambition. Stænderne deltes yderligere i forskellige klasser, for hvilke et nøje udpenslet titelsystem udformedes, og der tildeltes dem forskellige »rettigheder«. De højere embedsmænd og gejstlige, adelen og magistraterne måtte således bruge fløjl og plys til deres klæder, borgere derimod kun indenlandsk silke og tjenestefolk uld. Ved gæstebud var der nøje regler for, hvor mange og hvilke retter der måtte serveres inden for de forskellige klasser, og ved offentlige fester og gudstjenesten havde hver klasse

sine bestemte pladser at indtage. Sådanne rangsystemer fandtes i de fleste europæiske lande, og den sygelige form for æresfølelse, der fremavles herved, er kendt fra den satiriske digtning. I de skånske stæder kom ambitionen til at slå en bro mellem de nye herrer og befolkningen. En dybfølt interesse forbandt inden for klasserne alle dem, som havde en fælles ære at vogte.²⁴⁾

Fattigt og småligt har man levet livet i de skånske købstæder, hvor de fleste borgere endnu boede i teglhængte bindingsværkshuse, mens de fattige krøb sammen i de skurformede »boder«, som var klistrede op på købmandsgårdenes grund. Ganske vist kom der oven på krigens virkninger en økonomisk lysning i slutningen af 1680erne og begyndelsen af 1690erne, men varig blev den ikke. Begyndelsen af det 18. århundrede betød atter nedgang, også på grund af Karl XII's felttog i Polen og Rusland. Efter det danske indbrud 1709 kom den forfærdelige pest 1711, der ramte de skånske byer meget hårdt. I Malmø hedder det, vel nok overdrevet, at den bortrev en tredjedel af befolkningen, men i det langt mindre Ysted var tallet 472.²⁵⁾ De sidste år af Karl XII's regering var, også for Skåne, fortvivlende.²⁶⁾ Først da »Frihetstiden« brød frem efter fredene 1719—21, fik de skånske stæder atter en hvile, der dog i det følgende århundrede ikke medførte nogen sund vækst. De danske sympatier indenfor dem var da forlængst forsvundne.

SYVENDE KAPITEL

Bønderne og inddelingsværket

Den stærke *udvandring* af bønder fra Skåne til Danmark, som var begyndt under den skånske krigs slutning, og som fortsatte i adskillige år derefter, var den svenske regering meget ubehagelig. Da der gik rygter om, at de udvandrede angrede deres skridt og ønskede at vende hjem, var det naturligt, at man forsøgte at lokke dem med den ene pardonsplakat efter den anden, idet man kun gjorde en undtagelse for deres vedkommende, som var flygtede til Danmark efter et drab, altså de egentlige *snappaner*. Frugterne heraf var dog kun ringe, og de blev ikke større, fordi man snart stillede betingelser for bøndernes hjemvenden, som at de skulde underkaste sig rustning og modtage svenske ryttere som »svendetjenere« på deres gårde.¹⁾ Trækket blev derfor ved at gå fra øst til vest; bønderkarle som var udskrevne til krigstjeneste i Østersøprovinserne, rømmede stadig over til Sjælland og straffedes hårdt, hvis de senere vovede sig over Sundet. Men også andre lod sig lokke til Danmark, når de f. eks. under udvidelsen af Kronborgs fæstningsværker kunde få to dukater for hver bådlast sten, som de overførte fra den skånske side. Trafikken lod sig ikke standse. Stærkere eller svagere til de forskellige tider vedblev udsigten til bedre arbejde og fortjeneste i den danske hovedstad at virke dragende på de skånske landskabers befolkning, en tiltrækning, som aldrig siden er ophørt.²⁾

Men der var en kategori Skåninger, som man fra svensk side ikke kunde forsone sig med. Det var alle dem, der under krigen havde optrådt aktivt på dansk side, og som Svenskerne sammenfattede under den fælles betegnelse *snappaner*. I en årrække efter freden fulgte man med spændt opmærksomhed

ethvert tegn på, at en sådan bevægelse atter skulde dukke frem, og regeringen kunde glæde sig ved på dette punkt at handle i forståelse med den krigstrætte skånske bondebefolkning. At stå i forbindelse med sådanne ildesete personer kunde medføre ubehageligheder selv for højtstående adelsmænd som *Otte Lindenov* til Borreby. Han havde taget en tidligere friskytte, Niels Olsen Skytte, i sin tjeneste, skønt han havde pas fra de danske generaler Arensdorf og Meerheim og — efter Svenskerne mening — havde ry som »en letfærdig skælm«. Otte Lindenov havde lovet at forsvare ham mod al sladder, såfremt han ej bevisligt havde fulgt snaphanerne. Det blev derfor fra svensk side overvejet at rejse tiltale mod Otte Lindenov. Da gældsposterne samtidig tårnede sig op over den gamle adelsmand, foretrak han at flytte til Danmark og at overlade sine skånske gods til sine to døtres bestyrelse.³⁾

Jagten på snaphanerne gik i disse år lystigt, især i skovbygden, og almuen og embedsmændene var lige ivrige efter at komme dem til livs. Indtil midten af 1680erne møder man dem hyppigt i tingbøgerne; en herostratisk berømmelse vandt navnlig en skare brødre, »Uggleherarne«, fra Ørkened sogn, der efter at være blevet forfulgte som vilde dyr, tilsidst blev lykkeligt udslettede.⁴⁾ Det vidner om, i hvor høj grad bønderne nu havde taget afstand fra dem, at ordet »snaphane« var blevet et skældsord, som når det brugtes af Svenskere mod befolkningen, gav anledning til indgreb fra højere myndighed eller til forfølgelse ved domstolene.⁵⁾ Men den svenske øvrighed frygtede også i mange år for, at friskytter og snaphaner skulde vende hjem fra Danmark og vække nye uroligheder i Skåne. I februar 1684, da Sundet var tillagt, indberetter Ascheberg til regeringen: »I snesevis er de kommet over ved Barsebæk om natten, hvad deres fodspor viser. Det kunde også let hænde, at nogle indfandt sig, som kunde fomentere [volde] meget ondt, navnlig hos de endnu tilbageværende snaphaner, som man nu må høre om, snart her, snart der, og som man trods al flid ikke kan gribe«. Denne frygt viste sig dog overflødig. Snaphaneriet havde mistet sin grobund og derfor udspillet sin rolle.⁶⁾

Snaphanerne havde været en ekstraordinær plage for befolkningen. De ordinære plager vedblev at bestå. Johan Gyllen-

stierna havde i sin korte generalguvernørstid fået et levende indtryk af de miserable forhold hos alle de skånske stænder: »Ingen stand her i landet har i de sidste fire år været sig selv mægtig til at forbedre sin stilling, men har hele tiden været besværet med *indkvartering* eller *kontribution*«. Derfor fandtes der ingen kapital i landet.⁷⁾ For ingen stand gjaldt Gyllenstiernas dom mere end for bønderne. Om *ødegårdene* er allerede talt (s. 27 f.). Deres genopførelse skred langsomt fremad, og dette skyldtes ikke mindst, at de bønder som var blevet sat på dem, var blevet tvungne dertil. Man klagede over, at de viste stor forsømmelighed og ladhed med genopbygningen, og at de nøjedes med at optage en smule af jorden til dyrkning. Ascheberg var 1683 fortvivlet over deres »arghed og obstinasighed« og foreslog, at man til straf lod dem arbejde på Karlskronas befæstning eller sendte dem som nybyggere til Livland. Fem år senere vilde han oven i købet lade dem aflevere til hverveofficererne, altså lade dem springe soldat. Men han endte med at komme på bedre tanker og at trøste sig med, at de fleste af ødegårdene var henlagte til kavalleriet, som efterhånden vilde opbygge dem. Så længe dette ikke var sket, måtte man lade rustholderne bruge agrene og engene, så godt de kunde, for at man dog kunde have nogen nytte af ødegårdene.⁸⁾

Der er hermed rørt ved det særlige svenske militærsystem, der fik så stor betydning for de skånske krone- og skattebønder. »*Inddelingsværket*«, som på denne tid havde fået sin endelige udformning, bestod i, at rytterne med deres familier indlagdes på bøndergårde, hvor de deltog i jordens dyrkning og til gengæld fik bolig, kost og foder til hesten. Til løn, mundering og hest modtog rytteren af »*rustholdet*« (d.v.s. bonden og hans naboer) en pengesum, der afdroges i skatterne. Den bonde, hos hvem rytteren boede, kaldtes »*rustholderen*«, og rytteren »*svendetjeneren*«.

Der blev anbragt to rytterregimenter, Gyllenstiernas og Gyllenpistols, ude på landet, således at det første stod i Nordvestskåne, mens Gyllenpistols ryttere fik bolig i Syd- og Østskåne. Til underhold for dem var henlagt krone- og skattehemman samt det ved reduktionen indvundne adelsgods, der i Skåne næsten udelukkende fandt militær anvendelse. Ja, det

kan siges, at når den skånske reduktion fik en så vid og langvarig udstrækning, var hovedgrunden den, at inddelingsværket krævede det bredest mulige materielle grundlag. Derfor gik de to virksomheder hånd i hånd og betroedes til de samme personer. Men da disse — navnlig Ascheberg og Adlersten — altid rivaliserede og desuden var bunduenige om principperne, blev der idelig lavet om på inddelingsværkets grundlag, så at der ikke nåedes nogen endelig ordning under Karl XI's regeringstid.⁹⁾

Dette grundlag var bøndergårdenes størrelse og værdi (hemmental), hvorefter skatterne ansattes. Ligesom alt andet jordegods var også rustholdene indførte i jordebogen, der byggede på *jordrebningen* i 1670erne. Denne var imidlertid aldrig blevet tilendebragt, så at den måtte suppleres med den gamle jordebog fra dansk tid. Først i slutningen af 1680erne lykkedes det at få en ny jordrebning sat i gang, der gik meget langsomt for sig, fordi man savnede uddannede landmålere. Følgen var, at man ofte måtte beregne rustholdenes hemmental efter beboernes og naboernes udtalelser. Hermed var døren åbnet for en evig strid mellem rustholderne og rytterne, der mente, at værdiansættelserne var alt for lave.¹⁰⁾

Andre kilder til strid kom til. Rytterne vilde gerne selv overtage rustholdene, og omvendt vilde rustholderne helst selv ride for deres gårde. Det sidste var imidlertid vanskeliggjort ved kongens forbud mod, at andre end *indfødte Svenskere* eller mænd, som havde vist deres troskab under krigen, blev »sventjenere«. Forgæves søgte Ascheberg — og efter ham de følgende guvernører — at blødgøre Karl XI's sind og opnå, at rustholderne i hvert fald måtte stille deres sønner eller svigersønner som ryttere. Kongen holdt sig på dette punkt stiv; hans mistillid til Skåningerne var uudryddelig. Først efter hans død, ved »Den store nordiske krigs« udbrud 1700, stilledes Skåningerne i denne henseende lige med Sveriges øvrige indbyggere.¹¹⁾

Derimod havde *rytterne*, navnlig i begyndelsen, en del held med sig i bestræbelserne for *selv at blive rustholdere*. De støttedes ikke alene af deres officerer, men også af de indflydelsesrige kredse i Stockholm, der af politiske grunde ønskede en stærk svensk indvandring i Skåne. Ascheberg, der havde blik

for Skånes interesser, og som vilde have landskabets overgang til Sverige gennemført med moderate midler, modsatte sig denne tendens. Han fandt villig støtte hos befalingsmændene, der var ivrige for at hævde civil myndighed over for den militære. Mange præster støttede desuden deres menigheder ved skatteansættelserne. Således blev følgen, at *Skåningerne beholdt stillingen som rustholdere*, og da den medførte stadig stigende fordele for indehaverne, er det med rette påpeget — af det skånske inddelingsværks historieskriver Alf Åberg — at rustholderne blev en *overklasse* inden for de skånske bønder. De opnåede frihed for udskrivning til fodfolket, der betaltes med en skat, da Skåninger heller ikke måtte tjene i dette våben. De opnåede endvidere ret til at kræve arbejde på deres gårde fra de andre bønders side, der var henlagte til samme rusthold. Alt dette gav deres stilling en halvadelig karakter.

Svendetjeneren fik efterhånden et særlig hus på rustholdets grund, og der henlagdes lidt jord til ham til et nødtørfigt jordbrug, men ikke for meget, for at interessen som jorddyrker ikke skulde blive overvejende. Hans officerer fik større gårde, f. eks. Herrevedkloster og Bækkeskov, som de drev ved hjælp af de underliggende bønder. Alle havde deres hustruer og børn hos sig, så at det samlede antal svenske personer på rustholdene må anslås til flere tusinde.¹²⁾

Forholdet mellem bønderne og rytterne måtte give anledning til *mange rivninger*. Rytterne aftvang ofte rustholderne større ydelser, især af penge, end disse var pligtige til at præstere. Undertiden drev de endogså bønderne bort fra rustholdene og tiltog sig selv stillingen som rustholdere. Rytternes »insolentier« kunde føre til, at bønderne selv i fortvivlelse »kvitterede« deres gårde. Det kom endogså til de voldsomste sammenstød, som da en svensk løjtnant nytårsaften 1682 kom i kævleri med sin rustholders søn og slog ham — i hans faders påsyn — med en bøsse på ryggen og i hovedet, så at han »faldt til jorden ved den søndre bænk og døde derpå«. Den råhed, som militæret kunde udvise, illustreres måske bedst ved en rytters handling, 1683 i Fers herred, over for en befalingsmands frugtsommelige hustru, hvem han overfaldt ikke mindre end to gange. Anden gang »kastede han hende i en møddingpøl, tog derpå af gød-

ningen og strøg dermed i hendes ansigt samt (stak) noget deraf ind i hendes mund, så at hun med største møde slap væk ved at blive reddet af andre kvinder«. Det drejede sig i dette tilfælde ikke en gang om en bondekvinde, men om en svensk embedsmands hustru, og det kan tilføjes, at den stakkels kone efter denne behandling naturligvis aborterede.¹³⁾

Den svenske styrelse skred, som den burde, ind over for alle sådanne overgreb fra militær side. Ascheberg gav ordre til, at befalingsmændene hver tiende dag skulde indberette alt, hvad der var foregået i deres distrikt vedrørende almuen og militien. Myndighedernes sympati var afgjort på bøndernes side i sådanne sager, men man var også tidligt klar over, at man ikke kunde tro på alle deres klager. Når de viste sig ubeføjede, lod man den, der havde skrevet klagen, eftersøge og straffe. Navnlig når det drejede sig om nedsættelse af gårdenes »hemmantal«, viste man sig med god grund skeptisk over for bøndernes opgivelser. At præsterne ofte støttede deres sognebørn, gjorde ikke opgivelserne mere troværdige. Derfor lykkedes det heller ikke under Karl XI's regeringstid at få det skånske inddelingsværk placeret på et solidt og varigt grundlag.¹⁴⁾

Rytteriet var ikke den eneste våbenart, der blev anbragt i Skåne. I fæstningerne garnisoneredes to regimenter *fodfolk*, ialt 3.000 mand, om hvem det ligeledes gjaldt, at de skulde være indfødte Svenskere. Disse knægte var hvervede, og årslønnen var 24 daler sølv mønt. En særlig stilling kom *Gemsø* (Jemshög) sogn i Villiands herred til at indtage, idet det efter kongens befaling 1681 blev henlagt fra Skåne til Blekinge. Grunden var, at man i Blekinge (ligesom i Halland og i de skånske købstæder) i stedet for soldater stillede marinere, »*bådsmænd*«, til flåden, og at generalguvernøren i Karlskrona, Hans Wachtmeister, havde ønsket at få et supplement til det magre kontingent fra Blekinge. Forgæves søgte Ascheberg gang på gang at holde på *Gemsø* sogn som skånsk tilliggende og udtalte, at »i ufredelige tider kan skælmer og snaphaner dér have deres gang og tilhold, hvilket bådsmændene ikke kan hindre, eftersom de i et sådant tilfælde må gå til søs«. Men kongen erklærede *Gemsø* sogn for umisteligt for admiralitetet, og følgen er blevet, at det den dag i dag er en del af Blekinge.¹⁵⁾

Skønt Karl XI's oprindelige plan, at iværksætte en storstilet indvandring af svenske — især smålandske — bønder til Skåne, ikke var blevet til virkelighed, var der dog gennem det svenske militærvæsen nået betydelige resultater i samme retning. Ryttere og knægte udgjorde tilsammen henimod 5.000 mand. Med deres familier, der også var svenske, stiger det samlede tal til det flerdobbelte, en anselig procent af Skånes samlede befolkning. Værdien heraf var åbenbar, både når det gjaldt at sikre sig landskabets troskab og at gennemføre den planlagte forsvenskning i by og på land.

Kongen's mistro til Skåningerne udelukkede dog ikke, at unge Skåninger blev *udskrevne til soldater*. Blot måtte de gøre tjeneste fjernt fra fædrelandet, i Pommern eller Livland. Her behøvede man ikke at frygte for deres misfornøjelse. De skånske soldater fik da også deres del i de laurbær, som den svenske hær vandt i 1700-tallets første år på en række valpladser, indtil den sidste, Poltava.¹⁶⁾ Ved særlige lejligheder anvendte Karl XI endog fortrinsvis Skåninger, nemlig når han som i 1688 skulde sende Nederlandene hjælp til deres krig mod Ludvig XIV. Så lod han *hverve så mange Skåninger og Hallandsfarer som muligt*, med den begrundelse, at man kunde udkommandere så meget færre Svenskere. Mange af disse hvervede bønderkarle rømmede dog på marchen til indskibningsstederne. Ellers var det kun undtagelsesvis, man hvervede Skåninger til supplerung af de svenske infanteriregimenter, således i 1695 fem mand og i 1696 syv. Men fra 1700 kunde man ikke længere undvære dem til forstærkning af hæren i felten, hvor mennesketabene begyndte at blive følelige.¹⁷⁾

Ødegårdenes opdyrkning og inddelingsværket var de to nye byrder, som de skånske krone- og skattebønder i 1680erne måtte bære og lægge til de gamle tyngende skatter og udskrivningen som soldater. De adelige bønder ramtes ganske vist ikke at rustholdene, men var af den grund næppe bedre stillede (side 197 f.).^{17a)} Da hertil kom, at tiderne vedblev at være dårlige, forstår man, at bønderne ofte måtte opgive ævret. Herredstingbøgerne og Landstingprotokollen er fulde af stævninger for *resterende landgilde*¹⁸⁾ og — hvad værre er — af klager over *ulovlige bortflytninger* fra de godser, hvorunder

bønderne havde fæstet gårde.¹⁹⁾ Dette indtryk af dårlige forhold bestyrkes, når man vender sig til *dødsboerne*, der ganske vist er bevarede i så begrænset omfang (36 stykker), at man næppe tør drage for vidtgående slutninger af deres oplysninger. Men så meget står dog fast, at de ikke viser nogen virkelig forbedring af bøndernes vilkår siden Skånske krig (III, 195 f.). Når boerne opgøres, og passiverne vejes mod aktiverne, bliver der højest 1—200 daler sølv mønt til overs, hvis der ikke ligefrem er underskud. Slettebygden er i så henseende ikke bedre stillet end skovbygden; de første år efter krigen er ikke værre end den derpå følgende tid. Overraskende er især den betydelige gæld, der optræder i de fleste dødsboer og som regel sluger de foreliggende aktiver. Det er ikke blot landgilde, statsskat, kirketiende og tinggæstningspenge, som den afdøde er i restance med, men også med erstatning for gårdens brøstfældighed og løn til sine karle og piger. Undertiden havde bonden desuden måttet låne penge af sine naboer, af sin sjælesørger eller — hvad der nok var det værste — af købmænd i Malmø eller andre byer. Følgen blev, at enken og børnene måtte nøjes med at trække af med enkelte øg eller kreaturer som deres udbytte af skiftet. Anderledes var stillingen, hvis den afdøde havde været *møller*. Denne stand synes i højere grad end de almindelige bønder at have haft mulighed for at pleje sine økonomiske interesser. Mølleren Gudmund Larsen på Kårrøds mølle i Bjerger herred efterlod således ved sin død 1698 i rede penge 238 dlr. smt., i udestående fordringer 268 dlr. 23 øre og i indbo og besætning 420 dlr. 4 øre; ialt 926 dlr. 27 øre. Selv om boet for resterende skatter og lønninger, skifteomkostninger og udestående gæld måtte udrede 368 dlr. 27 øre, blev der således 558 dlr. tilbage til deling mellem de fire børn, et usædvanlig godt udbytte.²⁰⁾

Den almindelige depression forværredes yderligere ved at særlige år bragte misvækst og deraf følgende nød. I 1685 havde man en meget hård vinter, så at Sundet mellem Dragør og Bunkelod frøs til. I februar måned indberettede Ascheberg, at almuen i Halland var tvunget til at spise brød, sammenbagt af oldenmel og lyngfrømel, blandet med kålblade, avner, mask »og andet utjenligt«. Han tilføjede, at han selv havde set brødet, da

bønderne medbragte det til udskrivningerne i sine madposer, og at han havde taget en prøve med sig. Børnene kunde ikke få mer end en skefuld mælk. Man frygtede for, hvordan det skulde gå sådanne mennesker, når det blev forår, da de så meget blege ud, både på kinderne og læberne. Vinteren 1688—89 var igen meget hård, og da der det foregående år havde været misvækst på hø og halm, måtte den skånske almue gribe til at bruge halmen på hustagene til foder. I 1691 siges Sydhalland at have lidt af misvækst »i nogle år«; man havde hverken korn at så eller at fortære, og Ascheberg talte atter om brødet, der var så elendigt, »at man må forskrækkes derover«. ²¹⁾ Derimod var 1690erne noget bedre end 1680erne, de skånske landskaber slap for den forfærdelige nødstilstand, der ramte det øvrige Sverige i slutningen af Karl XI's regeringstid, da befolkningen på mange gårde døde af sult. Skånes daværende guvernør Otto Wellingk ønskede da sit landskabs behov sikret ved et foreløbigt eksportforbud for korn herfra. Men regeringen mente, at de bedre stillede provinser burde hjælpe dem, der led nød. Skade, at man ikke havde været af samme mening nogle år tidligere, da det var Skåne, som trængte til hjælp. ²²⁾

En virkelig belysning af almuens forhold i tiden mellem Den skånske og Den store nordiske krig vilde *kirkebøgerne* ²³⁾ have kunnet give, hvis de havde været bevarede i tilstrækkeligt antal, og hvis de bevarede havde været omhyggeligt førte. Desværre er ingen af delene tilfældet. Kun fra en del af de skånske sogne er der levnet kirkebøger, og flere af disse er oven i købet behæftede med tydelige skrøbeligheder. Undertiden (Dalby; Knæstrup-Totterup) er der så få indførsler i dem, at det må vække mistillid; andre kirkebøger (f. eks. Boserup-V. Strø) har store lakuner, atter andre (Ø. Broby-Emmislov) har en så afbleget skrift, at den ikke længere kan tydes. En statistisk behandling af forholdet mellem fødslernes og dødsfaldenes antal kan derfor ikke foretages for Skåne som helhed. Fra ca. 30 sogne foreligger der dog et materiale, som er nogenlunde anvendeligt; de nordskånske kirkebøger må betegnes som de bedst førte. Da dette mindretal af kirkebøger stammer fra alle dele af Skåne, har man måske lov til at tro, at det også er repræsentativt. Men

det må ikke glemmes, at de resultater, som kan uddrages, snarere må betragtes som antydninger om forholdene, end som beviser derfor.

I *Nordskåne* foreligger et sådant brugbart materiale fra 10 sogne i Gønge herrederne, nemlig Osby-Loshult, Verum-Visseltøft, Røke, Kviinge-Gryd, Gumløse-Sørby og Brønnestad. Her fødtes i de 11 første år efter krigen, 1680—90, årligt (i gennemsnit) 173 børn, mod 190 i de sidste år før denne.*) Fødselshypigheden havde altså, efter at man havde levet en halv snes år i fred, endnu ikke nået samme højde som i begyndelsen af 1670erne. Til gengæld var dødsfaldenes tal sunket betydeligt efter deres voldsomme stigning under Skånske krig, så at de endogså var lavere end før denne; nemlig 109 om året, men i 1672—1674 139. Fødselsoverskuddet var herved steget fra 23 til 30 pct. Befolkningens udvikling kan også udtrykkes således, at hvis fødslernes og dødsfaldenes antal 1672—74 hver sættes lig 100, var de første 1675—79: 82 og 1680—90: 91, mens dødsfaldene var 1675—79: 175 og 1680—90: 78. Det må dog bemærkes, at denne forbedring af fødselsoverskuddet ikke synes at have holdt sig i 1690erne.

Knap så godt er det materiale, som 10 sogne i *Mellemskåne* frembyder. De er Halmstad-Sirekøbing (i Luggude herred), Gullerup-Næs og Billinge-Røstang (i Onsø herred), Hallarød og Fultofte-Ø. Espinge (i Froste herred) samt Barsebæk (i Harjagers herred). Flere af disse kirkebøger er nemlig førte ufuldstændigt under krigen, og nogle af dem er først kommet i gang et eller to år efter dens afslutning. Man kunde derfor fristes til at nære mistillid til den mærkelige oplysning, at de årlige gennemsnitstal for fødslerne her i modsætning til i *Nordskåne* ligger højere efter krigen end før denne, nemlig 130 mod 114, hvilket svarer til, at der til hvert 100 i årene 1672—74 svarede 114 i 1680—90. Derimod er der god overensstemmelse med dødsfaldene i Gønge herrederne, idet der i de mellemskånske

*) For *Blekinges* vedkommende havde Bregne-Hoby et årligt fødselstal på 80 og et dødstal på 44; i Hällaryd var tallene 24—15 og i Ramdal 43—20. I Torup-Kinnared i *Halland* fødtes årligt 55, mens 31 døde.

sogne begravedes 87 personer årligt før krigen, mens tallet efter denne var 80, eller 92 % af antallet 1672—74.

Fra *Sydsåne* er materialet endnu dårligere bevaret. Da der tilmed er store lakuner for tiden før 1680, er det næppe tilrådeligt at anvende førkrigstidens tal til sammenligninger. Fra 10 sogne foreligger der dog fyldestgørende oplysninger om uni-formitetsdecenniet 1680—90, nemlig Reng-Hammer (Skyds herred), Skurup og Espø (Vemmenhøjs herred), Villie-Ørsø (Lynids herred), Ingelstrup-Valleberg (Ingelsted herred) og Glad-sakse-Ø. Tommerup (Jerrested herred). I alle disse sogne — med undtagelse af Skurup, hvorfra dødslisten ikke er bevaret, — overskrider fødslernes antal betydeligt dødsfaldenes, således at begravelserne kun udgør 64 pct. af de døbtes tal. Enkelte sogne, som Skurup, synes også at vise et voksende fødselstal i forhold til 1672—74. Dette bekræfter den iagttagelse, som vi gjorde ved de mellemskånske sogne, men må dog kræve nøjere bestyrkelse for at kunne godtages.

Kirkebøgerne giver nemlig foruden om dåbshandlinger og begravelser også oplysninger om de af præsten foretagne *vielser*. Også af disse kan man udlæse noget om gode eller dårlige tider, thi en befolkning vil under tider, hvor brødet er knapt, nære ængstelse for at indgå ægteskaber og for at sætte børn i verden. I de nævnte nordskånske sogne stiftedes der årligt før krigen i gennemsnit 5 ægteskaber; tallet sank under krigen til 3 og steg atter efter denne tid til mellem 4 og 5 (4,6), altså ikke fuldt den tidligere højde. Dette stemmer med den iagttagelse, som ovenfor blev gjort, at fødslernes antal efter krigen kun var 91 pct. af tallet for 1672—74. I de mellemskånske sogne er derimod gennemsnitstallene for *vielser* før og efter Skånske krig lige høje, nemlig 2,7, mens tallet under selve krigen er lavere (2,3). Her møder vi altså en velkommen bekræftelse af den oplysning, vi fik ved at undersøge fødselstallene, nemlig at disse ligger endnu højere i 1680erne end i begyndelsen af 1670erne. Forholdet synes altså at være det, at den økonomiske tilstand har været noget bedre hos bønderne på sletten end i skovbygden.

Fælles for alle dele af Skåne er derimod de i 1680erne stærkt synkende dødstal. De virker ved første betragtning overraskende, da der ikke er noget bekendt om, at hygiejnen skulde

have gjort fremskridt på denne tid hos den skånske almue. Forklaringen er sikkert langt simplere. Umiddelbart før Skånske krig havde (i 1673) en svær epidemi hærget Skåne og må have drevet kirkebøgernes dødstal betydeligt i vejret. Det er altså ikke 1680ernes tal der er usædvanligt lave, men 1670ernes der er unormalt høje. Man slap efter krigen for den ekstra byrde, som smitsomme soter betød for samfundet, men det bør tilføjes, at dette var også den eneste byrde, almuens forskånedes for.²³⁾

Almuens økonomiske stilling var således meget vanskelig i 1680erne. Myndighederne kunde godt indse det betænkelige heri. Ascheberg gjorde opmærksom på, at de bønder, som ved reduktionen var kommet fra adelens under kronens herredømme, herved havde fået deres byrder forøgede, da adelens indsogne bønder var fritagne for riksdagsbevillinger, udskrivning og kontribution. Gårdene vilde komme til at ligge øde, hvis ikke beboerne beholdt deres tidligere friheder. Også de følgende skånske guvernører vedblev at tale bondens sag. Karl XI var ikke døv over for sådanne appeller, men i stedet for at lette byrderne, hvad der vilde formindske statsindtægterne, foretrak han at give lindring på andre måder, f. eks. ved at sætte maksimallønninger for tjenestekarlene på bøndergårdene eller at forbyde »løsdriveri«, d.v.s. arbejdsløse tjenestefolk. Kongens interesse for bønderne viste sig også snarere, når det drejede sig om deres forhold til adelen end til ham selv. Hans sympati for bonden havde sin begrænsning i en endnu stærkere sympati for statsnyttens.³⁴⁾

Helt uden lyspunkter var tiden mellem Skånske krig og Den store nordiske krig dog ikke. Der er allerede peget på, at den skånske bonde ved »nämndens« indførelse bevarede den folkelige deltagelse i retsplejen, samtidig med at denne forsvandt i hans gamle hjemland Danmark. En anden fordel, som foreningen med Sverige medførte for bønderne, var retten til at lade sig repræsentere på de svenske *riksdage*. Det var ganske vist kun en del af bondestanden, som fik denne ret, nemlig krone- og skattebønderne, mens de adelige bønder ikke deltog i valgene af riksdagsmænd. Men deres standsfæller forsøgte ikke at varetage deres interesser. På riksdagen 1693 opnåede

man således et kongeligt forbud mod, at bønderkarle der var fødte på kronens eller adelens jord, blev tvungne til at overtage gårde og i tilfælde af vægring risikerede at blive fængslede som »løsdrivere«. Det er et — ingenlunde enestående — vidnesbyrd om, at det *vornedskab*, som efter loven var indskrænket til den sjællandske øgruppe, af adelen var forsøgt udstrakt til at gælde for andre landsdele. Karl XI erklærede nu, »at dette forøvede misbrug og *slaveri* straks skal anskaffes, og at hans undersåtter ikke må behandles som livegne og trælle, men beskyttes efter lov og ret«. Samtidig lovede han, at ingen af kronens bønder skulde blive sat fra sin gård, så længe han drev den godt.

Kongen indskrænkede sig ikke til at forbyde et vornedskabs opkomst i Skåne. Han var også på vagt mod, at adelen uden lov og dom straffede sine bønder, »tidt alene for at fælde et træ«; at den lod sine egne betjente foretage husbesigtelser og udmålinger, og at Billerne på Dybæk og Aksel Gyldenstjerne på Svaneholm egenmægtigt havde indført drøje broafgifter. Men Karl XI lagde heller ikke fingrene imellem, når det gjaldt hans egne embedsmænds overtrædelser. Han lovede almuen og dens riksdagsmænd sin beskyttelse, ikke blot mod al vold, men også mod »utilbørlige ord«, da de havde klaget over misligheder ved inddelingsværkets indretning. Guvernør Wellingk fik særlig ordre til at skride ind ad lovens vej mod befalingsmanden Nils Psilander, der beskyldtes for at have ført et rent voldsregimente i herrederne omkring Ysted.

Karl XI har ære af sin omsorg for den skånske bonde. Men mindes bør også de riksdagsmænd, som havde mod til at fremføre disse klager mod deres overordnede. De bar alle gode danske navne. Det var: *Torsten Pedersen* for Helsingborgegnen, *Bertel Madsen* for herrederne omkring Malmø og *Morten Nielsen* for midtlandet og Sydøstskåne.²⁵⁾

Selv om 1690erne blev noget lykkeligere på grund af bedre høstår, blev fremskridtet ikke varigt, og til de gamle besværligheder kom nu nye efter år 1700. Det var den store krigs følger. Allerede 1706, da Karl XII stod på sin magts højde, strømmede mange flygtninge fra krigsskuepladsen syd for Østersøen ind i landet, foruden at syge og sårede soldater vendte hjem i

stadig stigende mængde. Denne invasion, der medførte uafbrudte pengekollekter i kirkerne og et udbredt tiggeri, var i lige grad en byrde for by og land, og Skåne blev det landskab, der først og hårdest kom til at lide derunder. Først efter mange års forløb skulde freden bringe en ende herpå.²⁶)

Vil man til slut spørge om almuenes *politiske stemninger* i Karl XI's sidste år, er svaret vanskeligt. At der endnu skulde have bestået nogen vidtudbredt hengivenhed for den danske konge, er lidet sandsynligt. I hvert fald findes der intet spor heraf i kilderne. Snarere må man gå ud fra, at der gennemgående har hersket en loyal følelse over for den svenske konge, både for den bondevenlighed, han ofte gav udtryk for, og ikke mindst på grund af den propaganda, som kom til menighederne fra uniformitetstidens nye præstestand. Heraf fulgte imidlertid ikke, at man også følte sig som Svenskere.

Naturligvis måtte der gå en tid, før den bitterhed mellem de to folk forsvandt, som krigen havde bidraget til at forøge. 1682 lod Ascheberg sine befalingsmænd forkynde på herredstingene, at ingen for fremtiden måtte anvende øgenavne mod anden person, »som ofte sker, når to af adskillige (= forskellige) nationer tilsammen komme«; ej heller bruge noget ukvædes ord eller pikanteri«. Selvfølgelig er virkningen af et sådant påbud tvivlsom, men vist er det, at man efter Skånske krig kun træffer spredte udtalelser af enkeltpersoner, der ånder uvilje mod Sverige. De er ikke en gang altid tydelige. 1683 var således et par bønder stævnedede for Froste herredsting, fordi de var udeblevet fra vejarbejde og som følge heraf skulde pantes. Den ene af dem, Aksel Bondesøn fra Osby ved Ringsøen, havde da sagt til sognets oldermann, at »hvis nogen kom og ville pante ham, skulde han hugge øksen i samme, så at hjernen skulde flyde ud; han var tilfreds (= ligeglad), om konge eller kejser var der hos«. Udtalelsen blev åbenbart opfattet som majestætsfor nærmelse, da den blev hårdt straffet; men den behøver dog kun at være rettet mod den lokale lensmand eller befalingsmand. Sådanne udbrud af harme over lovbestemmelser, som gik én imod, måtte naturligvis forekomme til alle tider. 1694 indberettede guvernør Wellingk til kongen, at under udskrivningsmødet i Dalby var smeden i Hyby, Rasmus Knudsen, der tid-

ligere havde »tilhørt« Otte Lindenov, kommet med forskellige udfald mod indretningen af udskrivningen, bl. a. at øvrigheden ikke havde handlet »redeligt« mod byens husmænd. Da hans sjælesørger, præsten i Hyby, advarede ham mod så farlige ord, svarede han »i sin drukkenskab«: »Hvad jeg har sagt, vil jeg forsvare; jeg har ikke mer end eet liv«. Og han kulmineerede med ordene: »De karle, officererne, er skyld deri; men djævelen fare i alle skånske bønder; de skulde rejse sig og svare for sig; det tør jeg sige, om det så var i Stockholm«. At Rasmus Knudsen havde udtalt sig således i manges nærværelse, bevidnedes af fire præster og en herredsdømmer. Wellingk, der var dybt forarget over denne scene, fik ved Torne herredsting smeden dømt til døden som oprører. Om dommen virkelig blev eksekveret, vides ikke.

To år senere måtte Wellingk spørge kongen, hvad han skulde gøre med hovedmændene for bøndernes strejke på kongsgården Mogenstrup (»Månstorp gaflar«); de havde nemlig indsendt klage over ekstra arbejde, skønt det skete mod betaling. Nu var bønderne faldet til føje, men guvernøren ønskede deres førere straffede, »så at der statueres et eksempel og andre derved blive bange for at sætte sig op mod eders kgl. mts. forordninger«. ²⁷⁾

Af sådanne spredte eksempler på opposition kunde flere anføres, men de er alle af social karakter og har ikke politisk indhold. De fleste bønder foretrak at tie og at tænke på dagen og vejen.

OTTENDE KAPITEL

Krigen 1709-1710 og tiden derefter

Det var et i mange måder nyt Skåne, der mødte Danskerne, da de efter en menneskealders forløb i 1709 gjorde et nyt forsøg på at genvinde landet, det forsøg, der skulde blive det sidste.

Præstestanden var nu forsvensket; adelen skrumpet ind i tal, og dens gods for mer end halvdelens vedkommende på svenske hænder, stæderne stagnerende, bønderne modløse. I de egne som tidligere havde ydet kraftigst modstand mod det svenske herredømme, var et stærkt svensk element indplantet. Der var således ringere udsigter for, at en dansk hær vilde få en hjertelig modtagelse, end i 1676.

Et dansk forsøg på generobring havde dog ikke kunnet ske tidligere. Først ved slaget ved Poltava 20. juni 1709 var den hidtil usårbare svenske krigsmaskine blevet alvorligt svækket. Danmark stod nu i forbund med Sveriges øvrige fjender, så at et samtidigt angreb fra flere sider kunde sættes i værk.

Det danske angreb på Skåne i 1709 havde et andet præg end tidligere, ja synes endog at have haft et andet mål. Besættelsen sigtede mindre til en genvinding af landet end til at bruge det som udgangspunkt for videre foretagender. Hvad man havde for øje var — som i 1683 — den svenske flådebase Karlskrona for herigennem at ramme den svenske flåde og hindre den i at yde sin støtte til de svenske besiddelser i Nordtyskland. I langt mindre grad end tidligere søgte man at vinde befolkningen for sig og atter at knytte trådene mellem den og Danmark.

Landgangen foretoges af et korps på 15.000 mand under anførsel af en prøvet general, Chr. D. Reventlow, men uden kongens deltagelse. Den fandt sted ved Rå, samme sted hvor »Den skånske krig« havde taget sin begyndelse. Et dansk *krigsmani-*

fest udspreddes blandt befolkningen. Det talte om den hårdhed, vold og overlast, som undersåtterne i de skånske landskaber havde lidt fra svensk side trods traktaterne, hvorved Sverige selv havde forspildt sin ret til landet. Navnlig fremhævede man »den forskrækkelige, såkaldte svenske store reduktion«, der under allehånde påskud og med »umådelig og uhørlig hårdhed« havde berøvet befolkningen dens ejendom. Derimod taltes der ikke om uniformitetens indførelse, der jo også var imod traktaterne.¹⁾ Fra dansk pen stammede vel også den vise »De Danskis Velkom«, der lægges Skåningerne i munden, og som ender med:

Se, Sundets dobbelt Bred bær Dannebrog-Flag,
og Hoved-Nøglen bær Dig Helsingborg i Dag.

Det svenske forsvar for Skåne var kun svagt. I fæstningerne Malmø og Landskrone lå der som garnisoner to infanteriregimenter, men de to »inddelte« rytterregimenter gjorde tjeneste fjernt fra Norden og var blevet oprevne under Karl XII's felttog. Suppleringsmandskabet der kaldtes »tremänninger« og »femmänninger«, var som Skåninger ansete for upålidelige og derfor indlagte i fæstningerne. Den svenske generalguvernør Magnus Stenbock var derfor kun i stand til at opstille svage styrker i åben mark og kunde foreløbig ikke optage en kamp med angriberen. Han måtte — ligesom Karl XI 1676 — først trække sig tilbage til Nordskåne og derpå over den gamle grænse for i Småland at stampe en ny hær op af jorden. Kun Malmø og Landskrone forblev således på svenske hænder.

En forholdsvis let opgave skulde således synes at ligge for den danske hær, men den var kun mangelfuldt udrustet til at løse den. Den manglede ikke blot *belejringsstyks*, så den kunde ikke angribe fæstningerne; den var endogså så dårligt forsynet med *proviant*, at den længe måtte blive stående ved landgangsstedet og brødføde sig i det land, som skulde befries.

Man fandt det derfor nødvendigt at udskrive korn og furage af Skåningerne, og man valgte den fremgangsmåde at opkræve den samme skat af de skånske bønder, som de tidligere havde måttet betale til Svenskerne, nemlig 60 dlr. smt. af hver rustholders gård, 36 dlr. af adeligt udsogne og 30 dlr. af indsognegodset. Disse summer konverteredes i ydelser i naturalier.

korn, mel og h . Det var ikke lidt, som herigennem kom ind til den danske hær; alene fra herrederne mellem Helsingborg og Simmershavn i løbet af to måneder 385 tdr. rug, 6.784 tdr. byg og 1.736 tdr. havre, foruden fra stæderne 19.200 brød.²⁾ Mens man efter landgangen 1676 havde betalt for alle de varer, som de skånske bønder bragte til den danske lejr, begyndte man alt-så den gang med at opkræve kontributioner. Indtrykket hos befolkningen måtte blive forskelligt fra f r.

Den skånske befolknings forbindelse med Danmark havde ikke været fuldstændig afbrudt siden 1679 trods »jerntæppet i Øresund«. Frygt for krigstjeneste drev mange Skåninger over til Danmark og fra 1707, da udskrivningerne blev usædvanligt hårde, tiltog r mningerne. Kommandanten på Kronborg kunde umiddelbart før landgangen 1709 indberette, at hele skarer af mænd, kvinder og børn om natten slap over Sundet, hvor det var smallest. København var jo desuden fra Arilds tid det sted, hvor unge mænd fra Skåne og Halland altid kunde finde arbejde. Men heraf er det næppe forsvarligt at drage slutninger om national samf lelse.³⁾ Mere sigende er den udprægede mistro til den skånske bondes loyalitet, som ikke blot generalguvernøren, men også landsh vdingen nærede. I nogen grad havde man dog sig selv at skyldes herfor. Ligesom i 1676 havde de svenske tropper, da de trak sig mod nord ud af Skåne, handlet »næsten som om de var i et fremmed land«, hvorfor bønderne flygtede til skovs og viste sig meget modvillige.⁴⁾ Men herfra var der dog et skridt til at danne landeværn mod Svenskerne eller at melde sig som friskytter og snaphaner. Dette skridt blev ikke taget. Derimod deserterede mange af de skånske ryttere i Gyllenstiernas regiment med hest og mundering og tog tjeneste i den danske h r. Inden udgangen af januar drejede det sig om ca. 100.⁵⁾ Og da Reventlow ved årsskiftet foretog et fremstød ind i Blekinge, formodentlig i det håb at nå Karlskrona, havde han det udbytte, at 347 bådsmænd, der var udskrevne til tjeneste på den svenske fl de, foretrak at tage dansk tjeneste.⁶⁾ Her som ved Gyllenstiernas ryttere drejede det sig alt-så om folk, der alligevel ikke kunde undgå at komme i felten, ikke om frivilligt at stille sig på Danskernes side. På samme måde må man vel opfatte, at en del af de til Danmark flygtede

Skåninger lod sig hverve til de danske rytterregimenter, thi de kan have følt sig uden andre udveje i et fremmed land.⁷⁾ Alt i alt kan man derfor slutte, at den skånske befolkning ganske vist var velvillig stemt mod den danske invasion, men at den i handling var langt mere forsigtig og forbeholden end forrige gang.

Det er muligt, at dette i nogen grad skyldtes den mand, i hvis hænder den svenske regering havde lagt ansvaret for Skånes bevarelse.

Magnus Stenbock havde været generalguvernør i Skåne siden 1707. Han havde mere end sine forgængere lagt vægt på at skåne befolkningen og navnlig haft blik for det betænkelige i, at landalmuen led under statens tryk. Derfor havde han erhvervet sig en ikke ringe popularitet, dog vist særlig hos købstædernes beboere. Stenbock var desuden en energisk og højt begavet officer og embedsmand, en noget teatralsk, men tillige opflamrende personlighed, der forstod at meddele andre sin begejstring. Herved formåede han ikke alene at bevare Skåne for Sverige under en kritisk situation, men også at skabe sig selv et sådant ry, at han hos eftertiden næsten blev en mytisk skikkelse, hvortil de mest forskellige folkesagn blev knyttede.⁸⁾

Stenbocks arbejde var stort, men ikke i alle henseender resultatrigt. Forsøgene på at rejse en folkevæbning på landet og en borgervæbning i byerne måtte således opgives.⁹⁾ Men det lykkedes ham at stampe en regulær armé op af jorden i Småland til Skånes tilbageerobring. Dette tog ham fire måneder. Så længe måtte man overlade Danskerne herredømmet over landet, bortset fra de to fæstninger Malmø og Landskrone.

Det heldige resultat skyldtes, at *den svenske administration* viste sig ganske anderledes grundfæstet end 33 år tidligere. Og det, skønt de fleste civile embedsmænd på landet, herredshøvdinger og tingfogeder, befalingsmænd, lensmænd og brofogeder forlod Skåne sammen med Stenbocks tropper. Den danske overgeneral klagede over, at »der findes ingen embedsmænd i noget af herrederne, efter at kongen af Sveriges hær har fjernet sig, og vi selv ingen har der«. Man måtte derfor ansætte Danskere som amtsforvaltere i Helsingborg og Lands-

krone len, mens i den forrige krig landets egne børn eller de tidligere svenske embedsmænd var trådt i dansk tjeneste og havde dannet en ny administration.¹⁰⁾ Enkelte mænd fra den gang, som den blekingske ridefoged Johan Hollender, samt den bekendte oberst Mikkel Skov, der må have været ældgammel — han havde deltaget i Malmøsammensværgelsen 1658 — tilbød deres tjeneste, men den synes ikke at være blevet modtaget.¹¹⁾

Når den svenske administration i Skåne alligevel stod fast, skyldtes det dog først og fremmest *præsterne*. Hvad enten de var af skånsk eller svensk rod, blev de uden undtagelse Sverige tro. Ganske vist forlod den skånske kirkes primas, Matthias Steuchius, lidet heltemodigt, sit stift og styrede det fra en sikker plads i Småland, og blandt de svenskfødte præster var der dem, som skælvede for en genoptræden af »de grumme og morderiske snaphaner« og derfor ansøgte om asyl i Malmö. Men fra svensk side havde man været så forsynlig flere måneder før landgangen at udstede en plakat mod *snaphaneri*, hvorved sognene gjordes ansvarlige for deres indbyggeres opførsel, og der sattes dødsstraf for dem, der rømmede til skovene eller ud af landet.¹²⁾ Den viste sig effektiv. Landbefolkningen forholdt sig rolig, og man gjorde fra dansk side i 1709 intet forsøg på at rejse en folkevæbning eller friskyttebevægelse, end-sige at man søgte at fremme snaphaneri.

Det danske ekspeditionskorps indskrænkede sig i de første måneder til at blive stående i nærheden af landgangsstedet og at udsende småafdelinger for at furagere. Befolkningens holdning var, som sagt, afgjort velvillig. Straks efter landgangen kom en del borgere fra *Helsingborg*, der var forladt af Svenskerne; de tilbød at overgive sig og bad om en »formidabel« dansk garnison for at undgå svenske repressalier. Byen blev besat, og i den følgende tid omordnedes dens styrelse. Af magistraten havde borgmesteren, en Svensker, og to rådmænd forladt staden; af de tilbageblevne to rådmænd havde Herman Schlyter, Pihlronas svigersøn, haft stillingen i 35 år og allerede under Skånske krig lagt danske sympatier for dagen (III, 180). Nu trådte han åbent over på dansk side, modtog Frederik IV som gæst i sit hus og aflagde sammen med sin kollega og over hundrede borgere troskabsed til kongen. Det sam-

me gjorde i den følgende tid endnu omtrent 70 borgere, så at så godt som alle Helsingborgere underskrev eden. Af disse 174 borgere var 133 Skåninger eller Hallandsfarer, 21 fødte i Danmark, 6 i Tyskland og kun 6 i Sverige. Herman Schlyter blev herefter af Danskerne udnævnt til borgmester, skønt overgeneralen var derimod, fordi han tvivlede om hans pålidelighed. Det var næppe med grund. Herman Schlyter viste sig ivrig i Frederik IV's tjeneste, foretog bl. a. en omhyggelig undersøgelse af, hvilke våben hans bysbørn lå inde med, og da den endelige katastrofe indtraf, forlod han sammen med kapellanen Hans Jakobsen Helsingborg for at tilbringe resten af sit liv på den anden side af Sundet.¹³⁾

Helsingborg var den eneste større by, hvis indbyggere toges i ed af den danske hær, og denne edsaflæggelse udstraktes til byens opland, *Luggude*, *Rønnebergs* og *Onsø* herreder. Desuden skal *Engelholms* indbyggere være blevet taget i ed til den danske konge.¹⁴⁾ Men i *Kristianstad* — hvor man dog havde illumineret til ære for Danskerne (side 263) — bad man sig undskyldt for at aflægge ed, »efterdi man ikke vidste, hvem den almægtige Gud havde bestemt til herre over staden«. De danske tropper fandt sig i denne nægtelse, men forlangte til gengæld en brandskat på 9000 rdl. og tog ved deres afmarsch otte borgere med sig som sikkerhed for, at den blev erlagt.¹⁵⁾ På lignende måde gik det i *Lund*, men her var magistraten så omtænksom at vise »submission« og at beværte de danske soldater på bedste måde, hvorfor også byen behandlede mere skånsomt.¹⁶⁾ Det østligste punkt, som den danske hær nåede på sin marsch mod Karlskrona, var *Karlshamn* i Blekinge; byen havde altid haft en overvejende svensk befolkning og fik derfor en skrappe behandling end de øvrige stæder. Foruden at der pålagdes den en klækkelig brandskat, blev alle borgernes huse visiterede, og det her fundne korn ført til det danske magasin i Kristianstad.¹⁷⁾ Til *Ysted* nåede Danskerne ikke, og *Malmø* og *Landskrone* var som fæstninger utilgængelige for dem. Men om alle skånske stæder, med undtagelse af Helsingborg, gældet det åbenbart, at stemningen var behersket over for de danske tropper, snarest en passiv velvilje. Mærkeligt nok skal der derimod i det fjerntliggende *Halmstad* have været danske

sympatier, som dog ikke kom til at give sig noget praktisk udslag.

Varmere end byernes befolkning var landets, selv om også den forsigtigt holdt sig tilbage fra aktiv samvirken med Danskerne. Dette gælder særligt for *adelen*. Ikke en eneste skånsk adelsmand vovede under indfaldet 1709—1710 at fraternisere med den danske hær. Men fra landgangens første dag indfandt mange *bønder* sig i lejren, og det manglede aldrig fra dem på oplysninger om Svenskernes bevægelser. Navnlig de skånske desertører fra den svenske hær var i denne henseende nyttige. Bønderne bragte også frivilligt levnedsmidler, navnlig så længe de blev betalt kontant.¹⁸⁾ Men trods overgeneralens bestemte forbud var det uundgåeligt, at der fandt plyndringer sted, især af de strejfkorps, som Danskerne udsendte for at opkræve kontributionen. En gammel uvane var det også, at officererne egenmægtigt tog bønder og heste til skydsning for sig selv privat. Under toget til Blekinge i begyndelsen af 1710 stiger klagernes antal over soldaternes »insolentier«, og det var uheldigt, at selv overgeneralens hustru, Benedikte Margrete v. Brockdorff, beskyldtes for at have misbrugt sin stilling.¹⁹⁾

Ved siden af de danske soldaters overgreb var der intet, der bidrog mere til at holde almuen tilbage fra at slutte sig til Danskerne end de stedlige *Præster*. De nægtede at oplæse de danske påbud fra prækestolene, advarede deres tilhørere mod at bringe leverancer til den danske lejr og bad om søndagen efter prækenen ufortrødent for den svenske konge, »at han måtte reussere og triumfere over *alle* sine fjender«. Forgæves gav Reventlow ordre til at arrestere dem og føre dem til Sjælland; de fortsatte uforandret. Da Magnus Stenbock omkring 1. februar 1710 kunde bryde ind i Skåne med sin nyskabte hær for at generobre landet, fandt han god støtte hos præstestanden. Det lykkedes ham således at skabe en for Danskerne skjult forbindelseslinje mellem Nordskåne og Malmø, idet præsterne besørgede hans breve, skjulte i hule stokke, fra den ene præstegård til den anden. Andre præster hjalp svenske furageringskommandoer med at slippe væk fra overlegne danske styrker. Herigennem lettedes den svenske opmarsch gennem grænseegnene, indtil de to hære mødtes uden for Helsingborgs mure.²⁰⁾

Den danske felttogsplan havde bygget på en samvirken mellem det skånske ekspeditionskorps og en fra Norge kommende styrke, som skulde bryde ind i Sverige (jfr. III 158). Da det sidste angreb ikke fandt sted, kunde Svenskerne samle alle deres kræfter mod de i Skåne stående danske tropper.²¹⁾ En anden ulykke for disse indtraf, da Reventlow på grund af sygdom måtte afgive overkommandoen til Jørgen Rantzau, thi denne var ingenlunde sin stilling voksen. Derfor blev *slaget ved Helsingborg* 10. marts 1710 et totalt nederlag for Danskerne, der medførte Skånes rømning få dage senere. For sidste gang havde man forsøgt med våbenmagt at genvinde, hvad der var gået tabt to generationer tidligere.²²⁾

Selv om den danske regering ikke hermed opgav alle forhåbninger om Skånes genvinding, var indtrykket i Skåne af slaget ved Helsingborg så stærkt, at det fik varig betydning. Uden vanskelighed modtog den svenske regering nu en ny troskabsed af almuen og stæderne. Magnus Stenbock med hans »gedebukke« blev også for Skåningerne en nationalhelt, hvis bedrifter forøgedes til det eventyrlige med træk hentede fra Gustav Vasas og Tordenskjolds historie. Endnu i 19. århundrede fortælles det fra Sydskåne, at omvandrende spillemænd ved bøndernes fester gav et stykke til bedste, som skulde forestille slaget ved Helsingborg, og som afbrødes af forklaringer, udråb og jammerskrig.²³⁾ Ikke så underligt, at det blev en populær tro, at »een Svensk kunde slå ti Danske«. Et lille, men karakteristisk træk i samme retning er det, at da fem fiskere fra Torekov var blevet opsnappede af en kaperkaptajn og førte til Danmark, vægrede de sig ved at aflægge ed til kongen og Danmarks krone, selv om de forsigtigt tilføjede, at det var en anden sag, »når Gud vil, at eders kongl. majestæt bliver Skåne mægtig, det Gud i nåde forlene, hvorom vi og inderlig af hjertet skal bede til den almægtige og nådige Gud«. — Det var netop sagen: Skåningerne manglede, i hvert fald for en stor dels vedkommende, ikke sympati for den gamle statsforbindelse, men de forlangte at se realiteter, før de indlod sig på skridt, der kunde krompromittere dem.²⁴⁾

»Den store nordiske krig« gik efter slaget ved Helsingborg sin gang i endnu 10 år. Skønt Skåne ikke mere blev skueplads

for krigens begivenheder, fik det i højeste grad dens indirekte virkninger at føle. Voldsomme udskrivninger til hæren og forhøjelser af skatterne prægede Karl XII's senere år, og hertil kom pesten 1711, der bortrev mange mennesker. At de skånske landskaber derfor, ligesom det øvrige Sverige, var krigstrætte, er ikke underligt, men det var kun i de fattigere landsdele, at man hører om opposition mod myndighederne. I Blekinge var almuen således »højest ubændig og vanskelig at styre«, både for landshøvding Adlersten og for generaladmiral Hans Wachtmeister, der ikke stolede på dens troskab. Men selv her førte tidens tryk ikke til virkelige uroligheder.²⁵⁾

Hvor stor en befolkning de nysvenske landskaber havde ved krigens slutning, er vanskeligt at bestemme. På grundlag af de i mantal skrevne beboere (de over 15 år gamle) har man for Hallands vedkommende udregnet tallet til knapt 50.000 og for Blekinges til en snes tusinde. Vanskeligere stillede er vi for Skånes vedkommende, da moderne statistiske undersøgelser her fattes. Skønsmæssigt kan dets indbyggertal sættes til 100.000—150.000, hvorefter det samlede antal i de tidligere danske landskaber bliver ca. 200.000.²⁶⁾

Som det plejer at gå efter store krige, sprang også efter 1720 tallet på børnefødslerne stærkt i vejret, således i Halland fra 1697 til 1749 med over 18 pct. Den store fredsperiode, som hermed begyndte, førte til en materiel forbedring af levekårene, som man ikke havde kendt den i de sidste 100 år, og på »Frihetstidens« riksdage havde også de skånske stænder en medbestemmelsesret i de offentlige anliggender, som var ukendt i det gamle moderland. En blekingsk bonde *Olof Håkansson* var sit landskabs repræsentant på ikke mindre end 11 riksdage, og fra 1738 i en lang årrække endog formand for den svenske bondestand. Olof Håkansson skyldte denne enestående stilling ikke alene sin veltalenhed, men lige så meget den forstand, moderation og takt, hvormed han røgtede dette hverv. Karakteristisk for ham er den bebrejdelse, han rettede mod en standsfælle, fordi han på riksdagen havde rettet et angreb mod de stockholmske borgerkvinder: »Du skulde ikke have talt sådan, for det skæmmer vor sag«.²⁷⁾

Olof Håkansson var bondestandens »talman« 1743, da den

mærkelige episode indtraf, at der efter en ny ulykkelig krig blev tale om at vælge den danske kronprins Frederik (V) til svensk tronfølger, altså at åbne en udsigt til en union mellem Nordens riger. Det er bekendt, at denne plan fandt ivrige forkæmpere i Dalkarlenes repræsentanter. Men det er mindre kendt, at den fandt lige så ivrige fortalere hos de skånske bønder omkring Olof Håkansson, selv om den sidstnævnte, på grund af sin store forsigtighed, sprang fra, da han så, at forslaget ikke havde mulighed for at vinde riksdagens flertal. Hans landsmænd stod derimod fast om planen, »da de ikke anså det for en fordel at få (det erobrede) Finland tilbage, hvis man derved mistede Skåne«. Som man heraf ser, lå der ikke i deres ønske om en skandinavisk union nogen lyst til at skilles fra deres nye fædreland Sverige. Blandt disse bønder nævnes *Jens Larsen* fra Everløv, *Oluv Jonsen* fra Jonstorp og *Anders Monsen* fra Årød ved Ø. Sallerup som særlig indflydelsesrige.

Mærkeligt er det, at til bønderne sluttede sig adskillige skånske adelsmænd, på betingelse af, at den danske enevælde ikke blev udstrakt til Sverige, men at dette bevarede »den svenske frihed«. Blandt disse adelsmænd stod to dattersønner af Ebbe Ulfeld, generalmajor *Ebbe Ulfeld-Ridderschantz* og oberstløjtnant *Valdemar Christoffer Ridderschantz*, af hvilke den førstnævnte sagdes at have stor indflydelse blandt den skånske adel; endvidere deres svoger ritmester *L. G. v. Böhnen* (biskop Vinstrups dattersøn); Korfits Ulfelds og Leonora Christines dattersøn *K. L. Beck-Friis*; to brødre *Barnekov* fra Vidtskølle, »Aschebergskan«s sønner, Christian og Rutger, begge svenske officerer; oberstløjtnant *Frederik Trolle* til Trollenæs og Trolleholm o. fl. Det virker overraskende, at se efterslægten af mænd, der for største delen havde stillet sig fjendtlig over for Danmark, indtage en holdning, der var lige modsat deres forfædres, selv om den danske resident i Stockholm antyder, at dette for Ebbe Ridderschantz' vedkommende kunde skyldes hans »håb om herved at befordre nogle private interesser i Danmark«. I hvert fald foretog han en rejse fra Stockholm til Skåne for at agitere for den danske kronprins' valg; med hvilket resultat, vides ikke.²⁸⁾

Man havde i 1743, lige så lidt som ved senere lejligheder, held

til at skabe en politisk forbindelse mellem de nordiske stater. Men det er interessant at se, hvorledes allerede nu de politiske mål havde forskudt sig på begge sider af Sundet. I Skåne ønskede bondestanden, som nævnt, i 1743 den danske kronprins' valg, fordi den frygtede for, at Sverige ellers under en krig kunde »miste Skåne«. Det er et vidnesbyrd om, at samfølelsen med Sverige nu var en kendsgerning i de tidligere danske landskaber. Den voksede yderligere i de følgende år, 1766 blev således Gustav III som kronprins hyldet af den skånske adel på et møde i Landskrone,²⁹⁾ og kort efter århundredskiftet, da Gustav IV Adolf i længere tid opholdt sig i Skåne, lykkedes det ham at erhverve en virkelig popularitet. Sorgen over kongens afsættelse 1809 var derfor i Skåne stor og oprigtig.³⁰⁾ I god overensstemmelse hermed er det, at trådene til Danmark mere og mere overklippedes, og selv fra Malmø var forbindelsen over Sundet næsten ophørt. »Jerntæppet« var også på 1700 tallet en kendsgerning, som de svenske myndigheder så deres interesse i at bevare.³⁰⁾ Overflødigt synes det f. eks., når den svenske gesandt i København endnu 1810 advarede sin udenrigsminister mod Skåningernes upålidelighed, men der findes også andre vidnesbyrd om svensk mistænksomhed over for Skåningernes troskab.³¹⁾ I høj grad med urette. Men i een henseende havde denne troskab sit særpræg: der voksede aldrig i de skånske landskaber en fjendtlig følelse frem over for de gamle folkefæller, som de var blevet skilte fra. Med venskabelig interesse fulgte man, hvad der skete på den anden sundbred, næsten den samme følelse som den, hvormed emigranter betragter forholdene i »det gamle land«. Derfor var det ikke nogen tilfældighed, at den senere skandinaviske bevægelse tog sit udspring fra Lund, og at den havde en stærkere tilslutning i Skåne end i noget andet svensk landskab.

Også i Danmark møder man fra og med 1743 en ny politisk indstilling. Man satte det ikke længere som sit mål at genvinde de tabte landskaber, men ved fredelige midler — tronfølgervalgene 1743, 1809 og 1810 — at vinde hele Sverige, at skabe en skandinavisk union. Selv da Frederik VI var i krig med Sverige på Napoleonstiden, lod han sin proklamation til Skåningerne begynde med ordene »Brave Svenske!« Han om-

talte ikke med eet ord Skånes danske fortid, men erklærede det for sit krigsmål, atter at knytte det venskabsbånd, som burde forbinde de to beslægtede folk. Om han hermed har sigtet til Kalmarunionen, er uvist; den blev i hvert fald fremdraget ved andre lejligheder fra dansk side. Næppe med held, da den kortvarige statsforbindelse i Sverige stod i en ganske anden belysning end i Danmark og dér straks førte tanken hen på Engelbrekts og Gustav Vasas frihedskampe.³²⁾

Den danske regering havde efter 1720 afskrevet Skåneland. Dens synsmåde, der var præget af en tid, da den nationale bevidsthed var svag, og tyske undersætter ansås for lige så attråværdige som nordiske, har fundet sit udtryk hos Erik Pontoppidan i hans Danske Atlas (1763), hvori han under overskriften: »Stort tab dog oprettet« skriver om Roskildefreden:

»Så stort som dette Tab var for Danmark, . . . saa haver dog den Allerhøjestes uforkortede Haand i følgende Tider rigeligt oprettet det samme, ved at tilvende Dannemark paa en anden Side, saa meget og saa got Land, som ikke allene veyer op mod bemelte Provintzer, men ogsaa, med rigtig Regning, torde findes at beholde Overvægt, nemlig Grevskaberne Oldenborg og Delmenhorst, den største og bedste Deel af Fyrstendømmet Slesvig, Fyrstendømmet Pløn, Grevskabet Randtzov, Herskabet Pinneberg og Eilandene Als og Arøe.«³³⁾

Og dog —.

NIENDE KAPITEL

Skåne og Sønderjylland

Det var begyndelsen til Danmarks nedgang, da de skånske landskaber mistedes. Derved løsnedes forbindelsen med Norge, og dette riges afståelse førte atter Sønderjyllands med sig. Men hvorfor bragte det politiske tab så hurtigt også det folkelige og kulturelle med sig? Da der var gået 56 år efter 1658, var Skåne forsvensket og ønskede ikke at blive dansk påny. Da der var gået 56 år efter 1864, stemte Nordslesvig sig med overvældende flertal hjem til Danmark.

Og dog var Skåne på en vis måde mere dansk, da det blev afstået til Sverige, end Sønderjylland var, da Preussen erobrede det. I Middelalderen havde Skåne spillet en større rolle som dansk landskab end selv Nørrejylland. Her anlagde Knud den Store det danske London, Lund, der har navn efter den engelske hovedstad. Her var ærkebispedømmet ikke blot for hele Danmark, men også for hele Norden. Her var en af reformationens hovedborge, og i den skønneste danske gotiske kirke, St. Peder i Malmø, ligger den dag i dag foran alteret gravstenen over Klaus Mortensen Tøndebinder, han, der efter indskriften »plantede det fornyede evangelium i Danmark«. Skåne har ved siden af Fyn været et sæde for dansk adelskultur; endnu rejser de røde danske adelsgårde i nederlandsk renæssance sig her i mængde som landskabets bedste prydelser. Det ypperste skud af denne kultur, Tyge Brahe, var født og opvokset i Skåne, og på den skånske ø Hven øvede han sine manddomsgerninger. Danmarks første historieskriver i nyere tid, Arild Hvitfeldt, var skånsk adelsmand; adelsslægter som Ulvstand, Brahe, Thott, Barnekov og Valkendorf var de førende i vor politik og i vor kultur. Borgere og bønder flokkedes om Christiern II som socialreformator, og da han var blevet fordrevet, fylkedes de til

oprør for at få ham tilbage. Endelig gav præstestanden vægtige bidrag til dansk litterær kultur.

Hvad har Sønderjylland at stille op over for en sådan kerne-danskhed? Århundreder før Danmark måtte give slip på dette land, var dets adel, dets embedsstand og halvdelen af dets borgere ikke blot fortyskede, men bestod tildels af indvandrede Tyskere. Og om noget tilskud til dansk fælleskultur havde der i århundreder ikke været tale for den øvrige befolknings vedkommende. I 1864 var det kun den nordlige halvdel af Sønderjyllands bønder og borgere, der talte dansk og til en vis grad følte sig som danske. De fleste betragtede sig endda nærmest som »danske Slesvigere«, d.v.s., de følte sig snarere knyttet til den danske konge og den danske stat med dens symboler — ligefra hovedstad til flag — end til det danske folk nord for Kongeaaen. Egentlig dansk bevidsthed var 1864 relativt ny i Sønderjylland; der var endnu ikke gået 30 år, siden de første spirer dertil fra 1838 var blevet fremelsket i Haderslev amt. Med rette siger man, at da »vågnede« Sønderjylland. Derfor havde delingstanken før 1864 næsten lutter modstandere syd for Kongeaaen; man ønskede at blive sammen med Sydslesvigerne og — af økonomiske grunde — også med Holstenerne. Der skulde mange års fremmedherredømme efter 1864 til for at føre delingstanken til sejr i Nordslesvig. Thi det mærkelige er, at trods preusserundertrykkelse og tysk kolonisering var Nordslesvig mere dansk 1920 end 1864: d.v.s., det var mere dansk bevidst.

Dette er problemet: Hvorfor mistede vi så hurtigt Skåne i alle betydninger af ordet »miste«?

Spørgsmålet er søgt besvaret af flere af vore forfattere. En af vore ivrigste nationalliberale og skandinaviske historikere, Frederik Schiern, skrev straks efter treårskrigen i 1852 en afhandling om Skånes forsvenskning. Den begynder med at påstå, at der i oldtiden fandtes tre danske riger: Et jydisk-fynsk, et sjællandsk og et skånsk. Selv om Schiern ikke kommer dybt ind på spekulationer, vil han dog antyde, at der heri har ligget et grundlag for, at det østdanske rige senere kunde bryde ud og gå sine egne veje. En sådan lejlighed kom imidlertid kun een gang, nemlig da Magnus Eriksson under Danmarks opløs-

ning i det 14. århundrede sad inde med Skåne gennem 27. år. Men det kortvarige svenske herredømme synes ikke at have efterladt noget som helst spor i Skåne eller i Skåningernes bevidsthed. At de, som Schiern antyder, 300 år senere skulde have betragtet forbindelsen med Sverige 1658 som en naturlig genoprettelse af et tidligere forhold, er aldeles usandsynligt. En anden sag er det, at der altid vedblev at være en erindring i Sverige om det skånske herredømme 1332—1359, og at denne erindring fik betydning, da Sverige kunde sætte magt bagved ønsket. Men dette er »en anden historie«, som Kipling vilde sige.

Giver Schiern således ingen virkelig forklaring på, hvorfor forsvenskningen af Skåne kunde gå så hurtigt og let for sig — hvis man da ikke vil pege på hans bemærkning om, at Karl XII blev de skånske bønders nationalhelt, og at de kom til at nære ringeagt over for Danskerne efter disses nederlag — er tilfældet et andet med Joh. Ottosen. Han har i Sønderjydske Årbøger 1890 behandlet problemet i en virkelig sammenligning mellem Skånes og Sønderjyllands forskellige skæbner. Ottosen søger forklaringen i, at dansk og svensk rigssprog stod hinanden så nær dengang, at det ikke kunde føles svært for Skåningerne at ombytte det ene med det andet. Desuden talte Skåningerne, lige så lidt som den øvrige befolkning, dansk rigssprog, men dansk dialekt. Eller rettere sagt, de talte en hel række dialekter, der dannede jævne overgange fra Smålandsk mod nord til Sjællandsk mod sydvest, hvad der lettede forståelsen til begge sider. Det var ikke talesproget, men bogsproget, som Skåne ombyttede, og da Skåningerne dengang så at sige ikke læste bøger, kunde forandringen ikke berøre dem dybt. — Der er utvivlsomt megen sandhed i Ottosens betragtning, men det er et spørgsmål, om den indeholder hele sandheden. Problemet har flere sider, og der er nok grund til at prøve at belyse disse. Det er jo ikke et rent videnskabeligt, et teoretisk spørgsmål, det drejer sig om. Det handler om udsigterne for dansk nationalitet til »at være eller ikke være«. Det er selvopholdelsesinstinktet hos os, som stiller det.

Først og fremmest er der at sige, at der var tale om to ganske forskelligt sammensatte samfund i Skåne og i Slesvig. Skåne var ved overgangen til svensk styre — som nævnt — helt frit

for fremmedelementer; det havde skånsk adel, skånsk præstestand, skånske borgere og skånske bønder. For så vidt var der her ingen splittelse som i Sønderjylland. Men de lavere klasser var til gengæld helt uden politiske rettigheder, og adelen, som ejede den overvejende del af jorden — økonomisk var Skåne næsten helt agrarisk indstillet — var også den eneste privilegerede stand. Adelen, som væsentlig plejede rigskulturen, havde derfor i alle henseender ansvaret for udviklingen. Men adelen var en stand i forfald. Den var økonomisk undergravet, og den var, i hvert fald i åndelig henseende, degenereret. Den kunde vindes, og den blev vundet af den svenske regering mod løfte om at få den samme stilling, som dens standsfæller havde i det egentlige Sverige. Vel sagtens gjorde også uviljen mod den ene-vælde, der samtidig sejrede i Danmark, adelen uvillig til at træde i opposition mod det nye svenske styre. For øvrigt kendte datiden jo slet ikke begrebet nationalitetskamp i moderne forstand. Det er karakteristisk, at egentlige patrioter, d.v.s. de, der ikke vilde slippe det danske kongehus og den danske stat, solgte deres godser og drog til Danmark. Det var det samme, som de varmeste Nordslesvigere gjorde i de første år efter 1864. Men hvor er det ikke talende, at i Skåne var mellem disse adelige en mand som Niels Juel!

Helt anderledes i Sønderjylland. Som allerede nævnt var adelen, det såkaldte »ridderskab«, her et fremmed element, hvis indførelse af livegenskabet i Sydslesvig havde vakt bitre følelser mod den hos de lavere stænder. Embedsmændene, navnlig de juridiske, talte ligeledes et fremmed sprog og mødte ved enhver lejlighed, også før nationalitetsspørgsmålets fremtræden, en bevidst opposition, navnlig hos bønderne. Bønderne var i Nordslesvig i besiddelse af en økonomisk uafhængighed — de var for en del selvejere — der var helt forskellig fra de fortrykte kår, hvorunder de skånske bønder levede. Men hovedsagen var, at den nordslesvigske bonde mangfoldige steder sad inde med et selvstyre, som han skinsygt vågede over mod overgreb af embedsmændene. Her var derfor større praktisk sans, kundskabsfylde og et videre syn end hos de kongerigske bønder. De slesvigske bønder betragtedes naturligvis af deres embedsmænd som stædige, rethaveriske og krakilske. Men de var højst loyale

over for den fjerne konge i København, og de var ved enhver lejlighed tilbøjelige til at mene, at kongens tjenere, administrationen i hertugdømmerne, optrådte egenmægtigt og uden fuldmagt fra oven. Der var her overfor ikke andet at gøre end at ty til selve majestæten. Også købstæderne havde et selvstyre, helt anderledes udviklet end det i kongeriget. Den »parlamentariske« erfaring, som bønder og borgere vandt herigennem, kom dem til gode, da modsætningen mellem dansk og tysk kom frem. »De kæltringer« var som bekendt det tilnavn, hvormed en af de første danske førere, Hans Nissen, regalerede de ildesete embedsmænd.

Men også på andre afgørende punkter skiller forholdene på de to steder sig ud fra hinanden. Et af de mærkeligste ord, som er sagt om skåningerne, lyder: »Her er et underligt folk, som man dog med lemfældighed i tiden driver, hvorhen man vil«. Den skånske folkepsyke, med dens tilbøjelighed til at bevæge sig i modsætninger, til at slå over fra optimisme til pessimisme, var mere i slægt med vore øboers karakter end med de stejle og sejge jyders, som Sønderjyderne stod nærmest. Og den svenske regering forstod at gå frem »med lemfældighed«. Den var ikke mere human af natur end andre regeringer i datiden og eftertiden. Over for folkeopstandene havde den været skrap nok. Men da freden var sluttet 1679, gik den svenske regering virkelig frem med lemfældighed over for den befolkning, der nu for anden gang var udleveret til dens nåde. Regeringens mål var klart og ufravigeligt »uniformitet«, d.v.s. indførelse af svensk sprog i kirke, skole, rets- og militærvæsen samt i hele den øvrige administration. Men i stedet for at påbyde dette, valgte man at søge befolkningens medvirken til gennemførelsen. Det stillede præsterne i udsigt at opnå de svenske gejstlige friheder, og herved bevægedes de til selv at ansøge om uniformitet i kirke og skole. Borgerne og adelen fik man på lignende måde til at søge om uniformitet i retsvæsen. Bønderne blev overhovedet slet ikke spurgt. Også svenskernes udførelse af det vedtagne i praksis viser stor sindighed, dog i forbindelse med fasthed. Kun gradvis blev svensk prædiken indført. Som skoleundervisning indførtes læsemøder med børnene af abc og katekismus oppe i koret efter gudstjenesten. Disse »læsemøder«

bestod dog efterhånden væsentlig i, at børnene kun gentog, hvad de hørte foreløst, indtil de kunde det udenad. Modstanden herimod fra bøndernes side var nærmest passiv og bestod i, at man lod børnene blive borte fra disse læsemøder, men dette forhindrede regeringen ved indførelse af et bødesystem. Det er karakteristisk for den skånske mentalitet, at mange børn udeblev een gang, nogle få fik bøde for anden udeblivelse, ingen for den tredje. Samtidig omdannedes efter svensk mønster retsvæscnet, så at häradsövdingar afløste herredsfogeder, og det ældgamle skånske landsting i Lund erstattedes af et lagmantsing. Desuden kom naturligvis svensk lov i stedet for den gamle skånske.

Men videre gik regeringen heller ikke. Den var tilfreds med, at staten på alle punkter trådte undersåtterne i møde i svensk dragt. Nogen »svecisering« i slægt med den senere »germanisering« i Sønderjylland faldt ganske uden for dens interessesfære. Derfor er det skånske folkemål vedblevet at leve lige til vor tid i by og på land, indtil den naturlige udvikling selv trænger det tilbage til fordel for rigssproget. Det er gået ganske som i vore provinsbyer, stationsbyer og det nærmest derom liggende land. Man taler til eksempel nu i Aarhus Rigsdansk, ikke længere Jydsk, men udtalen er overtaget eller i hvert fald præget af den tidligere dialekt, så at man straks kan høre, om man står over for en københavner eller en aarhusianer. Man kan udtrykke det således, at det lykkedes den svenske regering at bibringe Skåningerne den tro, at Svensk var det rigssprog, som naturligt svarede til deres folkemål.

Sammenlign nu hermed Sønderjylland under preussisk styre. I stedet for den psykologiske forståelse af den skånske folkekarakter, som Svenskerne havde vist, var der hernede en busen på og en påberåbelse af den ret, som hviler på magten. Uden at befolkningen blev spurgt derom, fejedes 1888 med eet slag alt Dansk ud af skolen, og privatundervisning forhindrede. De, der har truffet personer som Henriette Gubi eller Kasper Jensen fra Broager, vil have fået et indtryk af, med hvilken smålighed disse »vandrelærere« forfulgtes. I kirken søgte man med alle midler at komme det danske sprog til livs og indførte delvis tysk gudstjeneste, når blot skolelæreren, gendarmen og kro-

manden havde ansøgt derom. Det fri ord forfulgtes i pressen og udsatte dem, der brugte det, for fængselsstraffe, der sammenlagt kunde strække sig over længere tid, end de tilbragte i frihed. Selv ordet »Sønderjylland« var under straf forbudt. Ved de politiske valg anvendtes valggeometri ved lægningen af valgkredsene og valgtryk ved afstemningerne. Statens indgriben standsede ikke som i Skåne ved »uniformitet«. I Sønderjylland var der tale om en virkelig »germanisering«, så at man endogså forbød børnene at tale Dansk på legepladserne. Hvad der bidrog til at gøre dette statstryk så forhadet var endelig, at det var så systematisk. Medens man i Finland har levet under det russiske barbari, hvor perioder af angreb blev afløst af slaphedstider, var det preussiske statstryk i Sønderjylland kontinuerligt, i henhold til den herskende psyke systematisk. Enkelte husker måske fra begyndelsen af 1ste verdenskrig en tysk udtalelse om, at vel var tyskerne upopulære i Europa, »aber nach dem Siege wollen wir systematisch liebenswürdig sein«. Nu var der måske ingen ting, der kunde gøre germaniseringen mere forhadet i Sønderjylland end dens systematik. Århundreders kævl med embedsmændene havde gjort Slesvigerne, altså også Nordslesvigerne, til selvstændige enere, til individualister, således som de vist endnu er det i højere grad end vore andre landskabers befolkning. At være grænseboer fremavler et sådant sind. Når man da bliver regeret efter ubøjelege regler og i en fjendtlig ånd af hr. kontorius, støder det an mod ens inderste væsen og vækker opposition.

Der kunde anføres mange andre omstændigheder til forklaring af at resultatet i Sønderjylland blev et andet end i Skåneland. Der kan således peges på, at i Skåne havde man intet retskrav til grundlag for en mulig modstand; i Sønderjylland havde man derimod en krænket ret at henvise til; først den danske konges arveret, anerkendt 1865 af de preussiske kronjurister efter erobringen; senere den bekendte paragraf V om en folkeafstemning. Men lad os hellere fremdrage endnu et vigtigt punkt. Det Danmark, Skåne 1658 skiltes fra, var tilsyneladende hensygnende. Det var dækket af nederlagenes vanære og havde lidt svære tab. Forud for uniformiteten i 1680erne gik en ny uheldig krig, hvorunder en materiel hærgen, også af den dan-

ske hær, ramte Skåne meget hårdt, og førte åndelig afslappelse og moralsk nedgang med sig. Endelig endte den tredje og sidste krig om Skåne 1709—10 med et nyt nederlag for Danmark, og det endda på en måde, som nok kunde vække det indtryk hos Skåningerne, at »En Svensk kunde slå ti Danskere«. Samtidig gik Karl XII med sin hær, hvori der også var skånske afdelinger, fra sejr til sejr, og der kan herved være vakt en svensk stoltheds- og æresfølelse hos disse skånske soldater, som atter virkede tilbage på deres familier hjemme. Schiern har nok ret i, at denne stolthed ved at tilhøre det sejrende folk har bidraget til at smelte Skåne sammen med Sverige.

Men nu Sønderjylland. Det sidste danske styre under Frederik VII fulgte efter vor sejrrige treårskrig — vore første sejre efter tre århundreders forløb — og det var i denne tid, at kærligheden til Danmark slog igennem i Nordslesvig. En gammel Slesvig-holstener har fortalt, at selv hjemmetyske bønder til hest deltog i æresvagten om kong Frederik, når han besøgte landet, og at de »red med Dannebrog ved Stigbøjlen«. Så kom ganske vist den sidste ulykkelige krig 1864, men en krig, der viste, at det var alvor med dansk vilje til at forsvare det danske Sønderjylland. Efter tilbagetoget fra Dannevirke fulgte forsvaret af Dybbøl til den bitre ende, og de forfaldne skanser blev for det følgende slægted i Nordslesvig valfartsstedet, der var dækket af ulykke, men også af hæder. På soldatergraven på Dybbøl kirkegård skrev befolkningen de kendte ord:

»Derpaa have vi kendt Kærligheden,
at I satte Livet til for os«.

Uden Dybbøls forsvar havde der måske ikke været nogen påfølgende nationalitetskamp indtil genforeningen 1920.

Når de sociale og materielle forhold altså var helt forskellige i Skåne og i Sønderjylland, og når de to fremmede herskeres fremgangsmåde og mål også var forskellige, er der grund til at pege på den tredje afgørende forskel: At der i Sønderjylland fandtes en ideel basis for en genforening, der savnedes i Skåne.

Skåningerne gled over til at blive loyale svenske statsborgere, men der opstod, som nævnt, hos dem ingen uvilje mod deres gamle danske folkefæller, end mindre kom Skåningerne no-

gensinde til at stå med våben i hånd mod den stat, de engang tilhørte. Der er heri en bemærkelsesværdig forskel på Sønderjylland, hvor bestemte kredse for hundrede år siden sluttede sig til en slesvig-holstensk bevægelse, hvis eftervirkninger endnu kan spores både i Syd- og Nordslesvig. Forklaringen beror sikkert på den kendsgerning, som ovenfor er omtalt, at medens Skåne ved afståelsen var helt igennem dansk, var Sønderjylland allerede århundreder før 1864 nationalt blandet. For Skånes vedkommende er den lykkelige følge blevet, at det nu står som broen mellem Danmark og Sverige, døren til nordisk samarbejde, der altid står åben.

Det er derfor ufrugtbart at gruble over, om et fortsat samliv med Danmark vilde have været lykkeligere for Skåne end foreningen med Sverige. Visse momenter taler i denne retning, andre derimod. Med hensyn til Nordslesvig er sagen klar nok. Der er ingen tvivl om, at det i 1920 stod som et landskab, der i forhold til det øvrige Danmark var tilbage i sin udvikling. Det var tyndt befolket, dets hjælpekilder var svagt udviklede, og i åndelig henseende var det hæmmet ved sin umyndige stilling. At vi kan være bekendt, hvad der er sket dernede siden 1920, behøver næppe bevis.

Hovedsagen er altså denne, at man ikke fra Danmarks nationale skæbne i Skåne tør drage slutninger om det danske folks vækstbetingelser. Når ikke ydre vold kommer til at lægge sit lod i vægtskålen, behøver man ikke at se sort på dets nationale fremtid. Sigrid Undset skrev en roman om norske plyndringstog til Danmark på Erik Menveds tid (Olaf Audunson). Hun skildrer deri Danskerne i modsætning til Nordmændene: »Danskerne var anderledes, bløtere og seigere. De lot sig jage ... men de kom igen, som havsbaarerne (bølgerne) viker og kommer igjen. De tapte og de vandt, og hverken det ene eller det andet gjorde større skilnad paa mathugen deres eller livslysten. De bar med en underlig spænstig taalsomhet tanken paa, at det aldrig kunde bli anderledes heller — de ventet at måtte slaas i ål evighet, tape og vinde langs de lave, vaate strender, uten at nogen seier eller noget nederlag skulde bli det siste«.

Denne karakteristik, givet af en norsk-dansk kvinde, turde måske være den mest træffende af dansk folkekarakter, som vi ejer.

NOTER OG ANMÆRKNINGER
TIL
FJERDE DEL

Noter til fjerde dels første bog

FØRSTE KAPITEL

Nordisk forbundspolitik og svensk enevælde.

- ¹⁾ *Joh. Gyllenstiernas skandinaviske politik*: G. Landberg, Joh. Gyllenst. nord. förbundspol. (1935), 117 ff. Samme, Den sv. utr. polit. hist. (1952), 205 ff., DRA; Sverige C, Jens Juels Journal ^{11/5}—^{14/5} 1680.
- ²⁾ *Omsvinget efter hans død*: R. Fåhræus, Sverige och Danmark I (1897), 35, 40, 49, 51; II (1898), 4 ff.
- ³⁾ *Svenske aspirationer mod Norge*: DRA; Sverige, Herman Meyers Relat.
- ⁴⁾ *Jens Juels udtalelse om Skånes privilegier*: DRA; Sverige C, Jens Juels Journal ^{28/1} 1680.
- ⁵⁾ »*Domestique affaires*«: L. Laursen, Danmark-Norges Traktater VII (1926), 315.
- ⁶⁾ *Gyllenstiernas instruktion*: Weibull 1874, 38 ff.
- ⁷⁾ *Fransk polit. indflydelse i Sverige*: E. Wahlberg, Studier ö. Joh. Gyllenst. verksamhet u. krigsåren (1934), 24. — Sv. Grauers, Ätten Wachtmeister II (1946), 12 ff. — E. Ingers, Erik Lindschiöld I (1908).
- ⁸⁾ *Baggrunden for Enevælden*: Kn. Fabricius, Griffenfeld (1910), 50 ff.
- ⁹⁾ *Riksdagen 1680*: R. Fåhræus (i Hildebrands Sveriges Historia) VI (1906), 123 f., 139, 141.
- ¹⁰⁾ *Reduktionens betydning*: Ingvar Andersson, Sv. Hist. gennem Tiderne (1941), 222 f.

ANDET KAPITEL

Uniformiteten og dens første optræden i Sverige.

- ¹⁾ *Uniformitet*: Sv. Akad. Ordb. Sml. (Lunds UB). — La Grande Encyclopedie XXXI, 578. — Grimm, Deutsches Wörterbuch XI (1912) 3. Abt., 1074. — Ordet findes ikke i Kalkars og Vid. Selskabs ordbøger, ej heller i Ordb. o. d. danske Sprog. — Sv. Synodalakter (1678), 146, 153.
- ^{1a)} *Forsvenskning i de baltiske provinser*. Scandia 1946, 230, 233, 236, 238, 241 ff. (Jerker Rosén).

- 2) *Forfranskning i Sydfrankrig*: Aug. Brun, i *Recherch. hist. sur l'introduction du Français dans les provinces du Midi* (1923), 39.
- 3) *I Navarra og Roussillon*: Samme forf., *L'introd. de la langue franç. en Béarn et en Roussillon* (1923), 30—37; 62—83.
- 4) *I Dunkerque*: *Ferd. Brunot*, *Hist. de la language franç.* (1917), 92.
- 5) *I Alsace*: P. Kleber, *Hist. linguistique d'Alsace et de Lorraine I* (1929), 285 ff.
- 6) *Ludvig XIV's hensigter*: Gaston Zeller, *L'Alsace franç. de Louis XIV à nos jours* (1945), 24 f. — Kleber, *mf. værk*, 304 f.
- 7) *Haquin Spegel*: J. Helander, H. Spegel (1899) (i *Upsala Univ. Årsskr.* 1906).
- 8) *Riksdagen i Halmstad*: Ahlqvist-Boxell-Lignell, *Bidrag II*, 99 ff.
- 9) *Ljungbyreskriptet* ^{10/4} 78: Weib. 1868—69, 39 ff. At dette brev ikke gjaldt for Gotland, er påvist af Göransson (Knut Hahn, 83, anm. 20).
- 10) *Reskriptet til Sperling*: Weib. 1868—69, 42. — Sperling til kongen og dennes svar ^{2/10} 79 (SRA, *Sperl. bref.*). — *Scandia* 1945, 264 (J. Rosén).
- 11) *Spegel som bispeemne i Skåne*: Göransson 86. Samme oplyser (s. 69), at Hahn som universitetsrektor 1670 havde kreeret Spegel til magister.
- 12) *Spegels uniformitetsforslag*: LDA, *Kongebreve 1660—89*: ^{10/7} 80 (også i *Collings Koncept Registr.*).

TREDJE KAPITEL

Johan Gyllenstierna som Skånes generalguvernør.

- 1) *Joh. Gyllenstiernas skånske politik*. E. Wahlberg, *Studier ö. J. G.s verksamhet under krigsåren* (1934). — G. Clemensson, *Flottans förläggning t. Karlskrona* (1938), 147.
- 2) *Gyllenstiernas instruks som generalguvernør*: Weib. 1874, 58 ff.
- 3) *Vinstrups kaldliste*: Kg. t. Fersen ^{28/1} 1677 (SGA).
- 4) *Reduktionsforordning 25. okt. 1679*: Weib. 1868, 61. — Instruksens bestemm. om redukt. af pantegods fra dansk tid må være blevet offentliggjort, da den omtales i befallingsmanden Jacob Ulfs brev, som er udat., men indført i Gers herreds provstejournal før ^{3/1} 1680.
- 5) *Landsboken for Malmøhus len 1679* i Malmøhus' läns landskontor.
- 6) *Om Gyllenstiernas finansielle politik* se J. Rosén, *Sk. privilegie- och reduktionsfrågor* (1944), 125—158.
- 7) *Skånsk Landdag 1679*: Rosén 148 Anm. 1.
- 8) *Gyllenstierna og enevælden*: J. Rosén, i *Scandia XVI* (1944).

FJERDE KAPITEL

Rutger v. Ascheberg og Knut Hahn.

- 1) *Aschebergs forhistorie* som kriger er her givet på grundlag af Alf Åbergs monografi (1950) s. 7—112. I denne bog findes også en gengivelse af Ehrenstrahls billede af ham på Karlberg slot (ved Stockholm). — Karl XI's brev til Ascheberg, Åberg 118.
- 2) *Knut Hahn*: Hovedværket er G. Göransson, Canutus Hahn (Disp. 1950) i Saml. och Studier t. sv. Kyrkans Historia Nr. 25. — Desuden findes meget stof i Y. Bogren, Den kyrkl. Försvenskningen av Skånelandskapen och Bohuslän (1937). (Rec. heraf Sv. Kjöllersström i Kyrkohist. Årsskr. 1938, 320).
- 3) *Kungsörmödet*: Memorialen af ¹⁴/₇ 1680: Weibull 1871, 114 ff. — Den kgl. Resolution: Lunds Konsist. skrifv. (SRA) (Weib. 1874, 60). — Hos Weibull er dog forbigået § 4 om begunstigelser for forskellige præster.
- 4) *Aschebergs instruks*: Weibull 1874, 63 ff.
- 5) *Hans første besøg i Skåne*: A. til kongen ²⁰/₆, ³⁰/₆ og ⁵/₁₀ samt hans store memorial fra dec. 1680 § 1 (Genguv. breve i SRA).
- 6) *Hans resultater i Stockholm*: Den store og den lille memorial med kongens resolutioner i randen. I min vurdering af, hvad Ascheberg opnåede, afviger jeg væsentlig fra Åbergs opfattelse s. 137.
- 7) *Hahns første visitats*: Bispevisitationer 1680: LDA XI a.
- 8) *Hans indberetning herom*: Weib. 1871, 116 ff.
- 9) *Sven Knudsen*: Carlquist IV, 216 ff. — Göransson 100. — »Sammensværgelsen« mellem Hahn og Sven Knudsen er udredet af Göransson (s. 98 ff.). Det er dog næppe sandsynligt, med Göransson at henlægge mødet mellem dem allerede til august 1680 og til Rønneby.

FEMTE KAPITEL

Præsterne bevilger svensk kirkevæsen.

- 1) *Ledige Præstekald*: Septbr. 77: Bilag til kongebrev ⁷/₆ 77 (SLA). — Hahns visitats 1680 (LDA XI a). Yderligere 29 ledigheder er hentede fra listen hos Weibull 1871, II, 90 ff., men denne liste indeholder endnu 19 embeder, der synes usikre og derfor ikke er medtagne her.
- 2) *Bastian Odder*: Cavallin II, 138; Carlquist II, 122 f. I et brev fra 1616 kaldes han af Bertel Knudsen Aquilonius »den udmærkede yngling« (Kirkeh. Sml. 3R. III, 273).
- 3) *Jørgen Fakse*: Cav. I, 363 ff.
- 4) *Frederik Sture, Hans Beverlin og Oluv Patersen*: Cav. III, 78, 147 og 166.

- 5) I Harjagers herred nævner dog Cavallin (III, 216) *Torben Jensen Varberg* som provst 1680; embedet havde da stået ledigt i 3 år og må være blevet besat efter Malmömødet.
- 6) *Erasm. Gemzæus*: Cav. IV, 149.
- 7) *Olv Bertelsen Aquilonius* og *Laurids Rhode*: Cav. IV, 82 og 210.
- 8) *Sven Knudsens »Sammensværgelse«*: *Göransson* 98. — Hahn til provsterne ²³/₁₀ 80 (Gers herreds provstjournal i LA). — *Sven Knudsens brev* ¹⁴/₁₀ (Acta cleri stds.) — *Nørager*: Cavallin IV, 17. — *Beverlin*: Brev fra *Sven Knudsen* u. d. (*Palle Jensen Solbergs kopibog* i LA).
- 9) *Protester* i *Göransson* 103.
- 10) *Hallands særstilling*: *Ascheberg* til kg ²⁰/₁ 81 (SRA).
- 11) *Udkast til bønsskrift*: *Weib*. 1868—69, 43 f. — *Sven Knudsens brev* ⁷/₁₂ 80 (Gers h.s. provstjournal i LA). — *Göransson* 106 anm. — *Morten Hansen* i *Brågerup*: Cav. I, 64.
- 12) *Bispens Koncepter* ¹⁹/₁₂ 80 (LDA).
- 13) *Kongens indgriben*: *Kgbrev* til *Hahn* ²⁷/₁₁ 80 (*Palle Jensen Solbergs Kopibog* i LA). — *Kgbrev* ²²/₁ 81 (*Göransson* 109).
- 14) *Provsteudnævnelser* ⁹/₃, ²⁸/₃ og ¹⁴/₄ 81: *Carlquist* III, 361 f. og Cav. IV, 322.
- 15) *Aschebergs optræden*: *Brevet* af ²⁸/₃ (SRA). — *Landdag*: stds. ⁴/₁ 81.
- 16) *Hans ordre om Malmömødet*: *Hahn* til *Sven Knudsen* ²⁹/₃ 81 (*Palle Jensen Solbergs kopibog*). Allerede forinden havde *Hahn* ⁸/₃ forberedt *Sv. Knudsen* og ¹⁹/₃ *Chr. Lauridsen Klim* på mødet (*Hahns Koncepter* i LDA og *Gers herreds provstjournal*).
- 17) *Mødels udsættelse*: *Den* af *Göransson* anførte grund synes ikke holdbar; i *Gers herred* indkaldte man først ³/₄ til valgmode ⁹/₄; senere ¹⁸/₄ til ²⁵/₄.
- 18) *Fuldmagterne*: *For Onsø og Luggude Acta cleri* (LDA). *Vemmenhøjs herred*: *Weib*. 1868—69, p. 45 f. — *Göransson* 110.
- 19) *David Mölensted*: Cav. IV, 135. Om ham se desuden *Sven Erlands-son* ⁸/₁₂ 80 (*Aschebergs breve* i SRA) og *Lybecker* til *Hahn* ¹⁸/₁ 81 (*Acta cleri* i LDA).
- 20) *Gönge herreders bønsskrift*: *Weib*. 1868—69, 46 f. — Cav. IV, 135.
- 21) *Præsternes andragende af* ³/₅: stds., 48 f. — *Gers h.s. provstjournal*. — *Ascheberg* til kongen u. d. (*Weibull* 1870, 24 f.).
- 22) *Aschebergs proposition*: stds., 52 ff. *Gers h.s. provstjournal*.
- 23) *Præsternes svar*: stds., 52 ff. *Gers h.s. provstjournal*. — *Weib*. 1871 II, 123—127 (*Præsternes udat. memorial*; *Aschebergs udat. svar*).
- 24) *Deres tillidsbrev*: *Weib*. 1868—69, 55 f.
- 25) *Afslutningsfesten*: *Ascheberg* t. kongen jan. 86 (u. d.) (SRA). Embedsberetningen tr. af *J. Rosén* i *Scandia* XVIII, 27. Det er i hvert fald næppe nødvendigt med *Göransson* (s. 118) at fortolke ordet »aflade« som gældende om en øjeblikkelig handling.

- ²⁶⁾ *Mødets godkendelser*: Weib. 1868—69, 57 f. (Acta cleri og Gers h.s. provstejourn.).
²⁷⁾ Hahn t. provsterne ²⁸/₅ 81 (Weib. 1868—69, 58 ff.).
²⁸⁾ Ascheberg til Hahn ²⁵/₅ 81 (Weib. 1871 II, 134; orig. i LDA).

SJETTE KAPITEL

Købstæderne bevilger svensk retsvæsen.

- ¹⁾ Når Rosén (p. 174) mener, at Ascheberg forelagde »hela frågekomplexet eller en del där av« for de enkelte stænder, stemmer dette næppe med kildernes vidnesbyrd.
²⁾ Sperlning til kongen u. d. (SRA). — Dennes svar ²/₁₀ 79 (SGA).
³⁾ Kgbrev ²²/₁ 80 (SGA nr. 122).
⁴⁾ *Forholdene i Landskrone*: Ldskr. rådstueprot. ²³/₁₀ og ¹/₁₂ 79; ¹¹/₃ 80 (LA).
⁵⁾ *Gyllenstiernas samtale med Menths*: stds. ²⁵/₅ 80.
⁶⁾ Ascheberg til kg. ⁹/₅ 81 (SGA nr. 124).
⁷⁾ *Aschebergs indkaldelse til stædernes møde*: Ystads rådstueprot. ⁹/₅ 81 (LA).
⁸⁾ *Valg af stædernes repræsentanter*: stds. ¹³/₅ 81 (LA).
⁹⁾ *Mødet i Malmö*: Ascheberg til kg. ²³/₅ 81 (SGA nr. 124).
¹⁰⁾ *Menths virksomhed*: Ldskr. rådstueprot. ³⁰/₁ 82 (LA).
¹¹⁾ *De øvrige stæders ansøgninger*: Bilag A-G til Aschebergs skriv. t. kg. ²³/₅ 81. Foruden de i teksten nævnte foreligger der en fra Ysted og en fælles fra Skanör og Falsterbo.
¹²⁾ *Bevillingerne*: Bilag H til Aschebergs skr. ²³/₅ 81.
¹³⁾ *Aschebergs anerkendelse*: Hans brev til kongen ²⁰/₆ 81 (SRA).

SYVENDE KAPITEL

Mødet i Karlshamn og adelens antagelse af svensk retsvæsen.

- ¹⁾ *Svenske adelsprivilegier*: J. Rosén, 177. E. Hildebrand, Den sv. statsförfattningens hist. utveckling (1896), 325 ff.
²⁾ *Karlshamnsmødet*: Pihlmans memorial ¹/₈ 81 med Karl XI's resolutioner med blyant i marginen (Aschebergs breve i SRA). Yderligere indskrænkning af ugedagsfriheden: Kg. til Ascheberg ¹²/₁₀ 81 (SGA). Hahns memorial ²/₈ (Skr. fra Lunds konsist. t. K. mt. i SRA). Karlshamnresolutionen ³/₈: Wahlquist, Ecclesiastique saml., 6.—7. flokken, 189 ff.

- ³⁾ *Ascheberg mod Pihlman*: A. til kg. $^{19}/_8$ og $^9/_{10}$ 81 (SRA). Åberg 161.
- ⁴⁾ *Ascheberg mod Hahn*: A. til kongen $^{20}/_{10}$ 81 (SRA). Bogren 165 f. — Kgbrev til Ascheberg $^3/_{11}$ 81 (RR). Göransson 121.
- ⁵⁾ *Den udvandrede adel*: Ascheberg til kg. $^{26}/_{10}$ 81 med bilag af hans svar til Bjelke (SRA). — Aschebergs skrivelse af $^{20}/_{10}$ (stds.).
- ⁶⁾ *Aksel Gyldenstjerne*: Rosén 186. — Ascheberg til kg. $^{20}/_{10}$ og $^{27}/_{10}$ 81 med afskrifter af Gyldenstjernes og befalingsmand Jacob Ulfs breve (SRA).
- ⁷⁾ *Adelsmødet i Lund*: Bilag til Aschebergs brev til kg. $^5/_{1}$ 82 (SRA).
- ⁸⁾ *Plan om nyudgave af Chr IV's reces*: Bilag til Aschebergs skrivelse til kg. $^5/_{1}$ 82 (SRA).
- ⁹⁾ *Regeringens indrømmelser*: Rosén 193.
- ¹⁰⁾ *Et skånsk stændermøde*: Ascheberg til kg. $^{12}/_{10}$ 82 (SRA); refereret hos Rosén s. 195, men ikke helt korrekt (»utstelles«, ikke »utskällas« i manifestet) og ikke fuldstændigt.
- ¹¹⁾ *Adelens kapitulation*: Kg. til Ascheberg $^{27}/_{11}$ 82 (Rosén 197). — Udat. bilag til Aschebergs brev $^{22}/_5$ 83; samme $^{28}/_5$ og $^{28}/_6$ (SRA). — A. t. Lindskiöld $^{29}/_6$ 83 (Kanslitjänstemäns konc. o. mottagna skr. SRA).
- ¹²⁾ *Kristianstadresolutionen*: Rosén 204 ff. — Ganske vist siger Ascheberg i sin skriv. til kg. $^{12}/_1$ 84, at denne $^{29}/_{12}$ 83 har fritaget enker og umyndige for rustning. Men $^{25}/_1$ 84 omtaler han, at kg. $^{23}/_1$ har taget denne indrømmelse tilbage. — A. til kg. $^{21}/_4$ 84 (SRA).

OTTENDE KAPITEL

Forberedelserne til uniformitetens indførelse i kirke og skole.

- ¹⁾ *Universitetets genoprettelse*: Ascheberg til kg. $^{19}/_{12}$ 81 og $^{27}/_2$ 82 (SRA). — Samme til Lindskiöld $^{28}/_1$ 82 (Kanslitjänstemäns konc. och mottagna skr. i SRA). — Weibull-Tegner, Lunds univ. hist. I, 98, 127.
- ²⁾ *Wandalin*: Hahn t. Lindskiöld $^9/3$ 82 (førnævnte samling i SRA).
- ³⁾ *Svenske studenter kontra lundenhiske borgere*: Weibull-Tegnér I. — Forøvrigt vilde Hahn også til uniformitetens fremme have oprettet »en liden svensk skole« i Lund.
- ⁴⁾ *Universitetets påtænkte flytning*: Weibull-Tegnér II, 90 og 235. Bilag t. Aschebergs brev $^{14}/_{12}$ 83 (SRA).
- ^{4a)} *Linnerius*: Cavallin I, 129 ff.
- ⁵⁾ *De frafaldne præster*: Weibull 1871 II, 96—112. Kongens resolution i randen af Aschebergs indberetning $^{27}/_8$ 1682 (SRA). Acta cleri $^{21}/_2$, $^8/3$ 82.
- ⁶⁾ *De litterære hjælpemidler*: Bogren 157. Göransson 138 Anm. 4.

NIENDE KAPITEL

Den kirkelige uniformitets første stadier (1681—1683).

- 1) *Dansk gudstjeneste*: Joh. Johnstad, Kirkens Gudstjenesteliv (Oslo 1953), 114—117.
- 2) *Svensk gudstjeneste*: H. Pleyel, Från Hustavlans Tid (1951), 71.
- 3) *Svensk Katekisme*: A. Chr. Bang, Studier og Dokumenter vedr. den luth. Kat. Hist. i Nordens Kirker I (1893), 47 f., 54. — H. Pleyel, Katekesen som sv. Folkbok (1942), 20 f.
- 4) *Dansk Katekisme*: A. Chr. Bang II (1899), 177 ff., 296.
- 5) *Hustavlen*: Pleyel, Katekesen . . . , 42 f. — Bang I, 27.
- 5a) Göransson, 137 f. — Bogren, 168.
- 6) *Lacander*: Cav. II, 317. — L. til Hahn $20/3$ og $9/8$ 81. — Ystedes mag. til samme $20/8$ 81 (Acta cleri i LDA).
- 7) *Uvilje i Ysted*: Lacander til Hahn $10/8$, $10/10$ og $18/11$ 81 (Acta cleri i LDA). — Acta cleri $2/3$ 83.
- 8) *Arenchil*: Carlquist III, 361 ff. — A. til Hahn $17/6$ og $14/11$ 81 (Acta cl.).
- 9) *Uvilje i Vemmehøjs herred*: Arenchil til Hahn $7/1$ og $28/3$ 82 (Acta cleri i LDA).
- 10) *Malmö*: Wellingk $19/8$ 95 (Malmö dombok p. 194 v). — J. Hofverberg t. mag. $12/1$ og $27/3$ 99 (Malmö St.A).
- 11) *Landskrone*: Udskrift af rådstueprotokol $6/8$ 81 (Acta cleri). — Cav. III, 271. — Delphin til Hahn $22/10$ 81 (A. cleri).
- 12) *Helsingborg*: Cav. III, 343.
- 13) *Kristianstad*: Cav. V, 5 f.
- 14) *Lund*: H. Schiller, Jonas Linnerius (1939), 56 ff. (cit. hos Carlquist III, 121). — Joh. Monrads Selvbibliografi (1888), 104 og 111. — Hahn t. Lindskiöld $9/3$ 82 (Lunds konsist. skriv. i SRA).
- 15) *Torne herred*: Sv. Knudsens skr. til præsterne $11/11$ 81 og $5/5$ 82. — Hans »metode«: Bilag til foregående skrivelse. — Samme $15/5$ og $19/6$ 82 (Alle i Palle Solbergs kopibog i SLA).
- 16) *Provsteforpligtelser*: Acta cleri $8/5$ 81.
- 17) *Østskåne*: Klim og Nissenius: Acta cleri $18/11$ og $19/11$ 81. — Aquilonius stds. $7/4$ 81.
- 18) *Uvilje i Østskåne*: Aquilonius stds. $9/2$ 82. — Den svenskfødte præst Elias Wättering i Ingelstrup $8/8$ ($2/8?$) 82 (Acta cleri).
- 19) *Midtskåne*: Acta cleri $29/8$ 81, $14/2$ 82 og $18/7$ 83.
- 20) *Møllerens demonstration*: Lindberg t. Hahn $21/8$ 83 (Acta cleri). — Barbro Sibilla Moser v. Filsach t. Hahn $3/7$ 83 (stds.). Cavallin IV, 238 ff.
- 21) *Møllerens sag*: Acta cleri $29/7$, $7/8$, $21/8$, $29/10$ og $0/12$ 83; $9/1$, $18/1$ og $15/2$ 84.
- 22) *Politisk uro i S. Åsbo herred*: Per Olofsson Gisler $24/10$ 81 (Acta cleri). — Gemzæus $18/11$ 81 (stds.).
- 23) *N. Åsbo og Bjerge herreder*: Laur. Rhodes indberetn. $14/1$ og $1/7$ 81;

- ¹¹/₀ 83 (Acta cleri). — A. L. Svala t. Hahn ⁸/₃ 81 og häradshövding Chrf. Møller t. samme ¹⁰/₁₀ 84 (stds.).
- ²⁴) *Den inddelte hærs indflydelse i Nordskåne*: Per Olofsson Gisler ²⁴/₁₀ 81 og Måjor Ludv. Frick ²⁵/₇ 82 (Acta cleri).
- ²⁵) *Gønge herreder*: David Mølensteds indberetn. ¹¹/₁₁ 81 og ¹⁷/₁₂ 83 (Acta cleri).
- ²⁶) *Karlshamn*: Mag. til Hahn ¹⁸/₇ og ²⁴/₁₁ 81 (Acta cleri). — Cav. V, 371. — H. F. Rørdam, *De dansk-norske Studenters Deltagelse i Kbhvn.s Forsvar* (1855), 119 og 160.
- ²⁷) *Rønneby*: Chrf. Findorph ⁹/₁ 82 (Acta cleri).
- ²⁸) *Østre herred*: Rasmus Larsen ²⁵/₁ 81 (stds.).
- ²⁹) *Kristianopol*: Hans Wachtmeister til Hahn ³¹/₅ 82 (Acta cleri). — Attester fra P. Hofgård ¹²/₆—¹⁵/₆ 82; H. til Hahn ¹⁰/₂ 83 (stds.).
- ³⁰) *Katekismelisterne i LA*. — Göransson 166. — *Bogren* 230 ff.
- ³¹) *Kågerødepisoden*: K. menigheds klage 1682 (Acta cleri).
- ³²) *Hahns advarsel* ¹¹/₃ 82 (Skriv. fra Domkap., Luggude kontrakt, LA).
- ³³) *Hahns breve*: *Bogren* 178 ff.
- ³⁴) *Kongebrevet* ¹⁹/₈ 1682: Landemodeprot. 1683 (LDA). — Göransson 154. — *Bogren* 185.

TIENDE KAPITEL

Svensk lov og rets indførelse.

- ¹) *Dansk og svensk retsvæsen*: P. J. Jørgensen, *Dansk Retshistorie* (1940), 247, 507 f. — K. G. Westman, *Häradsnämnd och Häradsrätt* (1927) (Skr. utg. af Hum. Vet. Soc. Upps. XIV), 8 f. — J. Kreuger, *Den svenska kriminalprocessen* (1884), 174. — K. G. Westman, *Minnesskrift ägnadt 1734 års lag* (1934), 30 f.
- ²) *Voksende bureaukrati*: Westman, *Häradsnämnd*, 37, 39 ff., 52. — *Sammes Minnesskrift*. Kreuger 181.
- ³) *Loven af 1734*: Kreuger 186. — Westman, *Häradsnämnd*, 37.
- ⁴) *Købstæderne*: P. J. Jørgensen 510, 516. — E. Hildebrand, *Sv. Statsföfattn. hist. utveckl.* (1896), 159, 293.
- ⁵) *Landsting og Lagmansting*: P. J. Jørgensen 505. — E. Hildebrand 144.
- ⁶) *Aschebergs embedsberetning* utg. av Rosén (*Scandia* XVII (1946), 21).
- ⁷) *Professor Wolf-Stiernberg*: Weibull-Tegnér, *Lunds Univ. Hist.* II, 270. — *Nettraby socken*, 21 f.
- ⁸) *Landskrones henvendelse til Ascheberg*: L.s politiprot. (LA) ¹³/₂ 81; ⁹/₁ og ¹⁶/₁ 82 (pag. 106, 110b og 112b). — Svaret: stds. ²³/₁ 82 (p. 113).
- ⁹) *Borgermødet*: Politiprot. ³⁰/₁ 82 (p. 114).
- ¹⁰) *Kæmnerretten*: Politiprot. ⁹/₂ 82 (p. 115).

- 11) *Ysted*: Rådstueprot. $^{10}/_1$, $^{26}/_1$, $^{9}/_2$, $^{13}/_2$ 82 (p. 187 og v, 188v og 190) (LA).
- 12) *Malmø*: Ascheberg til mag. $^{10}/_1$ 82 (Malmø RA); samme til kg. $^{8}/_3$ 82 (SRA). Wollmars Antiq. II, 74 ff. — Bytingsprot. ender 1677, og Kännärrättens dombok begynder først 1685. Rådstuerettens dombok viser allerede 1678 en blanding af danske og svenske retspara-graffer.
- 13) *Helsingborg*: Rådstueprot. $^{15}/_6$, $^{6}/_7$ 82 (LA).
- 14) *Palm i Kristianstad*: Kristianstads Rådstueprot. $^{26}/_8$ 82 (p. 147) (LA).
- 15) *I Helsingborg*: Rådstueprot. $^{25}/_8$ 82 (LA).
- 16) *I Landskrone*: Politiprot. $^{20}/_8$ 82 (LA).
- 17) *Ysted*: Rådstueprot. $^{22}/_6$ 82 (p. 212) (LA).
- 18) *Lund, Skanør og Simmershavn*: Ascheberg $^{12}/_{10}$ 82 (SRA).
- 19) *Aschebergs påmindelse*: Brev t. kg. $^{18}/_{10}$ 82 (SRA).
- 20) *Svensk rets indførelse*: Lister h. dombok $^{26}/_6$; Østre h. d. $^{9}/_7$; Medelsted h. d. $^{16}/_7$; Rønneberg h. d. $^{20}/_7$; Luggude h. d. $^{24}/_7$; S. Åsbo h. d. $^{28}/_7$ og Torna h. d. $^{13}/_8$; alle 1683 (LA).
- 21) »Laghmans Rättens Protocoll, som holtz Anno 1683« (LA).
- 22) *Blekinge lagmansting*: Protokol, indb. sammen med Landstingsprot. (Göta Hovrätts arkiv).
- 23) *Göta Hovrätt*: Dombok 1683 nr. 11 (Göta Hovrätts arkiv).
- 24) »*Underdånig memorial*« i Juridica: Justitiewäsendet uti Sk. provincierne (SRA, på stempelpapir).
- 25) *Retsinstitutionernes videre udvikling*: Ö. Gonge dombok $^{20}/_8$ 83 (LA). — Scandia XVIII (1946), 38.
- 26) *Härads Nämnden*: Rønneberg h. dombok $^{8}/_5$, $^{7}/_5$, $^{1}/_{10}$ 84; $^{10}/_3$ 85 (LA). — Bräkne h. dombok $^{3}/_7$ — $^{4}/_7$ 83 (Göta Hovr. ark.).
- 27) *Nämnden ved lagmanstinget*: Lagmansrettens prot. 1685 p. 6 ($^{25}/_6$), p. 25 ($^{17}/_7$), p. 41 ($^{27}/_6$) og p. 50 ($^{20}/_6$). — J. E. Almquist i Sv. Juristtidning XXII (1937), 6.

ELLEVE KAPITEL

Den franske flåde i Øresund.

- 1) *Antisvenske traktater*: L. Laursen, Danmark-Norges Traktater VII (1926), 612, 621 ff.; VIII (1930), 1 ff., 237.
- 2) *Sverige og Gottorperne*: G. Landberg, Den sv. utrikespol. hist., 224.
- 3) *Fransk politik*: Laursen VIII, 83, 121 ff., 179.
- 4) *Danske Revanchetanker*: Landberg, 86 ff., 102, 227.
- 5) Kongebreve til Ascheberg $^{30}/_5$ — $^{23}/_7$ 83 (SGA nr. 137).
- 6) *Stemningen i Skåne*: Hahn t. Sven Knudsen $^{7}/_7$ 83 (Palle Solbergs kopibog i LA). — A. Hellman t. Hahn $^{3}/_7$ (Acta cleri) og sammes brev til hans præster $^{10}/_7$ (Gers h.s. provstjourn. p. 96 i LA).

- 7) *Smædeskriftet mod Hahn* er udg. af G. Göransson i Festskrift t. Gottfrid Carlsson 18.—12.—1952.
- 8) *Smædedigtets forfatter*: Landemodeprot. $^{13}/_6$ 83 (LA). — Acta cleri $^{3}/_7$ og $^{23}/_{12}$ 83. — Göransson 199 f. — Carlquist IV, 258. — Allusionen i digtet: »Du hæse Hahn, som ikke gale kan«, kan vel minde om Jak. Worms omtale af Vinc. Joak. Hahn, i hans digt om Jægerspris, men Worm var på dette tidsp. forlængst i landflygtighed i Trankebar
- 9) *Schartov og Hans Jakobsen*: Acta cleri $^{29}/_1$ 83. Hans Jakobsen t. Konsist. $^8/_3$ og Schartov til Hahn $^{1}/_5$ 83 (begge i Acta cleri). Landemodeprot. $^{16}/_6$ 83 (LA). — Cavallin III, 344.
- 9a) *Gemzæus* $^6/_2$ og $^{10}/_{12}$ 83. — Erik Persson i Strøbelstorp t. Hahn $^{30}/_7$ og $^{10}/_{10}$ 83 (Acta cleri).
- 10) *Uro i Østskdne*: Jonas Nericius $^3/_4$ 83 og skolemesteren i Simmershavn u. d. (Acta cleri).
- 11) *Uro i Ysted*: Lacander $^{28}/_7$ 83 (Acta cleri).
- 12) *Spionering fra Bornholm*: Bendix v. Hatten til kongen $^4/_3$ 83 (Indk. S. t. Krigskanc. i DR).
- 13) *Hvervning af friskytter i Danmark*: Indk. S. t. Krigskanc.
- 14) *Den franske flådes tilbagetrækning*: Karl XI t. Ascheberg $^2/_10$ 83 (SGA nr. 137). Kongen betegner heri den franske ekspedition som »en rodømontade«.

TOLVTE KAPITEL

Kirkens forsvenskning 1683—1687.

- 1) *Ed* aflægges således $^{14}/_4$ 83 af rektoren i Malmø, $^{16}/_6$ af rektorerne i Helsingborg og Ysted, $^{23}/_7$ af rekt. i Ldskrone (Acta cleri).
- 2) *Bogforbud*: Ascheberg t. kg. $^{16}/_4$ 83 (SRA). Bogren 224.
- 3) *Rejseforbud*: Gottfr. Hyphoff t. Hahn 1685 (Acta cleri). — Hans Melbys sag: Acta cleri $^{30}/_3$ og $^{12}/_8$ 87; $^{22}/_5$ og $^{30}/_5$ 88 (Acta cleri). Cav. I, 372.
- 4) *Landemode*: Landemodeprot. $^9/_3$, $^{13}/_6$, $^{14}/_6$, $^{10}/_6$ 83 (LDA).
- 5) *Synodalía*: Se samme sted og i Gers h. provstejourn. p. 98 v. Sammes præstbok p. 5 ff. — Om kirkerådets oprettelse i Sallerup-Remmerslev (Harj. h.) se Acta cleri $^9/_8$ 83.
- 6) *Hahns personlige påmindelse*: Landemodeprot. $^8/_7$ 83 (LDA). Gers h.s provstejourn. (LA).
- 7) Hahn til kongen $^{11}/_8$ 83 (Lunds konsist. skriv. i SRA).
- 8) *Præstestændens fornyelse*: Cavallins og Carlquists værker.
- 9) *Præsternes breve*: Göransson 157.

- ¹⁰⁾ *Kirkebøgerne*: Alle i LA.
- ¹¹⁾ *Scenen i Igeløse kirke*: Chrf. Hjersås til konsist. $\frac{9}{8}$ 83 og Sv. Knudsen $\frac{14}{8}$ 83, (brev og relation) (Acta cleri).
- ¹²⁾ *Præsterne i Grønby, Lemmestrø og Vemmenhøj*: Arenchil $\frac{15}{8}$ 84 (Acta cleri).
- ¹³⁾ *Hjælpepræst*: Arenchil $\frac{9}{8}$ 85 (Acta cleri).
- ¹⁴⁾ *Præsten i Væsby*: Schartov $\frac{12}{7}$ 85 (Acta cleri). Efter traditionen havde Hans Danielsen engang mislykket med et forsøg på at præke Svensk (Cav. III, 379). Ascheberg t. kg. $\frac{21}{3}$ og $\frac{11}{4}$ 87 (SRA). Hahn t. kg. $\frac{10}{3}$ med kgl. resol. af $\frac{25}{3}$ 87 (Lunds konsist. skr. i SRA). Schiern 141.
- ¹⁵⁾ *Andre præster i Luggude h.*: Cav. III, 368, 399, 411, 449.
- ¹⁶⁾ *En tysk-dansk-jydsk præken*: Museum 1893 II, 286—297 (ved P. Lauridsen).
- ¹⁷⁾ *Præsterne i Ingelsted h.*: Barfod $\frac{23}{10}$ 84 og præsternes fællesudtalelse $\frac{2}{6}$ samme år (Acta cleri). Cav. IV, 102 og 142.
- ¹⁸⁾ *I Jerrested h.*: Holger Arreskov $\frac{27}{10}$, $\frac{10}{11}$ 84; forhørsprotokol $\frac{10}{11}$ — $\frac{20}{11}$ 84; forlig $\frac{19}{1}$ 85 (Acta cleri). — Jonas Nericicus t. Hahn $\frac{2}{8}$ 87, med Hahns svar $\frac{4}{3}$, Sten Harløse $\frac{10}{5}$ 87 og Nericicus $\frac{31}{3}$ 88 (alle i Acta cleri).
- ¹⁹⁾ *I Gønge h.*: Pehr Månsson Pontoppidan $\frac{12}{8}$ 84 (Acta cleri). — Cav. IV, 229. — Om Poul Ennertsen se Weibull 1893, 10—18 (A. Stille).
- ²⁰⁾ Det er derfor en fejlagtig slutning af Cavallin (I, 75), at han undrer sig over, at der prækedes på Dansk »just i de härader, där de aldrafriigaste uniformitetsbefordrare woro proster«.
- ²¹⁾ *Bispevisitatser*: Bogren 241.
- ²²⁾ *Svenske Kapellaner*: Cavallin og Carlquist.
- ²³⁾ *Afskaffelsen af tredjehelligdage*: Jørgen Gram $\frac{4}{2}$ 85 (Acta cleri). Cav. I, 391.
- ²⁴⁾ *Lys ved lig*: Jonas Halenius $\frac{11}{7}$ 85 (A. cl.).
- ²⁵⁾ *Begravelsessalmer*: Birger Larssons svar på klokkeren Peder Christensens anklager $\frac{9}{8}$ 83 (Klockarehandl. i LDA). — Cavallin I, 75, 267. — Carlquist IV, 237. — Sthen Jacobsons Krønিকে XXXIX, anm.
- ²⁶⁾ *Præstedragt*: Cav. I, 72; III, 56, 379, 410. At den endnu 1706 var bevaret i Ørkelliunge, ses af Cav. IV, 229.
- ²⁷⁾ *Alterbøger og biber*: Hahn t. præsterne i Bare h. $\frac{23}{2}$ 83 med påtegninger af præsterne (Acta cleri). — Kgl. resol. $\frac{1}{10}$ 86 (Kgl. res. på presternas besvär i LDA). — Nettraby socken 16. — Öller, Jemshög socken 299. — P. Wieselgren, De la Gardieska ark. XIV, 42.
- ²⁸⁾ *De patronelle kald*: Kgl. res. $\frac{19}{8}$ 82 (LDA). — Göransson 173—181.
- ²⁹⁾ *Frichs kaldelse*: Birgitte Skeel t. Hahn $\frac{12}{4}$ 81 (Acta cleri). Ved samme lejlighed kaldte hun K. J. Gödicke til præst i Örtofte.
- ³⁰⁾ *Anne Becks sag*: Frich t. Schartov $\frac{3}{4}$ 85 med dennes svar. Anne Beck t. Hahn $\frac{10}{6}$ med dennes svar $\frac{21}{6}$. Attester $\frac{11}{6}$ og $\frac{13}{6}$ 85. Frich

- t. Hahn $\frac{2}{7}$ og til Winsløw $\frac{8}{7}$ 85. (Alle skrivelser i Acta cleri).
³¹⁾ *Hans Rommel*: H. R. t. Hahn $\frac{28}{11}$ 83 (Acta cleri).
³²⁾ *Aksel Rosenkrantz*: A. R. t. Hahn $\frac{23}{5}$ 87 (stds.).
³³⁾ *Almuens stemninger*: Weibull-Tegnér I, 144. — Carlquist I, 291 (Gessie). — Cavallin IV, 143 (Ingelsted l.).
³⁴⁾ *Aschebergs tvangsmidler*: A.s reskr. $\frac{3}{1}$ 85 (Gen.guv.s breve i LDA). (Også i Gers h.s provstejournal 127 i LA).

TRETTENDE KAPITEL

Svenskundervisningen 1683—1687.

- ¹⁾ *Den verdslige myndigheds indgriben*: Göransson 162 f. — Bøgren 233 — Ascheberg t. kg. $\frac{1}{5}$ og $\frac{8}{6}$ 84 (med bilag af skrivelser til befalingsmænd og til Hahn af 1683) (A.s breve i SRA).
²⁾ *Uniformitets-inspektør*: Instruks af Hahn og konsist. $\frac{22}{2}$ 86 (Gers h.s provstejournal). — Tingberg t. Hahn $\frac{17}{1}$ 85 og provst Hofverbergs undersøgelse $\frac{2}{2}$ 85 (begge i Acta cleri). Joh. Hofverberg t. konsist. $\frac{12}{10}$ 87 (stds.).
³⁾ *Substituter*: Mange eksempler i Klockarehandlingar i LDA (således $\frac{12}{7}$ 84: Ravlunde; $\frac{9}{4}$ 85: Vesterstad; $\frac{20}{10}$ 86: Melby; $\frac{22}{6}$ 87: Boskloster; $\frac{9}{10}$ 88: Rønneby).
⁴⁾ *Klokkered*: Acta cleri $\frac{21}{5}$ 87. — Konfirmation: stds. $\frac{3}{5}$ 90. — Göransson 188.
⁵⁾ *Sven Bohn*: Præsten Oluv Axtrup $\frac{15}{6}$ og Sv. Bohn $\frac{17}{6}$ 87 (Acta cleri); Acta cleri $\frac{8}{11}$ 92. — Cavallin IV, 25. — Andre klager: Jørgen Gram i Burløv over Torben Dalin.
⁶⁾ *Landbefolkningens modstand*: G. Wising t. Joh. Winsløw $\frac{28}{6}$ 87 (Acta cleri).
⁷⁾ *Hahns optimisme*: Udateret skrivelse med påskrevet kgl. resol. $\frac{7}{12}$ 85 (Lunds konsist. skriv. i SRA).
⁸⁾ *Hahns lister*: Bilag til Aschebergs brev t. kg. $\frac{20}{6}$ 87 (SRA).
⁹⁾ *Købstadskolerne*: Se foruden Hahns memorial af dec. 85, hans brev af $\frac{22}{11}$ 86 (Lunds konsist. skriv. i SRA). Lacanders skrivelser 1683—88 i Acta cleri.
¹⁰⁾ *Universitetet*: Weibull-Tegnér.
¹¹⁾ *Landemodet 1687*: Landemodeprotokol 1683—89 (LDA).
¹²⁾ *Aschebergs dom om Hahn*: A. til kg. $\frac{27}{5}$ 87 (SRA).
¹³⁾ *Hahns sidste dage*: Göransson 214 ff.

FJORTENDE KAPITEL

Chr. Papke som Lundebiskop 1688—1694.

- 1) *Papkes fortid*: Cavallin I, 93 ff. — Göransson 136 — Bogren 281.
- 2) *Linnerius*: Cav. I, 129.
- 3) *Kirkeloven af 1686*: Konsist. t. kg. $\frac{8}{3}$ 88 (Lunds konsist. skr. i SRA). — Cav. II, 208.
- 4) *Ny Katekisme*: Lacander t. Winsløv: $\frac{13}{12}$ 87 (Acta cleri). Jfr. Arenchils attest $\frac{28}{12}$ 87 om, at der kun findes et eksemplar af den ny katek. i hans herred (Acta cleri, Diverse).
- 5) *Bibler*: Kons. t. kg. $\frac{7}{2}$ 90 (Lunds kons. skr. i SRA).
- 6) *Befolkningslister*: Palle Solbergs kopibog $\frac{14}{6}$ 88 og Gers h.s provst. 660 (Begge i I.A).
- 7) *De ældres kristendomskundskab*: Cav. I, 95; III, 205.
- 8) *Andreas Hellman*: Cavallin V, 5 ff.
- 9) *Provstevisitats i Gers h.*: Gers h.s provst. 660 (vist ført af Hellman).
- 10) *Synode- og konsistorieprotokollerne* i LDA; skrivelserne i SRA. Palle Jensen Solbergs kopibog og Gers h.s provstebog i LA.
- 11) *Hamnehøj, Karleby og Ravlunde*: Kons. Prot. $\frac{5}{11}$ 90, $\frac{5}{8}$ 91 og $\frac{18}{11}$ 92.
- 12) *Niels Delphin*: Landemodeprot. $\frac{30}{8}$ 89 og $\frac{22}{6}$ 93 (LDA).
- 13) *Væsby*: stds. $\frac{10}{7}$ 90.
- 14) *Papkes holdning til uniformiteten*: Se t. cks. prot. $\frac{10}{6}$ 89.
- 15) *Hahn savnes*: Lacander t. Winsløv $\frac{23}{2}$ 88 (Klage over reprimande fra »de høj lærde herrer«). Arenchil t. konsist. $\frac{4}{5}$ 88 (Klage over forandringerne siden Hahns afgang) (begge i Acta cleri).
- 16) *Riksdagsmansvalget*: Landemodeprot. $\frac{19}{12}$ 88.
- 17) *Nils Erman*: Cav. IV, 329. — J. N. Watzonius' attest $\frac{30}{12}$ 87 og Ermans skrivelse t. konsist. $\frac{4}{1}$ og $\frac{7}{4}$ 88 (Acta cleri). — Nordinska saml. 4to nr. 804 (Upsala UB). — Engeströmska sml. IX, 1, 16 (Sv. kgl. bibl.). (Samtidig udsattes sang af litaniet, indtil ungdommen havde lært at synge). — Landemodeprot. $\frac{13}{6}$ 93.
- 18) *Regeringens stilling til Papke*: Lunds konsist. skriv. (SRA). Indstillingen om Helsingborgs præstekald er dateret $\frac{11}{2}$ 92.
- 19) *Skänningers ansættelse i Sverige*: Cav. I, 103, 110. — Papke t. kongen u. dato (må stamme fra tiden mellem $\frac{31}{1}$ og $\frac{7}{11}$ 93 (Lunds konsist. skr. i SRA).
- 20) *Patronatsretten*: Ascheberg t. kg. $\frac{13}{1}$ og $\frac{10}{6}$ 90; $\frac{5}{11}$ 91 og $\frac{3}{2}$ 92 (A.s breve i SRA). At A. senere søgte at redde kirketierne for adelen, førte ikke til noget (stds. $\frac{5}{11}$ 91). — Chr. Billes optræden: Carlquist II, 441.
- 21) *Klokker i Vesterstad*: Papke t. kg. $\frac{29}{7}$ 91 med resol. $\frac{8}{3}$ (Lunds kons. skr.).
- 22) Lacander $\frac{22}{1}$ 88 (Acta cleri).

- ²³⁾ *Folkeforflytninger*: Karl XI til Konsist. ^{8/11} 91 (Engestr. sml. IX, 1, 16 i Sv. kgl. bibl.).
- ²⁴⁾ *Papkes testamente*: Gers h.s prostbok p. 19v. (^{14/6} 92).

FEMTENDE KAPITEL

Uniformitetens sejr.

- ¹⁾ *Steuchius' valg*: Bilag t. Lunds konsist. skr. ^{10/5} 94 (SRA). — Om valget i Gers h. se Gers h.s prostbok ^{14/4} 94 (p. 23v.) (LA).
- ²⁾ *Hans personlighed*: Cav. V, 105 ff. — Lunds konsist. skr. ^{19/3} 96 (SRA). — S. til Piper ^{30/5} 02 (Biographica i SRA). — En kedelig sag havde S. med studenten K. B. Delinghausen, der beskyldtes for brevveksling med bispens datter (Consist. acad. Lund. prot. 1698).
- ³⁾ *Ihre*: Biskop Torsten Rudeens ligpræken 1719 (KB 189—608). — Weibull-Tegnér, Lunds univ. hist. (1868) I, 114; II 70.
- ⁴⁾ *Poppelman*: Weib.-Tegnér II, 70.
- ⁵⁾ *Wellingk*: G. Hofberg: Sv. biogr. handlex. II (1906), 704. — Guvernøren i Skånes breve ^{10/1} og ^{4/9} 94; ^{20/12} 97 (SRA).
- ⁶⁾ *Bispevisitatsen 1696*: Biskopsvisitationer i LDA XI. — Per Johnsson i Skånes hembygdsförbunds årsbok 1955, 44.
- ⁷⁾ *Provstemøder*: Gers h.s prostbok ^{20/6} 96 § 9 og § 18; ^{13/9} 98 § 13 og § 20.
- ⁸⁾ *Provstevisitatser* i LDA XI b.
- ⁹⁾ *Katekismelängderne* i LA. Særlig behandling af forfatteren i »Det nord. Historikermøte i Lillehammer 1948«, ved Edv. Bull, 85 ff.
- ¹⁰⁾ *Præsteansøttelserne*: Lunds konsist. skr.)SRA). — Cavallin I, 110.
- ¹¹⁾ *Sidste danske prækener*: Carlquist I, 260. — Cav. III, 313 og IV, 123. — Lunds konsist. skriv. ^{20/3} 07 (SRA).
- ¹²⁾ *Menighedernes modstand*: Carlquist I, 260. — Cav. IV, 223 og III, 308. (Lignende sammenblanding af de to sprog meddeles fra Billeberg-Tirup 1703 (Cav. III, 304).

SEKSTENDE KAPITEL

Træk af Uniformitetens gennemførelse i Halland.

- ¹⁾ *Wallerius' påbud om kirkelig uniformitet*: Bogren 188 f.
- ²⁾ *Modstanden herimod*: Skarstedt, Göteborg stifts herdanisme (2. udg. 1948), 642, 608; (1. udg. 1878) 907, 992).
- ³⁾ *Besværingerne 1680*: Bogren 203 ff.

-
- 4) *Aschebergs indgriben*: A. til kg. $25/1$ 81 (SRA: Aschebergs brev). — Kongebrev til A. $1/2$ 81 (SGA nr. 127).
- 5) *Sven Rancks forsøg*: Ascheberg til R. $1/0$ 81 (SGA nr. 124).
- 6) *Præstemøde i Göteborg 1681*: Bogren 206 f.
- 7) *Retsvæsenets forsvenskning*: Ranck t. Ascheberg 1683 $18/1$ (om häradshvd. Erik Etiernman i Fjære og Viske h.), $25/4$, $1/4$ (SGA, Skrivelser från ämbetsmän och enskilda).
- 8) *Gustav Foss*: Ranck t. Ascheberg $1/4$ og $25/8$ 83 (stds.).
- 9) *Petter Lupin*: Samme til samme $28/0$ 83 (stds.). I brev af $28/7$ kaldes Lupin »Fiscalen«.
- 10) *Bispevisitatser 1683—85*: Bogren 243 f.
- 11) *Præstemøde i Göteborg 1685*: Bogren 251 ff. — Det er dette møde, som tidligere i dette værk (II, 146) fejlagtigt er sat til 1675.
- 12) *De ældres katekismelærdom*: Bogren 295.
- 13) *Svensk præstedragt og ceremonier*: Samme 314 (fra provstebogen fra Himle og Favrvås herreder, der svarer til Gers h.s. provsteprotokol).
- 14) *Visitatsen 1729*: Bogren 317.
-

Noter til fjerde dels anden bog

FØRSTE KAPITEL

Den skånske adel i slutningen af 1600-tallet.

- ¹⁾ *Thott*: Danm. Adels Aarb. 1900, 408. — Margr. Rantzau til Ascheberg $\frac{1}{11}$ 84 (SGA: Skriv. t. Genguv.).
- ²⁾ *Krabbe*: Da. Ad. Aarb. 1928, 7.
- ³⁾ *Barnekov*: stds. 1912, 30.
- ⁴⁾ *Valkendorf*: stds. 1928, 129. — Traditionen: E. Follin: Början t. en saml. af sk. herregårdars fordna ågarer (LUB, Handskriftssamlingen).
- ⁵⁾ *Bille*: stds. 1890, 55. — Riksrådets och adelns riksdagsprot. XVI, 14 ($\frac{3}{11}$ 93).
- ⁶⁾ *Rommel*: stds. 1925, 495. — H. Rommel til Ascheberg $\frac{29}{11}$ og $\frac{7}{12}$ 83 (SGA: Skr. t. Genguv.).
- ⁷⁾ *Gyldenstjerne*: Da. Ad. Aarb. 1926, 3. — Villands h.s. dombok $\frac{27}{2}$ 83 (p. 138). — Joh. Bagger t. Sten Reedtz $\frac{1}{3}$ 71 (De la Gard. ark., Biogr. Minora II).
- ⁸⁾ *Rosenkrantz*: stds. 1910, 370.
- ⁹⁾ *Sæde på Riddarhuset*: RARP XV, 295, 311; XVI, 153 f., 178, 464. — I de ufuldstændige riksdage 1710 og 1713 deltog derimod ingen Skåninger (XVII, 87 og 300).
- ¹⁰⁾ *Udvalg stds.*: RARP passim.
- ¹¹⁾ *Adelens besværing*: RARP XVI, 82 (öksenhandel 1693); stds. 235 (forjagter 1697); XIII, 279 (ugedagsbønder 1680).
- ¹²⁾ *Per Sparre*: RARP XV, 66.
- ¹³⁾ *M. Svab* til Ascheberg $\frac{3}{5}$ 81 (SGA). — Samme til Hahn $\frac{9}{10}$ 81 (Acta cleri).
- ¹⁴⁾ *Sproget*: Fra Hans Rommel, Otte Lindenov, Aksel Gyldenstjerne, Jokum Beck og Jørgen Bille foreligger breve på rent Dansk; det samme gælder Margrete Rantzau og Jytte Thott. Derimod skriver Jokum Becks sønner Jakob og Lave, egenhændigt Svensk, mens Chr. Bille, Chrf. Gedde, Chrf. Valkendorf, Mette Rosenkrantz, Christine Ulfeld, Ingeborg Parsberg og Else Friis (Jok. Becks enke) bruger svenske skrivere. Et Dansk med »Jagt« er møder man endelig hos Mogens Svab og hans hustru Sidsel Bonde.
- ¹⁵⁾ *Birgitte Skeel* til Ascheberg $\frac{1}{5}$ 81 (SGA: Indk. skr.).
- ¹⁶⁾ *Mette Rosenkrantz* til samme $\frac{9}{2}$, $\frac{24}{6}$, $\frac{21}{9}$ og $\frac{22}{11}$ 81 (stds.).

- 17) *Maren Juel* ¹⁷/₅ 83 og ³/₅ 87 (De la Gardieska ark., Maltesholm I). — ⁴/₇ 85 (stds., Ramel 3).
- 18) *Chrf. Valkendorf* til Ascheberg ²/₇, ⁴/₈ 83 (SGA: Skr. fr. mag. och ensk.).
- 19) *Holger Mormund*: Hahn t. Lacander ²⁷/₃ 82 og Carsten Clouw til Hahn ¹¹/₄ 82 (Acta cleri).
- 20) *Otte Lindenov* til Ascheberg ¹⁵/₅ 82 og Anne Sofie L. til samme ⁹/₇ 83 (SGA: Skr. fr. ämbetsmän och ensk.).
- 21) *Jytte Thott* til Ascheberg ³¹/₁ 82 (stds.).
- 22) *Landbrugets Vanskeligheder*: Anders Ebeltoft til Aksel Rosenkrantz ²⁵/₁ 83; ²⁰/₇, ¹⁴/₆ 84 (SLA: Medl. av släkten Rosenkrantz papper). — Magnus Borgman til Maria Sofia de la Gardie ¹⁴/₁ 81 (De la Gardieska ark., Top. Krapperup 1). — Sv. Bellin t. Ax. Jul. de la Gardie ³⁰/₈ 87 og ¹⁰/₇ 90 (stds. Personalialia, de la Gardie 154 og 161 c).
- 23) *Maren Juul og Reduktionen*: De la Gardie ska ark., Ramel 3: ²⁰/₂ 86, ²⁵/₆ 89 og ³⁰/₅ 1690; stds. Maltesholm I: ²/₁ og ¹³/₁₁ 1688, ²²/₁₁ 1692; stds. Ramel 2: udat. og ¹⁹/₁₁ 88.
- 24) *Sofie Rommels dødsbo*: De la Gard. ark., Ramel 2: august 1680.

ANDET KAPITEL

Johan Monrads kærlighedshistorie.

- 1) *Johan Monrads Selvbiografi* er trykt to gange: Af Burman-Becker (1862) og af S. Birket-Smith (1888); hovedafsnittet desuden (efter Becker) i *Weibulls Samlinger* 1870, 67 ff. I literaturhistorien har den været behandlet af Georg Brandes (*Ludvig Holberg* (1884)), af Jul. Lange (*Udv. Skrifter I* (1900), 382 ff.) og af R. Paulli (i *Carl Petersen, Den danske Litterat. fra Folkevandringstiden til Holberg I* (1929) 852 ff.). Tvivl om dens objektivitet er dog hidtid kun antydnet af Birket-Smith i ordene: »Om man end ikke kan tro alt, hvad han fortæller om sig selv« (*Dansk Biogr. Lex. XI*, 466).
- 2) *Selvbiografien* (Birket-Smiths udgave) pp. 26, 31, 42.
- 3) Samme 51 f., 77, 94, 69.
- 4) Samme 102.
- 5) *Mette Rosenkrantz' fuldmagt*: Bilag t. kgbrev ⁹/₃ 83 (TKUA: Sverige C (Instruktioner, kgl. ordrer etc.)).
- 6) *Monrads første Lunderejse*: *Selvbiografien* 106 f.
- 7) *De følgende rejser*: *Stds.* 108—112.
- 8) *Monrads velyndere*: *Da. Saml. 2. R. II*, 113. — *Selvbiografien* 117.
- 9) *Adelsbrevet*: *Adelspatenter nr. 61* (Afskrift i TKUA, Sverige C: Bilag til kgbrev ⁹/₃ 83).
- 10) *Trolovelsen*: *Selvbiogr.* 115.

- 11) *Modgang og brylluppet*: Stds. 116—119.
- 12) *Mette Rosenkrantz' erklæring*: Bil. t. kgbrev $\frac{6}{3}$ 83 (se note 9).
- 13) *Hendes senere breve* $\frac{5}{1}$ 83 og udat. (stds.).
- 14) *Coyet som svensk diplomat*: Sv. biogr. lex. 30 ff. (G. Jacobson).
- 15) *Hans indlæg mod Monrad*: Da. Saml. 2. R. V, 108 f. Slutningen af depeschen, som ikke er trykt i D. S.: Danica, Coyets brev t. k. mt. 1682—84 i SRA). — Herm. Meyers depesche $\frac{24}{2}$ 83 (TKVA: Sverige C, Meyers koncepter).
- 16) *Herm. Meyers modindlæg*: Se note 15.
- 17) Se noterne 9, 12 og 13.
- 18) Vibe til Meyer $\frac{17}{3}$ 83 med bilag af Monrads forsvar (TKUA, Sverige C, Instrukser, kgl. ordrer etc.).
- 19) *Stævningen af Mette Sofie Krabbe*: Ascheberg t. kg. $\frac{20}{4}$ 83 (med bilag af Monrads svar af $\frac{18}{4}$) samt $\frac{24}{5}$ 83 (SRA: Aschebergs skr.).
- 20) *Chr. Stockfleth*: Brickas Biogr. Lex. XVI, 440. — S.s udat. relation (må være forfattet mellem $\frac{10}{5}$ og $\frac{20}{5}$ 83) (TKUA, Sverige B (S.s relationer). — Diplom. note til Oxenstierna $\frac{20}{5}$ (Bilag til relation $\frac{23}{5}$). — Audiensen: Relation $\frac{23}{5}$ 83.
- 21) *Coyets nye indlæg*: Note $\frac{4}{10}$ 83 (TKUA, Sverige A II, Vedrørende det polit. forhold til Sverige 1679—89 (96)).
- 22) *Stockfleths advarsel*: S. til en kancellirad (Bierman?) (TKUA: Sverige C, S.s relationer).
- 23) *Coyets Diarium Hafniense* $\frac{2}{8}$ 83 (SRA: Danica). — Stockfleths relation $\frac{6}{8}$ 83 (TKUA: Sverige C).
- 24) *Svenskernes vigende holdning*: Stockfleths rel. $\frac{5}{12}$ 83, $\frac{22}{3}$ 84. — Monrad t. Bierman $\frac{1}{9}$ 83 (B.s arkiv i DRA).
- 25) *Hovrättens dom*: Kgl. Göta Hovrätts dombok (Göta Hovrätts ark.).
- 26) *Landkommissær*: Selvbiografien 123, 128.
- 27) *Etatsråd*: Fynske åbne breve nr. 3 ($\frac{3}{3}$ 88) (DRA).
- 28) *Godstabene*: Ljunggren, Sk. herregårdar. — Upmark, Sv. slott och herresäten. — Jordebøgerne 1691 og 1708 (se nedenfor). — Selvbiografien 129.
- 29) *Lars Wivallius*: H. Schück og K. Warburg, Ill. sv. litt. hist. (Andra Uppl.) I, 306—311.

TREDJE KAPITEL

Adelen og reduktionen.

- 1) *Beslutningen 1660*: Loenbom, Handlingar IX sml., 33.
- 2) *Udviklingen 1660—1676*: Se 2det bind, 79 ff.
- 3) *Karl XI's første år*: Loenbom, Handl. IX sml., 101 f. — E. Hildebrand, Sv. statsförf. hist. utv. 363.
- 4) *Riksdagen i Halmstad*: Weib. 1868—1869, 62.

- 5) *Karl XI's forordning* ²⁵/₁₀ 1679: Weib. 1868—1869, 63.
- 6) Supplik til den danske konge fra danske godsejere i Skåne u. d. (men vel før ¹¹/₈ 80): De la G. ark. i LUB: Karl XI, Skåne.
- 7) Kongebrev ⁹/₈ 1680 (SGA: Nr. 122).
- 8) *Pantegodsernes indløsning*: Kgbreve ⁹/₈ og ²⁴/₈ 80 (stds.). (Jfr. Kgbreve ¹⁷/₄, ¹³/₅ og ²⁴/₅ 81 (stds. nr. 127); det sidste om byttegods.
- 9) *Kapitelsgodsets reduktion*: »1696 års extract jordebok över Skånes län« i KA omfatter de indtil da reducerede kapitels, donerede, pantsatte og bortbyttede (mageskiftede) godser.
- 10) *Krongodsernes og vederlagets reduktion*: Rosén. Sk. priv. o. red. frågar 139 ff.
- 11) *Bækkeskov*: Ekstrakt-Jordebogen fra 1696 (se note 9).
- 12) *Pantegodsets reduktion*: Stds.
- 13) *Adlerstens Dokumentationskrav*: Rosén 281—287.
- 14) *Adelsdamernes protester*: Maren Juul: Skånska åtkomstakter II, fol. 703; Anna Sof. Lindenov: stds. I, fol. 17; Birgitet Skeel: stds. III, fol. 1921 (Kammarark.).
- 15) *Hans Rommels protest*: Sk. åtkomstakter II, fol. 1203 (KA).
- 16) *Reduktionens middelalderlige materiale*: Rosén 273 ff.
- 17) *Patronatsrettighederne*: Rosén 305. — G. Thulin, Utredning rör. Patronaterne i Sk., Hall. och Bohuslän (1901), Bilag B (jfr. pag. 128 note 3). — Hilletons relation 1686 i Kammarark.
- 18) *Den skånske kommissions nedsættelse*: Rosén 308. — Reduktionskommissionen i Skåne, Protokol s. 1 (KA).
- 19) *Kommissionens første forhandlinger*: Protokol ⁷/₅, ¹⁰/₅ 87.
- 20) *Forholdet inden for kommissionen*: Prot. ²¹/₅ (p. 73) og ³/₈ (p. 125). Prot. ²¹/₅ (p. 75) og ¹¹/₈ (p. 145).
- 21) *Lindehielms mageløse opdagelse*: Prot. ¹³/₂ 88 (p. 299).
- 22) *Sten Holck og Hans Rommel*: Prot. ⁴/₈ 87 (p. 14) og ²⁰/₈ 88 (p. 731). Jfr. Billerne ²³/₇ 87 (p. 159).
- 23) *Lindehielm og Ugedagsfriheden*: Prot. ¹⁹/₈ 88 (p. 720). — Danmarks Riges Historie IV, 292, 493.
- 24) *De ukøbte indkomster*: Prot. ¹⁶/₅ 87 (p. 63).
- 25) Protokol ¹¹/₈ 87 om Hans Rommel (p. 147); ¹⁵/₈ 87 om Joh. Monrads foged (p. 150); ¹⁹/₈ 87 om Sten Holck (p. 152); ¹/₇—²/₇ 87 om Chr. og J. Bille (p. 154 f.); ⁴/₇ 87 om Chrf. Valkendorf (p. 156).
- 26) *Kommissionen over for Kn. Thott, Kj. Chrf. Barnekov og H. Mormand*: Prot. ¹⁵/₈ 88 (p. 353); ⁵/₁ 89 (p. 1049); ²²/₁ 89 (p. 1132); ¹⁹/₈ 88 (p. 719). — Hans Rommel vidste bedre besked om ugedagsfriheden (²⁰/₈ 88: p. 728).
- 27) *De allodiale sædegårde*: *Borgeby*: Prot. ²⁰/₇ 87 (p. 161) og ¹⁹/₃ 88 (p. 379); *Bjørnstorp* ⁵/₇—⁹/₇ 88 (p. 651 f.); *Brønnesløv* ²⁴/₇ 88 (p. 863); *Snogeholm* ¹³/₃ 88 (p. 343); *Sirekøbing* ¹⁹/₃ 88 (p. 350) og ¹⁷/₁ 89 (p. 1091); *Hviderup* ¹⁶/₃ 88 (p. 365) jfr. ²/₁ 88 (p. 247); *Belleberg* ²⁶/₇ 87 (p. 160).

- 28) *Lærkesholm*: Prot. $\frac{5}{4}$ — $\frac{6}{8}$ 88 (pp. 491, 533, 605, 630, 652, 677, 801, 877).
- 29) *Christine Ulfeld*: Prot. $\frac{11}{1}$ 88 (p. 268). — *Hjelmerød* $\frac{15}{3}$ 88 (p. 354). — *Vesterstad* $\frac{14}{3}$ 88 (p. 350).
- 30) *Mageskifterne*: Regist. på åtsk. bytesgods, Extrakt $\frac{17}{7}$ og $\frac{1}{8}$ 87 (KA). — *Ibidem* p. 250.
- 31) *Købegodserne*: Jordebok ö. köpegodsen i Skåne 1688 (KA).
- 32) *Patronatsrettighederne*: Jørgen Weibull p. 72 ff. — *Gudmundtorp*: Prot. $\frac{9}{8}$ 87 (p. 192: »Mette Rosenkrantz' arvinger«). — *Hyby*: Stds. $\frac{4}{4}$ 87 (p. 194). — *Gerslev*: Stds. $\frac{12}{3}$ 88 (p. 332).
- 33) *Sammenstød mellem adelsmænd*: Prot. $\frac{15}{3}$ 88 (p. 358); $\frac{14}{3}$ og $\frac{20}{8}$ 88 (pp. 350 og 366); $\frac{22}{11}$ 88 (p. 853).
- 34) *Hans Rommel*: De la Gard. ark.: Maltesholm I: $\frac{15}{8}$ 87. — Prot. $\frac{16}{3}$ 88 (p. 367).
- 35) *Sjettepengene*: Scandia 1943 pp. 41—85 (Jerker Rosén).
- 36) Den skånske kommissionsprotokol p. 57 f., 69 f., 71.
- 37) Jordebok över sjettepenninggodsen i Skåne 1693 (med påtegning af Tigerskiöld 1706 (KA). — Scandia 1943, 84.
- 38) *Udlæg for sjettepenge*: Aschebergs brev $\frac{22}{3}$ 90 i førnævnte jordebog.
- 39) Jørgen Weibull, 88 og 110.
- 40) *Reduktionens drlige udbytte*: Sveriges Hist. intill 20de seklet VI (1906), 176 (G. R. Fåhræus).

FJERDE KAPITEL

Adelens godssalg.

- 1) *Birgitte Skeel*: Brickas Biogr. Lex. XVI, 15.
- 2) *Sten Hohendorf*: Stds. VII, 504.
- 3) *Södeborg og Ågerup*: Alf Åberg, Rutger v. Ascheberg (1950), 206 ff. — Jordebok 1691 (KA).
- 4) *Kappestriden om Brödegård*: Åberg 208. — Jordebok 1691.
- 5) *Tosterup*: Åberg 212.
- 6) *Torup og gården i Malmö*: Åberg 212.
- 7) *Marsvinsholm*: Ljunggren, Sk. Herregårdar. — Jordebok 1691.
- 8) *Barsebæk*: A. Hahr, Svenska slott och herresäten.
- 9) *Rydsgård*: Ljunggren. — Jordebok 1691.
- 10) *Jordberg*: Ljunggren.
- 11) *Rønneholm*: Ljunggren. — Jordebok 1691. — Kgbrev $\frac{10}{8}$ 83 (SGA nr. 137).
- 12) *Osbyholm*: Ljunggren. — Jordebok 1691.
- 13) *Snelleröd*: Henvisningen bortfaldet.
- 14) *Sveder Agerholm*: C. G. Weibull, Släkten Weibull 71.
- 15) *Gundestrup i Kullen*: Dokumenter 1680, $\frac{11}{12}$ 81 og 1698 i De la Gardieska ark., Top., Kulla-Gunnarstorp (LUB). — Ljunggren og Hahr.

- Jordebok 1691. — Faltzburg ¹⁴/₁ 03 (Skr. fr. Guv. ö. Skåne i SRA).
- ¹⁶⁾ *Johannishus*: A. Hahr. Svenska slott och herresäten, Blekinge (1918), 11. — Sv. Grauers, Ätten Wachtmeister II (1946), 319 ff.
- ¹⁷⁾ *Krogholm*: Weibull 1872, 6. — Ljunggren.
- ¹⁸⁾ *Akselvold*: Ljunggren. — Allerede i 1685 havde landshøvding Sven Rancks arvinger fået indførsel i gården som pant for gæld (Rønneberg herreds dombok ¹⁶/₁ 84; ¹³/₁ og ²⁸/₇ 85), men først ²⁷/₁₁ 1697 kunde v. Linde betale de sidste penge for købet (De la Gard. ark., Barnekov i LUB).
- ¹⁹⁾ *Knudstrup*: Salgsbrev ⁴/₄ 1704 (for 15.000 d. smt.) (Gårdens arkiv).
- ²⁰⁾ *Ellinge*: De la Gardieska ark., Top., Ellinge (LUB). Gården solgtes for 2400 R., Sp.; hele godset for 25.975 R., Sp.
- ²¹⁾ *Hans Rommel*: Skiftet i De la Gard. ark., Ramel 2 (LUB).
- ²²⁾ *Frederik Trolle*: Ljunggren. — Trolleholm 282. — Jordeb. 1708.
- ²³⁾ *Status 1697 og 1745*: Cronholm II, 236 f., 290.
- ²⁴⁾ *Status 1768*: LUB Handskrifter, Skåne anm.: Herregårdar uti Skåne (1768?).

FEMTE KAPITEL

Adelens jordejendom.

Se teksten: Om udviklingen i Danmark, se forfatteren i Schultz' Danmarkshistorie III (1942), 489 ff.

SJETTE KAPITEL

Borgerne.

- ¹⁾ *Ascheberg til kongen* ²⁰/₆ 82 (SRA); jfr. hans embedsberetning 1692 (Scandia XVII (1946), 39).
- ²⁾ *Skånes erhverv*: O. Bjurling, Skånes utrikessjöfart 1660—1720 (1945), 142—155, 225 ff.
- ³⁾ *Virkningen af udførselsforbudet*: Bjurling 163.
- ⁴⁾ *Landmarkeder og Sognehåndværkere*: Cronholm II, 255 f.
- ⁵⁾ *Soldaterkonkurrence*: Stds. 273.
- ⁶⁾ *Borgerskabsbøgerne fra Landskrone og Kristianstad* i SLA: Den sidste er dog kun bevaret i en senere afskrift. Fra *Ystedes Sct. Marie* sogn og fra *Krstad* er desuden kirkebøgerne bevarede for 1680erne. Begge steder er tallet på de begravede 77 pct. af de døbtes. Det er en dødelighed, der svarer nøje til landsbygdens (se s. 275 f.).
- ^{6a)} *Mandtalstister* fra Ysted, Helsingborg og Laholm i SLA; fra de

øvrige hallandske stæder i »Hallandske provinciens afkortnings-bok II pro 1688« ff. samme sted. Fra Malmö findes ikke mantalslister, men kun de på grundlag heraf udregnede mantalspenge bevarede (Kasseregnskaberne i Stadsark.). Om mantalsskrivningen: se Kraft o. Bjurling, *Ystads historia* (1956) 180; jfr. Meddel. från sv. riksarkivet 1930 (Arne Forssell). Mantallene i Ysted, Lund, Helsingborg og Laholm 1683—1700 var følgende:

	1683	1684	1685	1686	1687	1688	1689	1690	1691
Ysted	588	663	821	861	952	886	898	925	969
Lund	317			475					
Helsingborg .		372				519	504		493
Laholm						139			
	1692	1693	1694	1695	1696	1697	1698	1699	1700
Ysted	979	1028	952	1030	1098	1145	1080	1114	1127
Lund	546				698				
Helsingborg .	531	566	609	735					
Laholm	144	142		174				160	160

- ⁷⁾ *Malmö magistrat*: J. Wollmar, *Malmö antikviteter* II, 30, 147 (i Malmö stadsarkiv).
- ⁸⁾ *Kgl. forordning* ^{20/6} 1678: Riksregistraturen (her fra Cronholm II, 279).
- ⁹⁾ *Gert Frankesen kontra Börje Larsson*: Wollmar II, 61, 91 ff. — Malmö fornminnesförenings årsskrift 1951, 65—78 (H. Ersgård).
- ^{9a)} Ascheberg til kongen ^{16/1} 86 § 11 med kgl. resolution (SRA).
- ¹⁰⁾ *Rådmandsvalg i Ysted*: Macklier til kgl. ^{9/11}, ^{30/11} og ^{28/12} 93 (Guv. ö. Skåne i SRA). — Cronholm II, 252.
- ¹¹⁾ Ascheberg ^{20/11} 85, ^{11/4} 87 og ^{13/4} 91 (SRA). — Kongen tog 1684 ikke Johs. Langh, men Bengt Seth (Cronholm II, 289). — Wellingk ^{1/7} 1693 (Guv. ö. Skåne, SRA). — A. O. Stenkula, *När Malmö blev svenskt* (1921), 110 og 149. — I Ysted afløstes Olof Harman som bgm. af svenskeren Jonas Kråka, der virkede til 1721; hans kollega Olof Karlsson holdt ud til 1714 (Manusk. i Coll. Rønbeck i LUB). Lars Kofod, som sammen med Matthias Friis havde været bgm. under krigen, fik lov til at beholde borgmestertitlen med løn som rådmand. (Ascheberg ^{5/4} 88 i SRA).
- ¹²⁾ *Regale præstekald*: Cronholm II, 359 f.
- ¹³⁾ *Peder Sture*: Kgbrev ^{3/8} 81 (Engeströms sml. 50 i Sv. K. B.).
- ¹⁴⁾ *Tyskfødte borgere*: Stenkula 127.
- ¹⁵⁾ *Tysk kirke i Malmö*: Ascheberg ^{22/5} 84; ^{20/5} 86 (SRA). — A. U. Isberg, *Malmö stads krönikebok* III (1913) 9 ff.
- ¹⁶⁾ *Landskrone*: Lovén, *Landskrone under svenska tiden* I (1908), 10.

- 17) *Tysk undervisning i Kr.stad*: K. Enghoff, Kristiansstad 1614—1914) 197.
- 18) *Inkomna handlingar till magistraten* (Malmö SA).
- 19) *Landskrone politiprotokol* $\frac{1}{12}$ 79 (LA).
- 20) *Niels Delphins præken*; Ldskr. Politiprot. p. 104 b ($\frac{13}{12}$ 81).
- 21) *Stemminger 1709—40*: Lovén I, 52. — Enghoff 238.
- 22) *Kirkelig ligegyldighed*: Wellingk $\frac{16}{8}$ 95 (Malmö dombok p. 194v). — Præsten Hoiverberg til mag. $\frac{12}{1}$ og $\frac{27}{3}$ 99 (Malmö SA).
- 23) *Økonomiske bekymringer*: Ysteds besværinger $\frac{7}{10}$ 82 (Bilag til Aschebergs breve i SRA). — Lovén I, 43 f., 52.
- 24) *Den honnætte ambition*: Stenkula 31.
- 25) *Pestens virkninger*: Cronholm II, 302, 339.

SYVENDE KAPITEL

Bønderne og inddelingsværket.

- 1) *Pardonplakater*: RR $\frac{15}{2}$ 80. — Ascheberg til kg. $\frac{28}{3}$ 81 (SRA). — Kgbrev $\frac{2}{6}$ 82 (SGA nr. 137).
- 2) *Trakket til Sjælland*: Ascheberg t. kg. $\frac{32}{1}$ og $\frac{18}{7}$ 88 og $\frac{17}{4}$ 90 (SRA). — Adlermarck t. rådet $\frac{21}{10}$ 1707 (Guv. ö. Sk., SRA).
- 3) *Otte Lindenov og snaphanerne*: Sven Ranck t. befalingsmd. Bengtsson $\frac{11}{2}$ og $\frac{24}{2}$ 81 (SGA nr. 124).
- 4) *Snaphanejagten*: Ö. Gönge og Froste herreders tingprotokoller. Om »Uggleherarne« se A. Stille i Kulturh. medd. 1897—98, 17—30.
- 5) *Skældsordet »Snaphane«*: Bl.a. Froste h.s. tingprot. $\frac{17}{12}$ 83 (Göta hovrätts ark.). — Ascheberg t. major Krefelt $\frac{25}{10}$ 81 (SGA nr. 124).
- 6) *Frygt for snaphaner*: Kgbrev t. Ascheberg $\frac{9}{2}$ 83 (SGA nr. 137). — Ascheberg t. kg. $\frac{4}{2}$, $\frac{2}{6}$ og $\frac{1}{12}$ 84 (SRA).
- 7) Joh. Gyllenstiernas indberetn. jan. 1680 (SRA).
- 8) *Ødegårdene*: Aschebergs indberetninger $\frac{1}{4}$ 83, $\frac{18}{10}$ 88 og $\frac{8}{6}$ 90 (SRA).
- 9) *Inddelingsværket*: Alf Åberg, Inddelingen av rytteriet i Skåne åren 1658—1700 (1947), 157.
- 10) *Jordrebning*: Kongebreve $\frac{13}{8}$ 81 og $\frac{10}{6}$ 83 (SGA nr. 127 og 137).
- 11) *Svenske svendetjenerne*: Åberg 237.
- 12) *Rustholderne og Svendetjenerne*: Stds. 227, 233.
- 13) *Rivninger mellem dem*: Ascheberg t. kg. $\frac{19}{6}$ 81 og $\frac{29}{4}$ 82 (SRA). — Kgbreve $\frac{13}{8}$ og $\frac{29}{6}$ 81 (SGA nr. 127). — Fers herreds tingbok $\frac{17}{12}$ 83 Göta hovrätts ark.).
- 14) *Regeringens indgriben*: Ascheberg til befalingsmændene $\frac{17}{6}$ 81 (SGA nr. 124). — Samme t. befalingsmand Ulf $\frac{24}{6}$ 81 (stds.). (Klagen kom fra bønder i Fjelkinge, som undskyldte sig med, at de hverken kunde læse eller skrive).
- 15) *Gemsø sogn*: Kongebrev $\frac{15}{11}$ 1679 (kopier af sådanne 1584—1694)

- i SGA); og ²⁶/₁₁ 79 (Gers herreds provstjournal i SLA). — Enghoff, Kristianstad 1614—1914, 41 ff. — Ascheberg til kg. ¹²/₁ 81, ²²/₅ og ¹/₇ 82, det sidste med kgs. egh. resol. i randen (SRA). — Endnu 1691 fandt Karl XI det »meget betænkeligt« at ombytte Gemsø sogn med Bjerger herred. (Res. på Aschebergs brev ²³/₈ 91 stds.).
- ¹⁶) *Soldaterudskrivning*: I bilag til Faltzburgs skr. ²⁰/₄ 04 (Guv. ö. Sk. i SRA) opgives tabene for adelsfanen til 37 ryttere og 7 trosknægte, for de to rytterregimenter til 226 ryttere og 22 trosknægte. Om de skånske udskrevne knægtes tab meddeler han intet.
- ¹⁷) *Hvervninger i Skåne*: Sv. Biogr. Lex. I, 295 (Ascheberg). — Om hvervning i Gönge h. 1691: Cronholm II, 246. — Wellingk ⁹/₆ 95 og ¹⁰/₆ 96 samt Rehnsköld ⁵/₄ 1700 (Guv. ö. Skåne i SRA).
- ^{17a}) Karl XI havde desuden ophævet de skånske landskabers gamle frihed til at sejle på udlandet. (Kgbreve ¹⁵/₂ 80 og ¹⁷/₁ 81 i SGA nr. 122 og 127).
- ¹⁸) *Landgilderestancer*: Landstingsprotokollen (SLA) ¹⁶/₉ og ¹⁷/₉ 80 (Hækkeberg, Dybæk og Pilcronas gods); 1681 ¹⁷/₃ (Jørgen Skeel Due); 1683 ²³/₃ og ¹⁹/₇ (Præsten Fr. Jensen i Villie-Örsö).
- ¹⁹) *Bortflytninger*: Stds. 1680 ¹⁹/₉ (Sten Holck og Hækkeberg); 1681 ²¹/₃ (Aksel Gyldenstjerne og Hans Rommel); ²²/₃ (H. Rommel, O. Lindenov, Fr. Thott og Skarholt); ²⁴/₁₀ (Belteberg); 1683 ²⁶/₃ (Else Parsberg og Aksel Gyldenstjerne). — Lagmansrättens prot. 1685 ³⁰/₆ Petter Krusbjörn).
- ²⁰) *Dødsboerne*: De bevarede skifter i SLA. — Andre eksempler på større boer er Peder Jensen Møller i Skabersö ⁵/₇ 87 og Niels Nielsen Smed i Nævisshøj ³/₈ 92.
- ²¹) *Misvækst, navnlig i Halland*: Aschebergs memorial ¹⁷/₂ 85 § 1 og sammes indberetn. ¹/₄ 89 og ¹⁰/₂ 91 (SRA).
- ²²) *Forholdene i 1697*: Wellingks indberetn. ²⁶/₉ 97 med kgl. Resol. ¹²/₁₀ (Guv. ö. Skåne i SRA).
- ²³) *De bevarede kirkebøger* i SLA.
- ²⁴) *Myndighederne og bønderne*: Ascheberg ³⁰/₁₀ 87 (med påskrevet kgl. res.) (SRA). — Wellingk ¹⁶/₁₁ 94 og ¹⁴/₆ 97 (om sygehuse og fattiges underhold) (Guv. ö. Skåne i SRA).
- ²⁵) *Riksdage*: Transsumt af kgl. res. ¹²/₁₁ 93 for Luggude, Bjerger, N. og S. Åsbo herr. (Nordinska sml. 4to 887 i Upsala UB). — Lignende af ¹²/₁₂ 93 for Froste, Fers, Ingelsted, Jerrested, Lynids og Herrested herr. (stds.). — Lign. for Luggude med flere herreder, for Ingelsted m. fl. herr. samt for Oksie, Skyds og Vemmehøjs herr. ¹²/₁₂ 93 (stds.).
- ²⁶) *Den store nordiske krigs følger*: Faltzburg ¹/₉ 1706 (Guv. ö. Skåne i SRA).
- ²⁷) *Almuens stemninger*: Villands herreds dombok 1682 p. 71 (SLA). — Extract af Frosta h.s. tingprotokol ¹²/₉ 83 (Göta hovrätts ark.). — Wellingk ²²/₅ 96 (Guv. ö. Skåne i SRA).

OTTENDE KAPITEL

Krigen 1709—1710 og tiden derefter.

Hovedværkerne om krigen er det danske generalstabsværk og A. Stille, *Kriget i Skåne 1709—1710*.

- 1) *Det danske krigsmanifest: Sverige A II* (Trykte manifeste etc., vedrørende krigen med Sv. 1709—18) (DRA).
- 2) *Skånske leverancer til den danske hær: Plakat* ^{13/12} 09 (Engeströms sml. VIII, 2, 27 (Sv. KB). — Bilag til Brockdorfs brev ^{12/2} 10 (Indkommet til magasinerne siden ^{10/12} 09) (Oversekretærens indk. br. i DRA).
- 3) *Forbindelser med Sjælland: v. d. Pfordtens indberetn.* ^{26/10} 09 (stds.). K. Enghoff, *Tilstandet i Skåne 1709—1711* (1889), 112 f.
- 4) *Svenske hindringer herfor: Stille* 77, 86. — Generalstabsværket 68.
- 5) *Skånske deserteringer: Huitfeldts journal* (DRA).
- 6) *De blekingske båds mænd: Stille* 33.
- 7) *Hvervninger til den danske hær: Stille* 10. — Aberg, *Inddeln. af rytterich.* 239 og 231.
- 8) *Stenbock: Generalstabsværket* 210. — *Stille* 16. — Ny ill. tidning 1885 p. 89 (»Horr de' geck te', norr Stenbocken sålde ärter te' Danskarne«).
- 9) *Folkevæbningen: Stille* 30 f.
- 10) *Svensk administrations rømning: Reventlow til Lente* ^{24/11} og ^{16/12} 09 (R.s prot. i Landetatens afdel. ark. i DRA).
- 11) *Joh. Hollender og Mikkell Skov: Memorialer 1710* (KCM i DRA). — Aktstk. og dok. vedr. de polit. forh. i Sverige 1700—1720 (TKUA: Sverige A II i DRA).
- 12) *Frygt for snaphaneri: Carlquist II* 310. — *Lunds kons. skriv.* ^{26/2} 10 (SRA). — *Stille* 33.
- 13) *Helsingborg: Huitfeldts journ.* ^{13/11} 09 (DRA). — Akt. og Dok. vedr. de skånske unders. 1709 (TKUA: Sverige A II (49) i DRA).
- 14) *Helsingborgs omegn: Follin, H.s stads hist.* 471, 474. — Enghoff 115.
- 15) *Kristianstad: Huitfeldts journ.* ^{10/2} 10. — Cronholm II, 347 (kilden dog først fra 1718).
- 16) *Lund: Huitfeldts journ. og Reventlows prot.*
- 17) *Karlshamn: Huitfeldts journ.* ^{1/2} 10.
- 18) *Bøndernes oplysninger og tilførsler: Reventlows prot.* — Enghoff 115. — Cronholm II 441.
- 19) *Danske plyndringer: Huitfeldts journ.* ^{10/11}, ^{14/11}, ^{4/12} 09. — Generalstabsværket 358 og 364.
- 20) *Præsternes passive modstand: Reventlows prot.* ^{1/1}, ^{3/1} 10 og oftere. Huitfeldts journ. ^{8/12} 09; ^{2/1}, ^{5/1} 10. — *Stille* 202 og 294.
- 21) *Felttogsplanen: Danmarks Riges Historie V* 40 f. (Edv. Holm).
- 22) *Slaget ved Helsingborg: Museum 1895 II*, 62 (Mag. Hulbechs beretn.).

- ²³⁾ *Traditionen om slaget*: Nicolovius, Folkklivet i Skytts härad 11 f. — Se desuden note 8. — Forøvrigt indeholdt »Øresundsposten« (her refereret efter »Dannebrog« for ⁶/₁₂ 1901) en fortælling om en dansk officers »kvinderov« under slaget ved H.borg. I »Dannebrog« ⁶/₁₂ samme år har obtltn. C. W. Hirsch godtgjort, at ingen officer af det opgivne navn den gang tjente i den danske hær.
- ²⁴⁾ *Fiskerne fra Tarekøvs skrivelse* ²⁰/₉ 10 (Sverige A II: Aktst. og dok. vedr. sk. undersætter 1709 i DRA).
- ²⁵⁾ *Uro i Blekinge*: Karolinska förbundets årsbok 1916, 257 og 265 (P. Hallerman).
- ²⁶⁾ *Hallands og Blekinges befolkningstal*: Stds. 1911, 257—266 (Sten Bonnesen) og 1916, 247 (P. Hallerman). Når Axelson (»Sveriges tilstånd på Karl XII's tid« p. 374) mener, at Skånes indbyggertal fra 1697 til 1718 sank fra 178.000 til 132.000, betragtes dette nu som overdrevet.
- ²⁷⁾ *Skånske bønder på riksdagen*: R. Olsson, Bondeståndet under den tidligere frihetstiden (Disp. Lund 1926) 116. — Salmonsens Konv. Lex. X, 564 (A. Stille).
- ²⁸⁾ *Tronfølgervalget 1743*: Grüners relationer til Danmark ¹²/₇, ²²/₈, ¹⁹/₁₀ 1742 og ¹⁸/₅ 1743 (Aarsberetn. fra Geheimeark. V, 235—335). — O. Malmström, Sv. pol. hist. från Karl XII.s död III, 126 f., 136 f., 141, 145, 198. — O. V. Nilsson, Dmk.s uppträdande i den sv. tronföljarfrågan 1739—43 I Bilag. — Sv. hist. tidsskrift 1944, 244 ff. (B. O. Bachman).
- ²⁹⁾ *Gustav III*: Hamiltons Anecdoter, utg. af O. Levertin, p. 25.
- ³⁰⁾ *Gustav IV Adolf*: Weib. 1878—80, (Hallings minnen).
- ³¹⁾ *Svensk mistro til Skåne*: Hist. Tidsskr. 7 R. I, 326 (Aage Friis). — Halling (s. 191) — se note 30 — mener, at denne mistro først forsvandt efter Oscar I's tronbestigelse 1844.
- ³²⁾ *Frederik VI's proklamation*: Militært Tidsskr. XXIII, 321 ff. (A. Tuxen).
- ³³⁾ *Danske Atlas V* (1768), 296.
-

REGISTER

(Indledningerne til bd. I og III, friskytterullerne i III og slutningskapitlet i bd. IV er forbigåede. Med n henvises til »Noter og anmærkninger« i den pågældende del.)

NOGLE FORKORTELSER:

ad. = adelig	da. = dansk	kbm. = købmand
adm. = admiral	dipl. = diplomat	ltn. = løjtnant
adv. = advokat	fgd. = foged	mag. = magistrat
bef.md. = befalingsmand.	forp. = forpagter	ml. = møller
bd. = bonde	h. = herred	off. = officer
bg. = borger	hdgd. = hovedgård	pgd. = præstegård
bgm. = borgmester	gen. = general	pr. = præst
	kap. = kapellan	rdm. = rådmand

Aagesen, Hans, bgm. i Malmø,
II 186.

Aahus, II 186.

Aarstad h., se Årstad.

Abild s. (Årstad h.), I, 28.

Abrahamsen, Niels, bd. i Hestved,
II 197.

Adam af Bremen, forf., I, 36.

Adlersten, Jöran (Pihlman), generalguvernements-kamrer,
IV 64-67, 69, 156, 221 f., 225-228,
233 f, 238, 288.

Adrian, Landskrone-slægt, IV 261.

Agerholm, Sveder, huslærer,
IV 242.

v. Ahlefeld, Frederik, da. gen.,
I 140.

— Hans, da. gen.ltn., I 129.

Akkeleje, Enevold Frederik, II 39,
238; III 58; IV 193.

— Gabriel, II 65, 97.

— Knud Gabrielsen, I, 31; II 69.

Akselvold, hdgd., IV 244; IVn 23.

Albo herred, III 96, 154, 177;
IV 145 f.

— h. (Småland), III 64, 156.

Allerup (Alnarp), hdgd., II 84;
III, 53

— hall. hdgd., II 106.

Allesen, Hans, pr. i Bunkeflod
(Oksie h.) I 112, 114, 122, 126 ff.

Alminius, Nils, bef.md., I 92.

Alsace (Elsass), IV 19 f.

Altewelt, Frantz, da. kornet,
III 178.

Ambrosius, løjtn., II 196.

Anckar, Joh., bef.md. (Gønge),
III n 9.

Anconitanus, Søren Jensen, pr.
i Skurup (Vemm. h., IV 128.

Andersen, Christoffer, byfgd. i
Hborg, III n 7.

— Dorotea v, g. m. biskop Vin-
strup, II 122, 124 f.; III 47 f.,
187.

— Andersen, Jens, fra Gemse,
friskytteofficer (Blekinge),
III 74, 103, 153.

— Niels, friskytteoff. (Ö. Gønge),
III 103, 116, 153, 155, 163, 168,
206.

— Rasmus, fgd. på Børringe,
I 103, 108, 119 f., 127.

— Simon (»Tullsagra Simon«),
friskytteoff. (Centralskåne),
III 103, 155, 164, 168 f., 174,
176 f., 192, 206, 216; — III n 23.

— Svend, birkefgd. (Herrevads-
kl.), III, 197.

— Thomas, pr. i Osby, II 142;
III 36, 62, 201, 203.

Andersson, Johan, se Brunberg.

- Andersson, Willum, byskriver, senere stadsnotar i Malmø, IV 108 f.
- Andrerums alunværk, I 140, II 73; III 151; IV 253.
- Angelius, Jonas, pr i Gerslev, IV 86.
- Ankargrip, se Henning Olsen.
- Ankarspitz, ritm., III 154, 159.
- Ankarstjerna, Corn., gen.adm.ltn., IV 242, 244.
- Anker, Jørgen, kbm. i Malmø, II 75.
- Anne Doktors, enke e. dr. Hans Jørgensen i Ldskr. II 77, 101.
- Anne, g. m. Kristen Lund i Kr.stad, I 97, 187.
- Svensdatte i Loshult, III 202.
- Annelev s. (Harj. h.), IV 175.
- Aquilonius, Bertil, præst i Hoby, In 23; II 143; III 40.
- Lars Oluvsen, pr. i Vemmelev, III 191.
- Oluv Bertilsen, pr. i Löderup, provst i Ingelsted h., III 149, 191; IV 45, 47 f., 53, 79, 91 f., 131.
- Arensköld, Joakim (Arends), major, III 151.
- Aridslev (Ara-slöv), hdgd., II 53; IV 245.
- Arenchil, Michael, pr. i Kelstorp, provst i Vemmenhøjs h., IV, 49, 56, 85 f., 91, 129 ff., 152, 157 f. — IVn 15.
- Arensdorf, Frederik, da. gen., III 85, 107, 170.
- Arnoldt, sv. ritm., II 92.
- Arreskov, Holger Mogensen, pr. i Simmershavn, IV 132.
- Ascheberg, Kr. Ludv. v., obtltn., IV 190.
- Margareta v., g. m. Kj. Chrif. Barnekov, IV 190, 244.
- Rutger v., feltmarsk. og gen.guv. III 138; IV 30-34, 37 f., 49 f., 53-57, 59-74, 79, 87, 107 f., 110, 118 f., 135, 137, 139 f., 144 f., 147, 150 f., 160 f., 165, 180-183, 191, 196 f., 210 f., 225-234, 240 f., 253, 257 f., 261, 266 ff., 270, 272 f.; 276, 278; — IVn 5, 8, 15.
- Aschenborn, Sigmund, bgm. i Malmø, II 169, 233; IV 60, 257.
- Aserum (Blek.), III 66.
- Asmundtorp s. (Rønneb. h.), IV 133.
- Assertorp, hdgd., II 55; IV 215, 244.
- Aulin, Oluv, pr. i Åhus (Vill. h.), IV 158.
- Baden, Jakob Ernstson, pr. i Herslev, II 92, 238 f., 248; — II n 26; — III 81, 146, 149, 178, 189, 221.
- Bager, Anders, Vinstrups famulus, I 78, 90. — In 14.
- Bagge, Kristen, snaphanekapt. I 134 f., 137.
- Bagger, Hans, prof., da. biskop, II 160; IV 192.
- Johannes, pr. i Trelleborg, IV 55.
- Oluv, prof., II 155, 160, 163. — III 47-50.
- Baldringe s. (Lynids h.), IV 101.
- Baldringegård, hdgd., II 57; III 138; IV 231, 244.
- Baltzer, Mattis, stud., II 155.
- Banér, Gustav, gen.guv., II 82, 85 f., 89, 95, 122 ff., 129, 133, 144, 157 ff., 161, 167 ff., 170, 179, 196, 220 f., 227 ff., 230 ff. — III 86, 95.
- Banerman, Johan, II 119.
- Barckman, Didr., overtoldinsp., II 222; II n 25.
- Bare herred, I 77, 132; II 212; IV 47, 111, 145 f.
- Barfod, Ejler Henriksen, pr. i Glimminge, III 192, 198; IV 131.

- Balkager (Barkåkra) s. (Lynids h.), IV 101.
- Barkager (Barkåkra) s. (Bjerger h.), III 113; IV 101.
- Barnekov, Christian, I 41, 67. — In 13. — II 24, 39, 42, 61, 64, 66, 81, 84, 116, 132, 216, — II n 7.
- Barnekov, Christian (Kjeldsen), IV 289.
- Kjeld/Christoffer, II 59, 163; III 87, 145; IV 189 f., 193 f., 228 f., 231 ff.
- Margrete, g. m. Christoffer Valkendorf, II 56.
- Rutger (Kjeldsen), IV 289.
- Barsebæk, s. (Harj. h.), I 40; II 69 f., 72, 100; III 198 f, 202, 216; IV 115, 266, 274.
- hdgd., IV 242.
- Barsse, Adam Hans, da. ob., III 142, 177, 192.
- Barthold, Martin, da. guv. på Gotland, III 48.
- Bartholin, Thomas, prof., I 99; II 161, 199.
- Basch, regimentskvartermester, III 124 ff., 132, 136. — III n 19.
- Baudissin, Gustav Adolf, da. gen., III 118, 119.
- Béarn (Frankrig), IV 19.
- Beck, Anne, g. m. Chr. Bülow, II 50, 61, 77, 100, 106; IV 135 ff., 229, 235.
- Jakob Jokumsen, II 133, 241, 245. — III 26. — IV n 18.
- Jokum, I 67; II 73 f., 96, 241; II n 4. — III 26. — IV n 18.
- Lave Jokumsen, II 63, 241, 245. — III 26, 111, 145, — III n 13. — IV n 18.
- Margrete, g. m. Arild Svab, II n 9.
- Beck-Friis, Jokum (Lavesen) IV 193.
- K. L., IV 289.
- Bellin, Sven, rdm. i Ysted, IV, 108, 258.
- Bellinge, se Bælinge.
- Belteberg, hdgd., I 159, 161; — II 50, 100; — III n 9; — IV 229, 235; — IV n 26.
- Benestad s. (Ingelsted h.), III 155.
- Bendsen, Trud i Tågerup, ridefgd. i Gønge hrr., III n 9.
- Bengtson, Hans, friskytteoff. (Blekinge), III 103, 216.
- Bengtsson, Jøns, kronefgd. (Fers-Froste h.), III 107; III n 9.
- Simon, kapt., III 151, 155; III n 23.
- Bentsen, Mikkel, pr. i Hvellinge, senere i Espø, III 193; IV 128.
- Bergen, Arent Berntsen, da., forf., I 36; II 89; IV 225.
- Bering, Peder Jensen, pr. i Grønby (Vemmenh. h.), IV 129.
- Vitus, dansk forf., I 40, 53.
- Beverlin, Hans Jakobsen, pr. i Vomb, provst i Fers h., III 79; IV 44, 46.
- Bibow, Siegwert, da. komm. i Ldskr., III 85.
- Bielke, Gustav, riksråd, I 125.
- Nils, gen.major, III 162.
- Sten, riksskatm., I 102, 153. — In 11. — II 84, 87, 90, 228. — II n 10. — IV 12.
- Bielkenstjerna, Klas, adm., II 176; II n 12.
- Bierman, Konrad, da. kancelliråd, III 31, 76.
- Billeslægten, I, 25.
- Bille, Anders, IV 202-209, 214.
- Christian, II 14, 39, 42, 71, 159. — II n 7. — III 26, 45, 88, 121 f., 124, 142. — IV 71, 160, 164, 190, 193 f., 242, 277. — IV n 18.
- Erik, IV 214.
- Jørgen, IV 231 f., 277. — IV n 18.

- Bille, Lave, I, 68, 86; In 12, 17;
II 14, 65, 77.
— Lisbet, g. m. Jørgen Skeel,
IV 208.
— Manderup, II 65.
Billesholm, hdgd., I 160 f; II 83,
116; III 43, 57; IIIIn 9.
Billichius, Laur. Tordsson, bisp
i Gborg, II 145.
Billinge s. (Onsø h.), III 116;
IV 172, 274.
Binou, sv. ob., II 85, 90.
Bircopius, Peder Hansen, pr. i
Ramdal (Blek.), II 128, 151.
Birgitte, g. m. bgm. Hans Hansen
i Helsingør. III 220.
Birkeberg, hdgd., II 101.
Biörnclou, Matthias, riksråd,
III 138.
Bjelke, Beate, g. m. Anders Bille,
IV 207.
— Henrik, da. rigsadm., II 52 f.,
101 f., 119, 241. — IIIn 10;
IV 69 f.
Bjellerup, hdgd., II 97.
Bjeresø s. (Herrested h.), IV 100 f.
Bjerger herred, I 48, 61; II 219. —
IIIn 16. — III 96 f., 99, 148, —
IIIIn 7. — IV 77, 145 f., 168 f.,
175, 220.
Bjersøholm (Bjergesøholm),
hdgd., I, 40; II 69, 72 f.; III 53.
Bjersgård, hdgd., IV 246.
Bjuv s. (S. Åsbo h.), IV 171.
Bjørkeris pgd. i Halland, I, 34.
Bjørnsen, Svend, fra Osby s.,
friskytteoff., III 164.
Bjørnstrup (Bjørnstorp), hdgd.,
II 55, 97, 215; IV 229, 244.
Blasius, foged, III 38.
Blekemose, II 226; III 63.
Blekinge, I, 20, 38, 40, 42, 81 ff., 87,
101, 105, 133, 136 f. — II 199 f.,
208. — III 23, 64, 66 f., 70, 75, 80,
91, 107, 118, 149, 153, 165, 172,
208, 218, 221. — IV 35, 122, 165 f.,
169, 288.
Blom, oberst, I 82.
Blücherot, kap., IIIn 14.
Blæsinge, hdgd., II 90.
Blømer, Kr.stad-slægt, IV 261.
Boarpe, hdgd., II 101.
Bodekul, se Karlshamn.
Bodin, Jean, fransk forf., I, 62,
93 ff.
Bohn, Sven, klokker i St. Oluv,
IV 143.
Bohuslen, II 47.
Bollerup, hdgd., I, 102, 104. —
II 61. — III 125.
Bolstofte, hdgd., IV 244.
Bonde, Cecitia, se Sidsel Bonde.
— Kirsten, g. m. Ant. Joh. Nie-
roth, II 90.
— Gustav, riksskatmester,
II 33, 79, 88.
— Jens, IIIn 10.
— Krister, præf. f. kommerce-
koll., I, 29, 36, 74 ff., 77, 82.
— Sidsel, g. m. Mogens Svab,
II 101; IV 195.
— Tor, obtltn., I 133 f., 143 f.
— Tor, assessor i Götahovrätt;
II 101.
— Ulf, sk. landsdmr., II 68, 82,
210.
Bondesøn, Aksel fra Osby (Froste
h.), IV 278.
Borby, kongsgd. (Jerrested h.),
II 86.
— s. (Jerrested h.), III 177.
Borch, Georg, da. hovmester,
II 63.
— Ole, da. læge, IV 196.
Bording, Anders, dansk forf.,
I 40, 53, 78.
Borgeby (Borreby), hdgd., III 90,
148, 159; IV 229, 244.
Borlunde s. (Froste h.), IV 174.
Borneman, Kasper, oberst, II 86.

- Borneman, hans hustru, II 241.
 Bornholm, 67; II 173, 205; IV 122.
 — indvandring til, III 221.
 »Bornholms vederlag«, I 156-161.
 Borrestad gd. (Gers h.), IV 199.
 Borrie s. (Herrested h.), IV 101.
 Borstell, ob., III 27.
 Borup, Lars, pr. i Ysted, IV 85.
 Borås, III 113.
 Bosen, Jeppe, snaphanefører,
 III 174; IIIIn 23.
 Boserup, hdgd., II 100; III 53.
 Bostell, kontrollør, IV 258.
 Bosøkloster, kongsgd., II 86;
 II 86; IV 219.
 Braack, Rasmus, bg. i H.borg,
 III 146.
 Brahe, Ebba, g. m. Jak. de la
 Gardie, II 72 f.
 — Jørgen, I 97.
 — Nils, riksråd, II 249.
 — Per, riksdrots, I 20 f., 48, 125;
 II 21 f., 85, 123, 157, 175 f.,
 III 44, 137.
 — Sofie, g. m. Kn. Thott, II 58.
 — Sten, I 68; II 63, 132.
 — Sten, da. oberst, III 36, 40,
 66, 75. — IIIIn 7.
 Brandenburg, IV 116.
 Brandt, kr.stadsk slægt, II 184;
 IV 261.
 — Christof og Frederik, brandenb.
 gesandter, III 31.
 — Hans, rdm. i Karlshamn,
 III 40.
 Brask, Niklas, kamrer, II 96.
 Bredal, Jakob Pedersen, stud.,
 friskyttekap.ltn., III 106.
 Bredt, Landskrone-slægt,
 IV 261.
 Bregne (Bräkne) h. (Blek.),
 II 134; III 38, 40, 93; IV 145 f.
 — (Bräkne) s. (Blek.), III 199;
 IV 274.
 Bremen, II 43; III 23.
 Brevet, M. Ph., krigsfiskal,
 III 126 ff., 132 f.
 Bring, Jens Ennertsen, pr. i
 Brønnestad, III 150.
 Broby, Øster, s. (Ø. Gønge h.),
 II 226. — III 97, 156, 163, 168.
 IIIIn 10. — IV 28, 98.
 Broch, Hans Gudmundsen, pr. i
 Sirekøbing, III 81, 149; IV 128.
 Brochmand, Jesper, da. bisp,
 IV 82.
 Brockdorff, Benedikte Margr. v.,
 g. m. Chr. D. Reventlow,
 IV 286.
 Broman, Lars, burggreve i
 Malmø, I, 159; II 18 ff., 168.
 Bromme s. (Herrested h.), IV 101.
 Brugman, Hans i Simmerehavn,
 ridefgd. i Jerrested-Albo h.
 IIIIn 9.
 Brun, slægt i Malmø, IV 261.
 — Jokim, kbm. i Malmø,
 I 107 f., 117, 119, 121 f., 127 f.
 — In 20.
 Brunberg, Joh. Andersson, tol-
 der, rdm. i H.borg, II 92,
 168 f., 172, 222; IV 120.
 Brunnius, Erik, superint. i
 G.borg, I 28; IIIn 18.
 Brunsvig-Lüneburg, IV 116.
 Brødegård, hdgd., II 55; IV 215,
 241.
 Brømsebro, III 40, 65.
 Brømsebrofreden, I, 19.
 Brønneslöv hdgd., II 56; III 143;
 IV 229.
 Brønnestad s. (V. Gønge h.),
 III 199, 202; IV 175, 274.
 Buchwald, Friedr. v., II 85, 91;
 III 143; IV 71, 74, 190, 242.
 — Markvad v., II 65.
 Bunkeflod pgd. (Oksie h.), I 112,
 114.
 Bunthén, Salomon Kaspersen,
 pr. i Ø. Lyngby, II 129.

- Bure (Buræus), Jonas, revisionskommissær, II 96, 100.
- Buschovius (Ehrenbusch), Joakim, prof., II 162; III 49, 132, 143; IV 78, 242.
- Buxbohm, Anders, ridef. på Ovesholm, II 62.
- Buxtehude, oksemarked i — II 71.
- Bülow, Barthold Hartvig, general, II 82, 84.
- (Bilow), Bent Jokim, II 65.
- Byrge i N. Hulte (Loshult s.), bd. III 201.
- Båstad, I 91; III 99, 171; IV 96.
- Bååt, Seved, riksskatm., I, 125.
- Bækkeskov (Beckaskog), hdgd., II 58, 97; III 143; IV 219 f., 269.
- Bækkesøgl (Blek.), III 38.
- Bælinge (Bellinge), (Ørkel-lunge s.), II 226; III 63.
- Bøg, Knud Espensen, friskytteoff. (Børringe), III 74, 103, 106, 114, 155, 206.
- Tage, snaphanefører, III 174; IIIIn 23.
- Bøgebergs slette (Bare h.), II 70.
- Bøhmen, I 15 f.; IV 20.
- Kaspar v., major, IV 245.
- L. G. v., ritmester, IV 289.
- Børringe kloster, hdgd., I 83, 103, 105, 140. — II 84. — III 53, 56; IV 219.
- Bøtker, Jørgen, bg. i Malmø, II 247.
- Carlberg, Johs., bisp i G.borg, IV 163, 184.
- Cavallin, S., kirkehist., IVn 13.
- Cavallius, Jonas, pr. i Gumløse-Sørby, IV 128.
- Cederhjelm, Germund, lagman over Blekinge, IV 112.
- Chambers, Petter, resid. i Kbh., II 181.
- Christian IV, da. kg., I, 20 f., 45 f.; II 167; III 92; IV 72, 231.
- Christian V, II 65, 249. — III, 22, 29 ff., 33 ff., 48, 61, 70, 75 f., 86, 109, 112, 114 ff., 118 ff., 158, 160, 166, 173, 179, 182, 222, 225 f., — IIIIn 6. — IV 116 ff., 122.
- Christian Albrecht, hertug af Gottorp, III 22 f.
- Christiern af Meyerp. bd. (Verum s.), III 200 f.
- Christoffer af Bayern, unionskonge, IV 61, 73.
- Clarman, gen.kvarterm., II 92.
- Clements, Landskrone-slægt, IV 261.
- Cling, bef.md., IIIn 14.
- Colbert, J. B., fransk statsmd., IV 19.
- Cominæus, Torbjørn Eriksson, pr. på Hven, II 134; III 57; IIIIn 9.
- Coyet, Petter Julius, dipl., II 100, 106 f., 119.
- Wilh. Jul., dipl., lagman over Skåne, II 215; IV 111 f., 191, 193, 205, 209 f., 212 f.
- Cronacker, Niklas Jonsson, kamrer, II 68, 82, 92, 133, 222. — IIIn 13, 25. — III 86 f., 126, 128, 135, 139. — IV 29, 38, 219.
- Cronhjort, Abraham, ob., III 90; IIIIn 14.
- Cronoborg, Benj., gen.auditor, I, 121, 129; II 88.
- Cämen (Cameen), Daniel, bgm. i Sthlm., II 29, 32, 168.
- Daa, Herluf, II 101.
- Lene, g. m. Jens Bonde, II 101.
- Margrete, g. m. Ulf Grip, II 101.
- Dagstrunp s. (Harj. h.), IV 175.
- Dahlberg, Erik, feltmarskalk, II 176; III 181, 187.
- Dalby, kgsgd., II 84.
- s. (Torne h.), III 202.

- Dalhoff, Falk Larsen, bgm. i
Kr.stad, III 66, 176. — IIIIn 14.
- Dalkøbing s. (Skyds h.), II 134.
- Daniel, lærer i Ysted, IV 84.
- Danielsen, Hans; se Gemzæus.
- Dankwardt-Lillieström, Klas,
viceguv., II 220 ff., 229, 241.
- Dannevirke, III 30.
- Davidson, David, pr. i Tranås,
IV 84.
- Fadder, kbm. i Malmø, I 107 f.,
113, 122, 127.
- Dejberg (Degeberga) s. (Gers h.),
II 196; IV 199.
- Dellinghausen, K. B., stud., IVn 16.
- Delphin, Anders Andersen, pr.
i Søvde, IV 92.
- Niels, kap. i Ldskr., III 178;
IV 87, 157, 263.
- Demmestorp, se Dømmestorp.
- Denningerum, hdgd., II 89, 97.
- Deterdmgk, Nathan., bg. i Ldskr.,
II 240.
- Dietrich, slægt i Malmø, IV 261.
- Dirichsen, Niels, degn, IIIIn 7.
- Djurrød s. (Gers h.), IV 154.
- Dolmer, Anders, ridef. i Oksie-
Skyds herr., III 53, 59, 71, 119,
205, 226. — IIIIn 8.
- Dominici, Hans, pr. i Kelstrup,
III 193, 221.
- Dragsholm, hdgd., I 158, 160 f. —
II 82, 133.
- Drake, Johs. Christersson, oberst,
III 101.
- Drewitz, Burehardt, da. obtltn.,
III 52.
- Dreyer, Henrik Fred., friskytte-
ritm. (Malmøhus len), III 114,
151, 153, 155.
- Due, Christoffer, I 97.
- Jørgen Skeel, II 95; III 86,
IV 235; IVn 26.
- Kasper, friskytteoff. (Vil-
lands), III 103, 206.
- Due, Manderup, I 96.
- Duege, hdgd., IV 168, 199, 244.
- Dukkerup, hdgd., II 90.
- Dumbart, Christian, II 95.
- Falk, II 95.
- Frans, II 39, 65, 94. — IIIn 7.
- Patrik, In 13; II 65, 94.
- Dunckler, Kr.stad-slægt, IV 261.
- Dunkerque, IV 19.
- Durell, Magnus, diplomat, senere
landshøvding, I, 25, 27 ff., 32 ff.,
45 f., 81, 154, 159. — II 11, 24, 29-
34, 35, 40, 106, 130, 133, 135, 151,
159, 171, 184, 190, 205, 211, 221,
223, 225, 236, 241-245. —
III 23 ff., 27 f., 46, 127.
- Petter, blek. landsdmr., I 144;
II 35, 107, 210.
- Duse, Samuel, kapt., II 92.
- Dybæk, hdgd., III 148; IV 190;
IVn 26.
- Duval, Gustav, resid. i Kbh., II 228.
- Jakob, kapt., II 187.
- Dyrrød, s. (Gers h.), IV 176.
- Dømmestorp (eller Demmestorp),
hall. hdgd., I, 25, 80; II 106;
III 113.
- Dønnich, kr.stadsk slægt, II 184.
- Ebeltoft, Anders Andersen, for-
pagter på Ørup, IV 197 f.
- Eckerlein, Landskrone-slægt,
IV 261.
- Eckman, Elias, rdm. i Malmø,
II 169.
- Israel, pr. i Herrested (H. h.),
IV 159.
- Egelstorp (Egby s., Lugg. h.),
IV 227.
- Ehrenberg, Gilius, burggreve i
Malmø, II 88, 92, 169; IV 257.
- Ehrenborg, Jens Mikkelsen, I 71.
- In 12. — II 53, 76, 94, 142. —
III 115 f.
- Ehrenbusch, se Buschovius.

- Ehrenflycht, Sven Erlandsson, landskamrer, III 73, 88, 122, 148, 169, 174, 181; — III n 23. — IV 29, 38, 52, 219, 234.
- v. Ehrenstrahl, D. Klöcker, maler, IV n 5.
- Ehrensten, Edv., sekretær, kgl.-råd, II 88.
- Ekebohm, Anders, bgm. i H.borg, II 168, 183.
- Ekholt (Ørkened s.), I 149.
- Eklund, Matth. pr i Åsum (Gers h.), IV 159.
- Ekman, Jonas Petri, pr. i Ingelstrup, III 134, 191.
- Elers, Eggert, bgm. i H.borg, In 8; II 76, 91, 99, 183.
- Jørgen, IV 69.
- Elfvedalius, Erik, prof., II 162.
- Elliestrup = Egelstorp? IV 227.
- Eline, g. m. Oluv Persøn fra Holje, II 217.
- Elné, g. m. bd. Mogens Eriksen i Marestorp, III 203.
- Elisabet Augusta, »frøken«, g. m. Hans Lindenov, II 65.
- Ellinge, hdgd., II 56; IV 190, 244.
- Elmhult s. (Småland), III 34.
- Emmislev s. (Ø. Gønge h.), IV 28, 230.
- Engelholm, II 184; III 41, 100, 153, 159, 207; IV 173, 285.
- Oluv Nielsen, kbm. i Malmø, IV 242.
- Engelsen, Niels, fra Nederby, friskytteofficer, III 74.
- Sam., pr. (N. Hviddinge), II 92.
- England, IV 17.
- Ennertsen, Povl, pr. i Glimaker-Ørkened, II 135 ff., 236. — III 36, 66, 70, 74, 190. — IV 79, 98, 132, 177.
- Ennes, Landskrone-slægt, IV 261.
- Ensløv s. (Halland), II 192.
- Erhart, bg. i Ysted, II 240.
- Eriksen, Mogens, bd. i Marestorp (Loshult s.), III 203.
- Torbern, rektor i Kr.stad, II 151.
- Eriksholm (Trolleholm), hdgd., I, 40, 44; III 116, 143, 148, 159, 171; IV 235, 245.
- Eriksson, Reinhold, bef.md. (Torne-Bare h.), III n 8.
- Erlandsson, Sven, se Ehrenflycht.
- Erman, Nils, pr. i Melby, provst V. Gønge h., IV 132, 141, 158 f.
- Eskesen, Knud, friskyttekapit. (Fers h.), III 106.
- Esler, Landskrone-slægt, IV 261.
- Espensen, Knud, friskytteoff. (Børringe), se Bøg.
- Esperød, hdgd., II 81; IV 229.
- Eshult s. (Gers h.), IV 154.
- Espinge, Øster, s. (Froste h.), III 202; IV 274.
- Espø s. (Vemmenh. h.), IV 275.
- v. Essen, Joh., komm. i Malmø, I 101, 104, 107 f., 111, 114.
- Estland, IV 17.
- Everød s. (Gers h.), IV 174.
- Fabricius, Niels, pr. i Lemmestrø s. (Vemmenhøj h.), IV 129.
- Faddersdatter, Gørvel, g. m. E. Wildfang, I 109.
- Fagerhult (Faralt) s. (N. Asbo h.), II 226; III 63 f., 69, 162; IV 28.
- Fakse, Jørgen Jensen, pr. i Skabersø, provst i Bare h.; IV 44, 47 f., 53.
- Falsterbo, IV 146; IV n 7.
- Farhult s. (Lugg. h.), IV 175.
- Farenhusen, malmøisk slægt, IV 261.
- Farstrup s. (Ø. Gønge h.), III 115.
- Favrås h. (Hall.), Præsterne i I 147.

- Favrås, h. ting, II 193.
- Faxell (Cronmark), Daniel, bgm. i Malmø, II 168 f.
- Ferløvsholm, hdgd., II 53; III 200; IV 245.
- Fers herred, I 135, 137; II 197, 201; III 23, 58, 91, 107, 113, 149, 151, 154; IV 28, 47, 145, 170.
- Fersen, Fabian v., gen.guv., II 221. — III 23 f., 27, 42, 44 f., 47, 60, 77, 80, 84 ff., 88, 97, 116 f., 121, 125. — III n 6.
- Fich, Jørgen, sk. væver i Helsingør, III 219.
- Fiks, Peder Nielsen, pr. i Røke, IV 98.
- Filborne (Lugg. h.), III 56; III n 9.
- Filipsen, Ingmand, friskytteoff. (Villands), III 106.
- v. Filsach, Barbro Sibilla Moser, g. m. landshvd. A. Leyon-sköld, IV n 9.
- Findorph, Chrff., pr i Rønneby, IV 99.
- Fine, Arnoldus Arnoldi de, fhv. pr. i Melby, II 139.
- Knud Hansen de, pr. i Farhult-Jonstorp (Lugg. h.), IV 130.
- Kristoffer Hansen de, pr. i Bransted, II 139.
- Finjesøen, III 90.
- Fischer, Jørgen Christensen, pr. i Ørkellunge (N. Asbo h.), III 190, IV 131, 177.
- Fisk, Truls, snaphane, I 149.
- Fjelkinge s. (Villands h.), IV n 25.
- Fleming, Herman, lagman over Skåne, IV 110 f.
- Fligende, hdgd., I 157, 160 f.; II 83; III 53.
- Fogderup, hdgd., II 96; III 171.
- Fogh, Jørgen, Kn. Thotts hovmester, senere bgm. i Kbhvn., II n 10.
- Fontainebleau, fred i — III 182.
- Forbus, Arvid, gen.ltn., I 77, 136.
- Formynderregeringen, I, 27 f.; II 207; IV 20.
- Forsman, se Örnekranz.
- Foss, Christian, dr. med.; hofmedicus, II 59, 63, 67, 73 f., 87, 90, 116, 125, 156, 158, 160, 163, 216 f.; III 49, 145.
- Gustav, byfoged, senere kæmner i Halmstad, IV 183.
- Franck, malmøsk slægt, IV 261.
- Frankesen, Gert, bg. i Malmø, IV 257.
- Frankrig, III 23, 173, 181; IV 10 f., 14, 16, 18 ff., 116 ff., 122 f.
- Frans I, fransk kg., IV 18.
- Frederik II, da. kg., IV 230.
- Frederik III, da. kg., I 48, 52, 54, 61 f., 71, 87, 109, 114, 118, 120, 150, 157, 161; II 11, 13, 249; III 82; IV 220.
- Frederik (V), da. kronprins, IV 289.
- Frederik VI, da. konge, IV 289.
- Frederiksborg amt, indvandring til — III 213, 216.
- Frich, Otto, pr. i Krop-Mørup (Lugg. h.), IV 130, 135 ff.
- Fridlevstad s. (Blek.), III 199.
- Friedrich, Kr.stad-slægt, IV 261.
- Friis-slægten, II 100.
- Friis, Christian, II 65.
- Else, g. m. Mogens Svab, IV n 18.
- Matthias, bgm. i Ysted, III 43, 45, 54 f., 71. — IV n 24.
- Mogens, I 159, 161.
- Frisholmen ved Karlshamn, III 93.
- Frizelius, Johannes, pr. i Øje, senere i Herrested, II 134; IV 85.
- Frost, Sven Svensson, bef.md. i Blek., II 92; II n 14.

- Froste herred, II 201, 212 f. —
 III 23, 56, 58, 149, 151, 154, 195.
 — IV 28, 141, 145 f., 170.
- Frølich, H. Chrff., oberst, I 117;
 II 88.
- Frøllinge, hall. hdgd., II 107.
- Fugletofte s. (Fers h.), IV 174.
- Fulde, Gert Holgersen, stud.,
 II 160 f., 248.
- Fultofte, hdgd., II 68; III 86, 123,
 126, 128, 139.
 — s. (Froste h.), III 202; IV 174,
 274.
- Fundanus, Christen Karstensen,
 pr. i Finje, provt, III 188 f.
 — M. Karstensen, stud., II n 19.
- Færingtofte (Feringtoft), N. Asbo
 h., I 144; III 150; IV 96.
- Føch, Hans Göransson, pr. i Åge-
 rup (V. Gønge h.), II 134.
- Førslev s. (Bjerge h.), IV 171.
- Gaasevadsholm, hall. hdgd., I, 25.
- Gagge, Jens, II 52.
- Gajus, rom. retslærd, II 218 f.
- Gallenius, Andr., rdm. i Ysted,
 II 170.
- Galtung, Klare Marie, g. m.
 Matias Ottesson Sjøberg, II 97.
 — Lauritz, In 12; — II 14.
 »Gamle agevejen« (Blek.),
 III 38.
- Gammelstrup (Gammalstorp) s.
 (Bregne h.), III 93, 97, 157;
 IV 166.
- Gardie, Axel Julius de la, greve,
 I 134 f., 198.
 — Gustav Adolf de la, greve,
 IV 70.
 — Kristina de la, g. m. G. O.
 Stenbock, I, 71; — 26.
 — Jakob de la, greve, II 88.
 — Magn. Gabr. de la, rikskans-
 ler, I, 27; II 26, 40, 54, 85, 124,
 156 f., 169, 176, 200, 208, 228,
 235, 249. — III 44, 130, 137.
 — Maria Sofia de la, g. m.
 Gustav Oxenstierna, II 45,
 82, 97 ff., 105, 135; IV 70, 198.
 — Pontus Fredrik de la, gene-
 ral, vicegouv., II 83, 100, 205,
 221; III 25, 65-68, 71, 77, 156.
- Gedde, Christoffer (Ovesen), II 15,
 39, 42, 46, 56, 59, 67 f., 74, 77,
 95. — II n 7, 10. — III 26, 69,
 88, 141 f. — IV 71, 74, 191,
 193. — IV n 18.
 — Ove, da. rigsadm., I 41, 70, 86,
 160 f. — In 12, 14. — II 63, 68.
 — Sidsel, g. m. Jakob Grubbe,
 II 55.
- Gedebæk, II 226.
- Gedinge bro, III 142, 148.
 — skanse, III 151.
- Gedsholm, Geddesholm, hdgd.,
 II 56; IV 191, 246.
- Gemsø (Jenishøg) sogn, I, 38,
 137 f., 148. — III 69, 93 f., 97,
 156. — IV 167, 270. — IV n 26.
- Gemzæus, Erasmus, pr. i N. Vram,
 provst i S. Asbo h., III 82;
 IV 44 f., 48, 91, 96, 120.
 — Hans Danielsen, pr. i Væsby,
 III 178; IV 44, 130; IV n 13.
 — Oluv Andersen, pr. i Hør,
 III 154.
- Gentofte s. (Sjæll.), III 217.
- Gerdslev s. (Vemm. h.), III 151.
- Gerner, Henrik, dansk forfatter,
 I 95.
- Gers h., II 212, 214; III 112, 164;
 IV 28, 145 f., 153 ff., 165 ff., 168.
- Gersdorf, Jok., da. rigshofm.,
 I 70, 100 f., 102, 104, 158 ff., 161;
 — In 12; II 11, 75.
 — v., kursachs. gesandt, III 185.
- Gersnæs, s. (Vemm. h.), kron-
 tiende af, IV 232.
 — hdgd., II 55, 95; III 86; IV 235.

- Gersonius, Ove Madsen, pr. i Hjersås, III 36.
- Gessie s. (Oksie h.), IV 137.
- Geul (Greul), Johan, belgisk domherre, II 74.
- Gieltofta, hdgd., II 90.
- Gierich, Kr.stad-slægt, IV 261.
- Giers, Landskrone-slægt, IV 261.
- Gjersing, Christen, pr. i Dalkøbing, III 146, 193.
- Gladsakse, s. (Jerrested h.), III 202; IV 275.
- hdgd., I 160 f.; II 81, III 53.
- Glimaker s. (Ø. Gønge h.), I, 38, 47, 83, 137, 144, 146 f., 148 f. — II 90, 135, 225. — III 97, 157. — IIIIn 10.
- Glimminge s., (Ingelsted h.), II 58; III 177.
- Glimmingehus, hdgd., I, 40, 61. — III 24. — IIIIn 5.
- Gloerfeldt, malmøsk slægt, IV 261.
- Glostrup s. (Sjæll.), III 216.
- Glumslev s. (Rønneb. h.), III 207; IV 171, 175.
- Gode, Peder'Hansen, i Ysted, ridefgd. i Ingelsted h., IIIIn 9.
- Goltz, Joachim Rüdiger v. d., da. overgeneral, III 109, 118.
- Gotland, IV 24.
- Gottorp, IV 11, 13.
- Gram, Hans Jensen, pr. i Vinsløv (V. Gønge h.), II 130; III 190, IV 127.
- Jørgen Madsen, pr. i Burløv (Bare h.), IV 133.
- Torkil Matsson, riksskatm.s hofpr., II 135.
- Gregersen, Jesper i Lyngsø, ridefgd. i Gers-Vill. h., IIIIn 9.
- Grevie s. (Bjerge h.), IV 171.
- Griese, malmøsk slægt, IV 261.
- Griffenfeld, Peder Schumacher, da. rigskansler, II, 249; III 23; IV 10, 201 f., 208.
- Grip, Gertrud, g. m. Lars Wiwallius, II 101; IV 216.
- Ulf, II 101.
- Gripenhjem, Edmund, kgl. sekr., riksråd, II 90, 241.
- Grotius, Hugo, nederl. retslærd, II 218 f.
- Grubbe, Erik, IIIn 9.
- Hans, II 65.
- Jakob, I 159. — In 12. — II 51, 75, 94.
- Grummestorp (Gråmanstorp) s. (N. Asbo h.), IV 28.
- Grundal, Lavrids, ridefgd. i Onse-Harj. h., IIIIn 9.
- Gryd s. (Ø. Gønge h.), III 199, 202; IV 274.
- Grønwall, Joh., registrator, IV 260.
- Gudmundtorp s. (Froste h.), IV 232.
- Gueløv, hdgd., II 100.
- Gullerup (Gullarp) s. (Onse h.), III 198. — IIIIn 26. — IV 274.
- Gumløse s. (V. Gønge h.), III 199, 202; IV 274.
- Gumme Skytte, snaphane, I 150. — In 23.
- Gundestrup »I Kullen« (Kulla-Gunnarstorp), hdgd., III 148; IIIIn 5; IV 243.
- II 56; IV 191, 246.
- Gunderløv hdgd., II 100.
- Gunnerløv, Bjerese s. (Herrested h.), IV 141.
- Gustav II Adolf, sv. kg., IV 17, 32.
- Gustav III, sv. kg., IV 290.
- Gustav IV Adolf, sv. kg., IV 290.
- Guthmaker, Henrik Didriksen, voldmester i Malmø, I 110 ff., 187 f.
- Gyldenløve, Ulrik Fred., norsk stath., III 158.

- Gyldenstjerne, Aksel (Eriksen), II 47, 163, 245. — III 26, 145. — IV 70 f., 191 f., 195 f., 205, 215, 241, 277. — IVn 18, 26.
- Elisabet, g. m. W. J. Coyet, IV 191, 193.
- Erik Hardenberg, I 67, 88; In 13, 14; II 24, 39, 42, 61, 66, 69, 132, 207.
- Predbjørn (Preben) (Eriksen), II 245; III 26; IV 191 f.
- Lene, I 97; II 66, 95.
- Øllegaard, g. m. Kaj Lykke, II 74.
- Gyllebo, hdgd., I 102, 160 f.; II 82.
- Gyllencrantz, Jonas, kgl. sekr., II 88; II 106, 131, 133.
- Gyllengranat, Gustav, major, II 92.
- Gyllenpalm, Joh. Palm, generalaud., senere justitspræs. i Malmø, II, 75, 98 f., 105; IV 108 ff., 193, 259.
- Gyllenpistol, Karl, oberst, IV 267.
- Gyllenstierna, Gøran, landshvd., I 135, 146; II 227; IV 242.
- Johan, gen. guv., II 42, 231, 235; — III 65, 91-94, 97, 114 f., 130, 134, 138, 149, 169, 181, 188, 201, 228. — IIIIn 17 f. — IV 9 f., 13, 25-30, 34, 57ff., 69, 220, 266.
- Johan Nilsson, riksråd, I 55, 71, 125.
- Nils, oberst, IV 111, 267, 282.
- Gytteryd s. (Småland), II 204.
- Gårdstang s. (Froste h.), IV 170 f., 174, 232.
- Gøddeløv s. (Bare h.), IV 168.
- Gønge herreder, I, 38 ff., 42 f., 46 f., 80, 83, 92, 105, 132 ff., 137. — II 193, 201, 203 f., 212, 214. — III 56, 62, 64, 70, 75, 80, 91, 95, 100, 114 f., 118, 149, 155, 162, 164, 202, 208. — IV 48, 51 ff., 141, 145 ff., 165 ff., 169, 171.
- Gønge herredsting, In 8; III 112.
- Gøransson, Georg, historiker, IV 23, 31, 53, 146. — IVn 5, 6.
- Gørge, Kr.stad-slægt, IV 261.
- Göteborg, synodalmøde i — II, 146; IIIIn 3.
- bisp i — IV 160. .
- Haagentorpe mølle (Torup s.), I 142; II 213.
- Hageløse ladegård, II 86.
- Hageman, Kr.stad-slægt, IV 261.
- Hagen, Arnold v. d., faktor, II 222.
- Hagman, Henrik, pr. i Reng-St. Hammer, III 198.
- Hagsø, gd. (Vitsø s.), III 63.
- Hahn, Knut, prof., biskop, II 87, 135, 155. — IV 23, 30-36, 38-41, 44, 46-56, 64-68, 76f., 83 f., 88, 98, 100, 103, 118 ff., 124 ff., 134 ff., 139 f., 143-152, 155, 157, 177, 195 f., 221, 223, 225. — IVn 6, 8.
- Haksen, Johan, da. ridef. i Froste h., III 169, 205.
- Mogens, da. ridef. i Fers og Froste h., III 37, 53, 113, 119, 126, 146. — IIIIn 9.
- Halland, I, 19-35, 61, 67, 80 f. — In 11. — II 35, 44, 194. — III 25, 216, 218. — IIIIn 3. — IV 47, 179-185, 256, 272 f., 288.
- Hallandsås, III 99, 153.
- Hallaryd s. (Småland), II 204.
- Hallarød s. (Froste h.), IV 174, 274.
- Halmstad, I, 20, 22, 28 f., 31, 33, 80, 92; In 6; II 106, 146, 174, 191; IIn 18; III, 26, 41, 60 f., 150 (riksdag), 188 (samme); IV 21 (riksdag), 37, 218 (riksdag), 258, 285.

- Halmstad, h. ting, II 193.
 — len, I 43.
 — s. (Luggude h.), III 198 f.,
 202 f.; IV 274.
- Hammar, Gustav, byfgd. i Lund,
 II 163.
- Hammarlunde s. (Froste h.),
 IV 171.
- Hammarsköld, Per, ldshfd., II 70,
 177 f.; IIIn 13.
- Hammer, Niels Jensen, klokker
 i Kågerød, IV 102 f.
 — s. (Skyds h.), IV 175.
- Hammersgård, kongsgd., II 86;
 IV 231.
- Haneskov, hdgd., II 52.
- Hansen, Hans, bgm. i Helsingør,
 III 220.
 — Hans, pr. i Hørby, III 193.
 — Hans, stud. (Hellested), IV 79.
 — Jørgen, theolog, I 90.
 — Kristoffer, kbh. bgm. I 99 f.
 — Per, bd. i Ll. Hammer, III 200.
 — Rolf, rdm. i Halmstad,
 III 77.
 — Terning, bgm. i Malmø,
 II 169; IV 60.
- Harald, bonde i Glimaker, II 136.
- Harboe, Jens, da. kommissær,
 III 106.
- Harjagers h., III 56, 186; IIIIn 9;
 IV 28, 48, 111, 145.
- Harman, Olof, landssekr., bgm.
 i Ysted, II 66, 172, 222. —
 III 42. — IIIIn 4. — IV 59. —
 IVn 24.
- Harplinge s. (Halmstad h.), I 81.
- Hambæus, Nils, pr. i Malmø og
 provst i Oksie h., II 131, 238;
 III 78; IV 44, 47, 87.
- Harløse s. (Froste h.), IV 171.
- Harløse, Sten Madsen, pr. i Sim-
 mers (Jerrest. h.), IV 131.
- Harrie, Ll. s. (Harj. h.), IV 175.
 — St. s. (Harj. h.), IV 175.
- Hartman, Nic., pr. i Brønnestad-
 Matterød, IV 127.
- Haslerød bro, II 62, 163.
- Hasser, snaphane, I 142.
- Hatstafferer, Niels, bg. i Malmø,
 III 42.
- Hedefält, obiltn., III 156.
- Hedekov s. (Herrested h.),
 IV 101, 170.
- Hedvig, »Frøken«, g. m. Ebbe
 Ulfeld, II 25, 65, 142; III 111;
 IIIIn 16.
- Hedvig Eleonora, dronn.,
 I 156; IV 21.
- Hegardt, malmøsk slægt, IV 261.
- Hegelund, Søren Frandsen, pr i
 Fossie, I 113 f., 126 f. — In 19.
- Helene kirke, II 67, 215.
 — kirkes sædegård, II 84.
- Hellerup, hall. hdgd., I, 26; II 106.
- Helleryd s. (Blekinge), I 149;
 IV, 274.
- Hellman, Andr., pr. i Kr.stad,
 provst i Gers h., IV, 88,
 153 ff., 168.
- Helmer, Johan Klavsen, pr. i
 Børringe, II 132, 230.
 — Klaus Markvordsen, pr. i
 Træne, provst i Gers h., II 143.
 — Ove Klovsen, da. auditor, I 121.
- Helsingborg, II 167, 170, 183. —
 IIIn 4. — III 24, 30, 32 f., 41, 54,
 69, 73, 76, 146, 160 f., 169, 171,
 179ff., 206 ff., 209. — IIIIn 5, 23.
 — IV 59 ff., 87, 109 f., 146 f.,
 159, 173, 243, 253, 256, 261, 263,
 284f. — IVn 24.
 — len, I 81; II 130; IV 283.
 — Anders Jensen, pr. i Stoby,
 III 35.
- Helsingør, indvandring til,
 III 217-220.
- »Helvevedsvejen« (Blek.), III 38, 40.
- Hemmingsdunge s. (Vemmenh.
 h.), IV 141, 175.

- Henriksen, Hans, se Solter.
 — Joh., pr. i Karleby (Harj. h.), IV 156.
- Herjedalen, II 47.
- Herløv, Åge Monsen, friskytte-officer (Gønge), III 74, 103, 114, 153, 155, 163, 168, 172, 205, 226.
- Hermansen, Nikolaj, friskytte-kapt., III 49 f., 93, 106, 111, 162.
- Hernberg, Jonas Nicolai, pr. i Barsebæk, II 132.
- Herner, Zacch. Nilsson, pr. i Slågerup (Skyds h.), IV 159.
- Herrested h., III 110; IV 145 f.
 — hdgd., I, 40; II 69, 72; IV 241.
 — St. s. (Herrested h.), IV 101.
- Herrevadkloster, kongsgd., I 135 f.
 — II 86. — III 53, 63, 73, 104, 109. — IV 219, 261, 269.
- Herslev s. (Rønnebergs h.), II 196; III 56; III n 9; IV 225.
- Herulerne, II 224.
- Hesleholm, hdgd., II 56.
 — II 226.
- Hesler, krigskomm., II 92.
- Hesselcrantz, Sven Jensen, pr. i Lykkeby, I 134, 137.
- Hessen, landgrevinden af, II 67.
- Hestved s. (Ø. Gønge h.), II 226; III 189.
- Heublein, rdm. i Malmø, II 169.
- Hildebrand, H. J., kamrer, IV 243.
 — Kr.stad-slægt, IV 261.
- Hillebard, Erik Axelsson, obtln., II 89, 97, 117, 119, 241; IV 199.
- Hilletan (Hilleton), Gabriel, syndicus i Halmstad, bgm. i Helsingborg, tiendekommissær, In 5; III 42, 77, 83, 95; IV 224 f.
- Himle h. (Hall.), præsterne i, II 147.
- Hintzcke, Johan, gener.kvarterm.ltn., II 92.
- Hintzler, fodermarsk., II 92.
- Hjelmerød (Boserup s., On sø h.), IV 230.
- Hjelmshult, kongsgd., II 86, 91.
- Hjernerup (Hjernarp) s. (Bjerge h.), II 134; IV 171.
- Hjersås s. (Ø. Gønge h.), III 157.
 — Chrf., pr. i Igeløse-Oderslev, IV 128 f.
 — Oluv, kapellan i Lund, IV 88.
- Hjort, Hans, prof., pr. i H.borg, II 160, 238 f.; III 49, 146.
- Hjuleberg, hall. hdgd., II 106.
- Hjulerød, hdgd., II 69, 91, 192.
 — hall. hdgd., I, 31.
- Hjøring, Anders Matthiesen, da. pr., IV 83.
- Hjørlande s. (Sjæll.), III 217.
- Hjørring, J., sk. digter, II 140.
- Hoby s. (Blek.), III 199; IV 274.
- Hofdal (Hovdala) hdgd., II 76; III 97, 116, 148, 171.
- Hofgård, Peter, kap. i Kr.nopel, IV 98.
 — Rasm., pr. i Krop, II 238; III 161.
- Hofverberg, Johs., pr. i Malmø, provst i Bare h., IV 91, 140, 142.
- Hoghusen, Gertrud, g. m. P. J. Coyet, II 241.
 — Henrik, kansliråd, II 88.
- Hohendorf, Margrete, jomfru, II 68; III 195.
 — Sten, da. stiftamtmd., In 12; IV 69, 239, 242.
- Holbek, Gislo Jønsson, pr. i Valby, III 78.
- Holbæk amt, indvandring til, III 213.
- Holck, Anne, g. m. Vincens Stensen, III 36.
 — Righorg Stensdtr., g. m. kapt.ltn. Klas Rålamb, IV 193.
 — Righorg, g. m. Petter Krusbjörn, II 100; IV 193.

- Holck, Sten, In 12, 13, 16. — II 39, 42, 56, 66 f., 74 f., 77, 87, 106, 244, 248; — IIIn 7. — IV 71, 74, 191, 218, 227, 231.
- Hollender, Joh. Johansen, ridef. i Lister-Bregne herr., III 38 f., 110. — IIIIn 9. — IV 284.
- »Hollændervejen« (Blek.), III 38, 40.
- Holm, Petrus, pr. i Hoby, II 134. — s. (Halmstad h.), I, 28.
- Holmby s. (Froste h.), IV 170 f., 174.
- Holme, hdgd., II 56; IV 242.
- Holten, Isebrand v., kbm. i H.borg? In 16.
- Hopp, Kr.stad-slægt, IV 261.
- Horn, Bengt, fältmarskalk, II 249. — Henrik, fältmarskalk, II 81; III 143.
- »Horns krig«, I 44.
- Horst, Jørgen Hansen, da. ridefoged, III 146.
- Horte, hdgd., II 55.
- Hullebæk (Hulebäck ved Sjöalt, Halland), III 163.
- Huerød s. (Gers h.), IV 154, 174.
- Hultebro (Healt), II 226.
- Hummer(hjelm), Aleksander, ritm., III 150, 174 ff.
- Hundorf, se Hohendorf. — Niels Pedersen, pr. i Asmundrup, III 81, 146.
- Hven, I 68. — In 11. — IIIIn 24. — IV 172, 175.
- Hversø (Värsjö) (Røke s. Gønge h.), II 226.
- Hviderup (Vidarp), hdgd., II 59; IIIn 10; IV 229, 244.
- Hviderød, hdgd., I 159, 161.
- Hvidinge, N. s. (Harj. h.), IV 175. — S. s. Harj. h.), IV 175.
- Hvitfeld, Arild, da. historiker, I 160; II 97; IV 225. — Iver, II 65. — Tønne, II 106.
- Hyby, se Højby.
- Hylthén, Anders, lagläsare, senere stadsfgd. i H.borg, IV 109. — Nic. prof., III 49; IV 114.
- Hyphauf, Gotfried, pr. i Bare s., III 194.
- Hyphauff, Joakim, pr. i Hyby, II 132.
- Hysing, Anders, bef.md. (Lugg.-S. Åsbo), III 160.
- Håkansson, Jonas, bgm. i Rønneby, II 170. — Olof, riksdagsmand, IV 288 f.
- Hård, Anna, g. m. Joh. Printzensköld, In 20. — Johan, ldshvd. o. Malmøhuslen, senere i Halland, I 121, 154, 159; II 214; III 25, 41, 100. — Karl, komm. i H.borg, III 80, 159.
- Hägerfelt, Isak Larsson Stiren, landsbogholder, II 222; IIIn 25; IV 225 f., 228.
- Hägerflycht, Nils, overtoldinsp., II 222.
- Hägerstierna, Claude Roquette, kbm., I, 26, 81.
- Hækkeberg (Heckeberga), hdgd., I, 54. — III 148, 171. — IV 204, 215, 241. — IVn 26.
- Hällaryd s. (Blekinge), (se Helle-ryd).
- Høg, Just, da. dipl., III 86.
- Høgested, hdgd., II 95; III 86; IV 235, 244. — s. (Lynids h.), IV, 101.
- Høgserød s. (Froste h.), IV 171.
- Høj s. (S. Åsbo h.), II 122, IV 175.
- Højby (Hyby) (Bare h.), kromand i, IV 144. — patronatsret til, IV 224, 232.
- Høje å, III 148.
- Hølling, Landskrone-slægt, IV 261.

- Hønje(rums) bro og skanse,
II 226; III 62, 65, 163, 168, 201.
- Hørby, hdgd., I 159, 161; II 80, 86;
II n 13; III 171.
- Hørrød s. (Gers h.), IV 154.
- Igeløse s. (Torne h.), IV 129.
- Ihre, Thomas, prof., IV 164.
- Immeln, sø, III 157.
- Ingelotz, Jøh. Simonsen, pr. i
Åsum, III 96, 191.
- Ingelsted herred, II 201; III 23,
110, 154; III n 4; IV 28, 145,
168, 170.
- hdgd., I 159, 161; II 83, 200;
III 53, 154; IV 145.
- Ingelstrup, Ingelstorp s. (Ingel-
sted h.), III 199; IV 275.
- hdgd., II 57.
- Ingermanland, IV 17.
- »Irrevejen« (Blek.), III 38.
- Isie s. (Vemm. h.), IV 170.
- Jacobæus, Matth., pr. i Gullarp-
Næs, IV 92.
- Jakob, friskytte, III 226.
- Jakobsen, Bjørn, forp., Verpinge,
I 104.
- Dominicus, pr. i Alsted,
III 193.
- Hans, kap. i H.borg, IV 87 f.,
120, 157, 285.
- Hans, bg. i Malmø, III 42.
- Jens, byfgd., senere kämner
i Ysted, IV 108.
- Niels, ridef. på Vidtskølle,
II 62.
- Simon, bg. i Ysted, II 172;
III n 4.
- Sten, pr. i Kågerød, hist forf.,
II 133. — III 29 f., 33, 47, 82,
138, 146, 149, 159, 166, 176, 194.
— III n 14, 18. — IV 79, 92, 102 f.
- Jemtland, II, 47.
- Jensen, Astred, ridefgd. i Rønne-
berg h., III n 9.
- Bent i Høgholm, ridefgd. i
Høgs-Tønnersø h., III n 9.
- Frederik, pr. i Villie-Ørsø
(Lynids h.), IV n 26.
- Isak, bg. i Malmø, III 42.
- Jakob, pr. i Ø. og V. Vemmen-
højs s. (V. h.), IV 129.
- Jens, friskytteofficer
(Ldskrone len), III 74, 103, 165.
- Lars, rdm. i Halmstad, III 26.
- Peder, møller i Skabersø,
IV n 26.
- Povl, blek. bd., II n 22.
- Sigvard (Sivert) pr i Hestved,
III 190; IV 51 ff.
- Søren, da. bgm. i Landskrone,
IV 58.
- Trud, bd. i Errerup, III n 25.
- Jepsen, Sven, møller på Røde-
mølle, IV 93 ff.
- Jerrested herred, II 84, 201; III 23,
96, 177; III n 4; IV 28, 145 f.
- Joel, se Ørnstedt.
- Joachim Ernst, hertug af Pløn,
III 82.
- Johan Adolf, hertug af: Pløn,
III 82, 111.
- Joensen, Jens, fra Oremølle
(Fers h.), In 22; II 213 f.
- Johannishus, se Skunckenberg.
- Johansen, Bonde, bg i Malmø,
II 181.
- Christen, pr. i V. Sallerup,
III 177; IV 79.
- Johansson, Hendrik, bef. md.
(Herrested-Ingelsted m.fl. h.),
III 154; III n 8 f.
- Jonsen, David, bd. i Bjerger h.,
III 196.
- Lars, bd. i Marklunde (Osby
s.), III 203.
- Oluv fra Jonstrup, riksdags-
mand, IV 289.

- Jonstrup (Jonstorp) (Lugg. h.),
IV 175.
- Jordberg, hdgd., I 45; IV 190, 242.
- Juel, Jens, da. diplomat, I 159 f.;
II 98, 231, 250; III 60; IV 10,,
12, 122.
- Niels, da. gen.adm.ltn., II 64,
100, 109, 118, 122.
- Jul, Hans, pr. i Kjelds Nøbbelev,
III 194.
- Jung, Johan, insp. på Krapperup,
II 105; III n 8.
- Junge, Joachim, pr. i Blovstrød,
da. forf., III 216.
- Juul, Maren, fru, g. m. Sten
Reedtz, II 55; IV 195 f., 199, 222.
- Sigvard, pr. i St. Harrie,
III 81.
- Jyde, Jakob Thomsen, kbm. i
Malmø, IV 215.
- Thomas, bg. i Malmø, III 25,
195.
- Jönköping, Göta hovrätt i,
II 205, 211, 216-219.
- Jönsson, Jens, bd. i Hylta
(Ørkellj. s.), III n 15.
- Jørgensen, A. D., da. hist., III 30.
- Anders, bgm. i H.borg,
III 43, 146.
- Erik, forp. på Uderup, II 62.
- Hans, bgm. i Frederiksodde,
In 17.
- Henrik, friskytte, III 105.
- Johan, kbm. i Malmø, I 107 f.,
113, 115, 117, 119, 121 f., 127 f.
— In 17.
- Laurids, ridef. i Fers h., In 14.
- Kaare, Trud, bg. i Kr.stad, II 189.
- Kagg, Lars, riksmarsk, In 14;
II 85.
- Kahl, kr.stadsk slægt, II 184.
- Kahrling, kapt., II n 14.
- Kalmar, III 65.
- Kampf, kr.stadsk slægt, II 184.
- Karl X Gustav, sv. kg., I 51, 55-
61 f., 70, 74 f., 88 f., 93, 122 f.,
126, 139, 143, 152 f., 156, 162. —
II 34, 84, 125, 143, 152, 167, 199,
207, 216. — IV 20, 32.
- Karl XI, sv. kg. II 67, 143. — III 27,
29, 32, 45, 61, 63 f., 68 f., 71,
76 ff., 84 f., 95, 97 f., 101, 109,
112, 114, 117 ff., 119, 122 f., 126,
129 ff., 133 f., 138 ff., 141 ff.,
144 f., 148 f., 152, 154 ff., 157,
164, 173, 185, 187, 193, 227. —
III n 12. — IV 10 f., 13 ff., 21-24,
29, 32-36, 38, 49, 55 ff., 64-69,
72-79, 103, 110, 113, 117 ff., 124,
130, 134, 139, 145, 159, 161 f.,
181, 210 ff., 218-221, 234, 259,
261, 270 f., 276 f. — IV n 12, 26.
- Karlshamn (Bodekul), II 70, 166,
170, 190, 211, 226 f., 237. —
III 30, 36, 38, 41, 54, 66, 91, 93 f.,
146, 285.
- Karlshamnresolutionen, IV 65 ff.
- Karlsen, Knud, fgd. på Herrested
gd., I 103, 105; II 73, 76.
- Karlskrona, IV 25, 27, 117, 122,
148, 267, 280.
- Karlsson, Gustav, grev, II 84, 131.
- Ivar, bg. i Ysted, IV 59 ff.
- Olof, bgm. i Ysted, II 172. —
III 42. — III n 4. — IV 59. —
IV n 24.
- Karsegaard (Kassegaard), I 160;
II 51, 94.
- Karup, Hans, forvalter, II 97.
- Hans Jensen, stud., III 95.
- s. (Bjerger h.), IV 142.
- Katsløse s. (Lynids h.), IV 101.
- Kattarp (Sydhalland), I 48.
- Katterup (ved Malmø), III 56.
- Kierregård, hdgd., II 89; III n 7.
- Kingo, Thomas, dansk digter,
III 42; IV 119.
- Kinnared s. (Tønnersø h.), III 199;
IV 274.

- Kinnevalds h. (Småland), III 156.
 Kirke-Bjellerup s., III 58.
 Kivik, I 141.
 Kjeldsen, Jens, friskytteoff.,
 (Blek.), III 206.
 — Kjeld, kbm. i Malmø, I 107,
 117, 122, 127. — In 17.
 Klasdotter, Mårta, grev Gustav
 Karlssons moder, II n 14.
 Klastrup, se Stiernarp.
 Klein, Anders, landskanslist,
 III 77.
 — Peter, ridefgd. i S. Åsbo og
 Luggude h.), III 52, 58, 77,
 113, 146, 180. — III n 9.
 Klim, Anne Christensdr., g. m.
 Andr. Schartov, III 191.
 — Christen Lauridsen, pr. i
 Vidtskølle, provst i Gers h.,
 III 191; IV 48 f., 91.
 Klingenberg, Landskrone-slægt,
 IV 261.
 Klingstedt, Jonas, sekr., II 88.
 Klomand (Klauman), Leonhard,
 bg. i Kbh., II 187.
 Klågerup, hdgd., IV 244.
 Kniphoff, kr.stadsk slægt, II 184.
 Knislinge s. (Ø. Gønge h.), III 157.
 — bro, se Hønjerums bro,
 III n 11.
 Knudsen, Rasmus, smed i Hyby,
 IV 278 f.
 — Sven, pr. i Hellested, provst i
 Torne h., II 92, 238; III 193;
 IV 40 f., 46 ff., 54, 78, 84, 88 ff.,
 118 f., 125, 129, 132, 141, 153.
 Knudstrup (Knutstorp), hdgd.,
 II 58, 61; III 84 f., 90, 148, 159,
 171; IV 241, 244.
 Knærød s. (Høgs h.), IV 185.
 Knæstorp s. (Bare h.), III 202.
 Kock, Landskrone-slægt, IV 261.
 — Lars, bg. i Malmø, III 42.
 — v. Crimstein, Hans Chrff., ob.,
 II n 12; III 143.
 Kockum, Kr.stad-slægt, IV 261.
 Kofod, Hans, kbm. i Malmø,
 I 104; III n 3.
 — Lars, rdm. og bg. i Ysted,
 II 172, 238 ff. — III 43, 55. —
 II n 4. — IV n 24.
 — Sivert, bgm. i Ysted, I 137;
 III 160.
 Kok, Peder Johansen, pr. i Stiby,
 III 191.
 — Povl, fisker, I 122, 127.
 Kongelf, Anders Pedersen, da.
 kapt., III 79.
 Kongsbakke, I, 20, 28; II 191.
 Korn, Valentin, præ. i Ldskr.,
 II 177., 238 ff. — II n 6. —
 III, 42. — IV 58.
 Kortemeyer, Kr.stad-slægt, IV 261.
 Krabbe, Iver Mogensen, In 12;
 II 24, 69, 73-76, 91, 94, 117; II n 7.
 — Iver Tagesen, I 45, 68, 76, 87,
 103. — In 12. — II 15, 21, 24,
 51, 54, 56 f., 68, 117, 159.
 — Jørgen Iversen, I, 160. — II 15,
 24, 39, 42, 45 f., 51, 56 ff., 61,
 63 f., 66 ff., 116, 132 f., 210, 230,
 232, 244, 248. — II n 7. — III 24,
 26, 44 ff., 85 ff., 88, 112, 121 f.,
 124-139. — II n 3.
 — Karen, g. m. Holger Rosen-
 krantz, II 14, 55, 68.
 — Lisbet, g. m. Herluf Trolle,
 II 53 f., 95.
 — Mette Sofie, g. m. Johan Mon-
 rad, II, 53; III 144; IV 88, 189,
 193, 203-215.
 — Niels Tagesen, I, 63 ff., 68, 70,
 86, 100, 154. — In 12. — II 14 ff.,
 18 ff., 23 f., 29, 39 f., 55, 53, 67,
 95, 128, 247. — II n 7.
 — Peder, In 12.
 Krag, Hans Nielsen, ridefgd. i
 Vemmenh. h., III n 8.
 — Kjeld, sk. landsdmr., I 65. —
 In 17. — II 50.

- Krag, Nills Ottesen, IV 202.
 — Otte, da. rigsråd, II 75;
 IV 202.
- Krapperrup, hdgd., II 99, 106;
 III 53, 148.
- Kreyfelt, Henrik, ritm., II 91, 241.
- Kristensen, Herman, skovinsp.,
 II 92, 229.
- Peder, fgd. i Bohuslen, I 103,
 114.
- Kristianstad, I, 20, 48, 77, 92, 102,
 132, 135, 143. — II 166, 170 f.,
 174, 184-190, 225, 227, 241-243.
 III 25, 30, 42, 54, 65 f., 84, 86,
 91, 95, 108, 109, 111, 115, 118,
 125, 148, 150, 158, 165, 187 f.,
 199, — IIIn 26. — IV 23, 59 ff.,
 74 f., 78, 88, 109 f., 255 f., 258,
 261, 263, 285. — IVn 23.
- len, I 81, 87; II 193; III 23, 112.
- Kristiernsøn, Knud, pr. i Dalkø-
 bing, IIIn 25.
- Kristianopol, I 48, 54, 101. —
 II 151, 170, 173, 190, 211 f. —
 — III 30, 35, 39 f., 65 f., 91 ff.,
 207.
- len, I 47.
- Kristina, Dronning, I, 22 f., 26 f.,
 28, 30 f., 46; II 67.
- Kristoffersen, Peder, friskytteoff.,
 III 206.
- Krogholm (Krageholm), hdgd.,
 II 51, 57; III 124 f., 127, 136, 138,
 148, 151, 170; IV 244.
- Kronborg amt, indvandring til,
 III 213, 216.
- fæstning, IV 265.
- Niels Christensen, pr. i Nøb-
 belev (Rønneb. h.), IV 177.
- Kronevald (Kronovall), hdgd.,
 I 102; II 95.
- Kronobergs len, III 23.
- Krop, Tue, friskytteoff. (Gers h.),
 III 164.
- Krusbjörn, Petter, major,
 ldsdmr., II, 100, 131 f., 241, —
 IIIn 7. — IVn 26.
- Kruse, Anna Maria, grevinde,
 g. m. Karl Maur. Leijon-
 hufvud, II 88.
- Margrete, til Hjuleberg,
 IIIn 9.
- Niels, II 65.
- Krutmeyer, Herm., rdm. i Ysted,
 IV 258 f.
- malmøsk slægt, IV 261.
- Kræmmer, Adolf, bg. i H.borg.
 III, 146.
- Kråka, Jonas, bgm. i Ysted,
 IVn 24.
- Sven, ldstingssekr., II 163,
 210, 215.
- Krøger, malmøsk slægt, IV 261.
- Kullebygd, III 153.
- Kullens fyr, I 92.
- Kumble bro, II 226; III 168, 200.
- Kungsör, IV 35 ff.
- Kverrestad pgd. (Ingelsted h.),
 I 104.
- Kvidinge bro, III, 176.
- Kviinge s. (Ø. Gønge h.), III 199,
 202; IV 98, 274.
- Kvistofte s. (Rønneb. h.), III 207;
 IV 171, 175.
- »Kvitte-Iue«, snaphanefører,
 I 136, 140, 142, 150.
- Kågerød s. (Luggude h.), IV 102.
- Kærstrup, præst i (Oksie h.),
 II 122.
- København, indvandring til,
 III 220 f.
- Københavns amt, indvandring til,
 III 211 f.
- Københavnsfreden, I 154 ff.
- Købing, St., s. (Ingelsted h.),
 IV 171.
- Købinge s. (Gers h.), IV 174.
- Köln, IV 116.
- König, Blasius, bef. md. i
 Østre h., III 93; IIIIn 9.

- Königsmark, H. Chr. v., guv. over Bremen, I 158; II 86.
- C. W., feltmarskalk, IV 241.
- Kørbitz, Joh. Chr., da. kommissær, III 32.
- Klængspor, Matt. Henr., ritm., III, 124 ff.
- Lacander, Magnus, pr. i Ysted, provst i Lynids og Herrested h., III 77; IV 44, 47, 84 f., 121, 130, 132, 147 f., 157, 161, 170.
- Ladelund kk.(Sønderjyll.), IV 131.
- Laholm, I, 20; II 3, 99, 113, 162, 171; IVn 24.
- Landskrone, I 76, 91, 131. — II 22, 42, 130 f.; 151, 166, 174, 176, 189, 237-241, 244. — III 30, 32, 41, 54, 84, 90 f., 95, 105 f., 118, 149, 152, 155, 171; 178 f., 181, 207 f. — IV 10, 25, 27, 37, 58-61, 78, 87, 107 f., 254 f., 261, 263, 281. — IVn 23.
- len, I 81; IV 283.
- Lang, Bengt, bgm. i Helsingborg, IV 59.
- Ertman, kapt., II n 14.
- Lange, Chr., da. obtltn., III 66, 68.
- Langenhielm, Joh., overauditør, IV 242, 258.
- Larf, Per Persson, sv. korp., II 89.
- Larsen, Abraham, pr. i Torløse, III 193; IV 79.
- Gudmund, på Kårrød ml. (Bjerger h.), IV 272.
- Jakob, hall. bef.md., II n 14.
- Jens, bg. i Kbhvn., I 159.
- Jens, fra Everløv, riksdagsmand, IV 289.
- Mikkell, pr. i Kvistofte, IV 79.
- Mikkell, bd., II n 22.
- Rasmus, pr. i Lykkeby, provst i Østre h., III 93, IV 99.
- Larsson, Børje, rdm. i Malmø, IV 257.
- Larsson, Magnus, kgl. adv., I 125 f.
- Lasse i Gammelstrup, bd., III 115.
- Lassen, Peder, da. højesteretsass., IV 199.
- Laurenberg, Vilh., pr. i Malmø, provst i Bare h.), II n 18; III 129.
- Lavesen, Jak., major, II n 22.
- Lauridsen, Anders, rdm. i Malmø, IV 257.
- Lavridsen, Bent, pr. i Boserup-Strø, II 124.
- Lauridsen, Hans, pr. i V. og Frue Alsted, III 197.
- Hans, ridef. på Raabelev, II 62.
- Peder, friskytteoff. (N. Åsbo h.), III 162, 172, 206, 226.
- Leche, Frans Jensen, pr. i Barkager, IV 96.
- Ledebur, Bartol., pr. i Gårdstang, III 193.
- Korn., bgm. i Malmø, II 169; IV 60.
- Legeved, hgd., I 159, 161; II 80.
- Leijonhufvud, Karl Moritz, grev, II 99, 107.
- Ludv., Weirich, grev, II 100.
- Leijonskøld, Aug., ldshvd., II 53, 60, 67, 73, 95 f., 124, 130, 168, 171 f., 194, 221, 237-241, 244. — II n 10, — III 23 f., 27. — IV 71, 94 f.
- Leijonsten, Baltzer Strufve, överkommis., II, 53, 222; II n 13, 25.
- Lenander, Nils, pr. i Billinge, II 130; III 78.
- Leonora Kristine, »frøken«, se Ulfeld.
- Lernow, malmøsk slægt, IV 261.
- Leutke, kr.stadsk slægt, II 184.
- Levetzau, Hans Frederik, da. ob., III, 112; III n 16.
- Lillie, Axel, feltmarskalk, I 26, 28, 81. — In 11.

- Lillie, Burchard, kapt., II 90.
 Lilliecrona, Gustav, resident,
 II 229, 246.
 Lilliehøk, Anders, sk. landsdmr.
 II 210.
 — Bengt, landshvd., over Hal-
 land, I 80 f.; II 106, 193.
 Lillienborg, hall. hdgd., I, 26.
 Lillienberg, Krister Karlsson,
 obtltn., II 83 f.
 Lilliestrøm, se Dankwardt-L.
 Lillø, hdgd., I 105, 159 ff., II 24,
 59, 80 f.
 Limhavnsgaarden, I 98, 103, 112,
 114, 119, 129.
 Linde, Isak v., major, IV 244.
 Lindberg, Abraham, pr. til Mun-
 kelyngby-Engelholm, IV 93 ff.
 Lindeberg, Hieronymus, ob.,
 II 91, 213, 222.
 — hall. friherreskab, In 6.
 Lindegaard, Rasm. Nielsen, bg. i
 Malmø, II 181.
 Lindehielm, Anders, kammerråd,
 IV 223, 225-233, 238.
 Lindelius, Sam., byfgd. i Rønne-
 by, II 173 f.
 Lindenov, Anna Katrine, II 65.
 — Anna Sofie, g. m. W. J. Coyet,
 IV 193, 195, 199, 222, 231 f.
 — Christoffer, da. resid. senere
 medl. af gen.kommiss., II 250;
 III 93.
 — Henrik, I 47, 54, 86, 153, 159,
 161. — In 12. — II 51 f., 58, 88,
 98 ff., 119, 185.
 — Otte, I 86, 115, 117. — In 12. —
 II 13, 25, 39, 42, 46, 64, 68, 116 f.,
 132, 159. — IIIn 8. — III 26, 44,
 90, 141 f., 144. — IIIIn 13. —
 IV 196, 199, 224, 232, 266, 279.
 — IVn 18, 26.
 — Vibeke, g. m. Hans Rommel,
 IV 193, 199.
 Linderød s. (Gers h.), IV 154, 199.
 Lindholm, hdgd., II 84; III 53.
 Lindhult, hall. hdgd., II 107.
 Lindskiöld, Erik, kgl. sekr., hov-
 kansler, II 171; III 129, 134;
 IV 64, 69, 103, 158.
 Linné, Carl v., botaniker, I, 36 f.
 Linnerius, Jonas, prof., biskop,
 IV 78, 152, 155, 157 163 f.
 Lister h. (Blek.), III 23, 38, 40;
 IV 145 f.
 Livland, II 47; IV 17.
 Ljungby, se Lyngby.
 Ljunits, se Lynids herred.
 Loccenius, Johan, retslærd, I 50,
 93, 95; II 44.
 Londin, Niels Christoffersen,
 pr. i Tryde, III 175.
 Longomontanus, Jens Madsen,
 pr. i Fjelkestad, III 190.
 Lorck, Baltzer, kbm. i Malmø,
 I 107.
 Lorentz, toldinsp., In II.
 Losholt (Loshult) sogn (Ø. Gønge
 h.), I 47; II 203 f. — III 33 f.,
 62, 65, 115, 156, 199, 201 ff. —
 IIIn 10. — IV 28, 274.
 Louvois, F. M. le Tellier, fransk
 krigsmin., III 171; IV 19.
 Ludewich, Kr.stad-slægt, IV 261.
 Ludvig XIII, fransk kg., IV 19.
 Ludvig XIV, fransk kg., IV 19 f.,
 117, 213.
 Luggude h., III 196; IV 47, 51, 141,
 145 f., 168, 170, 285.
 Lund, I 104, 132. — II 170, 182. —
 III 42, 50, 54, 146, 160, 171, 173,
 182 ff (freden), 185, 207 ff. —
 IV II (freden), 59 ff., 77 f.,
 88, 110, 148 f., 256, 285. —
 IVn 24.
 Lundegård, I 53; IV 204, 207.
 Lund, landstinget i, II 215.
 Lunds stift, II 42.
 Lund, Anne, g. m. Kort Rose-
 meyer, II 186 f.

- Lund, Kristen, bef.md. i Kr.stad,
I 104, 135. — In 21. — II 184.
- Lungerum, hdgd., IV 244.
- Lupin, Petter, fiskal i Halland,
IV 183.
- Luxdorph, Bolle, da. kancelliråd,
IV 206.
- Lybecker, Georg Henr., ob., I, 138,
143; II 83, 97, 196, 237, 241, —
IIIn 12. — III 187, 190. — IV 52.
- Lyby, hdgd., II 90.
- Lykke, Helle, jfr. IV 204 f., 207 f.
— Kaj, II 74.
— Karen, fru, til Hjuleberg,
II 106.
— Karen, fru, til Snellerød,
I 135 f., II 73 f., 106. — IIIn 4.
- Lynby (Kongens), s. (Sjæll.),
III 216 f.
— (Ljungby) pgd. (Vill.), II 129,
148, 185, IV 21.
- Lynbygård (Trolle-Ljungby),
hdgd., II 100.
- Lynids (Ljunits) h., III 110;
IV 145 f.
- Lyngeesen, Per, ridef. på Strø,
II 62.
- Lyngsø s. (Gers h.), IV 174.
- Lützens, Kr.stad-slægt, IV 261.
- Lützwow, B. V., da. obtltn., komm.
i Kr.nopel, III 68, 92.
— Egidius, da. oberst, komm. i
Kr.stad, III 65 f.
- Lærke, Lærkesholm, hdgd., II 56;
IV 230.
- Løberød, hdgd., II 59; IV 244.
- Lødde å, III 148.
- Løderup s. (Ingelsted h.), II 150.
- Løgismose, fynsk hdgd., IV 207.
- Løwenklau, Jens Hadersleben v.,
da. oberst, II 247.
- Løvestad s. (Fers h.), III 155;
IV 174.
- Løvestad, hdgd., I, 160 f.; II 82;
IIIn 12; III 53.
- Macchiavelli, Nic., it. forf., I 55.
- Macklier, D., ob., viceguv., IV 258 f.
- Maclean, John, kbmd., I, 25.
- Macrobius, senlatinsk forf.,
IV 16.
- Mads, »Lille« —, friskyttefører,
III 160; IIIIn 23.
- Madsen, Bertel i Ilstrup, bd.,
III 113.
— Bertil, riksdagsmand, IV 277.
— Hans, pr. i Karlshamn, II 138;
IV 98.
— Kristen, pr. i Sølvesborg,
II 138.
- Madvig, slægt, III 221.
- Magleby, Anders Andersen, pr. i
Kviinge-Gryd, III 36; IV 98,
127.
- Maglehem s. (Gers h.), IV 154.
- Maglø, hdgd., II 56, 142; IV 190.
- Magnus Eriksson, sv. kg., I, 20 f.,
59. — In 10. — II 10.
- Magolotti, ital. gesandt, II 227.
- Makkabæus, Bjørn, kaptajn,
In 12. — II 15.
- Malmø, I, 20, 41 f., 58, 66 f., 79, 91,
106-130, 160. — II 22, 28, 42,
144, 165 f., 168, 176 f., 179-182,
189 f., 232 (landdag 1669), 244.
— IIIn 18. — III 30, 53, 60, 71,
77, 109, 116 f., 121 f., 124, 127,
135. — IV 27, 49-55, 59-61, 78,
87, 108, 148, 165, 241, 253, 257,
259-263, 281, 290.
— reces, II 34-39; IV 29, 46.
- Malmøhus slot, III 129; IV 55.
— len, I 81; III 23.
- Malsholt (Osby s.), III 201.
- Maltesholm, hdgd., II 55 f.;
III 192; IV 199, 244.
- Mand, Hans Eriksen, stud.,
friskyttékapt., III 50, 106. —
IIIIn 15. — IV 120.
- Mardefelt, Conrad v. Massberg,
feltmarsk., III 143.

- Maren, Hans Meyer Kocks,
i Malmø, In 20.
- Margrete, g. m. ¹⁾ Bartol. Haagen-
sen, ²⁾ Bartol. Mikkelsen,
I 99, 129.
- Markaryd, smål. sogn, I 80;
II 226; III 42, 63, 95, 100, 162.
- Markiegaard, hdgd., II 69, 72 f.
- Markvordsen, Klaus, se Helmer.
- Marsvin, Jørgen, II 96.
- Karen, g. m. Iver Krabbe,
I, 87; II 55.
- Marsvinsholm, hdgd., I 158; II 58,
61; III 122, 125, 143, 148; IV 241.
- Matterød, s. (V. Gønge h.), IV 175.
- Medelsted herred (Blek.), I 43;
II 143; III 39 f., 93; IV 145 f.
- Mekelborg, Hans Matissen, bg. i
Kbh., II 187.
- Melby, Hans Pedersen, pr. i
Kirkeheddinge, IV 124.
- s. (Bregne h.), IV 166.
- Menth, Bart., præ. i Ldskr.,
senere häradshvd., II 177 f.,
234. — III 43. — IIIn 7. —
IV 58-61, 87, 107 f., 114.
- Merheim, Hans Vilh., da. komm.
i Kr.stad og Ldskr. — III 93,
95, 154, 159 f., 173, 178, 194. —
IIIIn 19.
- Messenia, Anna, g. m. stald-
mester H. J. Reichenberger,
II 89; IIIn 13.
- Mesterhult (Røke s.), III 164.
- Metgangh, malmøsk slægt,
IV 261.
- Meyer, rentemester, rdm. i Halm-
stad, IV 258.
- Herman, sekr. i krigskoll.,
III 76, 170 f.; IV 210.
- Peder Jensen, kbm. i Malmø,
IV 240.
- Mikkel skytte, boende i Ldskr.,
III 105.
- Mikkelsen, Bartolomæus, på Lim-
havnen, I 99, 103-128. — In 17.
— Jens, se Ehrenborg.
- Milkelunge (Mjölkalunga),
ldsby, (Finje s.), III 150.
- Mogenstrup (Månstorp), hdgd.,
I 159, 161; III 53, 119.
- Mogensøn, Bent, snaphanefører,
I 44.
- Monarkomakerne, I, 93 ff.
- Monrad, Johan, da. etatsråd,
IV 12, 88, 195, 201-216, 231;
IVn 18.
- Monsen, Anders fra Årød, riks-
dagsmand, IV 289.
- Monsen, Per, bd. i Gunnerløv,
IV 141 f.
- Morbech, Joh., bgm. i Malmø,
II 169, 182; hans enke, III 195.
- Mormand, Anton Joh., IV 192.
- Christoffer, I 88. — In 13.
- Hak, I 88; II 14; IV 193.
- Holger, I 88; III 26, 88, 142;
IV 71, 194, 196, 228 f.
- Mogens, hall. landsdmr.,
II 107, 210.
- Mortaigne, Barthold de, gen.,
II 82, 86; III 77, 107.
hans hustru (Cath. Dor. v.
Hertingshausen), III 125.
- Mortensen, Henrik, bgm. i H.borg,
II 167.
- Motzfeldt, Henrik, pr. i Arrie,
III 193.
- Movritsøn, Sten, bg. i H.borg,
II 240.
- Munck, Chr., pr. i Røke-Torup,
IV 128.
- Munk, Else, jfr. til Lungerum,
III 193.
- Niels, pr. på Hven, IIIIn 25.
- Munkerup s (Froste h.), III 165.
- Munkarunne (Munkaringa), Torp
ved Tunbyholm, I 105.
- Murray, Alexander, ridef. i Medel-
sted h., III 39; IIIIn 9.

- »Mustepålle«, snaphanef., In 21.
Münster, IV 116.
- Månsson, Bengt, stadsmajor i
Halmstad, III 156, 164; IIIIn 21.
- Møinge, N. og S. (Rønneb. h.),
III 56, 117; IIIIn 9.
- Mølensted, David Arentsen, pr. i
Melby, II 132; III 190; IV 51 ff.,
97 f., 120, 132; IVn 6.
- Møller, Morten Hansen, pr. i
Brågerup, III 188, 194; IV 48.
- Møllerød kongsgård, I 142; II 101,
142; III 61 ff., 65, 148, 166, 171.
- Mørch, Mikkel i Kr.nopel, ridef.
i Østre h., III 39 f.; IIIIn 9.
- Mørner, Hans Georg, off., I 121.
- Mørrum (Blek.), III 97.
- Mørrums bro, III 68, 94, 169.
- Nakkebølle, fynsk hdgd., IV 208.
- Nansen, Hans, bgm. i Kbh., I 73.
- Natt och Dag, Barbro Åkesdr.,
g. m. Klas Bjelkenstjerna,
II 81, 83.
- Beata Åkesdr., g. m. Gustav
Sparre, II 81, 83.
- Navarra, IV 19.
- Nederlandene, III 23; IV 10, 117,
122, 271.
- Neermand, David, pr. i Fultofte-
Ø. Espinge, IV 128.
- Nehrmand, malmøsk slægt,
IV 261.
- »Neiregaardt« (Kviinge s.), III 200.
- Nericus, Jonas Petri, pr. i Rav-
lunde, provst i Albo h.,
II 132 f., 149, 175, 191; IV 91,
121, 132, 156.
- Niels, hr., pr. i Frillestad (Medel-
sted h.), I 134.
- »Lille«, bg. i Malmø, In 18.
- Nielsen, Anders, hattemager
i Kr.stad, IV 109.
- Anders, se Sommer.
- Eskild, fra Bjerge h., friskyt-
teoff., III 74, 99, 103.
106, 113, 152 f., 171, 206.
- Folker, »Rytter«, snaphane
fra Næsum, I 150; In 23.
- Jakob, bg. i Malmø, In 18.
- Jesper, ridef. på Lillø, II 62.
- Morten, riksdagsmand,
IV 277.
- Niels, smed i Nævishøj, IVn 26.
- Peder, fgd. på Bollerup,
I 103 f., 127; IV 137?
- Peder fra Killinge, fører for
snaphanerne fra Glimaker-
Ørkened, III 105.
- Rasmus, pr. i Hammenhøj
(Ingelst. h.), IV 156, 177.
- Sven i V. Ginnestorp (Osby s.),
III 201.
- Søren, rdm. i H.borg, II 76.
- Nielsdatter, Karen, Leonora Chr.
Ulfelds pige, IV 172.
- Niemeyer, kr.stadsk slægt, II 184.
- Nieroth, Kristina Gyllen, fru,
II 101.
- Nille, bdkvinde i Marklunde
(Osby s.), III 203.
- Nilsson, Joh., bogholder i Kr.stad,
IIIn 14.
- Jon, hall. foged, I, 26.
- Nils, herold, I 44.
- Nils, kromand i Markaryd,
III 42, 95.
- Nimwegen, fredsforhandl. i,
III 182.
- Nissenius, se v. d. Wetterring.
- Nordanwäder, Erik, fændrik,
II 92.
- Nordeman, Martin, prof., II 162;
III 49.
- Norge, IV, 11.
- Norrköpings beslut, II 79-87;
IIIIn 3.
- Notbeck, kr.stadsk slægt, II 184.
- Noviomagus, Chr. Jakobsen, pr. i
Ø. Broby-Emitslev, IV 127, 131.

- Nygaard, hdgd., I 105.
 Næs (Trolle-Näs), hdgd., II 58;
 III 90, 143; IV 235, 245.
 — s. (Onsø h.), IIIIn 26; IV 274.
 Næsbyholm, hdgd., III 148.
 Næsby lejr (Nosaby s.) (Villands
 h.), III 200.
 Næsum, s. (Vill. h.), I 138; 146;
 III 93, 97, 201; IV 115, 142.
 Nøbbelev s. (Jerrested h.), IV 141.
 Nørager, Peder Rasmussen, pr. i
 Melby, konst. provst i Albo-
 Jerrested h., III 40; IV 45.
- Odder, Bastian Madsen, pr. i
 Håslev, provst i Skyds h.,
 III 193; IV 43 f., 48, 55.
 — Morten Jørgensen, pr. i Oder-
 lunge, III 190.
 Oddersberg (Odersberga), hdgd.,
 II 97, 142; IV 245.
 Oderlyng (Oderliunge), sogn
 (N. Asbo h.), II 226; III 63 f.,
 IV 28, 178.
 Oetreich, Bernt, universitetets
 prokansler, II 124 f., 156 ff.,
 161 f.; IV 34.
 Offersen, Jørgen, pr. i Vram (Gers
 h.), III 191, 222.
 Okse, Peder, da. rigshofm., IV 230.
 Oksie herred, I 135; III 40;
 IIIIn 7, 9; IV 28, 111, 145 f.
 Oldenland, Henrik, ob., IIIn 22.
 Olinge (Gryd s.), III 200.
 Olivekrantz, Joh. Paulin, kansli-
 råd og vicehovkansler, III 124,
 130 f., 134.
 Olofsson, Bonde, bef.md.
 Harjager-Onsø, IIIIn 9.
 Olsen (Ankargrip), Henning, kbm.
 i Malmø, senere schoutby-
 nacht, III 46, 116; IV 242.
 — Jon, lensmand i Olseng, III 40.
 — Knud, vognmd. i H.borg,
 IIIIn 7.
- Olsen, Niels »Skytte«, IV 266.
 Oluv Brænder, snaphane, I 150.
 — Hålle, Pers søn i Loshult,
 III 202.
 Oluvsen,, Bjørn, pr. i Høgestad,
 IV 85.
 Onslunde s. (Herrested h.),
 IV 101, 170.
 — hdgd., I 161. — II 81. — III 53.
 Onsø h., III 186; IV 28, 47, 111, 145,
 168, 285.
 Opman s. (Villands h.), I 146;
 III 97; IV 167.
 — Lars Nielsen, pr. i Verum-
 Visseltoft, IV 128.
 Oretorp, hdgd., II 56.
 Osby sogn (Ø. Gønge h.), I 47;
 II 203, 226; III 34, 62, 115, 156,
 199, 201 ff. — IIIIn 10. — IV 274.
 Osbygård (Osbyholm), hdgd.,
 III 171; IV 242.
 Osehus, Olov, pr. i Stoby (V. Gøn-
 ge h.), IV 159.
 Osten, Karl Henr. v. d., da. komm.
 i Kr.stad, III 118, 158, 166, 178.
 Otterup (Ottarp), hdgd., II 90.
 Otto, Hendrik, snaphanefører,
 I 140 f. — In 22.
 Ottosen, Joh., da. historiker,
 IV 294.
 Ovesen, Jakob, ridefgd. i Vemm.
 h., I, 103, 108, 127. — In 10, 19.
 Ovesholm, hdgd., II 53; IV 245.
 Oxenstierna, Axel, rikskansler,
 I 20; IV 17.
 — Bengt, udenrigsmin., IV, 10,
 49, 212 f.
 — Gabriel, riksmarsk., II 88.
 — Gustav, landtmarskalk, II 46,
 84 f.
- Paaske, bonde i Munkarunne,
 I 105.
 Palm, Johan, se Gyllenpalm.
 Palme, Jakob, kbm. i Ysted, III 160.

- Palm(e), Nils, bgm. i Ysted, II 171.
- Papke, Chr., prof., bisp., II 163;
III 49 f.; IV 78, 119, 125, 149-162.
- Parasin, baron, II 88.
- Parsberg, Else, IVn 26.
— Ingeborg, IVn 18.
- Patersen, Oluv, pr. i Stødhaf,
provst i On sø h., IV:44 f., 48.
- Patkul, Joh. Reinhold, livlandsk
adelsmd., III 223.
- Paulin, Carl, bef.md. (Fers-Froste
h.), III 151.
— Magnus, bgm. i Helsingborg.
IV 59 ff.
- Paulinus Gothus, ærkebisp, IV 82.
- Pedersen (Persen), Anders, fri-
skytteoff., III 206.
— Anders, h.borgsk kræmmer,
III 149.
— Clemmet, ridef. på Skarholt,
II 62.
— Erik, pr. i Ausås-Strøbels-
torp, IV 120, 128.
— Henrik, ridef. over Ingelst. o.
Jerrest. hrr., III 53, 146. —
IIIIn 18.
— Lars, ridefgd. på Krogholm,
I 103 f.
— Lasse, friskytte i Eskil Niel-
sens kmp., III 113.
— Mogens, pr. i Øster Broby,
II 142; III 189; IV 98.
— Niels, tolder i Malmø, I 107 f.,
112, 127.
— Niels, N. Krabbes staldmes-
ter, I 105.
— Niels, sk. væver i Helsingør,
III 219.
— Niels, pr. i Ulstorp (Ingelst.
h.), IV 131.
— Oluv, friskytteoff. (V. Gønge),
III 103.
— Oluv, i Holje, I 138, 144; II 213,
217 f.
- Pedersen, Per, lensmd. i Tormas-
torp, IIIIn 20.
— Per af V. Hytten (Osby s.),
III 201.
— Per i Hønjerum, III 34, 36.
— Sven, lensmd. på Ovesholm,
II 62.
— Torsten, riksdagsmand,
IV 277.
— Torsten, bd. i Kastrup,
IIIIn 12.
— Ture, tingfgd. i Hjersås,
II 91.
- Pedersdatter, Elsebe, III 57;
IIIIn 9.
- Perstorp s. (N. Asbo h.), IV 28.
— (Hestved s.), III 201.
- Petrefus, Joh., bgm. i Kristian-
stad, IV 59 ff.
- Pflug, Henrik Ovesen, da. kornet,
friskytteoff., III 153, 165, 169,
171.
- Pihlman, Jøran, se Adlersten.
- Pil (Pihlcrona), Bengt, bgm. i
H.borg, II 71, 83, 116, 168, 183.
— III 25, 43, 69, 146, 180. —
IIIIn 5, 24. — IV 71. — IVn 26.
— Jeppe, bg. i H.borg, III 146.
— Sven, bg. i H.borg, III 146,
179 f.
— Tue, friskytteoff., III 104, 180.
— IIIIn 24.
- Piper, Karl, kanslipræs., IV 164,
215, 244.
— Kristina, IV 215, 244.
- Plantin, Olov Jul., pr. i Gerslev
(Vemm. h.), IV 159.
- Podebusk (Putbusch), Henrik,
I 25.
— Lene Sofie, jfr. IV 178, 199.
- Pommern, II 47.
- Pontoppidan, Erik, da. forf.,
IV 291.
- Poppelman, Joh., bef.md., II 230.
— Johan, prof., IV 163 ff.

- Povl, snaphane, I 142.
- Povlsen, Niels, bd. fra Glumslev, III 29.
- Sven, »Gøngehøvdingen«, I, 35, 48, 80, 133, 150. — II 229. — III 37.
- Søren, Blekingbo, I 54.
- Posse, Gørvel, overhofmesterinde, II 97.
- Pringel, Joh., ob., II 82; IIIn 12.
- Prins, Johan, kgl. fiskal, II 213.
- Psilander, Nils, bef.md., IV 277.
- Puffendorf, Samuel, prof., II 91, 160, 162. — III 49.
- Pugerup, hdgd., II 55; IV 215.
- Pugevig (Pukavik), III 65, 169.
- Putbusch, se Podebusk.
- Pål, Johan, bgm. i Malmø, II 169.
- Qualen, Emerentia v., g. m. korp. Per Persson Larf, IIIn 13.
- Qvitson, v. Erik, da. amtmd., II 59.
- Raabelev, II 53.
- Raaby, s. i Blek., I 134.
- Raden, Ernst Laksmand v., til Snellerød, III 26, 193; IV 71, 242.
- Rahfl, Peter, da. fændr., IIIn 26.
- Rahmn, se Ravn, Wulf.
- Ram, Pål, løjtn., II 229.
- Ramdal s. (Blek.), III 199; IV 274.
- Ramel, se Rommel.
- Ramløse (Lugg. h.), III 56; IIIn 9.
- Ramsaase s. (Fers h.), I 102, 104, 141.
- Ranck, Sven, ldshvd. i Halland, IV 182; IVn 23.
- Rantzau, Christian, da. premiermin., II 248.
- Birte, g. m. Korfits Trolle, I 102, 112, 116, 119.
- Rantzau, G., IV 69.
- Henrik, I 102, 104, 124; II 64, 99; III 86.
- Johan, da. ritm., III 171, 173.
- Jørgen, da. overgeneral, IV 287.
- Kirstine, g. m. Falk Lykke, II 55, 95; IV 235.
- Margrete, g. m. Ove Thott, I, 102; II 63, 70, 72 f.; IV 189, 231; IVn 18.
- Otto, I 102, 104, 124; III 86.
- Sofie, g. m. Mogens Gyldenstjerne, II 63, 96.
- Rappholtz, Hans Henrik, off., II 86.
- Rasmus, friskytteltn., III 216.
- Rasmussen, Gert, Skåning i Helsingør, III 226.
- Jakob, ridef. på Søvde, II 62.
- Povl, bg. i Ldskr., III 25.
- Ravlunde kkgd. (Albo h.), III 154, 175.
- Ravn, Iver, ridef. på Møllerød, senere rdf. i N. Åsbo h., II 62, 142. — III 52, 146, 180. — IIIn 9.
- (Corvin), Mikkel, forf., pr. i Gudmundtorp, II 141, 164.
- Villom Albertsen, pr. i Solberg, III 59.
- (Rahmn), Wulf, ad.foged, senere ridefgd. i Bjerger h., I 135 f.; III 52; IIIn 8 f.
- Rebbersberg s. (Bjerger h.), III 55; IIIn 9; IV 101.
- Reedtz, Jørgen (ikke Peder), I 159.
- Lene, II 116.
- Peder, da. kansler, IIIn 11.
- Sten, In 12. — II 59, 116, 119, 133, 241. — IIIn 13. — III, 44. — IV 69, 199.
- Reenberg, C., da. overauditor, III 80, 155.
- Rees, Arn. de, bgm. i Rønneby og Karlshamn, II 173; IIIn 21.

- Remmesnider, Jens, bg. i Malmø, III 42.
- Reng s. (Skyds h.), IV 275.
- Resen, Hans, da. bisp, I 52; IV 82.
- Resener, Hans Hansen, provst i Ysted, II 66.
- Reval, IV 17.
- Reventlow, Chr. D., da. overgeneral, IV 280-287.
- Friedrich, da. major, III 36, 62.
- Konrad, da. geheimeråd, IV 206.
- Revninge (Osby s.), III 201.
- (Hestved s.), IV 115.
- Rhode, Lavrids Nielsen, pr. i Riseberg, provst i N. Åsbo h. III 81; IV 45, 48, 95 f.
- Rhydius, Jens Rasmussen, pr. i Knæstrup-Totterup, IV 128.
- Ridderschantz, Vold. Chr., obtltn., IV 289.
- Ring, Jakob Hansen, ridefgd. i Lynids-Herrested h., III n 8.
- Ringarp (Ørkell. s.), III n 15.
- Riseberg, s. (N. Åsbo h.), IV 28, 96.
- Rolfsen, Christian, pr. i Harplinge (Hall.), III 77.
- Rommel (Ramel) Anne, g. m. Malte Juul, II 55, 63.
- Birgitte (Brita), Hansdtr., g. m. Frederik Trolle, IV 195, 245.
- Hans (Henriksen), II 42, 46, 56, 59, 238, 245. — III 26, 44, 84, 142. — IV 71, 73 f., 137, 161, 191, 193 f., 199 f., 222, 227, 230-233, 244. — IV n 12, 18, 21, 26.
- (Ramel), Henrik, II 63; IV 219.
- Ove (Henriksen), II 16?, 42, 47, 53?, 58, 60, 63 f., 67, 241 f., 245. — III 26, 44, 83 f., 108, 110 ff., 115, 122, 143 ff., 167, 172 f., 176, 179, 222. — IV 69, 191, 199 f., 219, 242.
- Rommel, Sofie, g. m. Wolf Hieron. v. Kratzsch, II 13, 238; IV 199.
- Ronneby, se Rønneby.
- Rosemeyer, slægt, II 184.
- Ane, dtr. af Bernt Lades R., II 186.
- Bernt Lades, bg. i Kr.stad, II 186 f.
- Karen, g. m. Leonh. Kломmand i Kbh., II 187.
- Kort, Bernts broder, bg. i Kr.stad, II 186 f.
- Lave, søn af Bernt Lades R., II 187.
- Margrete, g. m. Hans Matisen Mekelborg, II 187.
- Peter, søn af Bernt Lades R., II 187.
- Sine, dtr. af samme, g. m. Zachris Vonssen, II 186 ff.
- Rosén, Jerker, historiker, IV n 7, 8.
- Rosendal, hdgd., II 59 f.; III 148, 159, 171 f.; IV 135.
- Rosenhane, Schering, dipl., I 153, 156; II 21, 33, 62, 101 f.
- Rosenkrantz, Aksel (til Ørup), IV 137, 192, 196 ff.
- Børge Holgersen, obtltn., II 65, 107, 238. — III 26, 58?, 88, 122.
- Dorte, g. m. Otte Thott, I 159; II 13, 54 f., 57 f., 68, 95, 122, 238. — II n 25. — III 135, 143 f.
- Ebbe, II 106.
- Edel, g. m. Knud Ulfeld, II 177.
- Gunde, II 53, 247.
- Helvig, g. m. Holger Thott, II 58.
- Hilleborg, IV 245.
- Holger Mogensen, IV 243.
- Jørgen, hofm. påå Sorø, I 53.
- Korfits, II 14.
- Margrete Jakobsdtr., jfr. I 88;

- II 54 f., 76, 95, 117, 119. —
III n 5; IV 243.
- Mette, g. m. Niels Krabbe,
I, 25; II 24, 53 ff., 56, 61, 63, 73,
128, 132, 238. — III 88, 143 f. —
IV 128, 196, 202-210. — IV n 18.
- Niels, da. obtltn., II 64.
- Oluv, II 106; III 123, 132.
- Sofie, g. m. Anders Bille,
II 53 f.
- Rosenlund, hdgd., II 77.
- Rosenmarck, Johan, sekr., og
Olof (brødre), II 100, 105, 131;
IV 115, 242.
- Rosensæde, hdgd., III n 5.
- Roskilde amt, indvandring til,
III 212.
- Roskildefreden, I 49.
- Rossared, hall. hdgd., II 107.
- Rostius, Chrff., prof., II 88, 155.
- Roussillon, IV 19.
- Rusland, IV 116.
- Rydsgård, hdgd., IV 215, 242.
- Ryedal, blek. hdgd., II n 22.
- Rügen, felttog på, III 120.
- Barnekovske godser på, II 24.
- Rytseholm (Ræssjøholm), hdgd.,
II 95; III 53; IV 235.
- Rå å, II 148.
- Råbelev, hdgd., III 148; IV 245.
- Rå, fiskeleje, III 29.
- Rålamb, Klas, hovrættspresident,
I 122, 125; II 42, 231 f., 234.
- Røddinge s. (Fers h.), I 102.
- Rødeby s. (Blek.), III 199.
- Røgle (Roglø), hdgd., I 159; II 51,
94; II n 13.
- Røke s. (V. Gønge h.), II 203;
III 150, 199, 202; IV 274.
- Rønne (Rønnov), Knud Knudsen,
ridefgd. på Tunbyholm,
Smedstrup og Onslunde,
III 54, 146.
- Rønne å, III 148, 171.
- Rønnebergs herred, I 45, 186;
III 195; IV 28, 48, 111, 114, 145,
285.
- høje, III 101, 109, 112, 201.
- Rønneby, I 101, 134 f., 145. —
II 107 f., 173 f., 189 f., 196, 226 f.
— III 54, 65-68, 93, 146. —
IV 21, 23, 34 f., 173.
- Rønneholm, hdgd., III 148, 171;
IV 242.
- Rønnov, se Sven Knudsen.
- Karsten, pr. i Åhus, II 143;
III n 12; IV 45.
- Rørum, N. s. (Froste h.), IV 174.
- S. s. (Froste h.), IV 199.
- Ræssjøholm, se Rytseholm.
- Røstang s. (Onsø h.), IV 172, 274.
- Sackenskøld, Erasmus Sack,
prof., II 163; III 49.
- Sadolin, Hans Theophilisen, pr.
på Falster, II 247.
- Saks å, III 148.
- Sakstrup s. (Harjagers h.), III 54.
- Sallerup, Vester, s. (Harjagers h.),
III 177.
- Sandby, Niels Jakobsen, pr. i
Grummestrup, IV 96.
- Sandbygård, hdgd., II 96.
- St. Oluvs s. (Albo h.), I 102.
- St. Oluvsgaard, hdgd., II 83. —
III 53.
- St. Pederskloster, hdgd., I 159 f;
II 72; III 47; IV 245.
- Sannarp, hall. hdgd., II 107.
- Sannebro, II 226.
- Schack, Hans, da. feltmarskalk,
I 129.
- Schanbech, ritmester, I 83.
- Schartov, Andreas, pr. i An-
drerum, senere i Helsingborg
og provst i Luggude h.,
III 191; IV 48 f., 78, 87, 91, 103,
118, 120, 130, 132, 135 f., 141,
147, 170.

- Schee, Jakob Jørgensen fra Vis-seltoft, friskytteltn., IIn 19; III 83, 106.
- Jørgen Simonsen, pr. i Visseltoft, III 83, 203 f.
- Schiern, Frederik, da. historiker, IV 293.
- Schiønning, Andr., landmåler, IV 258.
- Schlippenbach, Karl Chr., riks-råd, II 86.
- Schlyter, Herman, rdm., senere bgm. i H.borg, III 69, 180; IV 284 f.
- Herman, rdm. i Rønneby, II 173; III 146.
- Schwartz, Josua, prof., II 160 ff., III 49, 139, 145, 221. —:IIIIn 19.
- Schütt, Kr.stad-slægt, IV 261.
- Schrøder, Gert, da. kancelliråd, IV 202.
- Schönleben, Joh. Ben., gen., ldshvd., II 86, 91; IIn 13.
- Sehested, Aksel, da. oberst, I 159 ff.; In 12; II 14, 64.
- Erik, I 88.
- Hannibal, da. stath. i Norge, I, 34, 156, 158 f.
- »Seneca«, In 16.
- Severin, Hans, snaphanefører, III 174; IIIIn 23.
- Sigfred Hestegilder, snaphane, I 150.
- Silfverstierna, Johan, hovråd, I, 25.
- Silnecker, Johan, proviantmester, II 126, 222; IV 190.
- Silnecker, Olof, landsdommer i Blek., III 78.
- Simmershavn (Simrishamn), I 141, 145. — In 22. — II 205. — III 164, 170. — IV 110, 121, 146, 165, 173, 263.
- Simontorp, hdgd., IV 190, 231.
- Sinklersholm, hdgd., II 96.
- Sirekøbing s. (Lugg. h.), III 198 f., 202 f.; IV 274.
- hdgd., IV 199 f., 229, 233, 244.
- Sitzwitz, Anne, jfr. I 148; II 52.
- Karen, fru, II 107.
- Siörin, Sven, hører i Ysted, IV 161.
- Sjunesøn, Kristoffer, stud., II 136 f.
- Sjælland, udvandring til, III 160 f., 205-224.
- Sjöberg, Matias Ottesson, staldm., II 90, 97, 111, 222; IIn 25.
- Sjørup s. (Lynids h.), IV 101.
- Skaane, I, 20, 59; II 201, 208.
- »Skåning«, »Skonning«, »Scho-ning«, III 210.
- Skaanlund, Matias, da. lakaj, II 63, 67.
- Skaanske Kommission 1662, II 33-39.
- Skabersø, hdgd., I, 40, 157 f. — II 69 f., 72 f. — III 154. — IV 189.
- s. (Bare h.), IV 175.
- Skanør, III 170; IV 110, 146; IVn 7.
- Skarholt, hdgd., II 100. — III 53. — IVn 26.
- Skeel, Birgitte, g. m. Kr. Barne-kov, II 24, 54, 59; IV 134 f., 189, 196, 222, 224, 231, 239; IVn 13.
- Ide, g. m. Frederik Rantzau, I 102 ff., 113, 124, 126 f.; In 20; II 14, 63, 73. — IV 232.
- Margrete, g. m. Henr. Rom-mel, II 58 f., 61, 69, 207. — IIn 10, 26.
- Skellinge s. (Froste h.), IV 174.
- Skeinge, hdgd., II 101.
- Skiberslev s. (Gers h.), III 167, 191. — IIn 7. — IV 28, 154, 168.
- Skillinge, Skjellinge, hdgd., II 95 f.; III 53, 97; IV 235.
- Skottorp, hall. hdgd., I, 25, 80; II 106.

- Skov, Jesper, bgm. i Rønneby, II 90, 101, 111.
- Mikkel, da. generaladj., I 90, 101, 111 f., 114, 123. — In 17. — IV 284.
- Peder, theol., I 90. — In 14.
- Peder, pr. i Brøndbyøster, III 212.
- Skovshoved (Gentofte s.), (Sj.), III 210.
- Skunck, Nils, blek. landsdmr., I 122, 125; II, 89, 96, 210, 215, 229, 241; IV 243.
- Skunkenberg (Johannishus), hdgd., II 89; IV 243.
- Skurup s. (Vemm. h.), III 199, 202; IV 171 f., 275.
- Skyds herred, IV 145 f.
- Skytte, Bengt, præsent, II 13.
- Håkan Nilsson, ldshfd., I 92, 134, 144, 148 f. — II 96, 142, 185, 221, 241 f. — IV 71.
- Karl Gustav, general, II 53; III 91.
- Skåning, Nils, bef.md. (Vemmenh. o. Lynids h.), IIIn 8.
- Slimminge s. (Vemmenh. h.), IV 141 f.
- Slæp s. (Fjære h.), IV 180.
- Smedstorp, hdgd., I 159, 161. — II 81. — III 53, 154.
- Smit, Kasp., bergsinsp., II 222.
- Snellerød, hdgd., I 135; II 73 f.; III 97; IV 242.
- Snogeholm, hdgd., II, 69 f.; IV 190, 229.
- Snårestad s. (Lynids h.), IV 101. — hdgd., IV 231.
- Snøstorp, se Sperlingsholm.
- Sode, Michael Jensen, pr. i Tosterup, II 133.
- Sofie, sal. bgm. Eggerts i H.borg, borg, III 146.
- enke e. hr. Hans i Tosterup, III 192.
- Solberg s. (Vemmenh. h.), II 134.
- Solter, Hans Henriksen, bgm. i Malmø, I 109; In 17; II 247.
- Sommer, Anders Nielsen, pr. i Igeløse, III 194, 222.
- Peder Jensen, pr. i Hørby-Lyby, IV 92.
- Soop, Gustav, riksråd, I 117, 125.
- Sorbonius, Chr., pr. i Bårsløv-Fjærestad (Lugg. h.), IV 130.
- Spanderup, hdgd., II 94.
- Spannier, Bengt Hansson, pr. i Konge, II 134.
- Sparre, Axel, riksjægerm., II 81, 241.
- Beata, g. m. Schering Rosenhane, II 119.
- Ebba, g. m. Jak. Cas. de la Gardie, I, 26 f.; II 87 f.
- Erik, hovrætspræsident, I 71 f., 75. — In 10.
- Henrik, pr. i Strø, III 193.
- Klaus, vicelandsdmr., In 13; II 39, 72; III 86.
- Per, landsmarskalk, II 44.
- Per, gen.guv. i Göteborg? II 100, 194; IV 229, 235.
- Spegel, Haquin, hofprædikant, biskop, II 164; III 35; IV 21, 23 f., 30, 34.
- Sperling, Jøran, viceguv., II 35, 233, 244. — III 117, 121 ff., 124, 126, 128 ff., 133, 135, 139 f., 141 ff., 144, 159, 161, 187 f. — IIIn 17 ff. — IV 23, 43.
- Kaspar Otto, ldshfd. i Halland, I, 23 ff., 27, 29, 31; II 107.
- Sperlingsholm (Snøstorp), hall. hdgd., I, 25.
- Spole, Anders, prof., III 49.
- Starby s. (S. Asbo h.), IV 175.
- Stats, Ludewich, da. løjtn., I 101-105, 115 f., 118, 120, 123. — II 63.
- Steensen, Hans Ditlev, da. obtltn. III 35, 61.

- Steensen, Vincens, III 36.
 Steenvinkel, Oluv, ingeniør,
 II 184.
 Stiernblad, Josua Fistulator,
 IV 174.
 overinsp. over tolden, IV 215.
 Steman, Johan, student, I 112,
 121, 127. — In 18.
 Sten (Stensen), Peter, da. ltn.,
 III 165 f., 169.
 Stenbock, Gustav Otto, gen.guv.,
 I 48, 55, 61, 63 f., 69, 71 ff., 74,
 76, 81, 85 ff., 129, 141, 143,
 148 f., 152 ff., 157 f., 159. 161. —
 II 14 ff., 18 ff., 24-29, 32-44, 50,
 54, 67 f., 71, 75, 81 f., 83 ff., 87,
 94 f., 106, 122, 126, 128, 133, 137,
 154, 159, 168, 173 ff., 185, 193,
 195 f., 198 f., 207 ff., 210, 216,
 220, 223, 225 f., 229. — IIIn 5,
 15, 18.
 — Magnus, generalguvernør,
 IV 181, 287.
 Stenbrohult s. (Småland), II 204.
 Stenchelsen, Peder, byfgd., senere
 kämner i Malmø, IV 108.
 Stenshoved, forbjerg, III 174.
 Stensma (Gers h.), IV 199.
 Steuchius, Matthias, biskop,
 IV 163-168, 177, 284. — IVn 16.
 Sticht, Bartol., gen.aud., II 91 f.
 Stiernarp (Klastrup), hall. hdgd.,
 I, 25.
 Stiernberg, Nils Wolf, prof., III 49;
 IV 107.
 Stiernman, Erik, häradshvd. i
 Fjære-Viske h., IVn 17.
 Stjerneberg, hall.,hdgd., I, 26.
 Stiren, Isak, se Hägerfelt.
 Stoby s. (V. Gønge h.), III
 35, 97.
 Stobæus, Anders, prof., II 160,
 163; III 95 f.; IV 51, 78.
 — Johannes, pr. i Vinsløv,
 IV 51 f.
 Stobæus, Lars, pr. i Ivetoftte,
 II 132; IV 51.
 Stockfleth, Chr., da. resifent i
 Sthlm., IV'211 ff.
 Stoislof, overjægerm., II 83, 92;
 IIIn 12.
 St. Bjellerup, hdgd., II 90.
 Stralman, Peter, IIIn 7.
 Strevelstorpe bro, IIIIn 15.
 Struch, Anders, ridefgd. i Væ,
 II 62.
 Strufve, se Leijensten.
 Strøgård, hdgd., II 97.
 Stubberup stenkulsbrud, II 99.
 Sture, Frederik, pr. i Harløse,
 provst i Froste h., IV 44 f.,
 48, 53.
 — Mads Frederiksen, pr. i Glad-
 sakse-Tommerup, IV 128.
 — Peder, pr. i Hvellinge, provst
 i Skyds h., IV 91, 260.
 Stångby s. (Torne h.), IV 171.
 Støcken, Henrik v., da. kommiss.,
 III 32, 46, 71.
 Stödhave (Stehag) s. (Onsø h.),
 Sunnerbo h. (Småland), III 64.
 Svab, Arild, I 86; II 14, 39, 56, 75,
 238, . — IIIn 7. — III 26, 121,
 142, 199. — IV 230.
 — Johan, III 27.
 — Mogens, II 56, 101, 241. —
 IIIn 10. — III 27. — IV 71, 111,
 195, 231.
 Svabesholm, hdgd., I 161; II 81;
 III 54.
 Svala, Andr. Lauritsson, pr. i
 Båstad, IV 96.
 Svalev s. (Rønneb. h.), IV 178.
 Svahn, Lars, bgm. i Kr.stad,
 II 171; IIIIn 7; IV 59 ff.
 Svaneholm, hdgd., III 148, 170.
 Swanenbergh, Albrecht Ratke,
 præs. i Malmø, IIIn 6.
 Swanewedel, Herm. Frans, da.
 oberst, III 154, 159, 173 f., 194.

- Svansø, hdgd., II 98.
- Svebilius, Olof, ærkebisp, IV 82.
- Svendsen, Jon fra Sturkø, fri-skytteoff., III 104.
- Oluv, bg. i Malmø, In 18.
- Peder, ridef. i Torne o. Bare hrr., III 53, 58, 71. — III n 8.
- Svenskøb s. (Gers h.), IV 154, 174.
- Svenstrup, hdgd., I, 40; II 52, 61; IV 168, 215.
- Syndrom s. (Hall.), II n 18.
- Sæby ladegård, II 86; II n 13.
- s. (Rønneb. h.), III 56; III n 9.
- Sælsø i Tryde s., I, 104.
- Sødra Møre (Smål.), III 35.
- Sølvesborg, I 83, 92, 134, 138. — In 14. — II 85, 199, 209. — III 111. — IV 166, 173.
- Sønderslev, Øster, s. (Gers h.), III 168; IV 174, 199.
- Søndertov, hdgd., III 47, 187.
- Sørby s. (V. Gønge h.), III 199, 202; IV 274.
- Sørensen, Børge, kap. i Rønneby, II 212.
- Hak, ridefgd. på Fultofte, II 67, 76; III 53, 126.
- Hans, ridef. på Sinklersholm, II 62.
- Herløv, toldbetj. i Malmø, I 107, 122, 127.
- Jakob, pr. i Reslev, senere i Hallorød, III 193; IV 79, 128.
- Niels, pr. i Malmø, I 51; II 66, 144, 182.
- Søvdeborg, hdgd., I, 40; II 58, 61; III 143, 148, 170; IV 191, 240 f.
- Søvestad s. (Herrested h.), IV 101.
- Taubenfelt, Gustav H., hovråd, I, 27, 64, 71 f., 85, 91, 120 f., 125 f. — II 40, 88, 90.
- Terseus, Johs., bisp., II 88.
- Thesmar, Blasius, pr. i Asserum, II 123, 129, 139.
- Thomsen, Anders, pr. i Osby-Losholt, IV 127, 159.
- Hans, ridef. på Maltesholm, II 62.
- Peder, pr. i Osby-Losholt, IV 159.
- Thorsen, P. K., da. sprogforsker, III 220.
- Thott, Anne, II 56.
- Henrik, I 160 f.
- Frederik (Ovesen), IV 189; IV n 26.
- Holger (Ottesen), II 57 f., 63, 65, 244. — III 26, 44 ff., 121, 142 ff., 222 f. — IV 69, 239 ff.
- Jytte, g. m. Jørgen Krabbe, II 57; III 129, 134, 139, 144, 189; IV 197, 241; IV n 18.
- Knud (Ottesen), II 15, 42, 45 ff., 56 ff., 65, 67, 71 f., 97, 100, 131 f., 159, 228, 232, 238, 244. — II n 10, 17. — III 26, 44, 46, 84 f., 90, 122, 143 f., 173, 176, 181, 188 f., 190, 205, 222 f., 225. — IV 69, 122, 224 f., 228, 232, 235, 239, 241 f., 244 f.
- Ove (Tagesen), I 65, 68, 86, 95, 102, 110 ff., 114 f., 123, 158; In 12; II 14 f., 25, 39, 42, 57, 64, 69-73, 76, 106, 116. — II n 7, 11. — IV 226.
- Tage, I, 40, 47, 52 f., 61, 63. — II 61, 63, 119. — IV 44.
- Tage (Ottesen), II 46, 57 f., 63, 65, 67, 238. — III 44, 46, 85, 116, 121, 142 ff., 222 f. — IV 69, 203, 224 f., 232, 245.
- Thulin, Niels Jensen, pr. i Alle-rom-Fleninge (Lugg. h.), IV 130.
- Tigerskiöld, Wickman Hornbein, häradshvd., IV 234 f.
- Tij, Isak v. d., kbm. i Malmø, I 117.
- Till, von, Landskrone-slægt, IV 261.

- Timmerman, tolder i Halmstad, IV 258.
 Tingberg, Per, uniformitetsinspektør, IV 140 ff.
 Tingerup stenkulsbrud, II 99.
 Tjernsten, Sven, pr. i Bunkeflod-Hyllie, II 126.
 Tjolø s. (Fjære h.), I, 28; IV 180.
 Tjoløholm, hall. hdgd., I 26, II 107.
 Tolstén, Petter, bgm. i Lund, II 124, 163, 182. — IV 59 ff., 78.
 Tommerup, Øster, s. (Jerrested h.), III 202; IV 275.
 — hdgd., I 158, 160 f.; II 82; III 53.
 Toppeladegård, hdgd., IV 215, 244.
 Torekov, III 54; IV 287.
 Torhavn (Blekinge), IV 166.
 Torkelsen, Kristen til Hanevraa, II 203 f.
 Torløse mose, III 159.
 Torne herred, I, 76; IV 53, 88 ff., 141, 145, 168.
 Torp, Øster s. (Vemm. h.), IV 170.
 Torsebro, II 226.
 Torslov, Hans Henrik, pr. i Tygelsø (Oksie h.), IV 177.
 — Søren, kapellan i Lund, IV 88.
 Torsson, Måns, korp., IIIn 14.
 Torstrup, hall. hdgd.?, II 107.
 Torup s. (Hall.), III 199; IV 274.
 — s. (V. Gønge h.), IV 28.
 — hdgd., II 86; III 119; IV 241.
 Tostarp, (Bjerger h.), IV 171.
 Tosterup, hdgd., II, 57; IV 241.
 Tott, Klas, riksråd, II 249.
 Totterup s. (Bare h.), III 202.
 Tranander, Håkan, pr. i Fossie, II 128.
 Tranås s. (Herrested h.), IV 101, 170.
 Trast, Sven, bgm. i Halmstad, In 6.
 Trell, Ludvig, ltn., II 90.
 Trelleborg, I 104; III 170; IV 173.
 Trolle, Arvid, IV 193.
 — Frederik, IV 195, 245, 289.
 — Herluf, da. rigsadm., III 138.
 — Herluf, II 54, 95; IV 232, 235.
 — Holger, da., major, III 37.
 — Korfits, I 68, 70, 102, 112, 116, 118 f. — In 12, 18. — II 14, 100, III 39.
 Trolle-Ljungby, se Lyngbygård.
 Tromp, Cornelis, da. gen.adm., III 29, 33, 45 f., 123.
 Trondhjem, III 94.
 Truls Skytte fra Balringetorp, I 105, 123.
 Trulssøn, Ingemund, suaphane, I 148.
 Tryggvælde amt, indvandring til, III 213.
 Træne s. (Gers h.), IV 154, 174.
 Trænovius, Joh. Clausen, pr. i Lemmestrø, III 81; IIIn 12.
 Trølsøn, Lavrids, bd. i Aridslev, IIIn 26.
 Tscherning, Povl, da. general aud., 196. — In 19.
 Tuessen, Torkil, pr. i H.borg, II 130.
 Tuesson, Rasmus, bd. i Gryd s., III 200.
 Tullesbo, hdgd., I 159 f.
 Tunbyholm, hdgd., I, 102, 105, 159, 161. — II 81. — III 53, 57.
 Turesen, Jens, pr. i Hestved-Farstrup, III 115.
 Tuxen, Lorents, da. ridefgd., I 68.
 Tågerup, hdgd., II 90; IV 227?
 Tølløse, Niels Hansen, kap. i Malmø, II 144.
 Tørnecrantz, Matias, riddarhussekr., II 92.
 Törnschiär, Lars, bgm. i Malmø, II 169; IV 257, 259.
 Tørringe s. (Bare h.), IV 175.
 Uderup, hdgd., I 159, 161; II 80.
 Ug(ger)up, hdgd., II 58.

- Uggeløse s. (Sjæll.), III 217.
 »Uggleherarne«, IV 266.
 Ulf, Isak, off., III 168.
 Ulfeld, Anna Katrine, g. m. general K. G. Skytte, IV 193, 245.
 — Christine, g. m. ritmester K. G. Bonde, IV 193, 230, 245; IVn 18.
 — Christoffer, II 25, 52.
 — Christoffer (Knudsen), II 15, 52, 64.
 — Ebbe Christoffersen, riksjägm., I, 44, 46 f., 54, 138 ff., 142-147, 152, 160 f. — In 8, 21 f. — II 24 f., 42, 51 ff., 80 f., 97, 102, 107, 116, 119, 135, 213, 216, 248. IIIn 25. — III 65 ff., 83, 95, 107, 165, 171.
 — Jakob, da. kapt.ltn., III 63.
 — Knud, I 48; II 52, 63, 177.
 — Korfits, da. rigshofm., I 53, 55, 64, 68 f., 71 ff., 74 ff., 77, 86, 90, 92, 99 f., 119, 126, 134 ff., 159. — In 11. — II 72., 85, 96. — III 138.
 — Leonora Christine, g. m. Korfits U., I 71; IV 172.
 — Leonore Sofie, g. m. Lave Beck, III 145.
 — Margrete, g. m. Niels Juel, II, 100.
 — Otto Kristoffer (Bjørnsen), II 25, 52.
 — Sofie Marie, g. m. obtltn. Joh. Ridderschantz, IV 193, 245.
 Ulfeld-Ridderschantz, Ebbe, gen.major, IV 289.
 Ulfspærre, Gustav, gen., III 88.
 Ulrikke Eleonore, sv. dronn., IV 11.
 Ulstrup, hdgd., I, 40.
 Ulvstand, Anne, g. m. Knud Urne, II 69.
 — Tale, g. m. Palle Urne, I 53.
 Uppendich, Gert Pedersen, pr. i Løvestad, III 149.
 Urne, Christian Jørgensen, I 65; II 15, 39, 42, 56, 100; IIIn 6.
 — Dorte, g. m. Ove Gedde, II 68.
 — Dorotea, g. m. Holger Mormand, IV 196.
 — Johan, In 13.
 — Knud Akselsen, I 76; In 12 f. — II 39, 67, 72. — IIIn 7.
 — Knud Jørgensen, In 12.
 — Palle, I 86. — In 12.
 — Sofie Jørgensdtr., In 12.
 Urup, Aksel, da. rigsråd, I 47 f., 70, 159, 161. — In 12. — II 15, 50, 75.
 Uvelse s. (Sjæll.), III 217.
 Wachtmeister, Axel, oberst. II 92; III 143.
 — Hans, gen.adm., III 138; IV 148, 243, 270, 288.
 Valda s. (Fjære h.), IV 180.
 Valkendorf, Christoffer, I 67; In 13.; II 24, 39, 42, 46, 56, 64, 76, 87, 132, 159, 162, 241. — IIIn 7. — III 26, 44, 142. — IV 71, 73, 137, 190, 196, 218 f., 231, 242. — IVn 18.
 — Hans Christoffersen, II 56, 245; III 26, 84, 143 f.; IV 190, 196, 244.
 — Ingeborg, g. m. Sveder Agerholm, II 142.
 — Jørgen Christoffersen, IV 190, 193.
 Valkær s. (Torne h.), IV 171.
 Valleberg s. (Ingelsted h.), III 199; IV 275.
 Vallen, hall. hdgd., I, 25.
 Wallerius, Daniel, biskop i G.borg, IV 180-184.
 Vandal, Hans, Vinstrups fam., Sjællands biskop, I 78, 89; II 248.
 Vandalin, Iver, prof., II 160, 163; III 49; IV 77.

- Vandsted, Niels Andersen, gejstlig, II 248.
- Vandstedgaard (Vanstadtorp), hdgd., II 72; IV 245.
- Vandås, hdgd., IV 199.
- Vang (Vånga) s. (Villands h.), I 146; IV 167.
- Vankiv, hdgd., II 56; IV 245.
- s. (V. Gønge h.), II 226.
- Oluv Nielsen, pr. i Ferlev, III 190; IV 98.
- Peder, pr. i Træne, III 191.
- Vapnø, hall. hdgd., II 106.
- Varberg, I, 20, 22, 29, 34, 79, 81. — II 170, 198, 224.
- Lavrids Oluvsen, pr. i Værø, (Viske h.), II 147.
- Torben Jonsen, pr. i V. Karleby, provst i Harjagers h.), III 81; IVn 6.
- Wasmundt, malmøsk slægt, IV 261.
- Weberød, hdgd., II 90; IV 101.
- s. (Fers h.), III 154.
- Vedby, s. (N. Asbo h.), IV 28.
- Veddige s. (Viske h.), IV 180.
- Wedekingk, Landskrone-slægt, IV 261.
- Wedel oksemarked, II 70.
- Prisca Elisabeth v., g. m. oberst C. v. Borneman, II 187, 241.
- (Jarlsberg), Gust. Vilh., da. feltmarsk.ltn., III 178.
- Vege å, III 148.
- Vegeholm, hdgd., I 80; II 74 f., 81, 106; III 53.
- Wegman, Kr.stad-slægt, IV 261.
- Weiser, Kasper, prof., II 160; III 49, 145, 221, 227.
- Veksjø (Vexjø), II 226; III 142; IV 160.
- Wellingk, Otto, guvernør, IV 165, 236, 260, 273, 277 ff.
- Vemmenhøjs herred, II 212; III 56; IV 48, 56, 85 f., 102, 145 f., 168.
- v. Verden, malmøsk slægt, IV 261.
- Wergeland, Nicolaj, norsk forf., II 246.
- Werner, Landskrone-slægt IV 261.
- Verpinge, hdgd., I, 40; II 69, 72, 108. — III 47. — IV 168, 245.
- Verum s. (V. Gønge h.), II 226; III 63, 115, 202; IV 274.
- Wesseltoft (Visseltoft), Jak. Jørgensen, se Schee.
- se Visseltoft.
- Vesterstad, hdgd., II 59; II n 10; IV 230, 244.
- kirke (Fers h.), IV 161.
- Wettering, Henrik Nisseius v. d., præst i Lyngby, provst i Vill. h., II 140; III 82 f., 96, 111, 148, 190; IV 45, 53, 91, 115.
- Wetterman, bef.md., II n 14.
- Wettring, Elias Wibjønsson, pr. i Ingelstorp, II 134; IV 92.
- »Via regia«, III 63.
- Vibe, Mikael, da. geheimeråd, IV 206, 211.
- Viby, Anders Sørensen, pr. i Gerslev, III 193.
- Wichmand, Niels, prof., II 160.
- Wickgraff, Joh., sv. byfgd. i Lund, III 54.
- Vidsø (Vitsø) s. (V. Gønge h.), II 226; III 63, 115, 163.
- Vidtskølle, hdgd., I, 40; II 59 f.
- Wieselgren, Per, forf., IV 134.
- Vigen s. (Lugg. h.), III 152; IV 175.
- Wigman, Jonas, pr. i Landskrone, IV 87.
- Wildfang, Evert, bgm. i Malmø, I 109, 113, 127 f. — In 17.
- Wildschütt, Jakob Klavsén, bgm. i Malmø, II n 6.
- Frederik Klavsén, pr. i Heselunde, In 16; III 81.
- Villands herred, I, 43; II 143, 193, 212; III 155, 208; IV 111, 145 ff., 165 f., 171.

- Villie s. (Lynids h.), III 199;
IV 101, 275.
- Villumsen, Søren, bg. i Lund,
II 182.
- Wilster, Martin, da. kapt., III 180.
- Vimmerby, III 141 f.
- Vinberg, hall. friherreskab, In 6.
- Vind, Holger, da. kansler, I 77;
In 12; II 14, 56, 63 f., 106.
- Kirsten, g. m. ob. Gamm,
IV 214.
- Windrufva, ritm., I 144.
- Vinholtz, kapt. (Ø. Broby), II 204.
- Vinrendz, kr. stadsk slægt, II 184.
- Winsløv, Johan, prof., IV 78.
- Vinsløv, Peder Jakobsen, gejstlig,
II 248.
- Vinstrup, Anna Katarina, g. m.
biskop Hans Vandal, I 89,
II 163, 248.
- Peder, bisp, I 41, 46, 51 ff., 56,
61 ff., 66, 76, 78 f., 84, 89 ff., 93,
97, 126, 152. — In 5; 9, 19, 21. —
II 22 f., 35, 41, 56, 69, 72, 74, 88,
108, 121-133, 140, 150, 153 ff.,
189, 233, 239. — IIn 26. —
III 47 f., 78, 81, 86, 186 f. —
IIIIn 3. — IV 167, 193.
- Peder Pedersen, II 245; IIn 10;
III 26; IV 23.
- Virestad s. (Småland), II 204;
III 34, 114.
- Virke s. (Harj. h.), IV 175.
- Wising, Gustav, pr. i Hyby,
IIIIn 12; IV 279.
- Vismand, Jens, friskyttekt.,
III 150.
- Wismar, III 23; IV 198.
- Visseltoft s., II 226; III 200, 202;
IV 274.
- pgd., IIIIn 12.
- Witrock, Landskrone-slægt,
IV 261.
- Wiwallius, Lars, se Gertrud Grip.
- Vogt, Landskrone-slægt, IV 261.
- Wolf, J. L., dansk forf., I, 34, 36;
IV 225.
- Wolff, oberst, III 130.
- Mads Jakobsen, pr. i Fultofte,
III 149, 193.
- se Stiernberg.
- Wolfradt, Herman, II 107.
- Vollemarsen, Bodel, bd., IV 192.
- Volsø, hdgd., I 159, 161; II 51, 83;
IIn 12.
- Vomb s. (Fers h.), IV 101.
- Vonssen, Zachris, bg. i Kr. stad?,
g. m. Sine Rosemeyer, II 187.
- Woodhe, Simon, bef.m.d., II 226.
- Vorm, Henrik, II 163.
- Worm, Jakob, dansk digter,
IV 119; IVn 12.
- Ole, da. prof. med., IV 196.
- Vram, N., s. (S. Asbo h.), IV 171.
- V., s. (Gers h.), IV 154.
- Ø., s.) (Gers h.), IV 154.
- Vrangel, Henrik, da. ridef., II 56.
- Wrangel, Karl Gustav, feltmar-
skalk, II 80 f., 83, 85, 241.
- Würden, tysk landskab, I 158 f.
- Væ, s. by, IV 28.
- Værløse, s. (Sjæll.), indvandring
til, III 212, 215 ff.
- Værø (Wärö), s. (Viske h.),
II 146 f.
- Væsby s. (Luggude h.), III 177;
IV 175.
- Ysted, I 132, 137, 140. — II 170 f.,
184, 189. — III 29, 33, 43, 54, 57,
71, 98, 146, 151, 154, 160, 170,
207. — IIIIn 4. — IV 59-61, 84 f.,
107, 110, 121, 146 ff., 165, 173,
253, 256, 258, 261, 263. — IVn 7,
23 f.
- St. Marie s. i, III 198 ff.
- Ystenet (= Øksenhult), III 162.
- Yxkull, Lago og Didrik Meyen-
dorff, II 97.

- Zepelin, da. ritm., III 95.
- Ødevad, III 104.
- Øhler, Christian, rdm. i Landskronen, IV 60 f.
- Øje s. (Herrested h.), IV 101, 170.
- Ønnested s. (V. Gønge h.), II 196; III 167; IV 28, 98.
- Ørkelliunge, Ørkellyng (Ørkelljunga) s. (N. Asbo h.), II 226; III 97, 150.
- Ørkened (Ø. Gønge h.), I, 38, 47, 143, 146, 149. — II 225. — III 69, 156. — IV 169.
- »Ørkenen«, I, 37.
- Ørnekrantz, Joh. Forsman, kamrer, II 29, 90.
- Ørnenæs (Ørkened s.), I 149.
- Ørnstedt, Joel Hoghusen, hovekansler, II 88; III 87; IV 35.
- Ørsø s. (Lynids h.), III 199, IV 101, 275.
- Ørtofte, hdgd., II 59.
- s. (Harj. h.), IV 175.
- Ørup, hdgd., II 61.
- Øssø, hdgd., II 95; IV 235.
- Østre herred (Blek.), I 43; II 195; III 35, 39 f., 66 ff., 92; IV 145 f.
- Østerløv s. (Vill. h.), IV 171.
- Øvedskloster, hdgd., II 51, 98 f. — III 53, 170. — IV 231.
- Åberg, Alf, historiker, IVn 5.
- Åby (Færlev s.), IV 167.
- S., s. (Vemmenh. h.), IV 175.
- Ågard, Per, bd. i Strøbelstorp s., IV 120.
- Ågerup (Åkarp) (V. Gønge h.), II 226.
- hdgd., II 74, 90; III 143; IV 240 f.
- Ågesen, Jens, pr. til Bjørnekul-Åby, IV 95.
- Åhman, Erik, pr. i Høje (S. Asbo h.), IV 159.
- Åhus pgd., IIIIn 12.
- Års, Søren Jensen, pr. i Tygelsø, III 193.
- Årstad h. ting, II 193.
- Årup hdgd., II 100.
- Åsbo, Nørre, herred, I 48, 80, 143; III 96, 100, 148, 162, 208; IV 111, 145 ff., 168 f., 171, 175.
- Sønder h., IV 47, 77, 120, 145 f., 168.
- Åsliunge (Åsljunga), III 63.
- Åsum, hdgd., II 89.
- s. (Gers h.), III 191; IV 154.